

Slovar časa

300 BESED ZA
300 TEDNOV

ZRC SAZU
Inštitut za slovenski
jezik Frana Ramovša

2

3

4

5

7

1

2

SLOVAR ČASA

300 besed za 300 tednov

Založba ZRC

Slovar časa

300 besed za 300 tednov

Besede tedna iz časnika Delo 2019–2025

Glavna urednica

Simona Klemenčič

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Simon Atelšek, Helena Dobrovoljc, Nataša Gliha Komac, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Janoš Ježovnik, Karmen Kenda-Jež, Andreja Legan Ravnikar, Jan Podbevšek, Miha Sušnik, Mojca Žagar Karer

Avtorice in avtorji prispevkov

Kozma Ahačič, Simon Atelšek, Metod Čepar, Manca Černivec, Duša Divjak Race, Helena Dobrovoljc, Tanja Fajfar, Metka Furlan, Dejan Gabrovšek, Nataša Gliha Komac, Januška Gostenčnik, Nataša Jakop, Tjaša Jakop, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Janoš Ježovnik, Karmen Kenda-Jež, Boris Kern, Simona Klemenčič, Domen Krvina, Mojca Kumin Horvat, Rok Kuntner, Nina Ledinek, Andreja Legan Ravnikar, Tina Lengar Verovnik, Matej Meterc, Mija Michelizza, Tanja Mirtič, Jera Oman (Sitar), Andrej Perdih, Špela Petric Žižić, Jan Podbevšek, Alenka Porenta, Pia Rednak, Marko Snoj, Miha Sušnik, Jožica Škofic, Silvo Torkar, Eva Trivunović, Mitja Trojar, Mladen Uhlik, Urška Vranjek Ošlak, Peter Weiss, Teja Završnik, Danila Zuljan Kumar, Mojca Žagar Karer, Andreja Žele

Avtorice in avtorji spremnih besedil

Kozma Ahačič, Helena Dobrovoljc, Karmen Kenda-Jež, Simona Klemenčič, Nina Ledinek, Mija Michelizza, Andrej Perdih, Špela Petric Žižić, Miha Sušnik, Mojca Žagar Karer in predstavitvena spletna stran Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Oblikovanje tipičnih strani in prelom

Nina Semolič

Oblikovanje naslovnice

Idejološka ordinacija

Grafične ponazoritve

Duša Divjak Race

Ikona Frana

Ciril Horjak

Fotografije

Arhiv Inštituta za slovenski jezik
Frana Ramovša ZRC SAZU, Biblioteka SAZU in
Zgodovinski arhiv Ljubljana

Izdajatelj

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša

Zanj

Kozma Ahačič

Založnik

Založba ZRC

Zanj

Oto Luthar

Glavni urednik založbe

Aleš Pogačnik

Tisk

Abo grafika, d. o. o.

Naklada

1000 izvodov

Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana 2025

Besedila besed tedna so objavljena z dovoljenjem časopisne hiše Delo. Knjiga je izšla s pomočjo tržnih prihodkov Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in donacije podjetja Riko, d. o. o. Nastala je v okviru programov P6-0038, P5-0217, P6-0437 in P5-0408, ki jih financira ARIS.

Katalogna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID 250880771
ISBN 978-961-05-1048-2

E-knjiga
COBISS.SI-ID 250520067
ISBN 978-961-05-1049-9 (PDF)

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative
Commons CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610510499>

SLOVAR ČASA

300 besed za 300 tednov

Besede tedna iz časnika Delo 2019–2025

Kazalo

Uvod	7
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU	11
O izdelovanju slovarjev	18
Avtorji opisov besed	36
Besede tedna	49
Pregled slovnice slovenskega jezika	241
Pregled pravopisov slovenskega jezika	253
Pregled slovarjev slovenskega jezika	257
Besede tedna po vrsti	265

Uvod

Ta knjiga izhaja ob osemdesetletnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Sestavljajo jo osrednji »slovarski« del s 300 opisi besed tedna v obliki slovarskih sestavkov in raznovrstna spremna besedila, katerih jedro predstavlja jubilejni pregled dela inštituta in slovenističnega slovaropisja. Inštitut se s tem delom tako predstavlja ustvarjalno in hkrati stvarno.

Jezikoslovci se kot slovaropisci in raziskovalci jezika vsak dan, včasih vsako uro in minuto posvečamo novim in novim besedam ter povezavam med njimi – besede in odnosi med njimi so vedno v ospredju naših zanimanj in delovanja. To pa od nas zahteva, da smo do besed nepristranski. Prej ali slej naletimo na besedo, ki nam ni všeč, a jo moramo opisati z vso pozornostjo in ji odmeriti večji prostor, kot bi si želeli. In spet drugič se srečamo z besedo, ki bi ji zlahka posvetili ves svoj čas, pa jo moramo v skladu z metodologijo našega dela odpraviti s špartansko jedrnatostjo.

Zato smo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU maja 2019 z velikim veseljem sprejeli možnost, da za tedensko rubriko časnika Delo izbiramo in komentiramo *besede tedna*. »Spoštovane sodelavke, spoštovani sodelavci,« sem tedaj zapisal v sporočilu, »naš inštitut je dobil priložnost, da promovira svoje delo v redni rubriki o besedah na 9. strani sobotnega Dela. Prav vse vas vabim, da pri tem sodelujete. Vzpodbujam vas, da se opogumite in predstavite svoj pogled na eno od slovenskih besed. Seveda pa je odločitev vaša in popolnoma prostovoljna.« Odziv je bil odličen. Zadali smo si, da bomo besede komentirali strokovno, a hkrati tudi osebno. V navodilih smo dokaj pogumno zapisali, da »omejitev ni«. Besede lahko opišemo poljubno: slovnično, šaljivo, etimološko, dialektološko, zgodovinsko, pravopisno, sociološko, leksikološko, terminološko, lahko tudi manj jezikoslovno in bolj kot družbeno mnenje jezikoslovca. Led sta prebila moja namestnika Nataša Gliha Komac in Janoš Ježovnik, nato pa smo se od tedaj do danes večkrat zvrstili tako rekoč vsi sodelavke in sodelavci inštituta.

Izkazalo se je, da smo ubrali pravo pot. Besede smo izbirali po njihovi aktualnosti in odmevu v javnosti. Zapisi o besedah tedna so nam omogočili združiti nepristranskost raziskovalca s čutenjem človeka, kritičnost intelektualca s humorjem pozornega motrilca življenja. Lahko rečemo, da smo si dali duška? Morda. A prav zato je nastal poseben »slovar«, ki poleg nezaznamovanega in nevtralnega opisa kar buhti od zaznamovanega. Imate ga v rokah. Poimenovali smo ga *Slovar časa*.

Jedrnemu besedilu te knjige, ki ga sestavlja 300 abecedno urejenih sestav-

kov o besedah tedna, smo dodali uvodna, vmesna in zaključna besedila, ki naše sestavke postavljajo v kontekst slovenskega jezikoslovja in bogate dejavnosti Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Pri tem smo imeli v mislih zlasti širšo javnost ter osnovnošolsko in srednješolsko mladino. Dodatna kratka besedila prinašajo zapise o zgodovini in organizaciji inštituta, o zakonitostih izdelave slovarjev ter o pogostih vprašanjih in zmotah, ki se dotikajo slovaropisnega dela. Na kratko so popisani slovarji, slovnice in pravopisi slovenskega jezika od leta 1584 do danes, temu pa so dodane tudi razlage uporabljenih terminov, opisi omenjenih slovarjev in druge s slovaropisjem ali inštitutom povezane zanimivosti, na primer opis akcije *Beseda leta*.

Ko smo ob osemdesetletnici inštituta začeli pripravljati to knjigo, smo si želeli, da ne bi bila le zbirka zapisov, temveč tudi pričevanje o času, v katerem so nastajali. Leto 2019 je prineslo začetek rubrike o besedah tedna, leto 2025 pa njen knjižni odmev. Med tema letoma je bilo naše delo še posebej živahno – na raziskovalnem, slovaropisnem in tudi mednarodnem področju. Nekaj teh dosežkov želim v nadaljevanju na kratko deliti z vami.

Številke, ki jih navajam, niso bistvene same po sebi, so pa pomembne za stvarnejši občutek o razsežnostih našega dela. Zgolj v teh nekaj letih smo pripravili 445 izvirnih znanstvenih člankov in sestavkov, 162 samostojnih znanstvenih sestavkov v monografijah, sodelovali s 226 znanstvenimi prispevki na konferencah po svetu, pripravili 20 znanstvenih in 8 strokovnih monografij, 44 učbenikov različnih vrst, 59 slovarskih del in znanstvenokritičnih izdaj, 6 doktorskih disertacij, skupaj 2655 del vseh vrst; nova portala Franček, Franja in številne samostojne nove spletne strani (Besedomat, Pravopis 8.0, Knjige, Korpus 16, Pleteršnikova rokopisna zbirka zemljepisnih imen, interaktivni atlas slovenskih narečij *iSLA* in druge). Na portal Fran smo dodali 15 novih slovarjev in 5 povezanih spletnih zbirk ter redno posodabljali vse rastoče slovarje: skupaj smo dodali kar 181.810 novih slovarskih sestavkov. Na Terminologišče smo dodali 8 slovarjev ter 414 odgovorov na vprašanja strokovnjakov, v Jezikovno svetovalnico pa 1806 odgovorov na vprašanja splošnih uporabnikov.

Sodelovali smo pri sedmih večjih projektih, vpeti pa smo bili kar v 35 različnih raziskovalnih projektov. Posodobili smo način delovanja inštituta, ustanovili kolegij vodij oddelkov, ki omogoča hitrejšo izmenjavo informacij, ter zasnovali skupni način načrtovanja dela in poročanja o njem. Vzpostavili smo profesionalni fonolaboratorij za snemanje govora in presnemavanje analognih posnetkov, ki se uvršča med tehnološko najnaprednejše v Evropi. Ustanovili smo tudi Jezikovnotehnološki razvojni center, ki omogoča hitrejše kroženje informacij ter zagotavlja boljše in bolj usklajeno opremljenost inštituta.

Inštitut je v teh letih močno okrepil svoje mednarodne in medinstitucijske povezave, povečal objave v najuglednejših svetovnih revijah, med drugim smo organizirali srečanje vseh partnerskih institucij v okviru Ramovševega dneva leta 2022, srečanje Združenja evropskih nacionalnih ustanov za jezik EFNIL oktobra 2023 z množično udeležbo, mednarodno terminološko srečanje aprila 2024, mednarodni besedotvorni simpozij septembra 2024, praznovanje 10. obletnice ustanovitve portala Fran oktobra 2024 in mednarodno dialektološko konferenco aprila 2025, vsakoletno predstavitev naših portalov, ob tem pa skoraj vsak mesec zapolnili z gostovanjem v tujini ali sprejemom gostov iz tujine. Lahko rečemo, da danes dejavno sooblikujemo evropsko slovaropisno in splošno jezikovno politiko. Naše raziskave so tudi družbeno odgovorne, saj se redno odzivamo na potrebe jezikovnih uporabnikov, izvajamo raziskave, katerih rezultati so podlaga za oblikovanje slovenske jezikovne politike, dokumentiramo in raziskujemo ogrožena slovenska narečja, pouk slovenskega jezika in podobno.

Lotili smo se zahtevne izdelave več specializiranih programskih rešitev za potrebe inštituta (npr. *DIAtlas* za dialektologijo, program za pripravo terminoloških slovarjev, sistem za geslovniško bazo in za objavo skeniranega gradiva), vrste programskih rešitev za obstoječe in nove spletne strani ter digitalizacije bogatega inštitutskega gradiva. Dvignili smo raven delovanja uredništev in močno povečali število knjig v odprtem dostopu, v čemer smo na ZRC SAZU in tudi v Sloveniji med najuspešnejšimi.

Podali smo se na »lov za možgani« in v nekaj letih uredili redno sodelovanje s študentkami in študenti (leta 2025 z nami sodeluje prek 20 študentk in študentov), izmed katerih vsako leto pridobivamo nove mlade raziskovalce. Z razvejanim sodelovanjem v različnih projektih smo razširili tudi možnosti za sklepanje pogodb z zunanjimi sodelavci. Ob tem smo redno nagrajevali večje dosežke in zaposlenim zagotavljali vso potrebno opremo za delo. Prenovili smo nekatere dotrajane inštitutske prostore, spletne strani inštituta in pripravili novo celostno ureditev knjižnice. Kaj smo ob tem naredili vsebinskega, predstavljamo v uvodnih poglavjih te knjige.

Vse to smo zmogli kljub stalni finančni negotovosti z nenapovedanimi in nenapovedljivimi nihanji našega financiranja ob večkratni realni grožnji, da bomo morali ali odpuščati svoje sodelavke in sodelavce ter nižati (sicer zakonsko določene) plače – ali pa izklopiti svoje portale in prenehati z njihovim razvojem. Vodenje inštituta je bilo zato nenehno reševanje finančnih zapletov in kriz, a optimizma nismo izgubili. Upamo, da bo osemdesetletnica inštituta tudi na tem področju prinesla umiritev. Tudi zato je stik z vami, uporabnicami in uporabniki našega dela, toliko pomembnejši. Prav vsi na inštitutu se trudimo, da bi z najrazličnejšimi objavami, nastopi v medijih, pogovori in tudi z osebnim stikom redno gradili stik z vami ter s tem utrjevali znanje in poznavanje slovenskega jezika v vseh njegovih pojavnostih.

Raziskovanje slovenskega jezika ima več kot samo znanstvene razsežnosti. Načrtno in kontinuirano raziskovanje omogoča, da slovenski jezik ohranja pomemben položaj med sto, morda celo štiridesetimi najbolje opremljenimi jeziki na svetu. Dolgoročne temeljne raziskave slovenskega jezika so eno najstarejših osrednjih raziskovalnih področij v Sloveniji. Sistematično raziskovanje, izdelava temeljnih jezikovnih priročnikov in jezikovno svetovanje so podlaga za obstoj in razvoj slovarskih portalov, kot so Fran, Franček, Jezikovna svetovalnica, Terminologišče, Franja in drugi. Vse skupaj pa je neprecenljivega pomena za ohranjanje slovenskega jezika v sodobni večjezični družbi, za vzdrževanje ustrezne ravni učnega jezika v šolah, za javno in zasebno rabo slovenskega jezika, z vsem tem pa tudi za našo kulturno identiteto ter jezikovno in kulturno samozavest.

Odločitev, da svoje zapise izdamo v knjižni obliki, je sovpadla s pripravami na praznovanje osemdesetletnice našega inštituta. Težavno usklajevanje ter urejanje zapisov o besedah in uvodnih besedil je kot urednica prevzela Simona Klemenčič, v zadnji fazi smo besedila pregledali še znotraj inštitutskega kolegija, z znanjem pa so pri tej in drugi malenkosti na pomoč priskočili z vseh koncev inštituta. Kot že tolikokrat prej je tudi priprava te knjige pokazala, da smo utečena ekipa, ki z veseljem sodeluje ob vsaki priložnosti. Vsem sodelujočim v tej knjigi, avtorjem besed tedna, spremnih besedil in zlasti urednici se ob izidu knjige iz srca zahvaljujem. Delo vsakega posameznika je popisano v poglavju o avtorjih opisov besed. Časniku Delo se prijazno zahvaljujemo za dovoljenje za objavo besed tedna, podjetju Riko pa za nenehno pomoč celotni slovenistični skupnosti. Izdajo knjige je med drugim omogočila prav njihova prijazna donacija.

Verjamem, da bo ta knjiga z opisi in komentarji 300 besed postala in ostala tudi vaš slovar, ki ga boste večkrat z veseljem vzeli v roke in z njim skozi oči slovaropiscev opazovali del našega skupnega življenja s slovenskim jezikom in v njem.

Izr. prof. dr. Kozma Ahačič

znanstveni svetnik

predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) se ukvarja s sistematičnim spremljanjem in raziskovanjem slovenskega jezika v vseh njegovih pojavnih različicah in obdobjih.

Začetki inštituta so povezani z delovanjem Frana Ramovša (1890–1952), ki je kot osrednja znanstvena osebnost v slovenističnem jezikoslovju ter predsednik in generalni sekretar tedanje Akademije znanosti in umetnosti (AZU, danes SAZU) zastavil ves svoj ugled in ustvarjalne moči, da bi se v okviru AZU začele uresničevati zamisli o temeljnih delih slovenskega jezika.

Po njegovi zaslugi so bile naloge, ki jih je pozneje opravljal in jih še opravlja inštitut, večkrat navajane med najmočnejšimi argumenti za ustanovitev akademije; med drugim je slovenistični jezikoslovni program, ki so ga pripravljavci slovenske akademije konec dvajsetih let poslali v premislek beograjski in zagrebški akademiji, obsegal kar polovico vseh njenih načrtovanih nalog.

Začetek delovanja inštituta postavljamo v zadnje mesece leta 1945. Zakonsko podlago za ustanovitev in delovanje različnih znanstvenih in raziskovalnih enot je akademija dobila z Začasno uredbo o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki je bila izdana 6. septembra 1945 in sta jo podpisala predsednik Narodne vlade Slovenije Boris Kidrič in prosvetni minister Ferdo Kozak. Tako je glavna skupščina AZU v duhu omenjene uredbe 2. oktobra 1945 sprejela delovne predloge ter ustanovila odbore in komisije: za slovar knjižnega jezika, za lingvistični atlas, za topografski slovar, za slovar slovenskih priimkov itd. Delovni načrt za raziskovanje slovenskega jezika je v obrisih predstavil Fran Ramovš že 3. oktobra 1945 v

*Lontovž, palača Kranjskih deželnih stanov, leta 1910, danes sedež SAZU
(Vir: Zgodovinski arhiv Ljubljana)*

proračunskem predlogu za leto 1946. Podrobneje je ta načrt razčlenil, opisal in utemeljil v pismu prosvetnemu ministru 13. oktobra 1945. O začetni realizaciji slovenističnih jezikoslovnih projektov je Ramovš poročal na glavni skupščini AZU 21. decembra 1946.

Od leta 1981 deluje Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v sklopu ZRC SAZU. Večji del svojega delovanja je bil razdeljen v pet sekcij (Leksikološka sekcija, Terminološka sekcija, Dialektološka sekcija, Sekcija za zgodovino slovenskega jezika in Etimološko-onomastična sekcija). Tem sekcijam se je leta 2001 pridružil Laboratorij za korpus slovenskega jezika, ki je deloval do leta 2017, leta 2018 Pravopisna sekcija in medseksijski Jezikovnotehnološki razvojni center, leta 2020 pa Fonolaboratorij. Leta 2024 so se sekcije preimenoval v oddelke.

V oddelkih potekajo temeljne raziskave vseh področij slovenskega jezika, njihov najbolj opazni rezultat pa so temeljna slovaropisna dela. Velik prelom v delovanju inštituta je pomenila vzpostavitev portala Fran leta 2014, ki je pod uredništvom Kozme Ahačiča inštitutu omogočil boljše predstavitev slovarjev in raziskav ter

Stavba na Novem trgu 4, v kateri so prostori inštituta, je bila nekoč poznana pod imenom Kobencljeva palača (Cobenzl). Med lastniki te stavbe, ki ohranja baročno pročelje iz sredine 18. stoletja, je bilo več kranjskih deželnih glavarjev.

*Palači na Novem trgu, zadaj Banka Slavija, okrog leta 1935
(Vir: Zgodovinski arhiv Ljubljana)*

hitrejšo možnost objavljanja slovaropisnih del, hkrati pa ga je še tesneje povezal z uporabnicami in uporabniki slovenskega jezika. Na področju digitalnega slovaropisja je bil inštitut tudi sicer med prvimi v Evropi: že leta 1997 je izšel digitalizirani SSKJ na disketah, leta 2000 pa je bilo vzpostavljeno spletišče BOS – Slovarske in besedilne zbirke Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pod uredništvom Primoža Jakopina. Leta 2013 je začelo delovati specializirano spletišče Terminologišče, namenjeno zlasti strokovnjakom.

Na inštitutu je v ospredju skupinsko raziskovalno delo. Delo oddelkov usmerjajo vodje oddelkov in centra, ki se skupaj s predstojnikom in namestnikoma združujejo v kolegiju. Predstojnik se o strokovnih vprašanjih posvetuje tudi z znanstvenim svetom inštituta.

*Fran Ramovš
(1945–1952)*

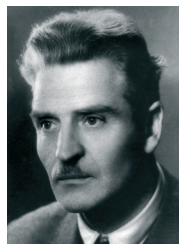
*Ivan Grafenauer
(1952–1958)*

*Milan Grošelj
(1958–1962)*

*Bratko Kreft
(1962–1982)*

*Janko Jurančič
(1982–1983)*

*Franc Jakopin
(1983–1989)*

*Vladimir Nartnik
(1989–1992)*

*Varja Cvetko
Orešnik
(1992–2008)*

*Marko Snoj
(2008–2018)*

*Kozma Ahačič
(od leta 2018)*

Portal Franja je poimenovan po Franji Tavčar (1868–1938), osrednji predstavnici slovenskega ženskega gibanja ter podpornici znanja in umetnosti (Vir: Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Metodologija raziskav in jezikoslovni pristop k slovaropisju temeljita na najnovejših dognanjih v svetovnem prostoru in hkrati nadaljujeta bogato tradicijo domačega jezikoslovja. S prepletanjem sodobnih raziskovalnih metod in dolgoletnih izkušenj inštitut ohranja osrednjo vlogo pri raziskovanju slovenščine in ostaja nepogrešljivi center raziskovanja slovenščine tako v Sloveniji kot v mednarodnem prostoru.

Temeljni jezikovni priročniki so dostopni na inštitutskem portalu Fran, ki je vstopna točka za brskanje po več kot 45 slovarjih, štirih korpusih in številnih zbirkah ter odgovorih v obeh svetovalnicah. Slovarji na portalu Fran so razdeljeni po zavihkih:

Splošni slovarji: SSKJ2, eSSKJ, *Sinonimni slovar slovenskega jezika*, *Slovenski pravopis*, *ePravopis*, *Sprotni slovar slovenskega jezika*, *Slovar slovenskih frazemov*, *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*, *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov* in *Slovar novejšega besedja*.

Etimološka slovarja: *Slovenski etimološki slovar* in *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*.

Fran

Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Išči po vseh slovarjih

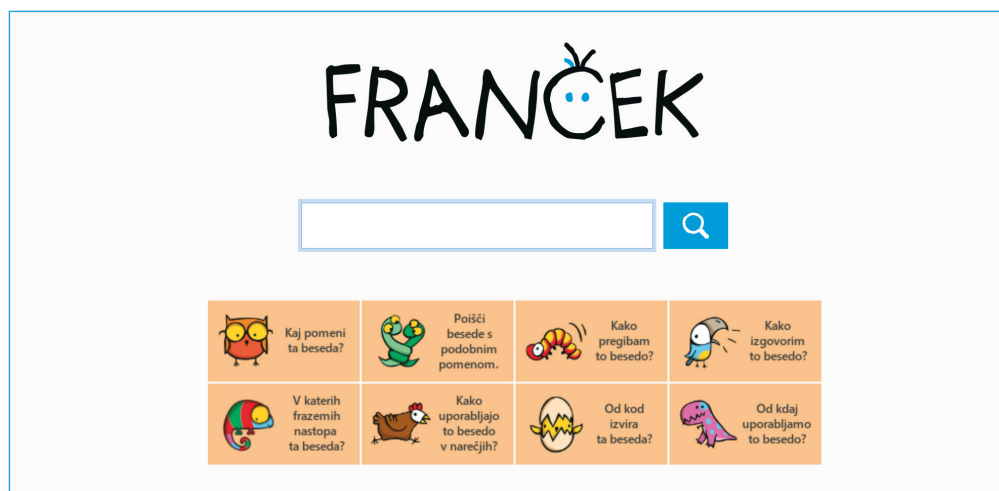
Zgodovinski slovarji: *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, *Slovar Pohlinovega jezika*, *Slovensko-nemško-latinski slovar* Hipolita Novomeškega, *Kastelec-Vorenčev Slovensko-latinski slovar*, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, *Megiserjev Slovensko-latinsko-nemški slovar*, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* in *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*.

Terminološki slovarji: *Agronomski terminološki slovar*, *Gasilski terminološki slovar*, *Botanični terminološki slovar*, *Kamnarški terminološki slovar*, *Davčni terminološki slovar*, *Terminološki slovar betonskih konstrukcij*, *Farmacevtski terminološki slovar*, *Pravni terminološki slovar*, *Terminološki slovar avtomatike*, *Urbanistični terminološki slovar*, *Terminološki slovar uporabne umetnosti*, *Tolkalni terminološki slovar*, *Slovenski smučarski slovar*, *Gledališki terminološki slovar*, *Čebelarški terminološki slovar*, *Geološki terminološki slovar*, *Gemološki terminološki slovar*, *Geografski terminološki slovar* in *Planinski terminološki slovar*.

Narečni slovarji: *Slovenski lingvistični atlas*, *Črnovrški dialekt*, *Slovar govorov Zadrebke doline*, *Slovar bovškega govora*, *Kostelski slovar*, *Slovar oblačilnega izrazja zilijskega govora v Kanalski dolini*.

Na Franu je na voljo zbirka številnih knjig inštituta, Korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Pleteršnikova rokopisna zbirka zemljepisnih imen ter Portal slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes.

Fran ima tudi mlajšega učenca, šolski slovarsko-slovnični portal **Franček**, ki je namenjen predvsem učenkam in učencem osnovnih in srednjih šol ter njihovim učiteljicam in učiteljem. Na portalu so zbrani slovarski podatki (o pomenih, sopomenkah, oblikah, narečnih izrazih, izgovoru, izvoru in prvi pojavitvi besede v slovenskem jeziku), slovnični podatki, podatki o zvrstnosti, pravopisna pravila, didaktična gradiva, posebej zanj pa nastaja tudi *Šolski slovar slovenskega jezika*, namenjen učencem do 5. razreda osnovne šole.

Temeljne inštitutske portale in spletne strani dopolnjuje večjezični portal **Franja**, ki združuje 20 dvojezičnih slovarjev, pri katerih je eden od jezikov slovenščina. Portal prinaša slovarske podatke o angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini, srbsčini, hrvaščini, bosanščini, črnogorščini, ruščini, madžarščini, ukrajinščini, romunščini, latinščini in stari grščini.

Jezikovna svetovalnica je spletno mesto, na katerem so objavljeni odgovori na splošna, npr. pravopisna, slovnična, leksikografska in druga jezikovna vprašanja, ki jih na svetovalnico in inštitut naslovijo splošne uporabnice in uporabniki. Odgovore pripravljajo sodelavke in sodelavci inštituta, objavo na spletu pa ureja osemčlanski uredniški odbor.

Kolofon
Piškotki

Jezikovna svetovalnica

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramoviča ZRC SAZU

Jezikovna svetovalnica je spletno mesto, kjer raziskovalci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramoviča ZRC SAZU odgovarjajo na jezikovna vprašanja, ki jih s priročniki na [Fran.si](#) ni mogoče v celoti razrešiti. Ker se je od leta 2012 nabralo že veliko odgovorov na vprašanja, lahko svetovalnico uporabljamo tudi kot priročnik, po katerem lahko iščemo s pomočjo [iskalnika](#) ali pa [brskamo](#) po njem s pomočjo razdelitve odgovorov na posamezna jezikoslovna področja. Vprašanje v Jezikoslovni svetovalnici lahko postavi vsakdo. Na strokovna terminološka vprašanja odgovarjamo na spletišču [Terminologišče](#).

Posredujte nam svoje vprašanje

Oglejte si odgovore po tematskih področjih

Zadnji odgovori

Iščite po dosedanjih odgovorih

Na inštitutu deluje tudi specializirano spletišče **Terminologišče**, ki je namenjeno zlasti strokovnjakom različnih strok, pa tudi drugim, ki jih zanima terminologija. Spletišče ponuja pregled terminološke teorije, terminološke slovarje in terminološko svetovalnico. Terminološki slovarji vedno nastajajo v sodelovanju s področnimi strokovnjakinjami in strokovnjaki. Terminološka svetovalnica je namenjena specifičnim terminološkim, zlasti poimenovalnim vprašanjem, odgovore v obliki skupnih mnenj pa pripravlja in objavlja petčlanski uredniški odbor.

TERMINOLOGIŠČE

Predstavitev >

Terminološki slovarji >

Terminološka svetovalnica >

Predstavitev

Terminologišče je spletno mesto [Oddelka za terminologijo](#) Inštituta za slovenski jezik Frana Ramoviča ZRC SAZU, v katerem deluje šest [sodelavcev](#). Najpomembnejša naloga Oddelka za terminologijo je skrb za slovensko terminologijo različnih področij, kar se uresničuje z raziskovanjem terminološke vede, predvsem pa z izdelovanjem [terminoloških slovarjev](#) in s [terminološkim svetovanjem](#). V terminoloških slovarjih je sistematično zbrana, predstavljena in urejena terminologija celotnega strokovnega področja, medtem ko je terminološko svetovanje namenjeno predvsem reševanju aktualnih terminoloških vprašanj, za katere uporabniki v terminoloških slovarjih iz različnih razlogov ne najdejo odgovorov. Vsebine, ki nastajajo na oddelku, so namenjene specializiranim uporabnikom, zlasti področnim strokovnjakom, pa tudi drugim, ki se pri svojem delu srečujejo s terminologijo, npr. prevajalcem, lektorjem, novinarjem.

* ARIS je dosežek »Terminološka svetovalnica – 10 let pomoči uporabnikom terminologije« uvrstil v izbor najvidnejših znanstvenih dosežkov [Odlični v znanosti 2023](#).

Na inštitutu nastajajo številne raziskave, hkrati pa se na njem izdelujejo temeljna slovaropisna dela slovenskega jezika. Sodelavke in sodelavci inštituta so v minulih desetletjih izdali več tisoč znanstvenih objav. Od tega je v okviru Založbe ZRC pod uredniškim vodstvom inštituta doslej izšlo več kot 360 knjižnih del: slovarji, prirastki v zbirki *Rastoči slovarji*, mono-

grafije v zbirkah *Linguistica et philologica*, *Lingua Slovenica* (s podzbirko *Fontes*) in *Jezikovni atlas*i. Na inštitutu izhajata dve periodični publikaciji, znanstveni jezikoslovni reviji *Jezikoslovni zapiski* in *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies*.

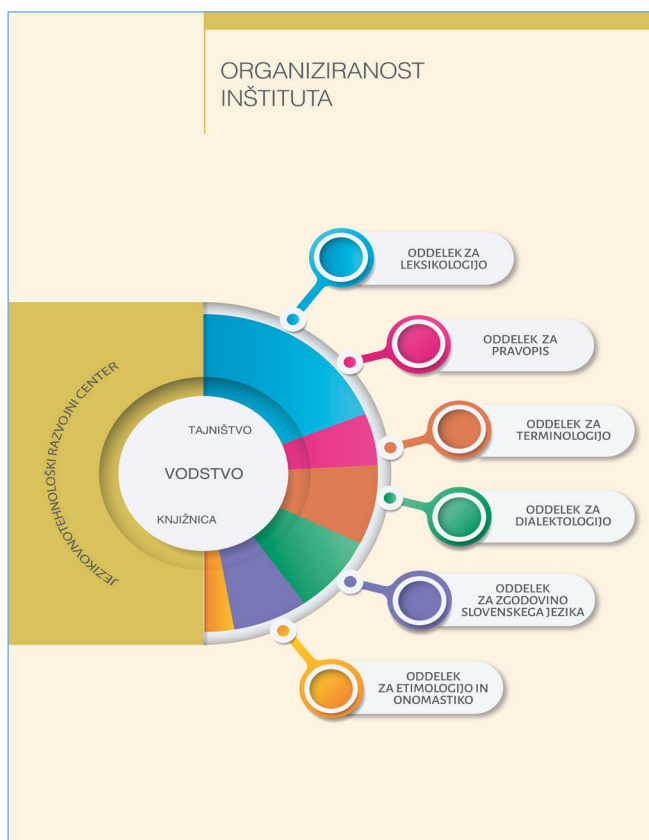
Na inštitutu deluje šest oddelkov, in sicer za leksikologijo, pravopis, terminologijo, dialektologijo, zgodovino slovenskega jezika, etimologijo in onomastiko, ter Jezikovnotehnoški razvojni center (JetRCe), fonolaboratorij in inštitutska knjižnica, ki obsega več kot 23.000 enot, večinoma jezikoslovnih monografij in periodičnih publikacij.

Oddelek za leksikologijo se ukvarja z vprašanji sodobnega slovenskega jezika in njegove leksike. Oddelek za pravopis se

sooča z vprašanji rabe, kultiviranja in upravljanja sodobnega knjižnega jezika ter ugotavljanjem normativnih zadreg. Oddelek za terminologijo je usmerjen v interdisciplinarno raziskovanje slovenske terminologije. Oddelek za dialektologijo raziskuje slovenska narečja na celotnem slovenskem jezikovnem prostoru, pri čemer se osredinja na geolingvistiko, izdelavo narečnih atlasov in jezikovnih kart. Oddelek za zgodovino slovenskega jezika preučuje slovenski knjižni jezik od njegovega nastanka in normativnega ustaljevanja (16. stoletje) do začetka 20. stoletja. Oddelek za etimologijo in onomastiko skrbi za sistematično in kontinuirano raziskovanje izvora in etimologije celotnega slovenskega izraznega fonda.

Jezikovnotehnoški razvojni center (JetRCe) povezuje vse oddelke in skrbi za enovito vzpostavljanje jezikovnih virov, digitalizacijo, arhiviranje, pravna vprašanja in razvoj orodij za raziskovanje slovenskega jezika.

Fonolaboratorij s sodobno opremo za študijsko in terensko zvočno snemanje ter zvokovno obdelavo omogoča raziskovanje govorjenega jezika.

O izdelovanju slovarjev

Leksikografija kot veda

Leksikografija (slovaropisje) raziskuje besede in ugotovitve predstavljaja v slovarjih. Tako ima leksikografija praktičen značaj. Besede posameznega jezika opisuje z različnih vidikov, saj nas pogosto zanima njihov zapis, izgovor, slovnične lastnosti, pomen in njihov izvor. Slovar se osredinja na opisovanje posameznega dela jezika, na primer na sodobni knjižni jezik. Na značilnosti posameznega slovarja med drugim vplivajo namen slovarja, nabor jezikovnih lastnosti besed, ki jih opisuje, in potrebe predvidenih uporabnikov slovarja. Poleg praktičnega izdelovanja slovarjev, ki je osrednja naloga leksikografije, da raziskuje tudi rezultate svojega dela, torej slovarje in kar je z njimi povezano. Tako se lahko slovarji stalno izboljšujejo – pri tem so pomembni zlasti razvoj postopkov za nastajanje slovarjev in raziskave o tem, kako uporabnice in uporabniki slovarje uporabljajo.

Znotraj jezikoslovja je leksikografija tesno povezana z **leksikologijo**, ki besede in njihove pomene preučuje predvsem po teoretični plati. Znanje črpa (in vrača) tudi z drugih jezikoslovnih področij, na primer iz fonetike, frazeologije in etimologije.

Leksikografija poleg jezikoslovnih področij vključuje tudi druge vede in metode. Ker se ukvarja s podatki, je tesno povezana z informacijsko tehnologijo. Ker uporabnik dostopa do slovarja prek njegovega vidnega dela (npr. spletni vmesnik na portalu Franček), je leksikografija povezana s področji grafičnega oblikovanja in uporabniške izkušnje. Ključni del pa je vsekakor opis jezika, kar sodi na področje jezikoslovja.

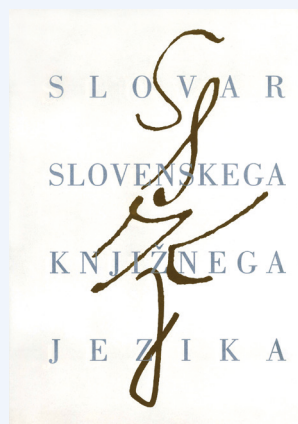
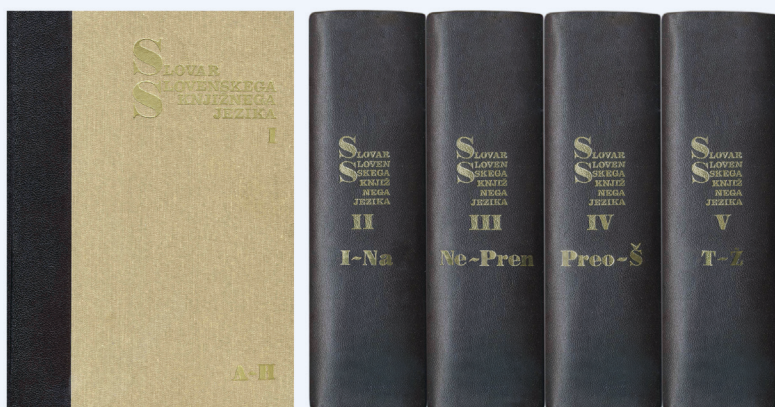
Kaj je slovar?

Ko govorimo o slovarju, imamo v mislih izdelek, ki ga sestavljata nabor jezikovnih enot in njihov opis. Ko govorimo o slovarju kot samostojni enoti, so najnovejši slovarji praviloma dostopni v elektronski obliki. Slovarji so lahko predstavljeni na samostojnem spletišču, vedno pogostejše pa jih najdemo na slovarskih portalih, kjer je na enem mestu zbranih več slovarskih priročnikov. Uveljavljeni so tako slovarski portali, pri katerih iščemo po več slovarjih naenkrat (za slovenščino npr. slovarji na spletnih portalih Fran, Franja, Termania), kot portali, ki ponujajo iskanje po vsakem slovarju posebej (Terminologišče, slovarji CJVT, spletna portala založb Rokus Klett in DZS). Slovarji so dostopni tudi kot aplikacije za mobilne naprave (Fran) in v knjižni obliki. Do pred nekaj desetletji so slovarji izhajali le v knjižni obliki, do izuma tiska pa tudi kasneje so bili slovarji (lahko) rokopisni.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) je najobsežnejši slovenski razlagalni slovar in je eden od temeljnih slovarjev slovenskega jezika. Poimenovanje SSKJ se nanaša na tri različne slovarje:

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)

Prvotni SSKJ je izšel je v petih zvezkih med letoma 1970 in 1991. Vsebuje približno 107.000 gesel in je temeljni enojezični razlagalni slovar sodobne slovenščine.

Leta 1994 je SSKJ izšel tudi kot enozvezkovnik, ki je bil z nekaj razširitvami pripravljen za prvo izdajo na disketah v sistemu ASP32 (Amebis). To je bila pionirska elektronska izdaja. Leta 2000 je bil SSKJ prenesen na splet.

Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in posodobljena izdaja (SSKJ2)

Posodobljena izdaja iz leta 2014 prinaša dodano novejšo besedje iz *Slovarja novejšega besedja* ter korpusnih virov do leta 2013. Vloga SSKJ2 je bila podaljšanje in premostitev uporabnosti SSKJ do nastanka takrat že načrtovanega novega slovarja ter zapolnitev vrzeli v slovenskem slovaropisju, ki so nastale z družbenimi spremembami (vzpostavitev samostojne države ter drugačne gospodarske in družbene ureditve) in tehnološkim razvojem na prelomu tisočletja. V SSKJ2 so bile poleg vsebinskih dopolnitev narejene tudi nekatere nujne jezikoslovne posodobitve.

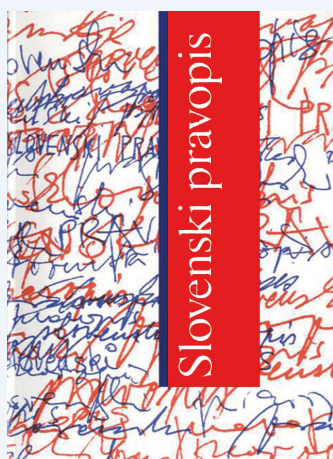
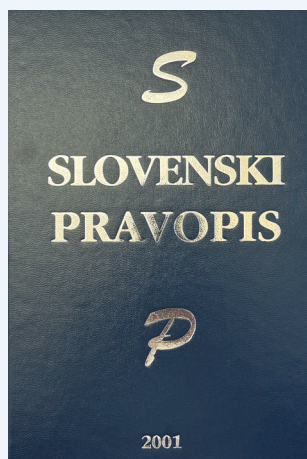
eSSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja

Prva in druga izdaja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ in SSKJ2) sta zaključena projekta. Nadomestil ju je t. i. rastoči slovar (slovar v nastajanju) eSSKJ (*Slovar slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja*). Letni prirastki slovarja se od leta 2016 redno objavljajo na portalu Fran. eSSKJ je v mnogočem podoben svojima predhodnikoma, vendar pa nastaja povsem na novo, in sicer v smislu, da so jezikovni podatki v njem obravnavani in prikazani na nekoliko drugačen način kot v prejšnjih dveh slovarjih, predvsem pa je osnovan na povsem novem sodobnem jezikovnem gradivu. Vključuje osnovne podatke o besedah, kot so slovnični podatki, pomen, tipično besedilno okolje, stalne besedne zveze, frazeologija, izgovor in etimološka osvetlitev.

Pravopis

Pravopis je jezikovni priročnik, sestavljen iz pravopisnih pravil in pravopisnega slovarja, v katerem so zbrana osnovna zapisovalna pravila za knjižno slovenščino, ki so deloma dogovorna, deloma pa izhajajo iz jezikovnega sistema. Slovenski pravopisi prinašajo pravila za pisanje velike in male začetnice, stavo ločil, pisanje tvorjenk in besednih zvez ter prevzemanje besed iz drugih jezikov. Pravopisi prinašajo tudi skrajšana slovnicična poglavja, in sicer glasoslovje, s katerim si uporabnik pomaga, ko mora zapise iz drugih jezikov prilagoditi slovenski latinici – slovenici; oblikoslovje, ki pomaga pri uvrščanju manj znanega nabora splošnega besedja in imen v slovenske sklanjatvene vzorce, in besedotvorje, ki daje vzorce za pisanje besed in besednih zvez ter v slovenski sistem umešča tvorjenke in okrajšane besede.

Veljavni *Slovenski pravopis* 2001 je s pravili in 93.000 slovarskimi sestavki najboljšeje slovenski pravopisni priročnik doslej. Pravila vsebujejo poglavja »Pisna znamenja«, »Velika in mala začetnica«, »Prevzete besede in besedne zveze«, »Ločila«, »Pisanje skupaj ali narazen«, »Deljenje«. Pravopis spada ob slovnici in slovarju med temeljne priročnike knjižnega jezika. Slovar prinaša občnoimensko besedje, večinoma po gradivu za SSKJ, in v nasprotju s splošnim razlagalnim slovarjem tudi veliko lastnoimenskega besedja – imena vseh slovenskih občin, pošt, župnij, 500 najpogostejših

slovenskih priimkov od *Adamiča* do *Žnidaršiča*, slovenska imena od *Adama* do *Žive*, imena domačih in tujih znanih osebnosti, več kot 3400 zemljepisnih imen in stvarna imena.

Slovenski pravopis 2001 je prvi slovenski pravopis, ki je izšel tudi v elektronski različici na CD-ju in je že leta 2003 omogočal hitro in učinkovito iskanje po pravopisnem slovarju – po začetkih in koncih besed, po posameznih morfemih,

po oznakah ali naglasih. Od leta 2014 je *Slovenski pravopis* 2001 do-
stopen uporabnicam in uporabnikom spleta prek portala Fran.

Jezikovne navade se spreminjajo in srečujemo se z novimi besedami in z njimi z zadregami, kako jih zapisati in naglasiti ter uporabljati v besedilu. Pravopisno delo je bilo treba nadaljevati in tako se od leta 2019 na portalu Fran srečujemo s predlogi novih pravopisnih rešitev: prek slovarskega iskalnika uporabnice in uporabniki iščejo po slovarskih sestavkih *ePravopisa*, rastočega pravopisnega slovarja, v zavihku »Zbirke« pa javnost spremlja predloge novih pravopisnih pravil v *Pravopisu* 8.0 – v različici za javno razpravo.

Ime novega slovenskega pravopisa nakazuje, da gre za osmi priročnik, ki sledi duhu časa in novim razmeram, ki so jih v pisanje in komuniciranje nasploh vnesli pojavi sodobne informacijske družbe. *Pravopis* 8.0 sledi tradicionalni dvodelni zasnovi, spletno okolje pa omogoča povezave med slovarskimi gesli in posameznim pravilom, zaradi katerega je beseda v pravopisnem slovarju.

V *ePravopisu* je uslovarjeno tako splošno besedje kot tudi lastna imena, ki predstavljajo glavno težišče slovarske obravnave. Slovarsko delo poteka po problemskih sklopih oziroma vsebinsko zaokroženih skupinah (npr. imena držav, poimenovanja praznikov, kratice, prebivalska imena, svojilni pridevniki ...), pri čemer slovar sledi predstavitvi v pravopisnih pravilih.

Pravopisnih pravil jezikoslovci ne ustvarjajo na novo, temveč je vsako pravilo veljavnega pravopisa preverjeno v rabi, posodabljanje pa narekujejo tudi vsakokratne družbene potrebe (npr. nova imena, preimenovanja držav). Približevanje pravopisa potrebam pišočih omogoča tudi spremljanje zadreg v spletni Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki razkrivajo vrzeli v kodifikaciji (**kodifikacija** ali **predpis** je zapis jezikovnih pravil) in razhajanja z jezikovnimi navadami oziroma normo knjižnega jezika (**norma** je tisto, kar velja za pravilno oziroma ustrezno). K čim večji usklajenosti norme in kodifikacije prispevajo tudi velike gradivske zbirke ali korpusi.

Predlog

Pravopis 8.0

Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo

Poglavja
Celotno besedilo

I Pisna znamenja Javna razprava zaključena	II Krajšave Javna razprava zaključena	III Velika in mala začetnica Javna razprava zaključena	IV Prevzete besede in besedne zveze Javna razprava zaključena	V Ločila V javni razpravi
VIh Slovnični oris za pravopis Glasoslovni oris Javna razprava zaključena	VI/z Slovnični oris za pravopis Glasovno-črkovne premene Javna razprava zaključena	VII/3 Slovnični oris za pravopis Oblikoslovni oris V javni razpravi	VII/4 Slovnični oris za pravopis Besedotvorni oris V javni razpravi	VII O prevzemanju iz posameznih jezikov Javna razprava zaključena

Kot jezikovne enote v slovarju najpogosteje nastopajo besede, pa tudi besedne zveze (stalne besedne zveze, frazemi, pregovori, večbesedni termini), simboli, kratice, okrajšave in posamezni deli besed, tj. morfemi (npr. *pred-*, *anti-*, *-ica*, *-nje*). Pomenski opis jezikovnih enot je lahko v obliki razlag v istem ali v drugem jeziku (sem lahko štejemo tudi narečne in zgodovinske slovarje s pomenskimi razlagami ali ustrezniki v sodobnem knjižnem jeziku) ali pa namesto razlag nastopajo ustrezniki v tujih jezikih, kar je osnovna značilnost dvo- in večjezičnih slovarjev.

Drugi načini objave slovarjev

Slovarji so lahko vključeni v druga orodja. V programih za urejanje besedil se slovarji uporabljajo za preverjanje črkovanja in kot nabor predlaganih sinonimov, na bralniku Kindle pa se npr. ob dotiku besede prikaže ustrezno geslo iz angleškega slovarja.

Strojne prevajalnike in klepetalnike umetne inteligence lahko sicer uporabljamo namesto pravih slovarjev, vendar teh ne nadomeščajo v celoti in jih tudi ne pojmujejo kot slovarje.

Vrste slovarjev in njihova vsebina

Slovarji so si med seboj lahko zelo različni, a jih na podlagi skupnih značilnosti uvrščamo v skupine:

- **Enojezični razlagalni slovarji:** pogosto so to osrednji slovarji nekega jezika. Za slovenščino je najpomembnejši *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in nastajajoči slovar eSSKJ, eden od najbolj uveljavljenih za angleščino je *Merriam-Webster's Unabridged Dictionary*, za nemščino pa *DUDEN – Wörterbuch der deutschen Sprache*. Glavni podatek pri tej vrsti slovarja je pomenski opis besed in besednih zvez, poleg tega pa v njem pogosto najdemo še izgovor, besednovrstno opredelitev, informacije o pregibanju besed, sopomenke, protipomenke, tipično sobesedilo, normativne in slogovne informacije ter etimologijo. Nekateri slovarji ponujajo tudi multimedijske vsebine, npr. slike ali posnetke izgovora. V slovenskem prostoru tovrstni slovarji praviloma ne vsebujejo lastnih imen.
- **Pravopisni slovarji:** naloga teh slovarjev je, da prikazujejo zapis besed in besednih zvez skladno s pravopisnimi pravili, navajajo pa tudi podatke za razumevanje razlik pri zapisu z malo ali veliko začetnico, pri zapisu skupaj ali narazen ter zapisu besed s posebnimi ločevalnimi znamenji in ločili (npr. vezajem). Nabor obravnavanih besed je lahko tesno povezan z vsebinskimi poglavji pravil (*ePravopis*) ali prinaša širši nabor besedišča (*Slovenski pravopis* 2001), v preteklosti pa so pravopisni slovarji lahko prinašali le nabor osnovnih besed ali le tis-

tih besed, ki pri zapisovanju povzročajo težave. Zaradi ponazarjanja pravil za rabo začetnice vsebujejo tudi veliko lastnih imen.

- **Dvojezični in večjezični slovarji:** takšni slovarji so najbolj razširjeni. Namenjeni so razumevanju tujega jezika ali prevajanju v tuji jezik in so koristen pripomoček pri učenju besed tujega jezika. Najstarejši ohranjeni slovar na svetu je dvojezični sumersko-akadski slovar iz okoli leta 2300 pr. Kr. Prvi samostojni slovar, v katerega je bila vključena slovenščina, je *Dictionarium quatuor linguarum* (nemško-latinsko-slovensko-italijanski slovar), ki ga je leta 1592 izdal Hieronim Megiser.
- **Terminološki slovarji:** vsebujejo termine, ki se uporabljajo na določenem strokovnem področju. Ob terminih so navadno navedene definicije in tujejezični ustrezniki. Pri njihovi izdelavi načeloma sodelujejo terminografi in področni strokovnjaki. Namenjeni so predvsem področnim strokovnjakom (npr. *Agronomski terminološki slovar*), pogosto pa po njih posegajo tudi prevajalci, saj vsebujejo termine, ki jih v splošnih slovarjih ni mogoče najti.
- **Drugi slovarji sodobnega (knjižnega) jezika:** različne vrste specializiranih slovarjev, ki opisujejo določen del besedja ali izbran jezikovni vidik, so skoraj neomejene. Sem uvrščamo slovarje novejšega besedja, frazeološke in besednodružinske slovarje ter slovarje tujk in sopomenk, pa tudi slovarje, ki so namenjeni specifičnim skupinam uporabnikov, npr. šolske slovarje.
- **Narečni slovarji:** predstavljajo besede posameznih krajevnih govorov, narečij ali širših območij. Opisujejo njihov pomen (ustreznice in razlage so navadno zapisane v knjižnem jeziku), slovnične in izgovorne značilnosti, njihovo zemljepisno razširjenost in rabo v sobesedilu. Lahko so opremljeni z zvočnim in slikovnim gradivom (npr. *Slovar oblačilnega izrazja ziljskega govora v Kanalski dolini*).
- **Zgodovinski slovarji:** opisujejo besede preteklih obdobij jezikovne zgodovine, iz katerih so ohranjeni rokopisi in knjige. Ta obdobja so lahko razmeroma kratka (npr. *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*) ali daljša (npr. *Slovar stare knjižne prekmurščine*), nekateri slovarji pa opisujejo jezik enega avtorja (npr. *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*). Zgodovinski slovarji so pomembni ne le za razumevanje besedil tistega časa, ampak tudi za poznavanje jezika v določenem obdobju in za boljše razumevanje spreminjanja jezika skozi čas. Večina zgodovinskih slovarjev je izdelana v sodobnem času, le obravnavano besedje je starejše oz. prikazano s časovne distance. Starejši slovarji pa so tisti, ki so nastajali v preteklih obdobjih in (v glavnem) popisujejo besedje iz časa, ko je slovar nastal, npr. *Deutsch-windisches Wörterbuch* (Nemško-slovenski slovar) (1789) Ožbalta Gutsmana.

- **Etimološki slovarji:** pojasnjujejo izvor in prvotni pomen besed (poljudnoznanstveni *Slovenski etimološki slovar*, znanstveni *Etimološki slovar slovenskega jezika* ali *Šolski etimološki slovar slovenskega jezika*). Pri razlaganju upoštevajo tako moderne jezike kot tudi že izumrle, pri tem pa si pomagajo z jezikovnim stanjem v prednikih slovenščine, in sicer v praslovanščini (sredina 1. tisočletja po Kr.) in praindoevropsčini (okoli 4000 pr. Kr.).
- **Slovarji znakovnega jezika:** dvojezični slovarji, v katerih z besedami knjižnega jezika poiščemo video posnetke kretenj znakovnega jezika (npr. *Slovar slovenskega znakovnega jezika*). Ker so nekatere besede knjižnega jezika večpomenske, je v teh slovarjih lahko navedeno tudi, za kateri pomen se posamezna kretnja uporablja.

Gradivo za slovarje

Za zanesljivost in čim večjo objektivno vrednost slovarskih podatkov je zelo pomembno gradivo, na podlagi katerega je slovar narejen. Novejši slovarji sodobnega knjižnega jezika praviloma temeljijo na sistematično pripravljenih **zbirkah besedil** v obliki elektronskih **korpusov**, ki lahko vsebujejo več milijonov ali celo milijard besed (Gigafida 2.0, ena milijarda besed). Na ta način se avtorji slovarja lahko v veliki meri distancirajo od svojega osebnega jezika in empirično (bolj objektivno) prepoznavajo jezik določene jezikovne skupnosti. K temu pripomorejo tudi orodja za računalniško analizo korpusov, ki s pomočjo naprednega iskanja in statističnih izračunov med drugim povedo, v katerih okoliščinah so nekateri jezikovni pojavi bolj običajni in kdaj le obrobni. Poleg tega sestavljavci slovarjev pri obdelavi zbirk besedil vedno znova ugotavljajo, da obstajajo pomeni besed, ki jih sami osebno ne poznajo, poznajo in uporabljajo pa jih drugi govorci. Največji besedilni korpusi so narejeni na podlagi zapisanih besedil. **Govorne korpus** knjižnega jezika, podobno tudi narečne (govorne) korpus, je bistveno težje sestavljati, časovno najbolj zahtevno pa je zbrati dovolj raznovrstnih besedil različnih govork in govorcev in ta besedila ustrezno prepisati. Zato se izgovor besed za slovarje, ki opisujejo knjižni jezik, pogosto ugotavlja z anketami, pri katerih strokovnjaki povabijo govorce, da izgovorijo zapisano besedo ali presojaajo med več (onaglašeno zapisanimi ali zvočno posnetimi) možnostmi. Ker je anketiranje za veliko število besed časovno zamudno, se na ta način preverja zlasti besedje, kjer nastopajo dvojnice (*cénter*: *cênter*), in manj znano besedje.

Narečni slovarji pogosto nastajajo kot rezultat prispevka posameznikov, ki opisujejo svoje narečje na podlagi lastnega znanja, ki ga dopolnjujejo z znanjem drugih govorcev tega narečja. V idealnem primeru so na voljo tudi zapisana narečna besedila.

Pomen in slovarska razlaga

Oprelitev pomena je ena glavnih nalog razlagalnih slovarjev (enojezični razlagalni slovarji, zgodovinski slovarji ...). Obenem je pomen eden najbolj abstraktnih in izmuzljivih delov jezikovnega opisa. V nadaljevanju prikazujemo glavne razlagalne načine, ki se uporabljajo v slovarjih. Večinoma se v posameznem slovarju uporablja več različnih razlagalnih načinov, odvisno od narave posamezne besede oziroma pomena.

- **Klasična leksikografska razlaga** vsebuje nadpomenski izraz in razločevalne elemente, npr.: *ptič* 'žival, ki ima peruti, kljun in je pokrita s perjem'. Beseda *žival* je nadpomenka (uvrščevalna pomenska sestavina, latinsko *genus proximum*) besede *ptič*. Besedo *ptič* z dodatnim opisom (razločevalne pomenske sestavine, latinsko *differentia specifica*) razlikujemo od drugih živali (*ki ima peruti, kljun in je pokrita s perjem*). Ta tip razlage je najbolj uveljavljen pri pomenskem opisu samostalnikov in glagolov.
- **Funkcijska razlaga** se uporablja zlasti za opis slovničnih besed (vezniki, predlogi ipd.), ki nimajo predmetnega pomena. Ne poimenujejo torej konkretnih predmetov, pojmov, lastnosti ali dejanj, ampak imajo predvsem slovnično vlogo, npr. povezovanje stavkov, razmerja med glagolom in samostalnikom.

pri 'za izražanje kraja, kjer se dogaja dejanje'

ampak 'za uvajanje nove trditve namesto prej zanikane'

- **Sklicevalna razlaga** se lahko uporablja, kadar je neka beseda tvorjena iz katere druge besede in prenaša njen pomen. Nekatere besede, kot so vrstni izsamostalniški pridevniki (*nogometni, kuhinjski*), svojilni pridevniki (*sosedov, prijateljičin*) in manjšalnice (*drevesce, drobtinica*), so lahko pomensko pojasnjene z razmerjem do besede iz iste besedne družine.

nogometni 'ki je z zvezi z nogometom'

sosedov 'svojilni pridevnik od sosed'

Tovrstne razlage se zaradi enostavnosti izdelave lahko uporabljajo tudi za hitrejšo nastajanje slovarja, namesto tega pa bi lahko bila uporabljena tudi klasična leksikografska razlaga (*miška* 'majhna ali ljubka miš').

- Pri **sinonimni razlagi** so za namene razlaganja pomena uporabljeni sinonimi (sopomenke). Pogosto se uporablja pri zaznamovanih besedah (pogovornih, čustveno obarvanih, starinskih ...):

fuzbal 'nogomet'

Težava nastane, če se sinonimna razlaga uporablja prepogosto, npr.:

cesta 'pot'

pot 'cesta'

V tem primeru namreč iz slovarja težko razberemo, kaj besedi pomenita, če ne poznamo nobene od njiju.

- **Stavčna razlaga:** v zadnjih desetletjih se zlasti pri slovarjih za šolske uporabnike uporablja tudi stavčna razlaga. Oblikuje se z razširitvijo drugih tipov razlag v celo poved:

ptič 'Ptič je žival, ki ima peruti, kljun in je pokrita s perjem.'

Njena prednost je naravnejši način ubeseditve, vendar ima svoje omejitve, npr. pri pridevniki, kjer se takšna razlaga veže na izbrani samostalni, s tem pa razlaga lahko postane pomensko preozka:

nogometni 'Nogometni igralec je tisti, ki igra nogomet.'

Takšna razlaga namreč ne more istočasno razlagati zvez, kot sta *nogometna žoga* (Nogometna žoga je tista, ki se uporablja pri nogometu.) in *nogometni sodnik* (Nogometni sodnik je tisti, ki sodi nogometno tekmo.).

Pri sinonimnih razlagah smo že omenili težavo krožnih razlag (*pot : cesta*), vendar ta zadrega lahko nastane tudi pri drugih tipih razlag. Poglejmo si dva primera:

smučati 'ukvarjati se s smučanjem'

smučanje 'glagolnik od smučati'

kikirikati 'oglašati se kot petelin'

petelin 'samec živali, ki kikirika'

V obeh primerih je par razlag ujet sam vase, saj brez razumevanja ene besede ne moremo razumeti druge in obratno. Takšnim kombinacijam razlag se slovarji skušajo čim bolj izogibati.

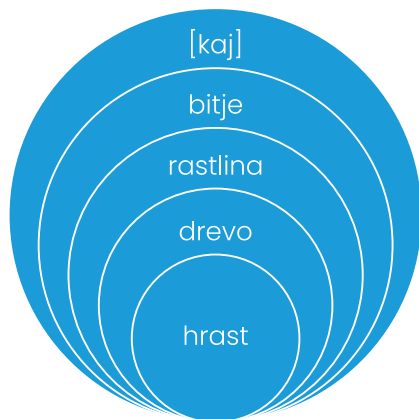
Pomenska razmerja med besedami

Nadpomenka (hipernim) – podpomenka (hiponim)

Klasična leksikografska razlaga, pri kateri uporabljamo **nadpomenko** in razločevalne elemente, je uporabna posledica tega, kako lahko vidimo urejenost pomenov v jezikovnem sistemu. Primer večje pomenske hierarhije je prikazan na sliki na naslednji strani.

Takšna hierarhija nam omogoča, da vidimo vse **podpomenke** neke besede kot eno *pomensko polje* (tudi: semantično polje, pomenska skupina). Tako lahko poleg besede *hrast* pri vrstah dreves naštejemo še *bukev*, *češnja*, *macesen* itd. Na ta način zberemo besede, ki so si pomensko blizu. Sem spadajo še sopomenke, ki so si pomensko najbliže.

Poleg razmerja nadpomenka – podpomenka (*žival* – *ptič*) poznamo še podobno razmerje celota – sestavni del, npr. *avto* (celota) – *volan* (del), in

razmerje med pomeni na istem hierarhičnem nivoju (*hrast*, *bukev*, *češnja*, *macesen* so na istem nivoju, saj so na enak način podrejeni pomenu *drevo*).

Sopomenka (sinonim), protipomenka (antonim)

Sopomenke (sinonimi) so besede, ki imajo enak ali zelo podoben pomen kot katera druga beseda, npr. *cesta* – *pot*, *plan* – *načrt*. Sopomenke pogosto lahko zamenjamo v besedilih, vendar ne vedno, zlasti če je katera od njih pogovorna, starinska, narečna ali kako drugače zaznamovana, npr. *fuzbal* – *nogomet*, *hosta* – *gozd*.

Protipomenke (antonimi) imajo nasproten pomen glede na drugo besedo, npr. *velik* – *majhen*, *predhodnik* – *naslednik*, *noč* – *dan*.

Pomenska razmerja znotraj besede

Novi pomeni pri posamezni besedi nastajajo po določenih zakonitostih. Pri metonimiji in sinekdohi lahko na podlagi izhodiščnega pomena logično predvidevamo, kateri izpeljani pomen lahko nastane, medtem ko je metafora povezana z našimi asociacijami, ki so precej težje predvidljive.

Metonimija je predvidljiv postopek, ki se ga pogosto niti ne zavedamo. Če kot primer vzamemo besedi *kozarec* in *steklenica*, ki pomenita neke vrste posodo, v katero lahko nalijemo tekočino, lahko avtomatično predvidimo, da v zvezah *kozarec vode*, *steklenica vode* pridobita pomen 'količina tekočine v tej posodi'. Ker je kozarec večinoma manjši od steklenice, tudi za pomen 'količina tekočine' velja, da *kozarec* označuje manjšo količino vode kot *steklenica*. Če v jeziku nastane beseda za novo vrsto posode, v katero lahko nalijemo tekočino, lahko predvidimo, da bo beseda avtomatično pridobila količinski pomen – seveda le, če bomo posodo uporabljali na tak način. Zanimiv primer so tudi besede, ki poimenujejo naselja (*vas*, *mesto*), saj lahko pridobijo pomen 'ljudje v tem naselju', na primer *Vsa vas se je zbrala na proslavi*. Obstaja veliko število na ta način predvidljivih pomenskih sprememb.

Sinekdoha je podtip metonimije, ki označuje zamenjavo dela in celote. Naj se na prvi pogled zdi še tako nenavadno, lahko z isto besedo poimenujemo tako celoto (*češnja* 'drevo', *korenje* 'rastlina') kot del te celote (*češnja* 'sadež tega drevesa', *korenje* 'užitni del te rastline'). Ravno obratna je pot nastajanja pomenov pri besedi *motor* 'pogonska naprava': *motor* 'vozilo, katerega del je pogonska naprava', lahko pa se poimenovanje prenese tudi z dela telesa na celotnega človeka, npr. *možgani* 'telesni organ za umske dejavnosti in znanje': *možgani* 'ljudje z dobrimi umskimi sposobnostmi in znanjem' v zvezi *beg možganov*.

Metafora nastane s pomočjo asociacij, pogosto glede na obliko, barvo ali funkcijo. Rezultat je manj predvidljiv kot pri metonimiji in sinekdohi: *glava* 'del telesa' zaradi podobnosti po obliki in položaju na telesu označuje tudi glavo pri zelju. Sem lahko uvrstimo tudi poimenovanja za živali in druga bitja, ki jim pripisujemo neke lastnosti, nato pa z njimi poimenujemo človeka s tako lastnostjo (*angel*, *osel*).

Večpomenskost (polisemija) – enakoizraznost (homonimija)

K posameznemu izrazu (zapisu, izgovoru) lahko spada več pomenov. Omenili smo postopke, po katerih nastajajo novi pomeni besede. Kadar ima ena beseda več pomenov, govorimo o **večpomenskosti (polisemiji)**. Drugače je pri **enakoizraznosti (homonimiji)**. **Enakoizraznice (homonimi)** so besede, ki imajo enako pisno in glasovno podobo, med njihovimi pomeni pa ni mogoče videti povezanosti oziroma ta ni nikoli obstajala. Praviloma so tudi različnega izvora, npr. *kos* 'del': *kos* 'ptič', pri katerih med pomenoma ni povezave. Enak izgovor (in zato enak zapis) v knjižni slovenščini je posledica sovpada dveh še v praslovanščini različnih enot: **kōsō* in **kosō*, razlika pa je še danes razvidna v nekaterih slovenskih narečjih in v drugih slovanskih jezikih (hrvaško *kus*: *kos*). Takšne primere razumemo tako, da je to več besed, ki se slučajno enako pišejo in izgovarjajo.

Lažje je prepoznati **enakopisnice (homografe)**, torej besede, ki se enako pišejo, vendar imajo različen izgovor ali slovnične lastnosti, npr. *med* (samostalnik): *med* (predlog), ki se razlikujeta tako v izgovoru kot v besednovrstni pripadnosti. Prav tako obstajajo tudi **enakoglasnice (homofoni)**, ki se izgovarjajo enako, vendar se različno zapisujejo, npr. *cel*: *cev*.

Kako besede pridejo v slovar

Večina slovarjev ne vključuje vseh besed, ki bi jih v njih lahko obravnavali. Besed je namreč preveč, poleg tega nastajajo in iz rabe izginjajo. Več kot je ustvarjalnih govorcev in piscev nekega jezika, bolj raznolike so besede, ki v njem nastajajo v želji, drugim sporočiti svoje misli in zamisli. Tako kot

velja za druge jezike, so tudi v možganih uporabnika slovenščine slovnična pravila, ki se jih niti ne zaveda, jih pa s pridom uporablja, ko iz malih gradnikov – morfemov z različnimi vlogami – sestavlja nove besede in smiselne jezikovne zgradbe. Tako govorec na primer iz besedotvorne podstave *besed-* naredi besede *beseda*, *besedilo*, *besediti*, *besedica*, *besednjak*, *besednost* ... Zaradi slovničnih pravil, pridobljenih z usvajanjem jezika, ve, da bo z obrazilom *-ica* iz *besede* naredil manjšalnico *besedica*, z obrazilom *-en* pa pridevnik *beseden*, ki opisuje povezavo nekoga ali nečesa z besedami. In govorci slovenščine se med seboj razumemo, četudi vseh takih besed ne najdemo pojasnjenih v slovarju.

Povedano lahko ponazorimo s pogledom v slovar slovenskega knjižnega jezika SSKJ, v katerem na primer najdemo besede, kot so *besednjakar*, *besedavelj*, *besedljivka*, ki so jih uporabljali v obdobju zbiranja gradiva za ta slovar, zaman pa bi iskali izraze, kot so *besedilce*, *besedilopiska* ali *besedilnost* ..., ki jih v slovarju še ni, kljub temu da jih uporabniki slovenščine dnevno uporabljajo in so popolnoma sprejemljive ter vsem razumljive, saj so sestavljene iz slovenskih morfemov.

Za knjižni jezik je uveljavljen (do neke mere) dogovorjen nabor besed in z njimi povezanih jezikovnih sredstev, ki jih jezikovna skupnost uporablja, kadar se želi sporazumevati s čim manj šumi in nesporazumi. Knjižna jezikovna zvrst se uresničuje v šolah, medijih, literaturi, uradnih dokumentih, zakonih, ustavi ..., torej zlasti v zapisanih besedilih ter v javnih, formalnih govornih položajih.

Kako izbiramo besede za slovarje **knjižnega jezika**? Zanje velja, da prinašajo nabore tistih besed, ki jih jezikovna skupnost uporablja v izbranem obdobju v knjižnem jeziku. Uporabniki slovarjev knjižnega jezika so pogosto prepričani, da so vse besede v slovarjih knjižnega jezika take, ki jih uporabnik, ki se želi sporazumevati »pravilno«, sme uporabljati. A slovar knjižnega jezika ne vključuje le povsem nevtralnih oziroma nezaznamovanih besed, temveč tudi tiste, ki jih jezikovni uporabniki v knjižnem jeziku uporabljajo z namenom, da bi izražali svojo narečno pripadnost (narečne besede), svoj poklic ali interesno zanimanje (termini), večjo sproščenost pri sporazumevanju (pogovorne besede), starostno pripadnost (slengizmi), prestiž zaradi obvladovanja tujih jezikov (tuje besede) ali svoja čustva (manjšalnice, slabšalne izraze ter vulgarne besede in kletvice). Besede, ki v knjižnem jeziku niso nevtralne (oziroma so zaznamovane), so v slovarjih označene. Če se torej želimo izražati »ustrezno« in »primerno«, moramo upoštevati kulturne dogovore in opise okoliščin, ki jih v slovarju ponazarjajo kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila, do neke mere pa tudi pomenske razlage.

Iskanje meril za vključitev besede v slovar knjižnega jezika je težavna naloga vsakokratne generacije slovaropiscev, ki si prizadevajo za čim bolj verodostojen prikaz jezika v aktualnem času. A noben gradivski vir ne vključuje prav

vseh besed in ne prikazuje vseh slovničnih pojavov v jeziku. Slovaropisci za vsak slovar posebej določijo merila, ki jih morajo besede izpolnjevati, da bi bile vključene v slovar. V terminološke slovarje npr. vključujemo samo termine, ki so pomembni za sporazumevanje strokovnjakov določene stroke. V zgodovinskih slovarjih najdemo besede, ki so se uporabljale v določenem časovnem obdobju. V narečnih slovarjih so opisane besede, ki so značilne za govor kakega kraja ali širšega zemljepisnega območja. V pravopisnih slovarjih pa so obravnavane besede, ki so težavne z zapisovalnega vidika, npr. pri katerih uporabniki oklevajo glede izbire velike ali male začetnice ali uporabe vezaja, ločevalnega znamenja in podobno.

Slovaropisci torej v slovar besed ne vključujejo, ker bi bile te lepe, zanimive ali uporabne, ampak podatke pridobijo z natančno analizo gradivskih virov, nato pa preverijo, ali besede izpolnjujejo merila, ki so jih za vključitev določili. V sodobnosti je gradivo za slovarje največkrat zbrano v jezikovnih korpusih, lahko pa slovaropiscem podatke o besedah posredujejo tudi jezikovne uporabnice in uporabniki, npr. za terminološke slovarje strokovnjaki posameznega strokovnega področja, za narečne slovarje govorci narečja.

Za **najnovejši slovenski razlagalni slovar eSSKJ** velja, da bo vanj vključenih približno 100.000 v sodobnem knjižnem jeziku najpogosteje rabljenih enobesednih iztočnic. Podatke o tem, katere so te iztočnice, pridobimo s pregledom pisnih in govornih korpusov slovenščine. A zgolj pogosta raba ni dovolj, da bi se beseda v slovar uvrstila. Pomembno je tudi, da jo najdemo v različnih tipih besedil in pri različnih avtorjih, da njena raba ni omejena le na nekaj let ... Slovaropisci običajno rečemo, da mora biti njena raba dovolj razpršena. Dodatno merilo je, da se mora beseda uporabljati zlasti v knjižnem jeziku ali pa mora biti njeno pojavljanje v knjižnih besedilih dovolj običajno. Besedi *nona* ali *bica*, s katerima na Primorskem oziroma na Koroškem poimenujemo babico, bosta torej v slovar vključeni, ker se pogosto pojavljata tudi v knjižnih besedilih. Besede *bestič* pa v splošnem slovenskem razlagalnem slovarju (vsaj zaenkrat) ne bomo našli, ker je značilna za rabo v neformalnih kontekstih in za pogovorni jezik. Zelo verjetno pa bi se uvrstila v slovar slenga ali novejšega besedja, gotovo namreč izpolnjuje merila za uvrstitev v tak slovar.

V osnovni nabor **nastajajočega pravopisnega slovarja ePravopis** so vključene besede, ki so kot ponazorila uporabljene v pravopisnih pravilih, torej skupine besed, ki jih pišemo z veliko ali malo začetnico, kar se v besedni zvezi lahko spremeni (npr. *ilirsko gibanje* – *Ilirske province*; *rimski Kolosej* – *rimski imperij*); besede, ki jih pišemo tudi narazen (*ekošola* / *eko šola*); besede, ki smo jih prevzeli in si prizadevamo, da bi jih vsaj pisno podomačili, če ne prevedli (*canyoning* – *kanjoning* – *soteskanje*), in tiste besede, pri katerih se med sklanjanjem morfemi spreminjajo, kar nas včasih spravlja v zadrego (*otrok* – *otroci* – *pri otrocih* – *z otroki*). Zaradi vzporedne priprave pravopisnih pravil in pravopisnega slovarja z večjim naborom raznovrstnih

slovarskih gesel lažje preverjamo vsebinsko ustreznost pravopisnih pravil, saj šele podroben leksikografski pregled gradiva pokaže, ali je predlagano pravopisno pravilo ustrezno za celotno skupino besed, ki jo opisuje.

Izbira ustreznega slovarskega priročnika

Vsak človek prej ali slej naleti na jezikovno zadrego. Ko ne vemo, kako v jeziku ravnati, si lahko pomagamo z jezikovnimi priročniki. Bera na Franu je bogata, vendar je za uspešno razreševanje dilem ključno vedenje, kateri priročnik izbrati. Vsi sicer prinašajo strokovno ustrezne in pregledno predstavljene podatke o jeziku, a vsak od njih jezik opisuje s specifičnega vidika. Vsak jezikovni priročnik je namreč osredotočen na opis določenega nabora jezikovnih pojavov, drugim pa posveča manj pozornosti ali jih sploh ne obravnava. In tudi če se zdi, da opisuje iste pojave, to mnogokrat ni res.

Ko nas zanima, kaj kakšna beseda pomeni, se je dobro vprašati, ali imamo v mislih pomen v sodobnem splošnem jeziku, v narečju ali v slovenščini iz preteklih obdobj. Tako v sodobnem enojezičnem razlagalnem slovarju eSSKJ kot v slovarju knjižnega jezika 16. stoletja bomo namreč našli besedo *balon*, le da danes z njo označujemo 's plinom napolnjeno napravo, lažjo od zraka, za zračno plovbo, zbiranje podatkov' oziroma 'gumijast predmet, ki se napihne, napolni s plinom, zlasti kot igrača, dekoracija', pred skoraj 500 leti pa je označevala tisto, čemur danes običajno rečemo *žoga*. Pomembno je torej, da preverimo, jezik katerega časa ali zemljepisnega območja slovar obravnava, saj bomo sicer slovarske podatke lahko razumeli narobe. Na Franu so slovarji iste vrste predstavljeni v posebnem zavihku (v tem smislu ločimo splošne, zgodovinske, narečne, terminološke, etimološke slovarje), podrobnejši podatek o tem, za kakšen slovar gre, pa je na voljo, če se z miško pomaknemo na njegov naslov.

Še hitreje se nam lahko zgodi, da podatke nehote napačno interpretiramo, če namesto splošnih slovarjev za razreševanje zadrege uporabimo terminološke slovarje ali obratno. Terminološki slovarji so namreč specializirani slovarji, namenjeni primarno strokovnjakom. Povedo nam, katero pojavnost termin označuje na zelo konkretnem strokovnem področju. Termin je v stroki zelo natančno definiran, celo v sorodnih strokah pa lahko označuje (nekoliko) različne pojave, zato je treba biti pri njegovi rabi previden. Po drugi strani termini pogosto prehajajo v splošni jezik, saj se o znanosti vedno več piše tudi v poljudnih besedilih. Dobro si je zapomniti, da so v splošnih slovarjih besede, ki so izhodiščno nastale kot termini, praviloma razložene manj natančno kot v terminoloških slovarjih, torej nekoliko poenostavljeno, v splošnem jeziku pa so se lahko razvijale naprej in dobile povsem nove pomene, ki so lahko zelo drugačni od terminoloških. Ko imamo torej opravka s strokovnim besedilom, je za razreševanje zadrege primerno uporabiti terminološki slovar, če nas zanima raba v splošnem jeziku, uporabimo splošni razlagalni slovar.

Prav tako je treba biti, ko gre za strokovno rabo, previden pri upoštevanju normativnih napotil, ki jih dajeta razlagalni in pravopisni slovar. Čeprav je npr. beseda *pogrešek* v razlagalnem slovarju opredeljena kot starinska, to velja le za splošni jezik. V terminologiji s področja avtomatike gre za termin, ki pa ne označuje kakršne koli napake, ampak je v stroki povsem jasno, za katero napako gre. In beseda je v stroki še kako aktualna.

Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja je razlagalni zgodovinski slovar, eden največjih trenutno nastajajočih slovarjev slovenskega jezika in najobsežnejši ter najnatančnejši zgodovinski slovar kakega obdobja slovenskega knjižnega jezika doslej. V knjižni obliki so doslej izšli slovarski sestavki do D, v elektronski obliki pa izhaja eSSKJ16 od leta 2022 kot rastoči slovar.

Tudi med slovarji, ki so na Franu prikazani v istem zavihku, pa so lahko pomembne razlike, ki bistveno vplivajo na to, kako jih (lahko) uporabljamo. Med etimološkimi slovarji najdemo dva priročnika, eden – *Slovenski etimološki slovar* Marka Snoja – je bolj poljuden, zato je primeren za širši krog uporabnikov. *Novi etimološki slovar slovenskega jezika* Metke Furlan je po drugi strani namenjen zlasti za znanstveno rabo. Razlike so tudi med splošnimi slovarji. *Sprotni slovar slovenskega jezika* opisuje zlasti novo besedje in je označen kot nenormativni slovar. Nenormativni zato, ker so besede, ki so v njem, še neustaljene in jih še ne moremo opredeliti s perspektive knjižnega jezika, katerega značilnost je ustaljenost. To pomeni, da npr. slovarskim oznakam posveča manj pozornosti kot splošni razlagalni slovar. Beseda, ki se rabi v nekoliko manj formalnih okoliščinah, v njem zato ne bo označena s slovarsko oznako, besede, ki se rabijo v podobnih okoliščinah, pa so v splošnem razlagalnem slovarju okvalificirane. To, da v *Sprotnem slovarju* oznake pri kaki besedi ni, torej ne pomeni nujno, da gre za povsem nevtrarno besedo, ki jo lahko uporabljamo v raznolikih okoliščinah, pomeni lahko tudi to, da je stopnja označenosti besede majhna. Pri močno označenih besedah vas bo na to, da je treba biti pri rabi previden, seveda opozoril tudi *Sprotni slovar*.

O posameznih slovarjih je veliko mogoče izvedeti v uvodnih besedilih k tiskanim izdajam. Na portalu Fran je temu za vsak slovar posebej namenjena rubrika *O slovarju*. Do nje pridemo s klikom na naslovnico izbranega slovarja in nato v rubriki *O slovarju*, ki jo najdemo v desnem zgornjem kotu (na računalniku) oziroma znotraj menija v desnem zgornjem kotu prav tako pod rubriko *O slovarju*. Podobne informacije so na voljo tudi na drugih spletnih slovarskih portalih.

Pogoste zmite o slovarjih

1. Če besede ni v slovarju, je z njo nekaj narobe in je ne smem uporabiti.

Sodobni slovenski knjižni jezik ima več sto tisoč besed. Preden bi jih vse natančno opisali, bi nekatere med njimi postale arhaične ali se ne bi več uporabljale. »Vse« besede je mogoče vključiti v slovarje, ki opisujejo jezik posameznega pisca ali omejenega nabora zgodovinskih besedil (npr. *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*), saj ta besedila predstavljajo zaključeno in obvladljivo celoto. Ko gre za slovarje sodobnega knjižnega jezika, je situacija drugačna: med nastajanjem *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991), ki vsebuje okoli 100.000 besed, je nastala zbirka s še 170.000 besedami, ki iz različnih razlogov v slovar niso bile uvrščene, čeprav so del knjižnega jezika. Sestavljavci so se dogovorili za merila, po katerih se odločajo, katere besede bodo uvrstili v slovar in katerih ne. Pri drugih slovarjih so uporabljena drugačna merila za uvrstitev besed v slovar. Dejstvo je torej, da različni slovarji vsebujejo različne skupine besed in da ne moremo pričakovati, da bomo popolnoma vse besede našli v slovarjih.

2. Če je beseda v slovarju, potem jo vedno lahko uporabim.

Sestavljavci slovarjev nam s posebnimi oznakami in pojasnili pomagajo razumeti, kje, kdaj in kako je neka beseda običajno rabljena. Veliko besed v slovarju je brez oznak – to pomeni, da so nevtralne in jih večinoma lahko brez težav uporabljamo v vseh okoliščinah. Nekatere besede pa so opremljene z oznakami in dodatnimi pojasnili, saj jih uporabljamo le v določenih položajih: morda samo v pogovornem jeziku, le v določenih vrstah besedil, na določenih zemljepisnih območjih ali pa so že nekoliko starinske. Poleg tega slovarji opozarjajo, če je beseda običajno rabljena v žaljivem ali šaljivem tonu. Tako v slovarju izvemo, da bi bilo nenavadno, če bi v učbeniku biologije napisali, da ima človek »bučo«, čeprav to v pogovoru morda ne zveni nenavadno. Torej: če je beseda v slovarju, to še ne pomeni, da je vedno primerna.

3. Če na portalu Fran predlagam besedo, ki je tam še ni, bo kmalu vključena v slovar.

Podobno kot pri prvem vprašanju tudi tu velja, da se sestavljavci slovarja dogovorijo za merila, po katerih se odločajo, katere besede uvrstijo v kateri slovar in katerih ne. Tudi če je posameznik še tako prepričan, da bi neka beseda morala biti uvrščena v slovar, se sestavljavci slovarjev raje zanašajo na dogovorjena in bolj objektivna merila kot pa na osebna prepričanja posameznikov ali interesnih skupin. Za slovar knjižnega jezika praviloma velja, da mora biti beseda dovolj pogosto uporabljena v besedilih knjižnega jezika, po možnosti v različnih besedilnih vrstah, pri čemer morajo besedo uporabljati različni pisci, ne le en sam. Ker je besed, ki jih je treba v slovarju opisati, veliko, velja tudi, da bodo nekatere besede v slovar dodane nekoliko kasneje kot druge, čeprav izpolnjujejo vsa merila za uvrstitev.

Sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Avtorji opisov besed

Kozma Ahačič (Oddelek za zgodovino slovenskega jezika), predstojnik. Pri raziskovalnem delu se ukvarja predvsem z zgodovino jezikoslovja in zgodovino jezikovne rabe. Je pobudnik in urednik portalov Fran, Franček, Franja ter Slovenske slovnice in pravopisi, sodelavec pri *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, urednik inštitutske zbirke Slovarji in podpredsednik Znanstvenega sveta ZRC SAZU. Je član uredniškega odbora *Pravopisa 8.0*, izvršnega odbora Evropskega združenja nacionalnih ustanov za jezik (EFNIL) in redni član ustanove Institut d'études slaves v Parizu. Na pedagoškem področju deluje kot izredni profesor za jezikoslovje. Je pisec sodobnih šolskih slovnice in učbenikov za slovenski jezik, kolumnist in ljubitelj glasbe.

Simon Atelšek (Oddelek za terminologijo). Ukvarja se z zgodovinskim razvojem terminologije v slovenskem jeziku ter s sodobno terminologijo in terminografijo. Je soavtor *Čebelarskega terminološkega slovarja*. Sodeluje pri izdelavi terminoloških slovarjev živinoreje in fizioterapije. Skupaj s sodelavci odgovarja na terminološka vprašanja v Terminološki svetovalnici. Skrbi tudi za pripravo inštitutskih publikacij za tisk in objavo na spletu. Je upokojeni smučarski učitelj in čebelar.

Metod Čepar (Oddelek za zgodovino slovenskega jezika). Pri raziskovalnem delu se ukvarja predvsem z zgodovinskim oblikoslovjem. Je soavtor in eden od glavnih urednikov nastajajočega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* in eSSKJ16. Je strokovnjak za slovaški in bolgarski jezik. Iz slednjega je prevedel nekaj temeljnih leposlovnih del. V prostem času je predan zborovski pevec.

Manca Černivec (Oddelek za pravopis). Pri raziskovalnem delu se ukvarja predvsem s pravopisom in normativnostjo v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku. Sodeluje pri pripravi novih pravopisnih pravil (*Pravopis 8.0*) in rastočega pravopisnega slovarja *ePravopis*.

Duša Divjak Race (Oddelek za leksikologijo). Raziskuje jezikovne razlike in slogovne značilnosti slovenskega jezika, zlasti z vidika slovarskih oznak in opisa njihove aktualne rabe v splošnih razlagalnih slovarjih. Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ. Prav tako sodeluje pri pripravi *Šolskega slovarja slovenskega jezika*, ukvarja pa se tudi s problematiko prikaza jezikovnih podatkov na jezikovnih spletnih portalih. Je članica uredniških odborov portalov Fran, Franček in Franja. V prostem času občasno sodeluje pri razvoju videoiger, za katere piše zgodbe, in se ljubiteljsko ukvarja z grafičnim oblikovanjem.

Helena Dobrovoljc (Oddelek za pravopis), vodja oddelka, vodja skupine za pripravo novega *Pravopisa 8.0* in moderatorica Jezikovne svetovalnice. Raziskovalno se ukvarja s sodobnim knjižnim jezikom, njegovim pravopisom, razvojem teorije norme in kodifikacije ter normativnimi vidiki v leksikografiji. Je urednica knjižne zbirke *Lingua Slovenica – Fontes*, rastočega pravopisnega slovarja *ePravopis* in Pravopisnih kategorij na portalu Fran. Je tudi predsednica Pravopisne komisije pri ZRC SAZU in SAZU, članica uredniškega odbora *Pravopisa 8.0* in Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije. Deluje kot izredna profesorica na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici in na Podiplomski šoli ZRC.

Tanja Fajfar (Oddelek za terminologijo). Pri raziskovalnem delu se ukvarja s terminologijo, v okviru katere jo zanimajo zlasti terminološka načela, terminološka intervencija in terminološka sinonimija. Je ena od glavnih urednic *Terminološkega slovarja avtomatike* (1. izdaja), *Pravnega terminološkega slovarja*, *Kamnarskega terminološkega slovarja* in *Agronomskega terminološkega slovarja*. Sodeluje pri izdelavi terminoloških slovarjev tiflopedagogike, računalništva, fizike in prava EU. Skupaj s sodelavci odgovarja na terminološka vprašanja v Terminološki svetovalnici. V prostem času si rada privošči filmski maraton ali se odpravi na katerega od slovenskih hribov.

Metka Furlan (Oddelek za etimologijo in onomastiko), upokojena sodelavka. Pri raziskovalnem delu se ukvarja s slovensko, slovansko in hetitsko problematiko s področja indoevropskega primerjalnega jezikoslovja in etimologije, deloma tudi z onomastiko in s teoretičnimi vprašanji etimologije. Je predavateljica predmetov Hetitsčina in Laringalna teorija na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Dejan Gabrovšek (Oddelek za leksikologijo). Raziskovalno se ukvarja predvsem s skladnjo slovenske večstavčne povedi in z leksikografsko obravnavo vezniške besede. Kot soavtor in eden od glavnih urednikov

sodeluje pri pripravi eSSKJ in pri pripravi *Šolskega slovarja slovenskega jezika*. Je tudi član uredniškega odbora Jezikovne svetovalnice in tehnični urednik *Slavistične revije*.

Nataša Gliha Komac (Oddelek za leksikologijo), namestnica predstojnika. Posveča se vprašanjem uporabnega jezikoslovja in sociolingvistike, predvsem jezikovnemu načrtovanju in jezikovni politiki s poudarkom na potrebah in praksah različnih skupin jezikovnih uporabnikov v Sloveniji ter uporabnikov slovenščine v sosednjih državah in po svetu. Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ, je pa tudi soavtorica in sourednica SSKJ2 in *Slovarja novejšega slovenskega besedja*. Je članica uredniških odborov Jezikovne svetovalnice in revije *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* ter širšega sestava Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU in uredniškega sveta *Pravopisa 8.0*. V mednarodnem prostoru deluje kot članica odbora strokovnjakov za Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih pri Svetu Evrope, članica znanstvenega sveta Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Italiji in predsednica Slovenskega kulturnega središča Planika Kanalska dolina v Italiji. Predava na Podiplomski šoli ZRC SAZU. V prostem času rada bere, odkriva neznane kraje in zahaja v hribe.

Januška Gostenčnik (Oddelek za dialektologijo). Pri raziskovalnem delu se ukvarja z zbiranjem in analizo narečnega gradiva s poudarkom na krajevnih govorih ob meji s Hrvaško. Proučuje zlasti narečne fonetične oziroma naglasoslovne razvoje. Je soavtorica *Slovenskega lingvističnega atlasa*, sodelavka *Slovanskega lingvističnega atlasa* in članica uredniškega odbora revije *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies*. Predava na Univerzi v Novi Gorici. V prostem času z veseljem ne počne ničesar.

Nataša Jakop (Oddelek za leksikologijo). Proučuje sodobno slovensko leksiko z vidika norme, semantike in pragmatike, pri čemer se je specializirala za področje frazeologije. Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ. Je članica strokovnega sveta portala Fran in članica širšega sestava Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU, uredniškega sveta *Pravopisa 8.0* ter soavtorica oziroma sourednica temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2 in *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Na Podiplomski šoli ZRC SAZU je prodekanja za izobraževalno dejavnost in koordinatorica modula Leksikologija, leksikografija, slovničarstvo na doktorskem študijskem programu Primerjalni študij idej in kultur. Predava na Podiplomski šoli ZRC SAZU, Univerzi v Celovcu in Univerzi v Trstu. Skrbi za izobraževalno dejavnost na področju uporabe slovarskih portalov Fran in Franček ter si prizadeva za razvoj in promocijo jezikoslovne znanosti.

Tjaša Jakop (Oddelek za dialektologijo). Pri raziskovalnem delu se ukvarja z zbiranjem in analizo narečnega gradiva s poudarkom na govorih štajer-

ske in panonske narečne skupine ter raziskovanju morfološke kategorije dvojine. Je soavtorica *Slovenskega lingvističnega atlasa* in članica interdisciplinarne skupine raziskovalcev dediščine na obrobju. Končala je srednjo glasbeno šolo in kot violinistko jo glasba spremlja še danes. Tudi strokovno se zato ukvarja z narečnimi besedili ljudskih pesmi in s pogovornimi oziroma narečnimi besedili sodobne glasbe.

Alenka Jelovšek (Oddelek za zgodovino slovenskega jezika, Jezikovno-tehnološki razvojni center). Pri raziskovalnem delu se ukvarja s knjižno slovenščino 16. stoletja, zlasti z razvojem pisne norme in z osebnimi zaimki, ter z razvojem ogovornih oblik v slovenščini skozi zgodovino. Preizkuša možnosti uporabe sodobnih jezikovnih tehnologij pri analizi zgodovinskih besedil. Je soavtorica in ena od glavnih urednic nastajajočega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* in eSSKJ16, urednica revije *Jezikoslovni zapiski* ter članica uredniških odborov Jezikovne svetovalnice in portala Fran. Kot docentka deluje na Podiplomski šoli ZRC SAZU. Zanimajo jo potovanja, še raje pa ima njihovo skrbno načrtovanje.

Mateja Jemec Tomazin (Oddelek za terminologijo, Jezikovnotehnološki razvojni center), vodja centra. Raziskovalno se posveča terminologiji in frazeologiji v slovenščini. Zanimajo jo tudi vprašanja standardizacije in normativnosti ter odprte znanosti. Je ena od glavnih urednic *Gasilskega terminološkega slovarja*, *Agronomskega terminološkega slovarja* in *Pravnega terminološkega slovarja*. Sodeluje pri izdelavi terminološkega slovarja meteorologije. S sodelavci z več raziskovalnih ustanov so razvili Slovenski terminološki portal, na katerem lahko vsak jezikovni uporabnik sam pripravi in objavi svoj terminološki slovar. Odgovarja tudi na terminološka vprašanja v Terminološki svetovalnici. Kot docentka deluje na Podiplomski šoli ZRC SAZU. V prostem času rada bere, sicer pa je gasilka in čebelarka ter obožuje kavo.

Janoš Ježovnik (Oddelek za leksikologijo, Jezikovnotehnološki razvojni center), namestnik predstojnika in vodja oddelka. Raziskovalno se ukvarja s slovenskimi narečji v zamejstvu, in sicer v zahodnem delu Beneške Slovenije in v Reziji, predvsem z vidika glasoslovja in naglasoslovja ter jezikovnega stika in zamenjave jezika, obenem pa tudi z vprašanji sodobne leksikologije in leksikografije. Kot soavtor in eden od glavnih urednikov sodeluje pri pripravi eSSKJ, prav tako sodeluje pri pripravi *Sprotnega slovarja slovenskega jezika* in je tehnični urednik *ePravopisa*. Je član uredniških odborov portalov Fran, Franček in Franja, član širšega sestava Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU, uredniškega sveta *Pravopisa 8.0* ter urednik vnašalnega sistema ZRCola 2. Predava na Univerzi v Novi Gorici.

Karmen Kenda-Jež (Oddelek za dialektologijo, Jezikovnotehnološki razvojni center), vodja oddelka. Posveča se vprašanjem metodologije in zgodovine dialektoloških raziskav, fonetike in fonologije slovenskih narečij

ter narečnemu slovaropisju. Obsežnejše terenske raziskave je opravila na področju cerkljanskega narečja in ziljskih govorov v Kanalski dolini v Italiji. Je soavtorica in sourednica *Slovenskega lingvističnega atlasa* ter sodelavka *Slovenskega lingvističnega atlasa*, članica Mednarodne komisije za sestavo *Slovenskega lingvističnega atlasa* pri Mednarodnem slavističnem komiteju in članica uredniškega odbora *Jezikoslovnih zapiskov*. Prosti čas namenja (so)prevajanju literarnih besedil iz poljščine.

Boris Kern (Oddelek za leksikologijo). Raziskovalno se ukvarja s sodobno leksikologijo, leksikografijo, besedotvorjem, poučevanjem slovenščine kot drugega in tujega jezika, vprašanji jezika in spola ter kvirovskim jezikoslovjem. Kot soavtor in eden od glavnih urednikov sodeluje pri pripravi eSSKJ. Je soavtor oziroma sourednik temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2, *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, *Šolski slovar slovenskega jezika* in *ePravopis*. V mednarodnem prostoru deluje kot član Komisije za besedotvorje pri Mednarodnem slavističnem komiteju. Predava na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici. Je namestnik predsednice Komisije ZRC SAZU za etiko, integriteto in enake možnosti v raziskovanju, pobudnik in član kolektiva Roza_ZRC+, ki na ZRC SAZU ozavešča o vprašanih pravic, življenja, kulture in umetnosti LGBTIQ+ oseb, leta 2022 pa se je kot režiser in scenarist podpisal pod dokumentarni film *Kamnik_*.

Simona Klemenčič (Oddelek za leksikologijo) je vodja akcije Beseda leta. Raziskovalno deluje na področjih primerjalnega jezikoslovja indoevropskih jezikov, indo-uralske teorije, indoevropskih starožitnosti in planskih jezikov. Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ in pri pripravi etimoloških osvetlitev pri *Sprotnem slovarju slovenskega jezika*. Je vodja uspešne slovenske ekipe na Mednarodni lingvistični olimpijadi, bila je tudi dolgoletna članica upravnih odborov dveh jezikovnih olimpijad – krovne Mednarodne lingvistične olimpijade (IOL) in Azijsko-pacifiške lingvistične olimpijade (APLO). Vrsto let je poučevala na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Je avtorica učbenika esperanta in distopičnega romana *Hiša brez ogledal*.

Domen Krvina (Oddelek za leksikologijo). Raziskovalno se ob leksikologiji in leksikografiji ukvarja predvsem s skladnjo in glagolskim vidom. Kot soavtor in eden od glavnih urednikov sodeluje pri pripravi eSSKJ. Poleg tega je glavni urednik *Sprotnega slovarja slovenskega jezika* ter soavtor oziroma sourednik temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2, *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* in *Šolski slovar slovenskega jezika*. Je član ožjega sestava Pravopisne komisije in uredniškega odbora *Pravopisa 8.0*. Je ljubitelj naravoslovja, zlasti meteorologije, in (vojne) zgodovine.

Mojca Kumin Horvat (Oddelek za dialektologijo, Jezikovnotehnoški razvojni center). Pri raziskovalnem delu se ukvarja z zbiranjem in analizo

narečnega gradiva, zlasti na slovenskem severovzhodu (panonska narečna skupina). Je soavtorica in sourednica *Slovenskega lingvističnega atlasa* ter sodelavka *Slovenskega lingvističnega atlasa*. Sodelovala je pri pripravi zemljevida *Ledinska imena Slovenskega Porabja* ter naredila slovar porabskih mikrotoponimov. V prostem času raziskuje delovanje terapevtskih glasbil in izvaja zvočne sprostitvene meditacije z gongi, monokordom, kristalnimi skledami in šamanskim bobnom.

Rok Kuntner (Oddelek za pravopis). Pri raziskovalnem delu se ukvarja s starocerkvenoslovansko, starogrško in klasičnoarmensko filologijo s poudarkom na tujejezični preoddaji starogrških besedil. Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša je sodelavec pri rastočem pravopisnem slovarju *ePravopis* in pri pripravi novih pravopisnih pravil (*Pravopis 8.0*), kjer je zadolžen zlasti za poglavje *O prevzemanju iz posameznih jezikov*.

Nina Ledinek (Oddelek za leksikologijo). Raziskovalno se ukvarja s sodobno leksikologijo in leksikografijo, terminologijo in determinologizacijo ter korpusnim jezikoslovjem. Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ. Je članica uredniških odborov portalov Fran, Franček in Franja ter soavtorica oziroma sourednica temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2, *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* in *Šolski slovar slovenskega jezika*. Je ljubiteljica (klasične) glasbe, knjig in hoje v naravi.

Andreja Legan Ravnikar (Oddelek za zgodovino slovenskega jezika), vodja oddelka. Pri raziskovalnem delu se ukvarja s knjižno slovenščino 16. stoletja. Je soavtorica in ena od glavnih urednic nastajajočega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* in eSSKJ16. Raziskuje tudi slovensko strokovno izrazje različnih področij od 16. do konca 19. stoletja, posebej krščansko terminologijo in nastanek terminologije drugih strok. Je predsednica Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in glavna urednica knjižne zbirke *Linguistica et philologica*. Na pedagoškem področju deluje kot docentka za jezikoslovje na Podiplomski šoli ZRC SAZU in na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Piše znanstvene članke s področij besedoslovja in pomenoslovja, slovaropisja, terminologije, slovenščine v stiku in besedotvorja. Prek strokovnega pisanja in nastopanja v medijih širšo javnost seznanja s pomembnimi dosežki iz slovenske jezikovne in kulturne zgodovine. Rada bere, rešuje križanke in uživa v plavanju.

Tina Lengar Verovnik (Oddelek za pravopis). Raziskovalno se posveča pravopisu in normativnim vprašanjem sodobnega knjižnega jezika, jezikovni in govorni kulturi ter stilistiki radijskih novinarskih žanrov. Je soavtorica pravopisnih pravil *Pravopis 8.0* in zbirke Pravopisne kategorije *ePravopisa* ter sourednica rastočega pravopisnega slovarja *ePravopis*. Je članica skupine za pripravo novega *Pravopisa 8.0* in uredniškega odbora Jezikovne svetovalnice. Koordinira delo Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU, v kateri je

članica ožjega sestava. Je glavna urednica knjižne zbirke *Lingua Slovenica*. Redno je zaposlena kot docentka za slovenski jezik na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Matej Meterc (Oddelek za leksikologijo). Pri raziskovalnem delu se posveča predvsem frazeologiji in paremiologiji. Kot soavtor in eden od glavnih urednikov sodeluje pri pripravi eSSKJ, je glavni urednik *Slovarja pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* ter sodeluje pri pripravi *Sprotnega slovarja slovenskega jezika*. Je sourednik mednarodne revije *Proverbium*. Sodeloval je tudi pri pripravi spletnega učnega e-okolja Slovenščina na dlani z bazo Frida, ki ponuja učni slovar 100 najbolj poznanih in pogostih slovenskih pregovorov, bazo znanja o pregovorih in naloge v zvezi z njimi. Je soavtor družabnih iger Pregovorni spomin. V prostem času najraje obiskuje glasbene koncerte.

Mija Michelizza (Oddelek za leksikologijo). Raziskovalno se ukvarja s sodobno leksikologijo in leksikografijo, tudi v povezavi z novostmi, ki jih prinašajo splet in drugi elektronski mediji, ter determinologizirano leksiko v splošnih razlagalnih slovarjih. Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ. Sodeluje v uredniškem odboru Jezikovne svetovalnice in je sourednica revije *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies*. Vodi Sekcijo za leksiko pri Zvezi društev Slavistično društvo Slovenije, ki vsako leto 16. oktobra ob mednarodnem dnevu slovarjev organizira niz dogodkov, posvečenih slovarjem in slovaropisju. Je soavtorica oziroma sourednica temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2, *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* in *Šolski slovar slovenskega jezika*. Rada potuje, spremlja košarko in uživa za objektivom.

Tanja Mirtič (Oddelek za leksikologijo), vodja fonolaboratorija. Raziskovalno se ukvarja predvsem z glasoslovjem, naglasoslovjem, oblikoslovjem in normativistiko. Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ, *Sprotnega slovarja slovenskega jezika* in *Šolskega slovarja slovenskega jezika*. Je članica ožjega sestava Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU in uredniškega odbora *Pravopisa 8.0*. Je soavtorica oziroma sourednica temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2 in *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Posveča se tudi dialektologiji, predvsem dolenjskemu narečju, in bohemistiki.

Jera Oman (Sitar) (Oddelek za terminologijo). Raziskovalno se ukvarja s sodobno slovensko terminologijo in terminografijo, zlasti jo zanima ustaljenost. Posveča se žargonu in njegovemu razmerju do terminologije. Sodeluje pri izdelavi terminološkega slovarja fizioterapije. Skupaj s sodelavci odgovarja na terminološka vprašanja v Terminološki svetovalnici. Rada bere, pije kavo in odkriva nove kraje.

Andrej Perdih (Oddelek za leksikologijo, Jezikovnotehnološki razvojni center). Posveča se vprašanjem sodobne leksikologije in leksikografije na

področju slovenskega knjižnega jezika. Načrtuje in vzdržuje slovarske podatkovne baze, pripravlja vsebinske, vizualne in tehnične procese v procesu objavljanja slovarjev na slovarskih portalih Fran, Franja in Franček. Kot soavtor in eden od glavnih urednikov sodeluje pri pripravi eSSKJ in je urednik inštitutske zbirke *Rastoči slovarji*. Je član uredniških odborov portalov Fran, Franček in Franja ter soavtor oziroma sourednik temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2 in *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Vodi delo pri igri Besedomat o poznavanju slovenskih besed. Deluje kot član komisije za leksikologijo in leksikografijo pri Mednarodnem slavističnem komiteju. Rad poje in koncertira z vokalno skupino Jazzva.

Špela Petric Žižić (Oddelek za leksikologijo). Raziskovalno se ukvarja s sodobno leksikologijo in leksikografijo, zlasti z vprašanjem uslovarjanja večbesednih leksemov. Predmet njenega znanstvenega raziskovanja je tudi leksikografija, prilagojena otroškemu uporabniku, ter izdelava slovarjev za šolske uporabnike. Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ. Prav tako je glavna urednica *Šolskega slovarja slovenskega jezika*, članica uredniškega odbora portala Franček ter soavtorica oziroma sourednica temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2 in *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Rada posluša jazz in bere.

Jan Podbevšek, knjižničar in strokovni sodelavec. Skrbi za knjižnično gradivo, sodeluje pri organizaciji in izvedbi simpozijev, konferenc in drugih prireditev ter je urednik inštitutskih spletnih strani. Ustanovil je kulturni portal Koridor – križišča umetnosti in bil vrsto let njegov glavni in odgovorni urednik.

Alenka Porenta, upokojena knjižničarka. Sodelovala je pri urejanju spletnih strani inštitutskih publikacij, pri organizaciji in izvedbi simpozijev in priložnostnih razstav, sourejala je osebne bibliografije ter občasno urejala vire in literaturo inštitutskih monografij. Bila je članica uredniškega odbora portala Fran in področna urednica *Poročila o delu ZRC SAZU*. Poleg maternega jezika jo navdušuje narava.

Pia Rednak (Oddelek za pravopis). Pri raziskovalnem delu se ukvarja z glasoslovnimi vprašanji, pravorečjem in prevzemanju fonologijo. Sodeluje pri pripravi rastočega pravopisnega slovarja *ePravopis*.

Marko Snoj (Oddelek za leksikologijo) se posveča etimologiji slovenskih občnih in zemljepisnih lastnih imen ter priimkov, zgodovini slovenskega jezika, zlasti 17. in 18. stoletja, naglasoslovju, besedoslovju in slovaropisju, zlasti leksikografski obravnavi medmetov in medmetnih frazemov. Kot soavtor in eden od glavnih urednikov sodeluje pri pripravi eSSKJ. Je avtor dveh etimoloških slovarjev, od teh enega v treh izdajah, in soavtor še enega, prav tako pa dveh zgodovinskih slovarjev, enega imenoslovnega in enega odzadnjega slovarja ter ene slovnice na skupno 8908 tiskanih straneh. Je

soavtor oziroma sourednik temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2 in *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Je redni član SAZU, podpredsednik Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU ter profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer predava o akcentu in prevoju v okviru indoevropske primerjalne slovnice in o etimološki metodi.

Miha Sušnik (Oddelek za etimologijo in onomastiko, Jezikovnotehno-loški razvojni center). Pri raziskovalnem delu se posveča etimološki in primerjalnojezikoslovni problematiki slovenskega jezika. Je soavtor *Novega etimološkega slovarja slovenskega jezika*.

Jožica Škofic (Oddelek za dialektologijo). Pri raziskovalnem delu se ukvarja z dialektologijo slovenskega jezika in geolingvistiko, narečnim imenoslovjem (narečnimi hišnimi in ledinskimi imeni), narečnim slovaropisjem in zgodovino slovenskega jezika. Je vodja projekta ter soavtorica in glavna urednica *Slovenskega lingvističnega atlasa*, sodelavka *Evropskega lingvističnega atlasa* in članica Dialektološke komisije pri Mednarodnem slavističnem komiteju. Je tudi izredna članica SAZU. Na Oddelku za slovenistiko Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru predava o dialektologiji in zgodovini slovenskega jezika, etimologiji in jezikovni stičnosti. Prosti čas najraje preživlja z družino v naravi.

Silvo Torkar (Oddelek za etimologijo in onomastiko), upokojeni sodelavec. Raziskovalno se posveča vprašanjem slovenskega imenoslovja v slovanskem kontekstu. Je član Komisije za slovansko onomastiko pri Mednarodnem slavističnem komiteju, član recenzentskega sveta revije *Voprosy onomastiki*, znanstvenih svetov revij *Slavia Occidentalis* in *Prace Językoznawcze* in član uredniškega sveta spletnega *Novega etimološkega slovarja slovenskega jezika*.

Eva Trivunović (Oddelek za zgodovino slovenskega jezika). Ukvarja se z raziskovanjem slovenskega knjižnega jezika preteklih obdobij, predvsem 16. stoletja. Je soavtorica in ena od glavnih urednic nastajajočega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* in eSSKJ16. Posebej jo zanima področje frazeologije in razvoj frazemov skozi čas, pozornost pa namenja tudi slovarskemu prikazu frazemov v različnih tipih slovarjev. Rada ima ročne spretnosti in družabne igre v dobri družbi.

Mitja Trojar (Oddelek za zgodovino slovenskega jezika). Pri raziskovalnem delu se ukvarja z zgodovinskim jezikoslovjem, zgodovino jezikoslovja, zgodovino jezikoslovne terminologije in terminologijo nasploh. Je soavtor in eden od glavnih urednikov nastajajočega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* in eSSKJ16. Je sourednik zbirke inštitutskih elektronskih knjig. V prostem času rad odkriva neznane dežele ter spremlja politično dogajanje doma in na tujem.

Mladen Uhlík (Oddelek za leksikologijo, Oddelek za pravopis) se raziskovalno ukvarja s kontrastivno analizo slovanskih jezikov (slovenščine,

ruščine in južnoslovanskih jezikov). Kot soavtor in eden od glavnih urednikov sodeluje pri pripravi eSSKJ. Je urednik mednarodnih znanstvenih revij *Philological studies*, *Književni jezik* in *Vestnik Moskovskega univerzitetnega naučnega žurnal* ter član uredniškega odbora referenčne mednarodne enciklopedije *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics* pri založbi Brill. Na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani vodi Katedro za ruski jezik in poučuje predmete, povezane z rusko slovnico.

Urška Vranjek Ošlak (Oddelek za pravopis, Jezikovnotehnoški razvojni center). Pri raziskovalnem delu se ukvarja s pravopisnimi vprašanji, besedotvorjem in uporabniškim vidikom pri jezikovnosvetovalni dejavnosti. Sodeluje pri pripravi novega pravopisnega slovarja *ePravopis*. Je članica skupine za pripravo preglednic za tuje jezike v novem *Pravopisu 8.0* in uredništva Jezikovne svetovalnice.

Peter Weiss (Oddelek za pravopis), upokojeni sodelavec. Raziskovalno se ukvarja s pravopisnimi in narečnimi vprašanji. Sodeluje pri prenovi pravopisnih pravil *Pravopis 8.0*. V letih 2009–2023 je bil urednik revije *Jezikoslovni zapiski*. Je avtor narečnega slovarja *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami* in sourednik *Kostelskega slovarja* Jožeta Gregoriča. Za računalniško vnašanje zapletenih jezikoslovnih besedil je iznašel in razvil sistem, imenovan ZRCola. Pri *Slovanskem lingvističnem atlasu* je od leta 2016 predsednik računalniške sekcije.

Teja Završnik (Oddelek za pravopis), prevajalka iz angleškega in nemškega jezika. Kot strokovna sodelavka sodeluje pri pripravi *ePravopisa*, novega pravopisnega slovarja. V prostem času se ukvarja s športom in je prostovoljna gasilka.

Danila Zuljan Kumar (Oddelek za dialektologijo). Pri raziskovalnem delu se ukvarja z dialektologijo slovenskega jezika, predvsem z narečno skladnjo. Posveča se tudi sociolingvističnim vprašanjem v jezikovnem stiku, kot je razmerje med identitetami in jeziki v večjezičnih družbah. Je soavtorica *Slovenskega lingvističnega atlasa*. Predava na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici.

Mojca Žagar Karer (Oddelek za terminologijo), vodja oddelka. Raziskovalno jo zanimajo zlasti uporabniki terminologije, metodologija terminološkega dela, terminološka načela ter prekrivanje terminologije in splošne leksike. Je soavtorica *Gledališkega terminološkega slovarja* in slovarja *Terminological Dictionary of Automatic Control, Systems and Robotics*, ki je izšel pri založbi Springer. Je tudi ena od glavnih urednic *Terminološkega slovarja avtomatike* (1. in 2. izdaja), *Pravnega terminološkega slovarja*, *Terminološkega slovarja betonskih konstrukcij* in *Kamnarskega terminološkega slovarja*. Sodeluje pri izdelavi terminoloških slovarjev kriminalistike, geoinformatike in uprizoritvenih umetnosti. Skupaj s sodelavci odgovarja na terminološka vprašanja v Terminološki svetovalnici. Je članica upravnega

odbora European Association for Terminology (EAPT) in uredniškega sveta *Pravopisa 8.0*. Kot docentka deluje na Podiplomski šoli ZRC SAZU. Rada ima zeleni čaj, severni sij in neuhojene poti.

Andreja Žele (Oddelek za leksikologijo). Kot soavtorica in ena od glavnih urednic sodeluje pri pripravi eSSKJ, prav tako je soavtorica oziroma sourednica temeljnih slovarskih priročnikov za slovenski jezik SSKJ2 in *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Je redna članica SAZU in predsednica Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU. Na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani predava predmete, povezane s sodobnim slovenskim knjižnim jezikom.

Besede tedna

agencija

agéncija -e in agencíja -e samostalnik
ženskega spola

maj 2021 / Simon Atelšek

Beseda *agencija* ima v SSKJ2 dva pomena, in sicer je v prvem pomenu razložena kot 'podjetje, ki opravlja posredniške posle' in v drugem kot 'obveščevalni, poročevalski urad'. In prav v tem drugem pomenu se beseda *agencija* v zadnjih dneh najpogosteje pojavlja v medijih, ko poročajo o težavah Slovenske tiskovne agencije. Poznamo pa tudi druge vrste agencij, ki tako ali drugače pomembno vplivajo na naša življenja in so v Pravnem terminološkem slovarju (2018) definirane kot 'pravne osebe javnega prava', npr. Javna agencija za raziskovalno dejavnost, ali kot 'državni organi v sestavi ministrstev', npr. Agencija za okolje in prostor.

Zanimivo je, kako so si lahko agencije med seboj različne. Nekatere, npr. SOVA (Slovenska obveščevalno-varnostna agencija), delujejo skrajno prikrito, medtem ko si druge, npr. oglaševalske agencije, prizadevajo biti čim bolj na očeh. Nekatere, npr. regionalne razvojne agencije, delujejo predvsem lokalno, medtem ko druge zelo globalno in npr. vesoljske agencije celo prek meja našega planeta.

V vsej tej pestrosti različnih agencij pa so moje najljubše potovalne in turistične agencije.

alpinist

alpiníst -a samostalnik moškega spola

september 2023 / Jera Oman

Alpinist je, po razlagi v SSKJ2, 'kdor se ukvarja z alpinistiko'. Prvi slovarski zgled – *biti navdušen alpinist* – nam da slutiti o značaju ljudi, ki se podajajo na odprave.

Ravnodušnost je stanje, ki ga alpinisti, vsaj pri načrtovanju novih podvigov, zagotovo ne poznajo. Pri svojem početju tvegajo; včasih tudi najdragocenejše, svoje življenje.

Poleg navdušenja so zato potrebni še pogum, dobro poznavanje sveta in vremenskih razmer na visokih vrhovih, predvsem pa previdnost pri vsakem koraku, ki ga naredijo.

Gorniki, gorohodci, hribolazci, skalaši, pohodniki, turisti in veleturisti iz Sinonimnega slovarja (z oznakami knjižnoizročilno, zastarelo in starinsko) so besede, ki so predvsem včasih in ne nujno v splošni rabi poimenovale tiste, ki 'gojijo vzpenjanje na visoke vrhove po nezavarovanih, nezaznamovanih smereh'.

Snežne zamete, samoto, pomanjkanje kisika, hud mraz, postanke v baznih taborih in pomoč šerp lahko sicer doživimo v kakšnem dokumentarnem filmu ali knjigi, tudi z očmi slovenskih alpinistov. Vemo, da imamo med sonarodnjaki alpiniste, ki jim je uspelo preplezati prej nemogoče smeri.

Kaj jih žene na najvišje vrhove sveta, so imeli že večkrat priložnost povedati javnosti. Vzgibi so najbrž vsakovrstni. Verjetno pa najgloblje želje po alpinizmu ne izzove rekord, ker je osvojiti vrh veliko več kot le merljiv dosežek. Morda to potrjuje tudi mnogokrat citirana misel alpinista Nejca Zaplotnika: »Kdor išče cilj ...«

android

androïd -a samostalniak moškega spola

maj 2019 / Kozma Ahačič

V minulih dneh smo lahko opazovali, kako je Google popolnoma prekinil sodelovanje s podjetjem Huawei, razen v zvezi z izdelki, ki jih pokriva odprtakodna licenca. Kakšna bo prihodnost podjetja Huawei, je težko ugibati – podobno, kot je v jezikoslovju težko ugibati, kakšna bo prihodnost katere koli besede.

V resnici je usoda vsake besede na las podobna usodi večjih podjetij. Odvisna je namreč od sprememb v našem življenju in v svetu okrog nas. Politiki imajo nanjo lahko določen vpliv (kakor jezikoslovci na besede), nikoli pa ni tak vpliv dokončen in predvidljiv. Jezikoslovci lahko pri besedah samo usmerjamo tiste, ki prinašajo in prenašajo nova poimenovanja (oglaševalce, novinarje, strokovnjake, politike, ustvarjalce).

Android je v slovenščino iz ozkega področja robotike odločno zakorakal prav zaradi poimenovanja operacijskega sistema. Gre za besedo, ki smo jo v slovenščini posvojili šele v 20. stoletju, v drugih jezikih le malo prej. Sestavljena je iz grškega izraza za moža, človeka *andro-* in iz latiniziranega grškega *-eides*, ki lahko pomeni 'stvar, ki je kakor ...' – v grščini beseda *eidos* pomeni 'podoba, oblika'.

Android torej izvorno pomeni 'stvar, ki je kakor mož, človek', v sodobni slovenščini pa je to 'človeku podoben robot'. V času, ko postajamo ljudje vse bolj *androidni* (to pomeni, da 'ravnamo, delamo po navodilih drugega brez sodelovanja volje, zavesti'), nam jezikoslovje lahko pove, da se morda preveč družimo s *stvarmi*, ki so kakor ljudje.

apetit

apetít -a samostalniak moškega spola

januar 2025 / Januška Gostenčnik

Večina majhnih otrok ima dober tek, dober *apetit*. Če jih k hrani ne silimo in jim ponujamo kakovostne obroke, bodo bolj gotovo razvili zdrav odnos do prehranjevanja, saj se bodo naučili zaupati lastnemu občutku o sitosti in se ne bodo prenažirali.

Moj *apetit* po hrani je velik, krotim ga pri vsakem obroku posebej. Moj *apetit* po denarju je zmeren, tak je zaradi vzgoje in pridobljenih vrednot, ki so usmerjene drugam, lahko bi bilo drugače. Moj *apetit* po osvajanju drugih ozemelj ne obstaja, spet zaradi okolja, v katerem sem odrasčala. V otroštvu sem neko obdobje preživela brez elektrike in vsega, kar je povezano z njo. Ne zaradi revščine, temveč zaradi odločitve moje mame, da poskusimo živeti tako.

Na zunaj čudaška odločitev, ki je požela pri-
vzdignjene obrvi vseh sosedov in sošolcev, v resnici pa odlična šola, saj je bilo treba začeti delovati na povsem drugačen način. Po enem letu smo bili vsi v družini drugačni, prebrali smo ogromno knjig, še nikoli prej toliko. To je bila vaja za zmanjševanje apetita po vsem, ki mi vse od takrat pride še kako prav. Tako vajo bi potrebovali tudi pridelovalci jajc, ki redijo svoje kokoši v nemogočih razmerah, vsi nelegalni vzreditelji psov, za katere so ta bitja zgolj denar. Kazni za nikogar od njih ne bo, malo bomo pretreseni, nato pa bomo šli dalje. Obveščenost javnosti brez posledic.

Vse to je samo pridiga, ob kateri vsi kimamo in morda začutimo resnico v njej. Ko zapustimo svetišče, pa smo spet samo ljudje s svojim

pretiranim apetitom po vsem. Od prenaždanja lahko počí želodec.

aplikacija

aplikácija -e samostalnik ženskega spola

avgust 2020 / Silvo Torkar

Beseda aplikacija je bila prvič uslovarjena v Slovenskem pravopisu 1935 pri glagolski iztočnici *aplicirati* 'uporabiti, prilagoditi', ki ji sledi samostalniška izpeljanka *aplikacija* 'uporaba, prilagoditev'. SSKJ2 pozna že štiri pomene: 1. knjiž. prenašanje na kaj, prilagoditev čemu 2. knjiž. uporaba, uveljavitev 3. računalniški program 4. našit, nalepljen okrask, zlasti na tkanini ali na usnju.

V tem trenutku je beseda daleč najbolj rabljena v pomenu 'uporabniški računalniški program', zlasti v zvezi *mobilna aplikacija* in še posebej tista za opozarjanje na stike z okuženimi s koronavirusom. Aplikacija se v etimoloških slovarjih razlaga iz lat. samostalnika *applicatio* 'prilaganje, pripenjanje', izpeljanega iz glagola *applicare* (prvotno *ad plicare*) 'prilagati, pripenjati'. Pomen 'uporabniški računalniški program' je nastal iz pomena 'uporaba (računalniškega programa) za določene (poslovne ali druge) namene'.

Poleg številnih poslovnih aplikacij obstajajo tudi aplikacije za merjenje glukoze v krvi, za spremljanje življenjskega sloga, za nadzor nad svojimi financami, aplikacije starševskega in družinskega nadzora, celo aplikacije za staranje obraza. Beseda se je v tem pomenu udomačila samo v zahodno- in južnoslovanskih jezikih, medtem ko jo vzhodnoslovanski jeziki poznajo izključno v pomenu likovne stvaritve (izdelave in

izdelka), sprejeli pa so jo iz poljščine v začetku 18. stoletja. V ruščini se sicer za mobilno aplikacijo uporablja zveza *mobil'noe priloženie*.

atentat

atentát -a samostalnik moškega spola

maj 2024 / Kozma Ahačič

Tujko *atentat* smo prevzeli prek nemščine in francoščine iz latinskega glagola *attento*. V latinščini glagol *attento* še ni imel asociacije na fizični napad. Šlo je za sestavljenko iz predloga *ad* ('k, zraven') in glagola *tempto*, 'preizkušam, poskušam' (v angleščini je znana latinska tujka *temptation*, 'skušnjava'). Zlagoma je latinski glagol krepil svojo negativno konotacijo: najprej je pridobil pomen 'poskusim zapeljati' ali 'podkupujem', nato 'sovražno se lotim koga' in slednjič 'sovražno napadem koga z besedami'. Oblika *atentat* je prišla v evropske jezike prek trpnega deleznika latinskega glagola, prek pomena 'napad z besedami' ali 'nasilno poseganje v tuje pravice' pa je hitro pridobila pomen 'morilski napad na vodilno osebnost, navadno iz političnih vzrokov'.

V slovenščino smo besedo *atentat* dobili dokaj pozno, saj je tudi v vsakdanjo nemščino v večji meri prišla šele po kar dveh atentatih na pruskega kralja Friderika Viljema IV. sredi 19. stoletja. Prvič smo v slovenščini besedo našli zapisano leta 1877 v zgodbi Antona Kodra Marjetica, a tedaj še v prvotnem pomenu: »Srakar je urno razumel, da je to predrzen atentat na njegovo dišečo tobačno zalogo.« Do konca 19. stoletja pa se je beseda v slovenščini povsem uveljavila zlasti v časopisju tudi v današnjem pomenu. »Atentati na vladarja so zdaj na dnevnem redu –

žalostna znamenja časa,« so pisale Novice gospodarskih, obrtniških in narodnih stvari leta 1880.

In tudi danes lahko doživljamo nedavni atentat na slovaškega predsednika vlade kot žalostno znamenje časa, v katerega vse bolj posegajo vojne in vsakovrstno nasilje. Z atentati umira demokracija, zato si lahko samo želimo, da bi to besedo uporabljali čim manj.

avtogol

ávtogól -a samostalnik moškega spola

oktober 2023 / Januška Gostenčnik

Avtogol je v slovenščini mlada beseda. Zložena je iz dveh prevzetih delov, od katerih prvi del *avto* še občutimo kot nekaj tujega v našem jeziku, medtem ko je *gol*, kljub svojemu tujemu izvoru, že sprejet in ga govorci ne občutimo več kot neslovensko besedo. Obe besedi skupaj bi za silo lahko prevedli kot *samogol* ali *lastna vrata* oziroma *samocilj*.

Kljub svoji mladosti pa se kot vsaka druga beseda razvija naprej in spoznava svoje prenesene pomena zunaj športnega igrišča. Po dobesednem pomenu, kakršnega poznamo pri športu in kjer ne predstavlja nič dobrega, temveč izzove le jezo moštvenih soigralcev, je beseda *avtogol* v svojih najstniških letih odkrila, da lahko odpotuje v druge, bolj oddaljene dežele, kjer je prav tako lahko priznana in s pridom uporabljana. Uspešno je zaživela na politični zeleni preprogi, kjer je politična stranka zaznana kot moštvo, znotraj katerega si politični nogometaši dajajo politične *avtogole*. Gledalci pa se s tribune razburjamo, kako in zakaj bi vse moralo biti drugače. Na bolj individualni ravni lahko posameznik zabije *avto-*

gol samemu sebi, po domače bi rekli, da je samega sebe zafrknil. Vseh teh njenih drugih, prav tako pomembnih vlog, ji Slovar slovenskega knjižnega jezika (še) ne priznava, kar ne pomeni, da vsega tega sama že ne živi.

Beseda sama torej tudi v svojih najstniških letih ne izzove kaj dosti več od jeze in frustracije, za kar pa jo težko krivimo. Odgovornost je, razumljivo, na strani tistih, ki imajo v rokah (ali nogah) žogo, ki zgolj potuje tja, kamor jo usmerimo.

avtomobil

avtomobil -a samostalnik moškega spola

september 2023 / Karmen Kenda-Jež

Kot nevoznica in uporabnica javnega prometa sem se veliko lažje spopadala s potniško folkloro prejšnjega stoletja – gnečo, pomanjkanjem vsakršnega udobja, večurnim stanjem na avtobusih, v neskončnost podaljšanimi potovanji z vlakom – kot s sedanjo nemočjo pred praznimi, luknjastimi voznimi redi medkrajevnih prevozov.

Če je že mogoče priti iz točke A v točko B, se ti ob izgubi časa za pot tja in nazaj marsikdaj zazdi, da načrtuješ potovanje s kočijo z vsemi postanki za utrjene, lačne in žejne konje.

Osební avtomobil je tako zlasti na podeželju postal nuja, lene pločevinaste reke in potoki na naših cestah pa vsakdanjost. In čeprav je avtomobil v skladu s slovensko tradicijo še vedno statusni simbol (pa naj bo ta varčen, ekološki, hibrid, električni, mercedes, BMW, volkswagen ali tesla), se s tem danes bolj ukvarja vozniška superliga, saj so »okolju prijazne« rešitve cenovno še vedno odmaknjene od povprečnega uporabnika, z njimi povezani posegi v javni

promet pa lajšajo predvsem mestno prometno infrastrukturo.

Uresničevanje futurističnih napovedi omogoča povsem drugačno razumevanje izhodiščnega pomena zloženke *avtomobil* iz gr. *autós* 'sam' in lat. *mōbilis* 'premičen', ki smo jo, kot piše v Slovenskem etimološkem slovarju, prevzeli iz sodobnih evropskih jezikov, saj naj bi se po novem avtomobil premikal sam tudi brez voznika.

Odperta pa pušča vprašanja o smiselnosti zgolj cestnega in pretežno osebnega prometa. Je pa samopremikajoč se ali samohoden tudi vsak izmed nas in marsikaj je odvisno tudi od naše osebne izbire.

bakla

bákla -e samostalnik ženskega spola

april 2024 / Teja Završnik

V duhu prihajajočih olimpijskih iger se nam ob besedi *bakla* v misli najbrž najprej prikrade *olimpijska bakla*. SSKJ2 baklo razlaga kot 'svetilo iz lesa ali iz vnetljive snovi na držalu'.

Slovenski bakli, ki bo kaj kmalu začela svoje olimpijsko potovanje po Sloveniji, je dodano še nerjavno jeklo. Njen namen tudi ni osvetljevanje prostora, kot to velja za običajno baklo, temveč je simbol povezovanja. In res so športne igre nekaj, kar nas Slovence vedno poveže.

Najbrž se je tudi Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU v ciljnem sprintu priprave poglavja Glasovno-črkovne premene počutila podobno olimpijsko. V tem poglavju je med drugim razloženo, da se lahko osnova spremeni tudi z vrivanjem neobstojnega samoglasnika v rodilniku dvojine in množine.

Tako se zgodi tudi pri tokratni besedi tedna, *bakla*, rod. dv./mn. *bakel*. Pri izgovoru se tukaj pojavlja neobstojni polglasnik [bákəl], in sicer med dvema izglasnima soglasnikoma iz osnove (med nezvočnikom in zvočnikom). Korpus Gigafida kaže, da imajo le redki težave z dodajanjem samoglasnika, napačna možnost *bakl* se namreč pojavi samo trikrat. Odlično, medalja je naša! Lahko bi rekli, da je tako dobro poznavanje jezika *bakla napredka*.

Korpus Gigafida kaže, da se *bakla* poleg zveze *olimpijska bakla*, ki je kar na prvem mestu, pojavlja še v nekaterih drugih kolokacijah: *pohod z baklami*, *prižgati baklo*, *ob/v soju bakel*, *nosilec bakle*. Najdemo frazeološko zvezo *goreti kot bakla*, ki jo navaja tudi SSKJ2 in pomeni 'močno goreti'. Nekajkrat se pojavita še kolokaciji *bakle na tribuni* in *metati bakle*, kar pa je ravno v nasprotju s športnim duhom, ki spremlja olimpijsko baklo, zato upamo, da vsaj v prihodnjih mesecih o tem ne bomo brali.

balistika

balístika -e samostalnik ženskega spola

november 2024 / Dejan Gabrovšek

Balistika je po SSKJ2 'veda o gibanju izstrelkov v zraku'. Ta beseda je bila do nedavnega znana predvsem v terminoloških krogih, zlasti obramboslovja in fizike. Na to kaže tudi podatek, da je v korpusu Gigafida 2.0, ki vsebuje predvsem publicistična besedila sodobne slovenščine, ta beseda dokaj redka. Zgledi iz tega korpusa se pogosto nanašajo na opise streljanj in z njimi povezanih zločinov, saj morajo preiskovalci v preiskavi ugotoviti, kako je streljanje potekalo.

Zadnje čase pa se od streljanj z osebnim orožjem premikamo na izstreljevanje vedno večjih raket, celo takih, ki lahko nosijo jedrsko konico. Po eni strani si to lahko razlagamo kot kazanje mišic, vemo pa, da lahko stvari hitro uidejo izpod nadzora in da je vojna – kot to vsakič znova pokažejo trenutno potekajoče vojne – za vse udeležence nepredvidljiva in škodljiva tudi za napadalce. Stopnjevanje konflikta potegne za sabo vedno več uničenih človeških življenj, ki jih zadevajo in ubijajo izstrelki vseh vrst, od krogel do granat in raket. Problem je le, da se tega diktatorji, ki vojne sprožajo, ne zavedajo – če bi se, ne bi postali diktatorji.

balvan

balván -a samostalnik moškega spola

avgust 2024 / Eva Trivunović

Balvan je v najnovejši izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ) opredeljen kot 'večja, od matične kamnine odlomljena skala, navadno osamljena'.

V tem pomenu se pojavlja tudi v več terminoloških slovarjih: geološkem, geografskem in planinskem. Iz slovarskih zadetkov na portalu Fran razberemo, da je *balvan* v tem pomenu dokaj nova beseda, saj se pojavlja le v slovarjih sodobnega jezika.

Termin označuje besedo ali besedno zvezo, ki poimenuje pojem določenega strokovnega področja. Veda, ki se ukvarja s termini, se imenuje *terminologija*.

V 130 let starem Pleteršnikovem slovarju ima namreč precej drugačne pomene, saj lahko pomeni 'malik', 'bruno, hlod' ali 'kepa', v drugih starejših in zgodovinskih slovarjih pa se ne pojavlja.

Nadalje iz eSSKJ izvemo, da etimološki izvor te besede ni povsem jasen, čeprav se tudi v ruščini, poljščini in češčini pojavljajo sorodne besede s podobnim pomenom 'večja skala', v hrvaščini in srbsščini pa ima beseda bistveno drugačen pomen, saj pomeni 'štor' in 'neumen človek'.

A v zadnjih dneh medijev ne polnijo novice o te vrste balvanih, temveč je v središču poročanja dogajanje na olimpijskih igrah, kjer gre seveda za *balvan* oziroma *balvansko plezanje* v pomenu 'disciplina športnega plezanja, pri kateri se pleza po nižjih umetnih plezalnih stenah, namenjenih za tehnično zahtevnejše plezanje brez uporabe varoval'.

Podobno kot je *balvan* v sodobnih pomenih med novjšimi besedami, je tudi športno plezanje kot olimpijska disciplina novost, saj smo ga na olimpijskih igrah 2024 spremljali šele drugič – gotovo z velikim ponosom, saj je naša predstavica že drugič postala olimpijska prvakinja v tej disciplini.

bazen

bazén -a samostalnik moškega spola

marec 2025 / Tina Lengar Verovnik

Beseda *bazen* je enakopisnica z različnima izgovoroma. Naglašena na *a*-ju je pridevnik in ima dva pomena (npr. *bazni tabor*, *bazni del spojine*). Naglašena na *e*-ju pa je samostalnik, katerega splošno najbolj znan pomen je v

Slovarju telesne kulture na portalu Termania opredeljen kot 'športni objekt, obzidan ali s plastičnim materialom ograjen prostor z vodo za kopanje in/ali plavanje'. Njegova (običajno) kvadratna oblika in plavalni zavesljaji sestavljajo kretnjo za bazen, ki si jo lahko ogledamo v Slovarju slovenskega znakovnega jezika (www.szj.si). Prav veliko besed iz bazena ne tvorimo: majhen je *bazenček*, pridevnik je *bazenski*. Tudi za pesniško rabo ni kaj prida, po Amebisovem slovarju rim se rima le z arzenom in benzenom. Popolnih sopomenk nima, najbližja sta mu *kopališče* in *vodni park*, v katerih pa je bolj kot plavanje mogoče kopanje, včasih zgolj *mroženje*, kakor slovar Razvezani jezik šaljivo poimenuje pojav, ko se zaradi gneče kopalci le še prekladajo po vodi.

Etimološki slovar navaja, da smo bazen v slovenščino iz francoskega *bassin* prek nemškega *Bassin* najprej prevzeli v pomenu, ki ga SSKJ2 razlaga kot 'ozemlje okoli kakega središča; območje'. Poleg tega se v sodobnosti pojavlja še pomen, povezan z zbiranjem podatkov v digitalnem okolju oz. virtualnem bazenu. V nasprotju z jeziki, ki imajo za različne pomena našega bazena različne besede, je treba v slovenščini najprej torej vedeti, kaj imamo v mislih. Kot je razvidno iz gesel v terminoloških slovarjih na portalih Fran in Termania, posamezne stroke bazen običajno še podrobneje opredelijo, natančneje pa ga določajo s pridevniki (*olimpijski, zadrževalni, požarni*) ali redkeje s predložnimi zvezami (*bazen za sedimentacijo, v prekopu*). V ePravopisu najdemo tudi nekaj zemljepisnih imen pokrajin s to besedo (*Doneški bazen, Pannonski bazen*).

begunec

begúneec - nca samostalnik moškega spola

marec 2022 / Mojca Žagar Karer

Beseda *begunec* je bila tudi slovenska beseda leta 2016.

V dneh, ko z velikim cmokom v grlu spremljamo poročila o vojni v Ukrajini in vsak dan višje številke *beguncev*, ki se pred vojno umikajo v sosednje države, je težko verjeti, da je večina tistih, ki so pred nekaj dnevi postali *begunci*, še pred dvema tednoma živela povsem običajno življenje.

Otroci so hodili v vrtec in šolo, starši v službo, morda so se veselili, da počasi prihaja pomlad. Seveda se napetosti niso pojavile čez noč, veliko grenkega se je v zadnjih letih dogajalo zlasti na vzhodu Ukrajine. A vojna v taki obliki je bila kljub vsemu šok.

Tisti, ki so se odločili, da bodo pred vojno zbežali na varno, so čez noč postali *begunci*. Pravni terminološki slovar termin *begunec* umesti na področje mednarodnega prava in ga definira tako: 'državljan druge države ali oseba brez državljanstva, ki je zunaj države običajnega prebivališča zaradi utemeljenega strahu, da je zaradi svoje rase, vere, narodne pripadnosti, pripadnosti določeni družbeni skupini, določenemu družbenemu prepričanju ali druge okoliščine v resni nevarnosti in ga izvorna država ne more ali noče zavarovati, zato ima pravico do mednarodne zaščite'.

Definicija je morda nekoliko suhoparna, a jasna. *Begunec* ima zaradi opisanih okoliščin pravico do mednarodne zaščite. Ne glede na to, od kod prihaja in kakšna vojna divja v njegovi državi.

B

Besede, ki pripadajo isti besedni vrsti, so glede na zapis in izgovor lahko **enakoizraznice (homonimi)**. Gre za besede navadno različnega izvora, ki imajo enako pisno in glasovno podobo, med njihovimi pomeni pa ni mogoče videti povezanosti oziroma ta ni nikoli obstajala. Primer: *kos* ('del snovi, stvari') in *kos* ('ptica').

Različne besede, ki se enako napišejo, imajo pa različen izgovor in lahko tudi različne slovnične lastnosti, imenujemo **enakopisnice (homografi)**. Primera sta *méd* (samostalnik) in *med* (predlog), ki se razlikujeta tako v izgovoru kot v besednovrstni pripadnosti.

Enakozvočnice (homofoni) pa so različne besede, ki se izgovarjajo enako, lahko pa se različno zapisujejo in imajo različne slovnične lastnosti, npr. *lok* ('priprava iz ukrivljene palice') in *log* ('travnik ob vodi'), ki se izgovarjata enako, in *cel* (pridevnik) : *cev* (samostalnik), ki pripadata različnima besednima vrstama in se izgovarjata enako.

Begunce iz Ukrajine so prebivalci sosednjih držav sprejeli naklonjeno in razumevajoče, pomagajo tudi tisti, ki sami nimajo veliko.

Tudi pri nas smo pripravljeni pomagati, njihovi otroci so videti kot sosedovi, celo jezik nam je znan in ni daleč čas, ko bi se v manj srečnih zgodovinskih okoliščinah lahko znašli v enakem položaju tudi sami. Morda pa lahko nekaj empatije najdemo tudi za tiste *begunce*, ki so nam na prvi pogled nekoliko manj podobni, a so njihove življenjske zgodbe prav tako pretresljive.

Bela hiša

Béla híša -e -e samostalniška zveza
ženskega spola, stvarno ime

oktober 2024 / Januška Gostenčnik

Za devetimi gorami in tisočnimi jezeri na

Zahodnem bregu stoji beli grad, obdan z neskončno visoko belo trdnjavo, čez katero ne more nihče. Bela trdnjava je poraščena z belimi trnovimi vrtnicami, vsak, ki bi jo želel preplezati, bi se na trnih porezal in rdečina krvi bi se razlila in belo trdnjavo obarvala rdeče.

V belem gradu živijo spokojno. Ne poznajo prepira, revščine ali lakote. Hrane imajo v izobilju. Toliko, da vsak petek v skupni jedilnici organizirajo obmetavanje z belimi makaroni s sirom. Teh ob petkih porabijo toliko, da dan pred tem prileti dvakrat več letečih preprog z njimi.

V belem gradu so hodniki tako prostrani in dolgi, da ima vsak prebivalec na voljo osebno električno vozilo za prevoz po njih. Sicer je hitrost na vozilih omejena na 20 kilometrov na uro, vendar pa se da z nakupom posebne baterije na črno to zaobiti in hitrost povečati na 40 kilometrov na uro. Cena za to je darovanje črne

žrtve, ki se jo da najti le za zidovi bele trdnjave.

V belem gradu se sonca vsi izogibajo, da ne bi ogoreli, čeprav gre prodaja samoporjavitvenih krem na črno za med. Kreme dostavljajo samo ponoči ljudje krive vere na za to posebej izdelanih nevidnih letečih preprogah, ki jih radarji na beli trdnjavi ne zaznajo.

V belem gradu živijo samo beli ljudje z belimi zobmi, vsak prebivalec ima svojega osebnega zobozdravnika. Vsako soboto organizirajo posebno tekmovanje z ogledali, zmagovalec je tisti, ki ima najbolj sijoč odsev beline svojega zobovja. Za nagrado mu je dodeljen osebni mitraljez za samoobrambo ob morebitnem nočnem vdoru črnega človeka od zunaj.

V belem gradu si želi živeti vsak.

biatlon

biatlon -a samostalnik moškega spola

februar 2021 / Tanja Mirtič

Biatlon je dinamičen šport, ki obenem od tekmovalcev zahteva tudi natančnost in izjemno sposobnost koncentracije. Izvira iz Skandinavije, kjer so sprva kombinacijo smučarskega teka in streljanja uporabljali za urjenje vojakov. Poimenovanje biatlon je tvorjeno iz enot *bi* in *áthlon*: *bi*- ima korenine v latinščini in pomeni 'dvo-', *áthlon* pa je izvirno grška beseda s pomenom 'boj, napor, bojna nagrada'.

Tvorjenka je nastala sredi 20. stoletja, in sicer po zgledu na poimenovanje *pentatlon*, kar je v antični Grčiji pomenilo tekmovanje v teku, skoku v daljino, metu diska in kopja ter v rokoborbi. Podobno poimenovanje, ki

označuje sicer povsem drugačno tekmovanje, je tudi *duatlon*, disciplina sorodna triatlonu, ki je sestavljena iz teka in kolesarjenja. Tvorjenka *duatlon* je mlada, še mlajša podobna tvorjenka pa je *skiatlon*, ki označuje posebno disciplino pri teku na smučeh.

Samostalniki *biatlon*, *pentatlon*, *duatlon*, *triatlon* in *skiatlon*, ki sicer označujejo zelo raznolika športna tekmovanja, v knjižni slovenščini izkazujejo zanimivo izgovorno posebnost. Vsi imajo namreč naglasno mesto na prvem besednem zlogu, obenem pa v zadnjem besednem zlogu nenaglašeni ozki *o* (npr. *biátlon*), kar je morda ostanek nekdanjega naglasa. Ozki samoglasnik *o* je sicer v knjižnem jeziku praviloma vedno naglašen (npr. *špórt*, *móst*, *vólja*).

biser

biser -a samostalnik moškega spola

julij 2021 / Jožica Škofic

Pred enim tednom *svinja*, ta teden *biser*. Dva tako različna, nezdružljiva pojma, povezana v enem samem zelo ekspresivnem frazemu. V nasprotju z besedno zvezo *metati bisere svinjam* pa beseda *biser* navadno zbuja lepe občutke in jo v našem okolju povezujemo predvsem z nakitom. Vrednost bisera je odvisna prav od njegovega leska, barve, velikosti in oblike.

A dragocenih naravnih biseroev danes skorajda ni več, dovolj za vse okuse in žepe pa je gojenih in še več umetnih, narejenih ne le iz naravne ali sintetične biserovine, bisernice oz. biserne matice, ampak tudi iz poceni, celo cenениh materialov – da je le kroglica podobna dragocenemu biserčku. Gemološki

terminološki slovar navaja in razlaga okrog sedemdeset besednih zvez z *biserom* v jedru – vsaj toliko vrst biserov, naravnih, gojenih ali umetnih, si je torej mogoče nanizati v ogrlico. V prenesenem pomenu pa je *biser* lahko tudi človek ali kaj drugega, kar zaradi izredne lepote in plemenitosti vzbuja občudovanje – a besedo je seveda mogoče uporabiti tudi ironično, češ, ta pa je biser, ta ti je prava perla!

Z besedami je podobno kot s predmeti – ali jih iz neke potrebe ustvarimo sami ali pa jih, ker jih nimamo doma, prevzamemo od drugod – tudi beseda *biser* je v južnoslovanskih jezikih izposojenka, prevzeta prek ne točno določljivih vmesnih jezikov iz arabskega *busr* s pomenom 'stekleni biser'. Njen neknižni sinonim *perla* pa je prevzet iz nemškega *Perle* 'biser', tja pa iz vulgarnolatinske manjšalnice *pernula* 'biser', ki je izpeljanka iz klasičnolatinske besede *perna* 'vrsta školjke, leščur', katerega oblika spominja na bedro – beseda je bila namreč pomensko specializirana iz osnovnega pomena latinske besede *perna* 'gnjat, bedro'.

Kaj pa imajo z biseri opraviti barok, marjetica ali margarina? Slovenski etimološki slovar nam postreže s pojasnili, da so besede v današnjih pomenih nastale s pomenskimi prenosi. Tako je beseda *barok* prevzeta iz portugalskega *barocco*, kar pomeni 'nepravilno oblikovan biser' in je bila prvotno draguljarski strokovni izraz za manj vreden stil. Beseda *margarina* je prevzeta iz francoščine, kjer je izpeljana iz poimenovanja kisline, ki je bistveni sestavni del margarine in je zaradi svoje bisernate barve poimenovana po grški besedi *margarītēs* 'biser' – enak izvor pa ima tudi ime *marjetica*, ki je izpeljano iz osebnega imena *Marjeta*, ta pa iz *Margareta*, ki je

izposojeno iz francoske *Marguerite*, dobesedno 'biser' oz. 'Biserka'.

Naravni biseri in biseri narave – oboji so dragoceni in nenadomestljivi ... umetni biseri, lahko tudi rumene barve, pa so stvar okusa ...

blokada

blokáda -e samostalnik ženskega spola

maj 2022 / Simon Atelšek

Beseda *blokada* ima v SSKJ2 dva pomena, in sicer je v prvem pomenu razložena kot 'preprečitev stikov ene države z drugimi' in v drugem kot 'vojaška ali policijska obkolitev'. Zlasti zaradi žalostnih razmer v Ukrajini sta oba pomena besede še kako aktualna.

Poznamo pa tudi druge vrste blokad. V politiki se govori o političnih blokadah, če avtorju delo ne gre od rok, se lahko poskuša izgovoriti na ustvarjalno blokado, pri hudih bolečinah nam lahko pomaga protibolečinska blokada, finančno nedisciplinirane lahko doleti blokada računa, če novica težko najde pot v medije, imamo opravka z medijsko blokado in za varnost jeklenih konjičkov pred nepridipravi skrbi blokada motorja.

Blokade so torej takšne in drugačne in se lahko nanašajo na zelo različne ravni, in sicer vse od mednarodnih odnosov do povsem individualnih usod posameznikov. Lahko so torej koristne in po drugi strani tudi skrajno razdiralne.

Meni najbolj ljuba blokada pa je tista na košarkarskem parketu, ki ji pogovorno rečemo tudi banana in pri kateri igralec pogosto na atraktiven način z roko ustavi met nasprotnika na koš.

B

Besedna zveza je zveza dveh ali več besed, ki so med seboj povezane po slovničnih pravilih. Glede na skladenjsko razmerje ločimo na primer priredne (*jabolka in hruške*) ali podredne besedne zveze (*pečena jabolka s cimetom*). Večino besednih zvez govorci tvorimo sproti in to precej svobodno; takim besednim zvezam pravimo proste besedne zveze. V jeziku jih je nešteto, npr. *jabolko in kruh*, *jabolko ali banana*; *zrelo*, *kislo*, *sočno*, *črvivo*, *gnilo*, *rdeče jabolko*. V slovarju jih običajno najdemo v razdelku, kjer je prikazana tipična raba besede kot slovarske iztočnice.

Z izrazom stalna besedna zveza označujemo besedno zvezo, ki se rabi zelo pogosto (v tem pomenu je njena sopomenka kolokacija), npr. *imeti zajtrk*, *kuhinjsko okno*.

Izraz stalna besedna zveza pa lahko pomeni tudi ustaljeno zvezo dveh ali več besed, ki jo razumemo kot pomensko celoto s stalno sestavo. Pomen stalnih besednih zvez ni vedno sestavljen iz vsote pomenov posameznih besed, npr. *granatno jabolko* pomeni 'nizek južni grm z rdečimi cveti ali njegov rdeči sad' (gl. SSKJ) ali *morski prašiček* ('brezrepi glodalec z večjo glavo, kratkimi nogami in čokatim trupom', gl. eSSKJ). V slovarjih so stalne besedne zveze običajno prikazane ločeno oziroma drugače od prostih besednih zvez, bodisi v posebnih razdelkih ali kot samostojne večbesedne slovarske iztočnice (npr. v terminoloških slovarjih). V razlagalnem slovarju so jim dodani pomenska razlaga in zgledi rabe.

Frazem je posebna vrsta stalnih besednih zvez s prenesenim pomenom in ekspresivnim učinkom v besedilu, npr. frazem *mešati jabolka in hruške* pomeni 'dajati, postavljati skupaj kaj, kar po lastnostih, značilnostih ne spada skupaj' (prim. eSSKJ). Frazeme proučuje veda, ki ji pravimo frazeologija. V slovarjih najdemo frazeme v posebnih razdelkih, obravnavani pa so lahko tudi v posebnih, tj. frazeoloških slovarjih.

brajica

brájica -e samostalnik ženskega spola

januar 2024 / Mateja Jemec Tomazin

Letos mineva 200 let od predstavitve *brajice*, ki osebam s slepoto omogoča branje vseh besedil, števil in tudi not. Zakon o izenačevanju možnosti invalidov je osebam s slepoto omogočil tudi sofinanciranje *brajevega označevalnika*, ki zapisuje brajeve znake na lepilni trak. Vsak znak je predstavljen s šestimi točkami v dveh stolpcih, *elektronska brajica*, na primer na *brajevih vrsticah*, elektronskih napravah, ki osebam s slepoto omogočajo delo z računalnikom, pa ima kar osem točk v dveh stolpcih.

Na portalu Fran lahko opazujemo, kako se je *brajica* uveljavila v slovenščini. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika najdemo pridevnik *Braillov*, pri katerem je naveden izgovor [brájlov] in šele na drugem mestu danes razširjeni [brájev]. *Braillova pisava* pa je v SSKJ poimenovana *točkopis*. Slovenski pravopis iz leta 2001 vsebuje tudi iztočnico *brajlica*. Vse to kaže, da pri prevzemanju nismo sledili francoskemu izgovoru priimka iznajditelja pisave. Korpusni viri danes pa dajejo nedvoumno prednost domačenemu zapisu *brajev* in *brajica*.

Knjige v *brajici* so zelo obsežne, zato so bile nove elektronske naprave, ki so omogočale sprotno pretvorbo črk v točkopis, hitro sprejete z odprtimi rokami. To potrjuje tudi stavčni zgled v novem eSSKJ: »Veliko berem v brajici, ki mi je še vedno zelo blizu, čeprav so zdaj na voljo tudi sodobnejša sredstva.« Črkovalniki v urejevalnikih besedil pa *brajice* še vedno ne prepoznajo kot prve izbire in želijo zapis popraviti v *brajlica*. Ne pustimo se jim zavesti.

branje

bránje -a samostalnik srednjega spola

november 2019 / Mija Michelizza

Beseda *branje* je nastala iz glagola *brati*, ki izvirno pomeni 'nabirati, trgati'. Tudi zato je bilo nekaj časa v modi, da so *brali* rože, jagode in suhljad, knjige pa so *čitali*. Ampak takšno razlikovanje ni imelo prave utemeljitve, saj že Primož Trubar poziva k *branju* (in ne *čitanju*) knjig.

Sam proces usvajanja branja v zadnjih letih intenzivno spremljam pri svojih dveh sinovih. Razvojno se najprej naučimo branja kot 'razumevanja ustaljenih, dogovorjenih znakov', ki je v slovarju SSKJ2 opisan kot 2. pomen. V ponazoritev navajam prigodo, ko je na počitnicah mlajši sin, takrat še v plenici, opazil mimo vozeči volkswagen in zatrdil, da se v njem pelje njegova prijateljica Marija, ki jo sicer vsak dan v vrtec res pripeljejo v volkswagnu. Prepoznal oziroma prebral je znamko avtomobila. Težji proces nastopi nekaj let kasneje, opisan je v razlagi 1. pomena glagola kot 'prepoznavati znake za glasove in jih vezati v besede', v podpomenu 'dojemati vsebino besedila'.

Ko je starejšemu sinu prvič uspelo nekaj črk povezati v besedo, je glasno obelodanil: »Znam brati!« Seveda sem ga pohvalila, hkrati pa zaradi zavedanja kompleksnosti usvajanja te spretnosti opozorila, da se branja pravzaprav učimo vse življenje in da se kdaj pa kdaj pri branju tudi meni zatakne. »Saj zato pa imamo logopede,« je hitro našel rešitev. Prav neverjetno je, kako se skozi otroške oči nekatere stvari zdijo neproblematične. Morda bi jih morali povprašati tudi, kako rešiti težavo upadanja bralcev pri nas.

Nebralcev je vse več, beseda *nebralcev* pa zaradi

prenizke pojavnosti v besedilih za zdaj na slovarskem portalu Fran še ni zabeležena. Kakor da bi si zakrivali oči pred stvarnostjo. O tem, kaj se bo z njo zgodilo v prihodnje, ne bi upala brati iz kart (beri: 'ugibati, napovedovati', kar je podpomen 3. pomena glagola *brati*), toda prav z *branjem* lahko poskrbimo, da bo nebralcev pri nas čim manj.

buča

búča -e samostalnik ženskega spola

november 2019 / Tjaša Jakop

Buča je večpomenka. Prvi pomen nam je vsem dobro poznan: 'kulturna rastlina s plazečim se stebлом ali njen debeli sad'. V gospodinjstvu jo uporabljamo za juhe, rižote, pireje, džeme in kot polnilo za razne zavitke in pite. Užitna vrtna *buča* je zaradi trde lupine primerna tudi za rezbarjenje, kar je značilno prav za te pozne jesenske dni – takšno bučo lahko damo na okensko polico in vanjo postavimo svečo kot dekoracijo za noč čarovnic, semena pa posušimo, popečemo, posolimo in zobamo kot slani prigrizek.

Drugi pomen besede *buča* je že zastarel: 'posoda ali steklenica trebušaste oblike'. Kot otrok sem za ta pomen slišala iz pesmice *Čuk se je oženil*, in sicer: »Vino bova spila, tralala, bučo pa razbila, hopsasa«. Iz te pesmice sem slišala še za eno besedo, ki je danes manj poznana: »Čuk sedi na veji, tralala, sova na vereji, hopsasa.«. *Vereja* je namreč kol oz. steber, na katerega se privežejo, pritrdijo vrata, lesa v plotu.

Tretji pomen besede *buča* je sinonim za najpomembnejši del človeškega telesa: glavo. Tako jih lahko nekdo *dobi po buči*, spet drugi *ima trdo*

bučo ali pa mu/ji rečemo *brihtna buča*. Slabšalno lahko beseda *buča* pomeni nekoga, ki je neumen, naiven, nespameten. Pogosto je v rabi tudi izpeljanka *bučman*. In če kdo govori neumnosti ali laže, rečemo, da *prodaja bučke*.

V etimoloških slovarjih lahko preberemo, da je s pomenom 'okrogla posoda za vino' beseda prevzeta iz romanske oblike (vulgarno latinsko *buttia*, klasično latinsko *buttis* 'sod'). Sorodna je beseda *buteljka*, izposojena iz srednjelatske *butticula* 'sodček'. Primarno je beseda torej pomenila neko posodo za vino. Vsekakor je za bučo značilno, da je okrogla oz. ovalna, pa tudi za človeka, ki popije preveč vina, radi rečemo, da je okrogel.

cepivo

cepívo -a samostalnik srednjega spola

november 2020 / Mateja Jemec Tomazin

Beseda *cepivo* je bila tudi med kandidatkami za besedo leta 2020 in Delova beseda leta 2020.

Cepivo je v SSKJ2 razloženo kot 'snov za cepljenje proti nalezljivim boleznim'. Spoznanje, da človeku pomaga tisto, kar mu sicer v preveliki meri škoduje, je omogočilo znatno zmanjšanje smrti zaradi bolezni, ki so v preteklih stoletjih terjale visok krvni davek, kakor pogosto označimo veliko število izgubljenih življenj. Danes so nekateri prepričani, da visok krvni davek terjajo prav cepiva in vnos tistih mikroorganizmov v telo, ki jih sodobni človek ne potrebuje več, zato mu lahko le škodijo.

Nekatere bolezni so bile vsaj v Evropi po zaslugi cepiv uspešno izkoreninjene in zato ostajajo le kot zgodovinski opomin, spet druge še vedno kdaj pa kdaj zamahnejo z repom in nas oplazijo bolj, kot si želimo, kar so nam pokazale ošpice še ne dolgo nazaj. In pojavljajo se vedno nove bolezni. Prav proti vsem se ne bomo mogli cepiti, zato je potrebna tudi odgovornost nas samih. Sami sprejememo odločitve, kaj počnemo in kaj moramo storiti za zaščito sebe in svojih bližnjih. Znanstveniki nam pri tem pomagajo tudi z razvojem cepiv.

Ne le zato, da bi bil krvni davek čim nižji, ampak da bi bilo naše življenje boljše. Čeravno bi včasih potrebovali tudi cepivo proti okužbam, ki jih ne povzročajo mikroorganizmi, pač pa naše vsakodnevne neumnosti.

čivk

čivk -a samostalnik moškega spola

november 2022 / Urška Vranjek Ošlak

Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je *čivk* posamezen glas pri čivkanju. Beseda je izpeljanka iz glagola *čivkati*, ta pa je nastal iz medmeta *čiv*, ki posnema oglašanje ptic.

A v slovenščini ne čivkajo le pernate živali. Podrobnejši pregled pomenov glagola *čivkati* na portalu Fran razkrije zanimivo spremembo: glagol *čivkati* (in dovršni *čivkniti*) je v sodobnem slovenskem jeziku dobil nov (ekspresivni) pomen, in sicer 'objavljati krajše zapise, komentarje, mnenja, zlasti na družbenem omrežju Twitter'. Glagol *čivkati* uporabljamo v podobnih sporazumevalnih situacijah kot glagol *tvitati*, ki ima v SSKJ2 pomen 'uporabljati družabno

omrežje Twitter'. SSKJ2 tudi pravi, da na Twitterju tvitamo *tvite* (ki so lahko od leta 2017 dolgi največ 280 znakov).

Če torej tvitamo *tvite*, potem tudi čivkamo *čivke*? Slovarji na portalu Fran te relativno nove rabe samostalnika *čivk* še ne navajajo, korpusi slovenskega jezika pa pravijo, da je beseda v tem pomenu že zelo razširjena, in sicer (glej ga zlomka!) zlasti v spletnih besedilih. Slovarji za slovenščino poznajo tudi izraz za uporabnika Twitterja, ki mu pravimo *tviteraš* ali *tvitar*. In ja, v rabi je razširjen tudi *čivkač*.

Spletni čivkači čivkajo o nemiru, ki ga je v na videz mirno ozračje brezmejnega spleta zanesel Elon Musk, ki je oktobra 2022 kupil družbeno omrežje Twitter, čemur so sledile govorice o morebitni prihodnji plačljivosti oziroma omejeni dostopnosti te spletne platforme. Čivkanje morda kmalu ne bo več tako preprosto ali pa celo ne zastoj. Zato hitro še čivkajmo, preden nas Elon potisne iz gnezda.

čokolada

čokoláda -e samostalnik ženskega spola

november 2024 / Domen Krvina

Bi si lahko predstavljali dan ali teden ali celo dva brez koščka sladke pregrehe v trdi obliki, prelivu, oblivu, redkejši pijači s priokusom ali pa tako gosti, da je treba uporabiti kar žličko? Večina verjetno težko.

Če na besedo, ki poimenuje sladko veselje, pogledamo nekoliko bolj z jezikoslovnega vidika, vidimo, da je ne moremo razdeliti na morfeme, ki bi v slovenščini kaj pomenili (npr. *čoko-lad-a). Z izjemo zloženke za velikega navdušenca iz

krnov *čoko(lada)* in (*alko*)*holik* *čokoholika*, s katerim deli prvi del (*čoko-*), so druge tvorjenke (npr. *čokolad-ica*, *čokolad-n-ica*) izpeljanke iz izhodiščne *čokolade*. Ko se s klikom preselimo še na portal Franja, hitro ugotovimo, da beseda tudi v drugih evropskih jezikih zveni enako ali zelo podobno.

Gre torej za prevzeto besedo, ki je v Evropo tako kot to, na kar se nanaša, prišla iz Srednje Amerike. Kot se pod iztočnico *čokoláda* lahko poučimo v etimološkem slovarju Marka Snoja, ena od več možnih etimologij nakazuje, da je šlo prvotno za kiselkasto-grenkljato pijačo ('kislo vodo'), kar kot pookus po pitju vroče čokolade občutimo še danes. Iz zgodovine vemo še, da so bila kakavova zrna (skupaj s perjem) civilizacijam Srednje Amerike dragocenejša kot zlato: v nasprotju z zlatom so predstavljala menjalno sredstvo oziroma valuto.

Evropske osvajalce je sicer zlato zanimalo mnogo bolj, danes pa se lahko zopet zavemo, da brez ustrezne skrbi za okolje, s tem pa tudi za sonaravne obdelovalne površine, kmalu za noben denar ne bo mogoče pridelati niti priljubljene sladke pregrehe – kaj šele česa drugega.

darilo

darílo -a samostalnik srednjega spola

december 2020 / Boris Kern

Beseda *darilo* sodi med tiste osnovne besede vsakega jezika, katerih pomena rojene govorki in govornici navadno ne iščemo v slovarju. Je pa ravno za take besede pogosto najtežje napisati ustrezno, razumljivo in po možnosti čim krajšo razlago.

Razlage besede *darilo* so v slovarjih različnih

jezikov v nasprotju z občutji, ki jih darila sprožajo, večinoma precej suhoparne, tehnicistične, npr. 'kar je dano komu v last brez plačila' v SSKJ-ju 2. Le nekateri slovarji v razlagi omenjajo tudi intenco za obdarovanje, ki je želja razveseliti koga. Darila povejo precej tako o osebi, ki podarja, vsaj nekaj pa tudi o tisti, ki darilo prejme. Oziroma obratno. Tako odgovor na vprašanje »Katero je najlepše darilo, ki ste ga v življenju prejeli/poklonili?« precej razgali. Nehote izda, kakšne osebe nas obkrožajo in kakšen je njihov in tudi naš vrednostni sistem.

Obdarovanje je zelo spolzek teren, predvsem v primeru, ko gre za darila, ki zahtevajo vidno mesto. Naj gre za nakit, jedilni pribor, umetniške slike ali pa za še večja darila, ki so si jih v preteklosti izmenjale različne države. Tudi ta darila so različno posrečena ... Kip svobode, darilo francoskega ljudstva ZDA, je postal ena glavnih newyorških turističnih atrakcij. Veliko obiskovalk in obiskovalcev si ogleda tudi no-voletno jelko na londonskem Trafalgar Squaru, ki jo vsako leto daruje Norveška kot zahvalo Združenemu kraljestvu za podporo v času druge svetovne vojne.

Na drugi strani pa so imeli na Poljskem z meddržavnim obdarovanjem manj sreče – sovjetsko darilo v obliki 237-metrške stavbe, Palače kulture in znanosti, z značilno socrealistično arhitekturo v središču Varšave bi konceptualno dejansko sodilo v zagrebški Muzej prekinjenih ljubezni. A ker 237-metrška zgradba ni ponesrečeno živopisno 50 × 40-cm olje na platnu, ki ga lahko dokaj enostavno »zablendiramo« na kakšno manj izpostavljeno steno, v Varšavi situacijo že zadnjih 20 let »rešujejo« z zakrivanjem, in sicer z gradnjo visokih nebotičnikov v bližnji okolici. Ja, darila,

še posebej tista, ki ne želijo (le) razveseliti, ampak (tudi) markirati, imajo lahko neslutene posledice.

davek

dávek -vka samostalnik moškega spola

avgust 2022 / Nataša Gliha Komac

Zadnje tedne slovensko ozrače dodatno razgreva razprava o davčni reformi. Če osvežitev vedno vključuje prenovu, se pri davčni reformi ne moremo izogniti spremembam. Že po razlagi v splošnem razlagalnem slovarju *reforma* pomeni 'spremembo, spreminjanje sistema, ureditve česa ali vsebine česa'. V konkretni besedni zvezi davčna sprememba spremembo *davkov*, tj. 'splošne dajatve za kritje skupnih izdatkov javne uprave'.

V nedavno izšlem Davčnem terminološkem slovarju (2022) se sicer lahko poučimo še o opredelitvi termina *davek* (angleško *tax*, hrvaško *porez*), tj. o 'prisilni obveznosti davčnega zavezanca v denarni obliki, določeni z zakonom ali aktom, izdanim na podlagi zakona, ki ne predstavlja plačila za opravljeno storitev ali dobavljeno blago, in je uvedena z namenom financiranja proračuna za splošne družbene potrebe v javnem interesu'. Terminološka opredelitev *davka* je vsekakor bistveno bolj natančna in podrobna, a dejstvo je, da najsi gre za 'splošno dajatev' v splošni leksiki ali 'prisilno obveznost davčnega zavezanca' v terminologiji, se, kot je bilo zapisano v enem spletnih družbenih medijev, 'korenitejši davčni reformi' v letu 2024 ne bomo mogli izogniti. Davkov je cel kup, v Davčnem terminološkem slovarju jih lahko naštejemo kar 26, kako pa bo napovedana davčna reforma posegla v naše življenje, bomo kmalu

izkusili! Jezikovna raba je povedna: najbolj uveljavljeni glagolski zvezi s samostalnikom *davek* v slovenskem jeziku sta *plačevati*, *plačati davek*, najbolj pogosta samostalniška besedna zveza pa *utaja davkov*.

Delo

Délo -a samostalnik srednjega spola, stvarno ime

maj 2019 / Janoš Ježovnik

Leta 2019 je minilo 60 let od ustanovitve časnika Delo. Takšna izbira imena za dnevni časopis se zdi danes nenavadna; spominja na neki pretekli čas, ko naj bi delo veljalo za vrednoto, delavec pa za nosilca neke nove, pravičnejše družbene ureditve. Od začetka so bili nameni morda iskreni, a sčasoma je oblika postala prazna, kot da besede delujejo le na ravni izraza in mimo pomena.

Prva beseda tedna, ki je izšla v Delu 5. maja 2019, je bila beseda Delo.

'Zavestno uporabljanje telesne ali duševne energije za pridobivanje dobrin', razlaga SSKJ prvi pomen besede *delo*. Se pravi: dejavnost, v katero kdo zavestno vloga svojo energijo, da bi v zameno pridobil dobrine. Plačilo. V svetu, v katerem je denar nujen pogoj za preživetje, bi delo ('zaposlitev, služba') moralo biti neodtujljiva pravica in ne privilegij. Danes pa razmišljamo, kakor da bi bili brezposelni – oropani dela – krivi lenobe in izkoriščanja družbe. Slišimo, da bi morali mladi poprijeti za kakršno koli delo ('kar se uresničuje z dela-

njem'), še tako neprimerno, tudi če ne krije življenjskih stroškov, »potem pa že nekako bo« ... Bi vi? Bi res?

Pred nekaj dnevi smo slavili 1. maj, praznik dela. Praznik v spomin na žrtve, zaslužne za to, da so nekatere pravice, ki jih imamo za samoumevne, to sploh lahko postale. Samoumevne namreč. A danes za mnoge le na papirju. Kot da besede delujejo le na ravni izraza in mimo pomena.

delo

délo -a samostalnik srednjega spola

april 2022 / Eva Trivunović

Človek kar naprej nekaj dela, počne, ustvarja, zato ni nenavadno, da nas *delo* spremlja že tisočletja. Slovenska beseda *delo* se je razvila iz praslovanske besede **dělo*, ki je izpeljana iz praslovanskega glagola **děti*, ta pa izvira iz še starejšega praindoevropskega korena **dʰeh₁-*. Samostalnik *delo* je bil prvič zapisan že v desetem stoletju, v prvih slovenskih knjigah ga je uporabil tudi Primož Trubar, in sicer v enakem osnovnem pomenu, kot ga poznamo še danes: 'zavestno uporabljanje telesne ali duševne energije za pridobivanje dobrin'.

V študijskih letih se med učenjem tolažiš: »Najprej *delo*, potem zabava!« in hitiš s pisanjem seminarske naloge, da boš do večera končal in se nato brezskrbno zabaval do jutranjih ur. Vendar kmalu spoznaš, da v današnjem svetu, kjer je za preživetje nujen denar, še kako drži pregovor *Brez dela ni jela*, ki narekuje vestno opravljanje svojih službenih dolžnosti v upanju na pravično plačilo. A žal ni samoumevno, da bo tvoje *delo* pošteno plačano ali da *delo* sploh bo.

Vendar ljudje (hvala bogu!) večinoma ne živimo zgolj za zaslužek za preživetje. Odlikuje nas domišljija in v svoji zgodovini smo ustvarili že marsikaj lepega, nenavadnega in resnično edinstvenega: literarna, likovna in glasbena *dela*, ki tako ustvarjalcem kot naslovnikom nudijo sprostitev in pobeg od vsakdanjih skrbi. Nekatera *dela* prestanejo preizkus časa in se za vedno zapišejo v zgodovino, avtor pa tako nagovarja vedno nove in nove generacije še stoletja po svoji smrti.

delovnik

délovnik -a samostalnik moškega spola

november 2023 / Matej Meterc

Besedo *delovnik* zlahka zamenjamo z besedo *delavnik*. Prva pomeni 'ustaljeno število delovnih ur v enem dnevu', druga pa poleg tega še 'dan, ko se dela', zaradi česar sta delni sopomenki. Zamenjava je tako v primeru enega pomena ustrezna, v primeru drugega pa ne. Odgovor o razliki med tema besedama je bil leta 2021 objavljen v Jezikovni svetovalnici na portalu Fran.

Iz njega izvemo, da se za izražanje pomena 'ustaljeno število delovnih ur v enem dnevu' tudi v sodobnih besedilih uporabljata oba samostalnika, na primer *osemurni*, *skrajšan delavnik/delovnik*, bolj nedvoumna pa je razlika med pridevnikoma *delaven* in *deloven*, saj se prvi vedno nanaša na človeka, drugega pa lahko uporabimo na primer v zvezi *delovni čas*.

Besede *delovnik* ne najdemo med sestavinami pregovorov, ki so bili do zdaj objavljeni v Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov na Franu. Med klasično moralističnimi pregovori

s sestavino *delo* najdemo na primer *Brez dela ni jela*, *Delo krepi človeka* in *Začetek je polovica dela*, sodobnejšega nastanka je antipregovor *Delo krepa človeka*, zanimiv pa je tudi *Dober počitek je pol dela*, ki pomeni, 'da je spočitost za kakšno dejavnost pomembna'.

Nastal je bodisi z napačnim branjem variant pregovora *Začetek je polovica dela* s sestavino *počitek* (v pomenu 'začetek') v starejših zbirkah bodisi kot hotena parodična prenovitev, antipregovor.

diplomacija

diplomacija -e samostalnik ženskega spola

junij 2023 / Andreja Legan Ravnikar

Beseda *diplomacija* je francoskega izvora in je z nemškim posredništvom prišla v slovenski jezik šele v 19. stoletju.

Izhodiščno pomeni 'dejavnost, ki se ukvarja z zunanjo, mednarodno politiko' in je del strokovnega izrazja iz mednarodnega prava (npr. *bilateralna diplomacija*, *preventivna diplomacija*); z diplomacijo poimenujemo tudi diplomatski zbor oz. več diplomatov.

Če do osamosvojitve nismo imeli slovenskega diplomatskega jezika (ker ga brez nacionalne države niti nismo potrebovali, v predvojni in povojni Jugoslaviji pa je bila to srbohrvaščina), se je to v dobrih tridesetih letih temeljito spremenilo.

Pomen besede *diplomacija* se je iz stroke razširil tudi med splošne uporabnike, v medije, na družbena omrežja in pomeni dvoje: 'sposobnost koga, da ravna z ljudmi spretno, okoliščinam ustrezno' in 'ravnanje, ki kaže to sposobnost', kar bi oboje lahko poimenovali tudi diplomatskost.

Ta teden je slovensko javnost navdušila in v nacionalnem ponosu (podobnem, kot ga doživljamo ob zmagah naših športnikov) povezala novica, da je bila Slovenija z več kot dvotretjinsko večino iz vzhodnoevropske skupine izvoljena za nestalno članico Varnostnega sveta Združenih narodov, največje diplomatske organizacije na svetu.

Velik mednarodni dosežek je rezultat uspešne slovenske diplomacije, ki si je na diplomatskih srečanjih pridobila naklonjenost mnogih manjših ali manj vplivnih držav v Afriki, Aziji in Južni Ameriki, in sicer z obljubo, da bo zagovarjala njihove (pogosto preslišane) interese, mir, varnost in enakopravno sodelovanje.

Nalogo je uspešno opravila tudi tiha diplomacija (kamor ne štejemo samo diplomatov), ki je v neformalnih srečanjih, osebnih stikih, daleč od oči javnosti prepričala sogovornike, da bo naša država delovala v dobro celotne svetovne skupnosti.

dogovor

dogôvor -a samostalnik moškega spola

julij 2020 / Andreja Žele

Dogovor po SSKJ2 pomeni 'sporazum, soglasje glede kakih določil ali obveznosti'. Beseda *dogôvor* je torej rezultat *dogovarjanja*, to je 'izmenjave mnenj med zastopniki različnih stališč z namenom doseči soglasje ali sporazum', ki v nadaljevanju vključuje oziroma predvideva neko vzajemno usklajeno delovanje, sodelovanje.

Dogovorno delovanje vedno prinaša tako prednosti kot obveznosti; zdravo dogovorno razmerje pa temelji tudi na vzajemnem zaupanju. Dogovor

daje moč in veljavo besedi, saj se v dogovoru dá besedo, in če držiš besedo, si mož beseda. Dana beseda ali dogovor seveda zahteva prehod k dejanjem in nujni spremni del tega so podpisani dogovori o sodelovanju.

Dogovor pomenljivo vrednotijo tudi najpogostejše zveze, poleg *skleniti dogovor* zlasti *doseči dogovor*, *držati se dogovora* oziroma *spoštovati dogovor*. Kako pomembno vlogo imajo dogovori, izraža tudi daleč najbolj rabljena predložna zveza *po dogovoru*: po dogovoru z vodstvom/tekmicami, cena po dogovoru, posel teče po dogovoru, ogled je mogoč le po dogovoru s pooblaščenima in podobno.

Končnost in s tem rezultativnost besedi dogovor nasproti govor daje začetni do-. Dogovor je torej ubesedeni cilj, kar lepo izrazi zveza prišlo je do dogovora, in hkrati neke vrste vstopnica za začetek udejanjanja teh ubesedenih ciljev. Dogovor je kot vstopnica, ki udeleženi daje možnosti, vzpodbudo in upanje, udejanjanje dogovora, to je njegov potek in uspešnost izida, pa je odvisno od njih samih.

dolgoživost

dolgoživost -i samostalnik ženskega spola

oktober 2024 / Danila Zuljan Kumar

SSKJ2 *dolgoživost* definira kot značilnost dolgoživega. Pridevnik *dolgoživ -a -o* pa Pravopis razloži z zvezo *ki živi dolgo*.

Da bi videla, kako ljudje razumejo dolgoživost, sem o njej pobarala nekaj prijateljev. Večini beseda v misli priključuje dolgo, polno življenje z ljudmi, ki jih imamo radi in oni nas. Za dolgoživost se jim zdijo pomembni življenjska moč, volja, zdrava hrana, gibanje, prava mera počitka,

pa tudi sposobnost, da sprejmeš življenje tako, kot je.

Svoj delež seveda prida še posameznikova genetska zasnova. Zanimivo je, da beseda dolgoživost sama po sebi ne vključuje pomena biti zdrav in vitalen do poznih let, jo pa tako razume večina vprašanih. Le redkim med njimi beseda asociira na težave, ki pridejo s starostjo.

Meni pa se za zdravo dolgoživost zdi ključnega pomena še nekaj, to je, da se naučiš kak problem enostavno vreči čez ramo pa da si privoščiš kako majhno kršitev družbenih norm sem in tja, ker to dela človeka živega. Da si vseživljenjsko otroško razigran, kajti sicer je lahko dolgoživost sila dolgočasna.

Dolgožive so nekatere literarne, likovne, glasbene idr. umetniške stvaritve. Skupno jim je, da imajo zaradi svojega močnega vpliva na ljudi v sebi zmogljivost postati brezčasna.

Dolgožive so nekatere živalske vrste, kot so želve in ena od vrst morskih školjk, ali rastline – sekvoja, denimo, ki lahko doseže starost več tisoč let. Drevesa so krasen primer dolgoživosti. Nekaj najlepšega je videti parobek stare oljke, ki na pogled nima več življenja, potem pa na pomlad iz njega poženejo mlade vejice in listi. Ta pojav lahko opišemo z besedo trdoživost. To pa je lastnost, ki jo zagotovo imajo ljudje z dolgim življenjem.

domoljube

domoljúbje -a samostalnik srednjega spola

junij 2021 / Metka Furlan

Ko se okoli dneva državnosti verjetno še moč-

neje spominjamo burnega časa osamosvajanja izpred tridesetih let, se le redko kdo lahko izogne vznesenemu občutku, ki ga v nas izzove črkovno zaporedje *domoljubje*. Beseda je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika pomensko enostavno predstavljena kot 'ljubezen do doma, domovine', v nas pa vzbuja močan občutek ponosa, da svojo državo končno imamo, saj je med Slovenci želja po samostojnosti dolgotrajno tlela, potem ko je v evropskih deželah domoljubje postalo pozitivna vrednota in pot do nacionalne države.

Beseda *domoljubje* je v slovenščini razmeroma mlada, saj smo jo dobili šele sredi 19. stoletja, slovarsko pa je bila zapisana že leta 1851 v Janežičevem slovarju, nato 1860. v Cigaletovem, kasneje v Pleteršnikovem. V vseh primerih je bila predstavljena z nemško pomensko ustreznico *Vaterlandsliebe*, ki je hkrati predstavljala tujejezično predlogo za tvorbo tega neologističnega kalka. Sočasno z njim je bil po vzoru nemškega *Vaterlandsfreund* uveden tudi neologizem *domoljub*, ki ustreza sodobni sopomenki *patriot* 'kdor ljubi domovino'. Potreba po taki slovenski besedi pa je še starejša, saj v 18. stoletju naletimo na *domalubnik* in *dober semlak* (= zemlak), ki ju Gutsman predstavlja kot ustreznico nemški *Patriot*. Ta evropska kulturna beseda za domoljuba se je prek latinskega posredovanja razširila iz grške *patriōtēs* 'rojak' kot daljnje tvorjenke iz *patēr* 'oče' in je prvotno označevala osebo, ki pripada isti očetnjavai = domovini, šele kasneje pa postala pozitivna oznaka za človeka, ki ljubi svojo domovino.

Domoljubje je torej pozitivno čustvo: ko se resnično ljubi, spoštuje in neguje duhovno in materialno kulturno dediščino svoje domovine, ko se resnično ljubi in spoštuje ljudi, ki v njej živijo, četudi mislijo, čutijo ali izgledajo drugače.

Domoljub je hkrati resnicoljub, svobodoljub, miroljub, človekoljub, ne pa samoljub.

donacija

donácija -e samostalniki ženskega spola

december 2023 / Andreja Žele

Donacija je v SSKJ2 razložena kot 'kar se podari ustanovi ali posamezniku z namenom omogočiti, pospešiti kako neprofitno, človekoljubno dejavnost'. Manj rabljeni slovenski ustreznici za *donacijo* sta *darovanje* in *podaritev*; glagol *donirati* pa se sloveni z *darovati* ali *podariti*, ki imata pomensko izhodišče v slovanskem *dar*. In *dar* je morda tudi najprimernejša slovenska ustreznica za prevzeto besedo *donacija*, hkrati pa je bistvena zgradbena sestavina tvorjenk kot *darilo*, *darilni* (za *donacijski*), *darovalec* (za *donatorja*) itd. Uporabljamo ustaljene zveze *darilni/donacijski sklad*, *darilna/donacijska pogodba* itd.

Na splošno so donacije opredeljene tudi kot darila, ki so podarjena brez povratnih ugodnosti. Najbolj aktualne so lahko *donacije za begunce*, *donacije za bolnišnice*, *donacije za draga zdravljenja*, *donacije za kulturne namene* in omenjajo se v kontekstih kot *materialne in finančne donacije*, *namenska sredstva iz dobička za donacije* in končno lahko vsako leto doniramo že s tem, če del dohodnine namenimo za donacijo: to je tako imenovana *dohodninska donacija*.

Pri tem je pomembno poudariti, da je donacija lahko anonimna, saj donator od tovrstnega načina dajanja ne pričakuje nikakršne koristi. In neprofitni namen donacije je finančna podpora splošnega družbenega dobra in družbenih koristi,

kot so humanitarne, športne, znanstvene, ekološke in druge dobrodelne dejavnosti.

Ravno decembrsko predpraznično in praznično obdobje je čas obdarovanj, ki jih omogočajo darovanja v obliki denarja ali dejanj. In še najbolj iskreno človekoljubna so tista, ki se zgodijo brez vsakršne samokoristi darovalca in zato tudi brez medijskega pompa.

dostopnost

dostôpnost -i in dostôpnost -i
samostalnik ženskega spola

junij 2024 / Boris Kern

28. maj je mednarodni dan lahkega branja.

Veliko ljudi potrebuje lahko branje.

Na ta način so informacije bolj dostopne.

To pomeni, da ljudje lažje razumemo informacije.

Besedne zveze lahko branje še ni v slovarjih slovenskega jezika.

Več o lahkem branju lahko preberete v priročnikih.

Več informacij si lahko preberete na portalu lahkega branja <http://www.lahkobranje.si/>.

Zavod Risa je organiziral prvi natečaj za pesem v lahkem branju.

Na natečaj je prišlo več kot 60 pesmi.

To kaže, da lahko branje zanima veliko ljudi.

Podelitev nagrad je bila 29. maja 2024 v Slovenj Gradcu.

Nagrade so dobile Mateja Meh, Alja Bebar, Nuša Maver, Adrijana Navodnik, Antonija Jereb in Tatjana Strmčnik.

Tri pesmi, ki so zmagale, so avtorske.

To pomeni, da so jih napisale osebe same.

Tri pesmi so priredbe pesmi Saše Pavček, Ferija Lainščka in Toneta Kuntnerja.

Meni bo ostala v spominu tudi čudovita pesem *Naša hiša*.

Pesem so napisale osebe, povezane s stanovanjsko skupino Šance na Ravnah na Koroškem.

Pesem govori o pomenu občutka, da nismo samo del množice.

Govori o tem, kako pomembno je, da smo za koga tudi ednina.

dovolj

dovòlj prislov, povedkovnik in števnik

januar 2020 / Metod Čepar

Kot da ni že dovolj tega v angleščini in, recimo, v madžarščini, se to pojavlja tudi v slovenščini. Beseda, ki lahko pripada več besednim vrstam, glede na to, kako in kdaj in zakaj jo uporabljamo. Ker povedkovnika ne maram (prosim, ne zatožite me nadrejenim), se ga bom prvega znebil. Pa ne zato, ker izraža mero, ki ustreza, zadošča. Morda je pa to dovolj, da se spoprijateljim tudi s povedkovnikom. Zanimivo, da je enaka razlaga tudi za prislov mere. V členkovni rabi pa kot prislov izraža mero, ki je ni dovoljeno preseči. Dovolj mi je tega; povedkovnik, prislov, pa še v členkovni rabi. Mislim, da sem s tem že presegel mero, ki je ni dovoljeno preseči. Po pomoč se zatečem v Slovenski etimološki slovar, pa me tudi ta ne informira dovolj.

Pravilneje bi bilo *dovolí* ali **do vòlę*? Pravopis me povedkovno opomni: »dovolj imam tega

Povedkovnik ali predikativ (npr. *To mi je všeč, Žal mi je, Rad te imam, Kako je mraz!, Temu bomo kos, Strah ga je, Postalو mu je slabo*) je skladenjska vloga zlasti samostalnikov, pridevnikov in prislovov v povedkovem določilu poleg glagola z oslabljenim pomenom. Besede v vlogi povedkovnika se ne sklanjajo, lahko pa se stopnjujejo (npr. *Tebe imam rajši; Jagodni sladoled mi je bolj všeč*) in imajo ob sebi prislov.

Povedkovnik se lahko obravnava tudi kot posebna besedna vrsta.

govorjenja. « In jaz z njim po prislovno razmišljam: Četudi sem dovolj star, da bi razumel, imam zdaj že vsega dovolj. Sploh kadar je česa več kot dovolj in je premalo premišljeno. Zato se vrnem v etimologijo: *do volje* (dovolj.je?). Do čigave volje? Ali bolje kakšne volje? Ne vem. Mislim pa, da mora biti volje tudi dovolj; tj. ravno prav. In volja mora biti želja po resnici, po napredku in po zvrhani meri dobrega. Slednjega pa ni nikoli dovolj. V vseh ostalih primerih bi si pa sposodil Prešerna: »Le čevlje sodi naj kopitar.« Tako, zdaj pa res dovolj!

draginja

draginja -e samostalniik ženskega spola

avgust 2022 / Nina Ledinek

Beseda draginja je bila med kandidatkami za besedo leta 2022 in Delova beseda leta 2022.

V zadnjih avgustovskih dneh smo se v preteklih,

predkovidnih letih običajno ukvarjali še z zadnjimi nakupi šolskih potrebščin in skušali kar najbolje izkoristiti iztekajoče se počitniške dni. Letos se v času dopustov zaradi finančnih skrbi mnogi niso mogli zares sprostiti in si nabrati novih moči, marsikdo si počitnic ni niti privoščil. Že nekaj časa nas namreč močno zaposluje *draginja*, ki jo SSKJ2 opredeljuje s pomenom *gospodarsko stanje, ki ga povzročijo visoke cene materialnih dobrin in podpomenom visoke cene*.

V jezikovni rabi se ob besedi *draginja* najpogosteje pojavljajo pridevniki *naraščajoč, vesplošen, naftni, energetskei*, glagoli *pritiskati, občutiti, pritoževati, protestirati*, samostalniki *jeza, energent* ... Še bolj klavrna slika našega vsakdana se izriše, ko s statističnimi jezikoslovnimi orodji preverimo, katere besede se običajno pojavljajo v enakih kontekstih kot beseda *draginja*, mnogokrat tudi v prirednih zvezah z njo: *lakota, revščina, kriza, recesija, suša, nejevolja, inflacija, nestabilnost, nezaposlenost, stagnacija, razslojevanje* ...

Beseda *draginja* je besedotvorno povezana z besedo *drag*, ki jo izhodiščno povezujemo s

pomenom *ki stane veliko denarja*, seveda pa tudi z izpeljanima pomenoma *do katerega ima kdo pozitiven čustveni odnos* in *ki se mu pripisuje poseben pomen, posebna vrednost*. Če ne bomo prav kmalu začeli resno premišljevati o tem, kako nam usodo kroji trenutno uveljavljeni družbeno-ekonomski model in kakšne so njegove posledice za okolje ter zdravje in blaginjo vseh nas – torej o tem, kaj nam je zares *drago* –, se utegne zgoditi, da nas bo nepremišljenost in inertnost *drago stala*. Opomnike, da se čas za delovanje izteka, nam vsak dan prinašajo ključne besede v naslovih novic: *suša, neurje, epidemija, vojna ...*

drama

dráma -e samostalnik ženskega spola

november 2021 / Mojca Kumin Horvat

Drama je – to je ime letošnje sezone Slovenskega narodnega gledališča Drama Ljubljana, s katerim je opisan duh časa, ki ga umetnost s svojo tankočutnostjo in občutljivostjo zaznava in odseva.

Osrednje slovensko gledališče biva v stavbi, ki je bila že od vsega začetka namenjena umetnosti. Prvi dogodek v tej stavbi se je odvil 4. oktobra 1911, ko je bilo z Wagnerjevim *Kaisermarschem* in predstavo *Habsburg* barona Alfreda Bergerja odprto jubilejno gledališče cesarja Franca Jožefa ali Nemško gledališče v Ljubljani. Po prvi svetovni vojni se je gledališče preimenovalo v Narodno gledališče v Ljubljani, prva predstava v slovenskem jeziku pa je bila *drama* Josipa Jurčiča in Frana Levstika *Tugomer*.

Od prve predstave je tako letos minilo 110 let in vse glasnejši so kriki po prenovi zidov hrama kulture,

ki so jih še dodatno omajali nevarni dogodki ob letošnji septembrski ujmi. Želje po prenovi dotrajane stavbe SNG Drama Ljubljana so se začele uresničevati leta 2014, ko je ministrstvo za kulturo podalo nova navodila za prenovu. A če bi zadeve tekle gladko, ne bi bilo v tem nič dramatičnega. Tako pa je danes v Drami (in v svetu) *drama*.

Prvi pomen besede *drama* je v SSKJ2 razložen kot 'literarno delo v obliki dialogov', z označevalnikom literarno pa kot 'gledališka igra resne vsebine'; drugi pomen je 'poslopje (osrednjega) dramskega gledališča, tretji pa 'pretresljiv, žalosten, tragičen dogodek'. Gledališki terminološki slovar nas seznani s tem, da se pred nami lahko dogaja kar 71 vrst drame: *angažirana, biblična, biografska, eksperimentalna, epska, glasbena, mistična, naturalistična, romantična, šolska, viteška ... drama*.

Beseda *drama* je bila v slovenski jezik prevzeta prek nem. *Drama* iz poznolatinške besede *drāma*, ta pa iz gr. *drāma* v pomenu 'gledališka igra' – beseda *drāma* je tako izpeljana iz glagola *dráō*, ki pomeni 'delam, delujem, učinkujem'. Kot kaže, je v življenju res pomembno, da vsak opravi svoje delo, saj lahko življenje le tako gladko teče v svetlo prihodnost. In čeprav se zdi, da je posamezniku v današnjem svetu odvzeta moč odločanja o kvaliteti lastnega življenja, ni tako – scenarij za lastno dramo, komedijo ali harmonijo še vedno piše vsak sam zase.

drevo

drevó -ésa samostalnik srednjega spola

december 2022 / Mojca Žagar Karer

Bliža se konec leta in nastopil je čas takšnih in drugačnih izborov. Izbiramo lahko recimo

inženirko leta, avto leta, športnika leta, podjetje leta, besedo leta, v Ljubljani pa tudi drevo leta. Zmagovalka in nosilka laskavega naslova drevo leta 2022 je pred nekaj dnevi postala perzijska bukev na Šlajmerjevi ulici 6. V finalu je premagala šest tekmecev: črni topol ob Valvasorjevi ulici 1, navadni gaber na naslovu Tabor 13, češnja na Bičevju 5, lipo ob Prijateljevi ulici 13, japonski javor na Štefanovi ulici in topol na Gerbičevi ulici ob ograji športnega parka Svoboda. Zmagovalna perzijska bukev (*Parrotia persica*) s svojim jesenskim rdečim listjem lepša dneve zaposlenim na Zavodu za transfuzijsko medicino UKC Ljubljana, ostale pa opominja, da je *drevo* veliko več kot le 'lesnata rastlina z deblom in vejami', kot piše v SSKJ2. Drevesa proizvajajo kisik, dušijo hrup in dajejo senco. Hkrati tudi filtrirajo, ohlajajo in vlažijo ozračje, zaradi česar so še posebej dragocena v mestih.

Drevesa so bila za človeka od nekdaj pomembna, zato ni nenavadno, da pogosto nastopajo kot sestavina frazemov. Jemo lahko z *drevesa* spoznanja, zaradi *dreves* ne vidimo gozda, ugotavljamo, da v visoka *drevesa* rado treska in da jabolko ne pade daleč od *drevesa*.

Drevesa so tudi polna navdiha, zato končajmo ta zapis v nežnejših tonih – s pesmijo *Drevo* Tomaža Pengova.

Rad bi vedel, kako drevo ljubi,
sonce, zvezde, veter, viharje,
tiha jutra, megleno barje,
pripoved ptic, večerne zarje.

Rad bi čutil, kako drevo snubi,
razvejano med nebom in zemljo,
vsak nov dan za dih spremenjeno,
vsako leto znova rojeno.

Rad bi slišal, kako se zasmeje,
ko mu ptice naselijo veje,
ko ga zjutraj sonce pogreje,
ko svež veter v krošnjo zaveje.

Rad bi začutil, kako zadrhti,
ko ga zima ogrne v belo,
ko spomladi zeleno šumi,
rad bi videl njegove oči.

dvojina

dvojina -e samostalnik ženskega spola

maj 2024 / Tjaša Jakop

Dvojina s pomenom 'slovnično število, ki zaznamuje dve stvari' je posebnost slovenščine, ki jo je poleg ednine in množine naš jezik ohranil do danes. V preteklosti dvojina ni bila nič posebnega, iz današnjih indoevropskih jezikov pa je skozi čas izginila in jo je nadomestila množina. Danes je dvojina nekoliko arhaična slovnična kategorija, ohranjena le še v nekaterih slovanskih jezikih: poleg slovenščine še v gornji in dolnji lužiški srbsčini ter kašubščini.

Pred približno stotimi leti je bil v Slovenijo poslan študent jezikoslovja Lucien Tesnière z nalogo, da zbere dvojske oblike, saj so sklepali, da dvojine tudi v slovenščini kmalu ne bo več. Rezultat njegovega triletnega bivanja v Sloveniji je monografija

o dvojini s pripadajočim lingvističnim atlasom dvojine (1925), ki je tudi prvi slovanski lingvistični atlas. Francoz je bil torej prvi, ki je napisal knjigo o slovenski dvojini.

Dvojinske oblike samostalnikov ženskega spola so se v pisanih besedilih že od 16. stoletja dalje mešale z množinskimi oblikami (jezikoslovci temu pojavu rečemo pluralizacija) – kot v današnjih osrednjih narečjih in govorih (npr. *dve sestre*). Čeprav se v pogovornem jeziku in v narečjih določene dvojinske oblike izenačujejo z množinskimi, pa dvojina kljub nekoč slabim napovedim v slovenščini vztraja.

Mnogi postavljajo v ospredje predvsem poetično vlogo dvojine, saj namiguje na intimen odnos in zaveznitvo med dvema osebam, zato se uporablja zlasti v ljubezenski poeziji. Začel se je maj, mesec ljubezni, zato bom zaključila z verzom pesnika. Dare Gozdnikar v pesmi z naslovom *Dvojina je najlepša bližina* piše:

Dvojina je najlepša bližina
kot enotna dvojnost
v enem samem
postanem edini
v tebi zraven.

dvoživka

dvoživka -e samostalnik ženskega spola

maj 2024 / Simon Atelšek

Beseda *dvoživka* je bila

kandidatka za besedo leta 2024.

Beseda *dvoživka* je bila v slovenščini verjetno prvič zapisana v 19. stoletju. Najdemo jo na primer v Cigaletovem Nemško-slovenskem slovarju iz leta 1860, kjer je navedena ob iztočnici *Amphibium* in sinonimu *vodozemna žival*.

V SSKJ2 je razložena kot 'žival, ki živi na kopnem in v vodi'. Dvoživka pa ni le žival, temveč se uporablja tudi kot sinonim za amfibijsko letalo, ki lahko vzleta in pristaja na kopnem ali na vodi.

Lahko pa označuje tudi človeka. Včasih se je uporabljala kot sinonim za polkmeta, torej za posameznika, ki del dohodka ustvari na kmetiji in del iz kake druge dejavnosti. V zadnjem času pa se ob besedi *dvoživka* pogosto pojavlja pridevnik zdravniški. Nekateri pravijo, da gre za pojav, ko kartico zdravstvenega zavarovanja zamenja bančna kartica.

Še vedno pa nas verjetno večina ob besedi *dvoživka* najprej pomisli na živali, o katerih se vse bolj zavedamo, da so pomemben člen našega okolja in da so ogrožene. Tako na primer žabicam ob spomladanskih selitvah iz prezimovališč k vodam številni prostovoljci pomagajo pri prečkanju prometnic.

Nekatere dvoživke tako cenimo, da smo jih upodobili celo v grbih, denimo občina Postojna ima v svojem grbu človeško ribico. Pomembno mesto imajo tudi v pravljicah, kjer se žabec, ko ga poljubi mladenka, spremeni v postavnega princa. Kljub temu pa je pri uporabi živalskih metafor treba biti previden. Besede namreč lahko tudi prizadenejo, pa naj gre za kmeta, zdravnika ali prebivalca našega glavnega mesta.

enajsterica

enajstérica -e samostalnik ženskega spola

november 2023 / Urška Vranjek Ošlak

Enajsterica je po drugi, deloma razširjeni izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika skupina enajstih oseb. Beseda je tvorjena iz ločilnega količinskega števnik *enajstero*, in sicer po istem vzorcu kot druge sorodne besede iz pomenske družine 'skupina z določenim številom oseb', na primer *dvojica*, *trojica*, *četverica*, *peterica*, *šesterica*, *sedmerica*, *osmerica*, *deveterica*, *dese-terica*, *enajsterica* in tako naprej v neskončnost. Mogoča je tudi tvorba z obrazilom *-ka*, ki pa se po dostopnih slovarjih na portalu Fran ustavi pri skupini šestih oseb (*dvojka*, *trojka*, *čtvorka*, *peterka*, *šesterka*), do *enajsterke* ne pridemo.

Samostalniki tega tipa imajo lahko tudi ožji pomen skupine ljudi, sestavljene za določeno

delo oziroma nalogo. Tako smo pred leti v Sloveniji z nelagodjem pričakovali obisk *trojke*, v košarki spremljamo podvige najbolj usklajenih *peterk*, na maturantskih plesih pa harmonične plesne gibe *čtvork*. Če bi obstajal šport, v katerem je v ekipi enajst igralcev, bi se prav gotovo pogovarjali tudi o *enajstericah*.

Prosim? Pravite, da tak šport obstaja?

Saj ne, hecam se. Seveda obstaja in prepričana sem, da smo ob tokratni besedi tedna vsi takoj pomislili na slovensko nogometno ekipo. Beseda *enajsterica* je v tem primeru uporabljena v podpomenu 'nogometno moštvo', ki ima v SSKJ2 sicer oznako »publicistično«, a se v manj formalnem knjižnem jeziku vztrajno prebija tudi v besedila drugih zvrsti. Kako tudi ne, ko pa nam naša izbrana vrsta v zadnjem času prinaša toliko veselja.

Jezikovni ali lingvistični atlas je zbirka jezikovnih kart (zemljevidov), ki prikazujejo geografsko razširjenost različnih jezikovnih pojavov, kot so besede (leksika), izgovarjava (fonetika), slovnični pojavi (morfologija, skladnja) ali druge značilnosti jezika na določenem območju. Temelji na podatkih, zbranih v raziskavami govorov ali narečij v vnaprej izbranih krajih (t. i. raziskovalnih točkah). Rezultati so predstavljeni na kartah, na katerih so označene jezikovne razlike in podobnosti med posameznimi kraji ali regijami.

Lingvistični atlasi se uporabljajo za prikazovanje prostorske razporeditve jezikovnih značilnosti, raziskovanje zgodovinskega razvoja jezikov in narečij, primerjalne in tipološke študije jezikovnih sistemov ter vizualizacijo vplivov med jeziki in narečji.

energija

energija -e samostalnik ženskega spola

oktober 2021 / Helena Dobrovoljc

Med kandidatkami za besedo leta 2022 je bila tudi beseda *energent*.

V grščini rojena beseda *energija*, ki jo je z bolj ali manj prilagojeno izrazno podobo posvojila večina jezikov v naši okolici, je sprva živela predvsem kot potencialna poimenovalna možnost za tisto, kar vložimo v neko materijo, da ta spremeni svoje fizikalne lastnosti, in kar so nekoč imenovali notranja moč ali sila.

V naslednjih stoletjih je bila *energija* ob raziskovanju naravnih zakonov gibanja, termodinamike, težnosti ... tudi že merjena, izračunana in opisana. Izraz se je ustalil v 19. stoletju in Maks Pleteršnik je v Slovensko-nemškem slovarju (1894/95) ob besedi *energija* navedel tudi sopomenska izraza *krepkost* in *kreпка moč*.

Slovarski zapis razkriva, da je koncept *energije* prestopil v širše družbeno okolje in nestrokovna besedila: v opisih človekovih osebnih sposobnosti za ukrepanje ali delovanje jo najdemo najprej pri Jurčiču, Tavčarju, Kersniku, Govekarju ... navadno pri upodobitvi hitrih, odločnih, krepih in nepopustljivih ljudi. V tem pomenskem okviru živita *energija* in iz nje narejen pridevnik *energičen* tudi v slovarjih 20. stoletja.

Preučevanje *energije* v družbenem kontekstu je v jezik sredi prejšnjega stoletja prineslo nove zveze – *obnovljivo* in *proizvedeno energijo*, ki

sta v protislovju z znanstvenimi spoznanji, da *energije* ni mogoče uničiti ali ustvariti iz nič. Zato smo začeli govoriti o obnovi in ustvarjanju *virov energije*, ki smo jih poimenovali *energenti*.

V elektronski dobi je *energija* konkretnije kot nekdaj prepoznana kot neposredni pogoj za opravljanje dela, pridobivanje informacij in širjenje misli. Nepremišljena poraba čedalje bolj iskanih in drag(ocen)ih *energentov*, kritična podhranjenost znanosti, ki naj bi pospešeno iskala primerne alternativne vire *energije*, brezbrižnost in nečuječnost posameznika ter verige neoliberalnih odločevalcev nas kot družbo in posameznike odmikajo od seveda zgolj navidezne samozadostnosti.

Morda bi nam pri usmerjanju naših vsakodnevnih korakov koristila tudi zavest, da se v vlogo ekologov na Zemlji lahko postavimo predvsem sami in s pozitivno *energijo*, ki jo SSKJ opisuje kot 'veselje do življenja in dela', poskrbimo, da se generacije naših potomcev ne bodo spopadale z zatonom, na katerega je Arthur C. Clark že leta 1977 namigoval z mislijo: »Mi, ki trpimo zaradi informacijske onesnaženosti, si težko predstavljamo, kako mučna je informacijska lakota.«

evakuacija

evakuacija -e samostalnik ženskega spola

november 2019 / Andreja Žele

Večkrat lahko slišimo in beremo, da bodo zaradi najdene neeksplozirane bombe iz druge svetovne vojne evakuirali okoliško prebivalstvo. Trenutno uporaba glagola *evakuirati* za 20 odstotkov presega uporabo samostalnika

evakuacija, kar kaže na to, da izraz *evakuirati* izraža večjo dinamičnost in s tem omogoča tudi lažje oblikovanje sporočila.

Tudi po slovenskem spletnem jezikovnem portalu Fran se je prevladujoči pomen 'organizirane izselitve oz. preselitve ljudi in živali zaradi ogroženosti' pri besedi *evakuirati* – *evakuacija* (odstranitev, izpraznitev) aktualiziral zlasti skozi vse 20. stoletje z dvema svetovnima vojnama. Slovenski etimološki slovar M. Snoja opisuje prevzem besede prek nemščine *evakuieren* iz latinske besede *ēvacuāre* (*ex-* in *-vacuus*). Po udarek na organiziranem preseljevanju prebivalstva ima tudi Geografski terminološki slovar.

Da je pri izbiri pomena povsem prevladal družbeni vidik izpraznjenja nad na primer medicinskim pomenom izpraznitve/izpraznjenja črevesja ipd., potrdi tudi zveza, narejena iz najpogostejših sopojavitev: izvesti takojšnjo evakuacijo prebivalcev.

evforija

evforija -e samostalnik ženskega spola

september 2019 / Duša Divjak Race

Odlične predstave slovenskih odbojkarjev na evropskem prvenstvu (2019) so zbudile občutke evforičnosti in ponudile priložnost, da ponovno aktiviramo repertoar *ekspresivnega besedja* in damo v branje, kako je Slovenijo ob *spektaklih* v Stožicah zajela *odbojgarska evforija*, kako so zaradi *veličastnih* zmag reprezentanca in vodstvo *sijali od navdušenja*, saj so bili *apetiti* že pred EP seveda *visoki* – sam *vrh*.

Vrh intenzivnosti v čustvenem doživljanju česa pozitivnega, zlasti veselja, predstavlja tudi beseda

evforija. Če je v času nastanka slovarskega sestavka v SSKJ zanjo očitno prevladoval medicinski pomen (in sicer 'bolnikovo pretirano dobro počutje in razpoloženje'), se je do danes pomen posplošil; evforija se je iz bolnišnic preselila na splošno populacijo. Pomenljivo, kajne?

Pretrse rabe besede v korpusu pokaže, da nas ti intenzivno pozitivni občutki navdajajo najpogosteje, ko smo v vlogi navijačev, navijač ali potrošnikov, potrošnic, med najbolj pogostimi zvezami so namreč nogometna, košarkarska, hokejska, smučarska in nakupovalna evforija. Zlasti se je evforično in celo afektirano (besedno) izražanje posledično (ali vzročno?) seveda razbohotilo v zabavnih in prodajnih medijskih žanrih, zato se sprašujem, kaj bo (še lahko) pri-
tegnilo našo pozornost, ko bo ta evforija mimo.

festival

festivál -a samostalnik moškega spola

julij 2020 / Tanja Mirtič

Poletje je običajno čas festivalov. Tudi sam izvor besede festival, ki se je razvila iz latinske izpeljanke *fēstivālus* in ima v osnovi samostalnik *fēstum* ('praznik'), nakazuje poletni utrip, ko se življenjski ritem nekoliko umiri in ko naj bi zavladalo sproščeno, brezskrbno vzdušje. V sodobni slovenščini z besedo festival označujemo zelo raznolike prireditve. Poznamo denimo glasbene, filmske, gastronomske in gledališke festivale, pa tudi festivale alpskega cvetja in praženega krompirja.

Za praznično vzdušje v prestolnici poleti skrbi tako imenovani Ljubljana Festival. Poimenovanje tega festivala odraža prevzeto skladenjsko

tvorbo. Zgledi, ko je levi prilastek ob jedru v samostalniški in ne pričakovani pridevniški obliki, so v sodobni jezikovni praksi vse pogostejši, zlasti v lastnoimenski leksiki (na primer *Erasmus študent, Barilla špageti, Pampers plenice*). Gre za specifične leksemse enote, ki niso povsem nov pojav v slovenščini, saj že dlje časa poznamo tudi denimo *Kekec pašteto, Peko čevlje*.

Do porasta tovrstnih leksemskih enot v sodobni slovenščini prihaja tudi zaradi marketinških razlogov in želje po internacionalizaciji. Poimenovanje Ljubljanski festival ali Festival Ljubljana bi bilo zagotovo bližje jezikovnemu čutu slovensko govorečih, hkrati pa prav tako razumljivo širokemu krogu ljudi.

fojba

fójba -e samostalnik ženskega spola

julij 2020 / Manca Černivec

Obet predsednikovega obiska bazovske fojbe je bil ob stoletnici požiga Narodnega doma v Trstu dovolj, da so vzniknili pomisleki o primernosti obiska, nasprotovanja in pretresanje še nerazjasnjenih zgodovinskih dejstev.

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je *fojba* razložena kot narečno zahodno poimenovanje za kraško jamo. Beseda je prevzeta iz latinske besede *favea* (it. *foiba*), ki pomeni prazen prostor, jamo, rov. Fojba je tako za kraški svet značilen pojav, katerega vijugasti rovi se v globino razpredajo od ozkega, pogosto skritega ustja na površju. A danes je v knjižni slovenščini beseda doživela pomenski prenos, saj ne označuje le kraške jame same po sebi, ampak tudi z njo povezana zgodovinska dejstva o (po)voj-

nih pobojih na Tržaškem, Goriškem in v Istri. V rabi pogosta zveza *žrtve fobj* tako ne označuje žrtev, ki bi v kraško jamo nemara zdrsnile po nesreči, temveč žrtve, ki so bile v tako jamo ali kako drugo luknjo na skrivaj vržene po usmrtitvi zaradi političnih vzgibov. Tudi zveza *problematika fobj* ne označuje problematike kraških jam, temveč problematiko pobojev. Ob besedi fobja so v slovenščini (prav tako tudi v italijanščini) nastale tudi številne tvorjenke: *infojbirati* v pomenu 'usmrtiti človeka in ga vreči v brežno', *infojbiranec* 'ki je usmrčen in vržen v brežno', *infojbiranec* 'kdor je usmrčen in vržen v brežno', *infojinator* 'kdor usmrti človeka in ga vrže v brežno'.

Ali je obisk bazovske fojbe, ki pravzaprav ni kraška jama, ampak rudniški jašek, dejanje sprave ali politično spreobračanje zgodovine in sprenevedanje, naj presodi vsak sam. Zagotovo pa ni prav nič človeka dostojnega v tem, da se življenje kogar koli klavrno in brez slovesa konča v fobji, rovu ali kateri koli drugi jami.

forum

fórum -a samostalnik moškega spola

september 2021 / Špela Petric Žižić

V drugi izdaji SSKJ beremo, da beseda *forum* pomeni 'prostor v mestu, obdan z javnimi zgradbami' pri starih Rimljanih. Iz pomena konkretnega prostora za srečanja in prireditve različnih vrst je izpeljan drugonavedeni abstraktnejši pomen 'javno mesto, kjer se o čem razpravlja, odloča', iz tega pa najnovejši virtualni 'spletno mesto, na katerem lahko uporabniki [...] razpravljajo, zapisujejo [...] mnenja, stališča'.

Kot zadnji je naveden pomen, pri katerem se

težišče premakne s prostora za odločanje na odločevalca: 'voljeno ali imenovano telo, pristojno za odločanje v določeni stvari'. Pomeni besede *forum* so torej asociativno povezani prek vsebin pojmov *javni prostor* oziroma *mesto*, *razpravljanje* ('izmenjavanje mnenj o kaki pomembnejši stvari') in/ali *odločanje* v čem ('izražanje volje, kako naj bo').

Pojem, na katerega se nanaša pomenski opis 'javno mesto, kjer se o čem razpravlja, odloča', se lahko asociira z aktualnimi forumskimi razpravljanci o izzivih sodobne družbe in o njeni prihodnosti prek izmenjavanja mnenj med različnimi znanji in razumnostjo opremljenimi strokovnjaki ter predstavniki ljudstva. Uspeh takih razpravljanj je odvisen zlasti od odločevalcev, odločanje pa je rezultat kompleksnega duševnega procesa izbiranja, ki temelji na percepciji trenutne realnosti, na katero vplivajo vedenje, prepričanja in stopnja etične zavesti odločevalcev. Naj bo izbiranje skladno z razlago prvega pomena pridevnika *javen*: 'ki je v zvezi z družbeno skupnostjo in ne s posameznikom'.

Fran

Fran -a samostalni^k moškega spola,
osebno in stvarno ime

avgust 2024 / Andrej Perdih

Ime Fran je v slovenski zgodovini nosila vrsta pomembnih osebnosti. Med literarnimi ustvarjalci se je z Martinom Krpanom v našo skupno zavest vtisnil Fran Levstik, poleg njega sta neizbrisani pečati pustila Fran Saleški Finžgar in Fran Milčinski. Pomoč pri srečevanju s tujimi jeziki je številnim olajšal sestavljavec slovarjev Fran Bradač, jezikoslovec Fran Ramovš pa je

3. decembra 1919 imel prvo predavanje o slovenščini na novoustanovljeni ljubljanski univerzi.

Kako pa je s Frani danes? Statistični urad med prebivalci Slovenije v letošnjem letu našteje 245 ljudi z imenom Fran, ki se tako uvršča na 448. mesto med najpogostejšimi moškimi imeni. Pred desetimi leti je bilo Franov pri nas dosti manj, le 78, kar je takrat pomenilo 695. najpogostejše moško ime. Danes torej ime Fran nosi več kot trikrat več moških kot pred desetletjem, in če zanemarimo priseljevanje in odseljevanje, to pomeni, da se je v desetih letih rodilo 178 Franov.

Zakaj je ime Fran pomembno prav v tem tednu? Številni med temi 178 mladimi Frani se v teh dneh prijavljajo na skupno srečanje in snemanje kratkega filma ob 10-letnici jezikovnega portala Fran (ki nosi ime po jezikoslovcu Ramovšu). Oktobrsko praznovanje obletnice pa ne bo potekalo v duhu romantiziranja preteklosti, ampak bo predstavljalo novo premikanje mej v dobro širše javnosti. V družini jezikovnih portalov se bo Franu in Frančku pridružil nov član oziroma članica. Kakšno ime lahko pričakujemo za novi večjezični slovarski portal?

Frank

frank -a samostalni^k moškega spola
Frank -a samostalni^k moškega spola,
prebivalsko ime

februar 2022 / Tanja Fajfar

Pa začnimo s Franom. Kaj v slovarjih na Franu najdemo o besedi *frank*? Zapisana z veliko začetnico je osebno ime. *Frank* je priimek, s katerim se je po podatkih Statističnega urada leta 2021 podpisovalo 624 oseb v Sloveniji, kar ga po

pogostosti uvršča na 415. mesto. V Priimkovni delavnici, predvajani 14. septembra 2011 na prvem programu Radia Slovenija, lahko izvemo, da je *Frank* najpogostejši priimek v Primorsko-notranjski statistični regiji, na Slovenskem pa je obstajal že konec 15. stoletja. Za razliko od priimka je ime *Frank* manj pogosto. Lani naj bi bilo tako ime 36 moškim osebam v Sloveniji.

Frank, zapisan z malo začetnico, pa pomeni denarno enoto, tipično švicarsko, lahko pa tudi nekdanjo francosko ali luksemburško denarno enoto, ki ju je leta 2002 nadomestil evro, ali pa na primer gvinejsko denarno enoto. Beseda *frank* naj bi najprej poimenovala zlati kovanec, na katerem je bil napis *Francorum Rex*, kar pomeni 'kralj Frankov'. Zlatnik je leta 1360 dal skovati francoski kralj Jean II., da bi z njim plačal za svojo odkupnino Angležem, ki so ga zajeli v bitki pri Poitiersu. Ker mu ni uspelo narediti dovolj zlatnikov za odkupnino, se je prostovoljno vrnil v angleško ujetništvo.

Od frankov pa nazaj k *Frankom*, saj v tem zapisu ne morem mimo Dnevnika Ane Frank, ki je vključen na različne sezname najboljših knjig 20. stoletja, niti mimo dveh Frankov iz angleško govorečega okolja – Franka Zappe in Franka Sinatre –, ki pa sta pravzaprav že bliže slovenskemu Frenku. Naj tokratno besedo tedna sklenem z željo, da bi bilo vsem *Frankom* dobro in da bi se zadeva s *franki* končno razpletla.

glas

glás -ú samostalni^k moškega spola

april 2025 / Andreja Žele

Glas po SSKJ2 pomeni 'zvok, ki ga dela, daje

človek oziroma bitje ali ga daje predmet'. Kako bistvena sestavina, lastnost in zmožnost je to, kaže dejstvo, da z besedo *glas* predstavljamo tudi mnenje, mišljenje posameznika ali skupine ljudi. In tako se beseda *glas* v domeni in vlogi človeškega delovanja pomensko širi na celotno družbo; aktivnejši del te družbe pod imenom Glas ljudstva javno izraža mnenja ljudi do trenutnih družbenih razmer.

Glas posameznika je lahko tudi odločitev posameznika, in ravno ta teden smo nekateri imeli možnost oddati svoj glas za kandidatko ali kandidata, ki sta se potegovala za rektorsko mesto na ljubljanski univerzi.

Pri človekovem delovanju se *glas* pomensko povezuje z govorico, govorjenjem, na primer *Širi se glas, da ne bo vzdržal pritiskov*. Pričakovano je ta bistvena lastnost vsakodnevne komunikacije povezana tudi z mnogimi frazemi kot *biti na glasu* 'biti cenjen, upoštevan', *biti na slabem glasu* 'biti slabo ocenjen, nespoštovan', *biti ob dober glas* 'izgubiti naklonjenost, spoštovanje'.

Glas si je glede na svojo bistveno bivanjsko vlogo zaslužil tudi svoj dan v letu, tako vsako leto 16. aprila praznujemo svetovni dan glasu. Takrat se še posebej spomnimo in se tudi vzajemno opomnimo, kako potreben je glas v vsakdanjem sporazumevanju. Cilj svetovnega dneva glasu je tudi spodbuditi vse tiste, ki svoj glas uporabljajo za posel ali užitek, da se naučijo skrbeti za svoj glas in da vedo, kako poiskati pomoč in usposabljanje; pomembno je podpreti raziskave o glasu.

V rabi besede *glás*, poleg edninske oblike, prevladuje in je zato običajna dolga množinska oblika *glasôvi*, medtem ko kratka množinska oblika *glási* izdaja starejšo uporabo, na primer Glasi domorodni Lovra Tomana in podobno.

glup

glúp -a -o pridevnik

oktober 2021 / Tanja Fajfar

Ko mi je bila dodeljena beseda tedna, sem najprej preverila, ali je *glup* vključen v splošne jezikovne priročnike. Ugotovila sem, da slovarji na Franu vsebujejo tako pridevnik *glup* kot tudi samostalnika *glupost* in *glupec* ter prislov *glupo*.

Glup je z vidika knjižne slovenščine zaznamovana beseda: v SSKJ2 je označena s kvalifikatorjem zastarelo, v Slovenskem pravopisu 2001 pa s kvalifikatorjem slengovsko. V obeh priročnikih pomen pridevnika *glup* nevtrarno izražata pridevnika *neumen* in *nespameten*.

Pomislila sem, da bi besedo *glup* preverila tudi v Slovarju twitterščine, ki vključuje besedišče slovenskih tvitov. Tвити so namreč besedila, ki jih tako kot bloge, forumske objave in komentarje ustvarjajo uporabniki sami, zato se v njih pričakovano pojavljajo na primer pogovorne besede, narečne besede, slengizmi.

V slovarju je besedi *glup* ob pomenu 'neumen' dodan tudi pomen 'zabit'. O tvitih, v katerih se pojavlja beseda *glup*, izvemo še, da komunikacija z njimi poteka prek zasebnih računov, nekoliko pogostejše naj bi bili njihovi avtorji moškega spola, njihov sentiment, ki sporoča, ali je avtor tvita temi naklonjen ali ne, pa je izrazito negativen. Ugotovitve izhajajo iz korpusa tvitov, na podlagi katerega je slovar nastal.

Očitno se z glupim srečujemo ves čas: dobivamo glupa vprašanja, ne moremo več poslušati glupih debat, moti nas glupo vreme in včasih smo res glupi kot noč. Pred dobrim letom smo poslušali o glupem narodu, v zadnjem času pa o

glupih davkih. Kakorkoli, meni se nikoli ni zdela glupa skladba Neko glupo nedeljo Pera Lovšina. Razmišljam, da je kljub nekaterim začetnim pomislekom kar prav, da je *glup* beseda tedna.

goljufija

goljufija -e samostalnik ženskega spola

november 2021 / Manca Černivec

»Nekaj gnilega je v deželi Danski,« je spoznal Marcel v Shakespearjevi drami Hamlet. Njegove besede danes v slovenščini živijo kot frazem in označujejo kraj, kjer je nekaj zelo narobe. Nabor v zadnjem času izbranih besed v rubriki Beseda tedna me je ob upoštevanju družbenega dogajanja in premisleku, zakaj beseda postane beseda tedna, spomnil prav na to Marcelovo spoznanje. Je tudi pri nas kaj gnilega, če za besedo tedna tako pogosto izberemo besedo, ki označuje nekaj slabega ali pa ob aktualnem dogajanju vzbuja negativne asociacije? Nekaj pa najbrž že bo na tem, če je beseda tedna *goljufija*.

Slovar slovenskega knjižnega jezika pojasnjuje, da je *goljufija* 'okoriščanje z oškodovanjem koga ali z zavajanjem v zmoto'. Da je bila beseda prisotna v knjižnem jeziku že ob njegovem rojstvu, izvemo iz Besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, saj je bila z nekoliko drugačno izrazno podobo zapisana v prvi slovenski tiskani knjigi leta 1550, v *Katekizmu* Primoža Trubarja. In kako pestra je do današnjih dni postala besedna družina! Tistih bolj ali manj znanih besed v njej, ki jih najdemo na portalu Fran, najbrž ni treba naštevati, saj vemo, da je *goljufanje* dejanje *goljufivega* človeka, ki mu pravimo tudi *goljuf*. Posebne pozornosti pa bi morale biti deležne tiste, ki jih v slovarjih še ni in pričajo o never-

Kvalifikator je oznaka, ki besedo v slovarju opredeljuje glede na slogovno zaznamovanost. Primer: v SSKJ je iztočnici strahopetec dodan kvalifikator ekspr., ki je oznaka za čustveno obarvanost besede. Oznaka m, ki jo najdemo na istem mestu, sporoča, da gre za samostalniško moškega spola – tovrstne oznake imenujemo **slovnične oznake**.

jetni živosti jezika in ustvarjalnosti pišočih, ki preizkušajo jezikovno prožnost in sistemske možnosti izkoristijo za tvorjenje besed, kot so npr. *velegoljufija*, *goljufijica*, *goljufič*, *goljufičenje*, *goljufivsko*, a tudi *negoljufija* in *negoljufiv*.

Z jezikom opisujemo pojave, ki nas obdajajo, zato je želja, da bi besede *goljufija* ne potrebovali, najbrž neuresničljiva. Najprej moramo postati negoljufivi ali spoznati, da je med *ogoljufati nekoga* in *ogoljufan biti* le tanka meja. Koga oškodujemo, če topoglavo plahtamo pravila, ki so postavljena, da zaščitijo nas in druge? Verjetno se premalo zavedamo, da se odgovor skriva predvsem v tožilniški obliki zaimka *se*.

govedo

govédo -a samostalniško srednjega spola

januar 2024 / Nina Ledinek

Beseda *govedo* se je zaradi zgodbe o odvzemu in vrnitvi živali na kmetijo v zadnjem času v medijih pojavljala neobičajno pogosto. Opozarja na polarizacijo sodobnega sveta in na prevladujoči človekov lastniški, popredmeten odnos do živali, ki se kaže tudi v jezikovni rabi.

V korpusu Gigafida se namreč beseda *govedo* najpogosteje pojavlja v zvezah tipa *rediti govedo*, *zaklati govedo*, *pitano govedo*, *meso goveda*, *uvoz/izvoz goveda*, brezkompromisno odkrito pa skoraj univerzalen odnos do te živali odslikava korpusni zgled *Govedo gojimo zaradi mesa in mleka*.

Povsem drugačna podoba ene od vrst goveda – sicer pojavnosti, slovarsko opredeljene nekoliko širše ('večji parkljar z močnim oprsjem in debelimi stožčastimi rogovi'), ki pa, taksonomsko, vključuje tudi govedo kot domačo žival – se izriše v subtilnem dokumentarcu in istoimenski knjigi Snežni leopard, v katerih fotograf Vincent Munier in pisatelj Sylvain Tesson v samotnosti Tibeta iščeta enigmatično divjinsko mačko, hkrati pa razmišljata o smiselnosti tovrstnega početja, odnosu človeka do narave, stanju sveta in smislu bivanja.

Himalajsko govedo, divjinski jaki, so prikazani kot energične mitske živali, mogočni totemi, nespremenljiva in zato nemoderna mistična bitja pradavnine, obenem pa predstavniki sveta, ki, ne da bi ljudje to zares opazili ali bi jim bilo mar, postopoma izginja. Protislovja, kakršna se kažejo v zelo različnem dožemanju goveda, so

ena pomembnih tem tako filmske kot knjižne pripovedi.

Prevladujoči sodobni lakomnosti, brezbržnosti, hektičnemu hitenju in vseprisotni zahtevi po vsem takoj zdaj naraciji protipostavljata vrednote, kot so sožitje, spoštovanje, umirjenost, svoboda, upanje in potrpljenje. Si bomo v kakofoniji sodobnega hrupa vzeli čas, da ustvarjalcema prisluhnemo?

greti

gréti grêjem nedovršni glagol

oktober 2022 / Simona Klemenčič

Pravijo, da je mogoče videti najstarejše dokaze za udomačitev ognja v sledih, ki so stare morda celo dva milijona let, morda pa nekaj sto tisoč let manj. Ljudje smo znali preživeti zimo tudi v časih pred ruskim plinom. Zato tudi sam glagol *greti* predstavlja enega od tistih starih korenov, ki jih že tisoče in tisoče let prenašamo od ust do ust, njegovi sorodniki in potomci pa so se v tem času pomnožili v raznovrstne zanimive oblike in pomene.

Etimološki slovar pri glagolu *greti* utemelji veliko starost besede in napoti še na sorodne besede: *goreti*, *gorek*, *grenek*, *greh*, *žar*, *žerjavica*, *garati*, pa tudi *gorčica*, *gorje*, *ogorčen*. Ta raznoliki nabor besed je pomensko povezan v tem, da je nekaj vročega hkrati tudi žareče in pekoče: grenki okus je – nekako tako kot *gorčica* – prvotno pomenilo takšen okus, ki peče.

Vroče je tistemu, ki gara, pa tudi tistemu, ki greši (morda pa tega drugega *peče* vest?). Gorje, ki pomeni tudi žalost in trpljenje, je nekaj, kar peče in skeli. In ko smo ogorčeni, smo razgreti.

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika preberemo naslednji zgled rabe glagola *greti*: *Greje nas zavest, da smo prav storili*. Greje in *po-greje* lahko človeka tudi jeza in razburjenje, pravi isti slovar, medtem ko se glagol *o-greti* navezuje le na pozitivne stvari: *ogreje te prijazna beseda*, *pesem ali dobra predstava*. Lahko se tudi *za-gre-jemo*, *raz-grejemo* in celo *pre-grejemo*.

Vpogled v korpus nas spomni, da se glagol *greti* pogosto pojavlja med drugim v družbi besed sonce in drva, pa tudi dlan, srce in postelja. Topla je lahko glede na korpus tudi beseda, topla so oblačila in objem. Če ne bo šlo drugače, bomo kot nekoč obuli volnene nogavice in zlezli pod toplo odejo, sama slovenščina pa nam pove, da smo se ne glede na plin in številko na termostatu še vedno nekako greti in ogreli, pa se bomo tudi v prihajajoči zimi.

hrana

hrána -e samostalniik ženskega spola

oktober 2021 / Matej Meterc

O *hrani* razmišljamo vsak dan, o njej pogosto govorimo, za posamezne vrste jedi imamo na tisoče izrazov. Poleg hrane, ki jo lahko zaužijemo, poznamo tudi hrano v prenesenem pomenu, na primer *duhovno hrano* ali pa *topovsko hrano*. *Duhovno hrano* v rabi pogosto spremlja varianta *duševna hrana*, *topovsko hrano* pa mnogo bolj zaznamovana pogovorna varianta *kanon futer*, ki se, kot kažejo jezikovni korpusi, pogosteje kot narazen v knjižnih besedilih piše skupaj. Beseda *futer* je v knjižnih besedilih zelo redka, ko pa je v vlogi sestavine frazema *kanon futer* ali dela sklopa *kanonfuter*, je njena pogostnost glede na ostale frazeme kar visoka.

Beseda *hrana* je dokaj redka sestavina fraze-
mov v primerjavi z besedami, ki poimenujejo
posamezne vrste hrane, recimo *kruh*. Nanjo
naletimo med nekonvencionalnimi frazeolo-
škimi replikami: gre za lakoničen in absurden
odgovor na vprašanje *Kaj bomo jedli? Hrano*.
Na to vprašanje obstaja še več tovrstnih replik,
npr. *Pajkove nogice, Sirove luknje, Pohane krtače,*
Mali pisker v velikem, skrivnostni Oziranci in
Macefizeljni ter še kaj.

Vprašalnik o šaljivih odgovorih

Frazeološke replike me v zadnjem času pose-
bej navdušujejo, s pomočjo ankete na naslo-
vu <https://vprasalnik21.tisina.net> pa skušam
pridobiti čim več podatkov o njih in njihovih
variantah, da bodo sčasoma lahko opremljene
z dovolj kakovostnim opisom v rastočem Slo-
varju pregovorov in sorodnih paremioloških
izrazov na Franu.

hudournik

hudoúrník -a samostalnik moškega spola

avgust 2023 / Domen Krvina

Samostalnik *hudournik* je izpeljan iz besedne
zveze *huda ura*, v kateri je pomensko določujoč
zlasti prilastek *hud*, ki tu združuje pomena 'ki
prinaša trpljenje, težave' ter 'ki se pojavlja v
visoki stopnji, v močni obliki'. Pri prvem od
pomenov je razložena tudi besedna zveza *huda*
ura, in sicer kot *neurje*, to pa kot 'zelo močne
padavine, navadno s hudim vetrom'. Zanimivo

sicer, da *neurje* v prvem pomenu pri hudourniku
ni omenjeno ('gorski potok z zelo velikim
padcem'), so pa povedni zgledi rabe: *hudourniki*
derejo v dolino; divjanje hudournikov; razdiralna
moč hudournikov in pri prenesenem pomenu
'velika količina, množina' kot prvi zgled *oblaki*
so izlivali prave hudournike dežja.

Ker je vsak slovar svojevrsten odsev svojega
časa, iz zgledov razberemo, da so se s posledica-
mi divjanja hudournikov spopadali že v prete-
klosti, v času nastajanja slovarja SSKJ v 70. in 80.
letih 20. stoletja. Zgledi rabe so navadno izbrani
tako, da prikazujejo najbolj tipično odslikavo
predmetnosti v jeziku, zato sklepamo, da narasli
hudourniki niso bili redek pojav. Iz zgledov
sicer ne moremo izvedeti, kolikšna območja
so posledice prizadele. Zaradi stika tropskih in
polarnih zračnih mas na robu Sredozemlja in
razgibanega reliefa na prehodu Alp v Panonsko
nižino se neurjem ne moremo izogniti. Dejstvo
pa je, da višje temperature povečujejo energijski
potencial; ker se energija ne more izničiti (se le
pretvarja), ob dviganju zraka v neurjih poskrbi
za več stopljenih ledenih zrn v višinah, ki dajejo
več padavin v zelo kratkem času. Pred tem nas
lahko reši vztrajno anticiklonsko vreme, ko
se meja med tropskimi in polarnimi zračnimi
masami pomakne daleč na sever.

Takšna pojasnila pa ljudem, ki so jih zadnja
neurja najbolj prizadela (da *so se mnogim solze*
v hudournikih ulile po licih), pomenijo le malo.
Najbolj jim bo pomagal primerno reguliran
hudournik pomoči, dobre volje, razumevanja,
sočustvovanja in kar najboljših želja za prihodnost.

huligan

huligán -a samostalni^k moškega spola

februar 2024 / Manca Černivec

Besedo *huligan* smo v slovenščino prevzeli iz angleške besede *hooligan* in jo, upoštevajoč izgovor, pisno podomačili. Izvora besede ni mogoče z zanesljivostjo pojasniti, največkrat se pojavlja razlaga, da je poimenovanje motivirano iz irskega priimka *Hooligan*. Konec 19. stoletja so se na naslovnici angleške revije *Nuggets* pogosto pojavljale upodobitve irske priseljske družine *Hooligan*, ki se je s svojim nenavadnim, razgrajškim obnašanjem odmikala od pričakovanega in sprejetega v takratni angleški družbi. Beseda se je prvotno uporabljala šaljivo in z zaznamim slabšalnim prizvokom, s katerim je označeno odklonsko vedenje. Beseda *huligan* se je razširila po svetu, v času pa se je spreminjal in razširjal njen pomen.

S primerjanjem razlag v različnih jezikovnih priročnikih lahko spremljamo, kako se je beseda razvijala v slovenščini. V pravopisnem slovarju iz leta 1962 je *huligan* 'mladoleten malopridnež, izgubljenec', v Verbinčevem Slovarju tujk iz leta 1968 sta zabeležena dva pomena: 'deklasiran ničvrednež, npr. kot orodje reakcionarjev v pogromih', in 'pobalin, mladoleten malopridnež po vele mestih'. Slovar slovenskega knjižnega jezika nas pouči, da je *huligan* 'mladoletnik, ki v želji po uveljavljanju krši splošno veljavne družbene norme'.

Huligani sem ter tja polnijo naslovnice časopisov, pregled sodobne jezikovne rabe pa kaže, da bo *huligan* v jezikovnih priročnikih potreboval posodobljeno razlago, saj beseda danes ne označuje odklonskega ravnanja mla-

doletnih, ampak se uporablja za posameznike, navadno povezane v skupine, ki izvajajo nasilje na športnih prireditvah. Razbrati je mogoče, da je največ *huliganov* – tako po svetu kot pri nas – med nogometnimi navijači. Zakaj so pomešani med nogometne navijače in niso del njih? Ker navijači krepijo športni duh, *huligani* pa ga kalijo.

humanitarec

humanitárec -rca samostalni^k moškega spola

marec 2022 / Mija Michelizza

Humanitarec je 'humanitaren človek', ženska oblika pa je *humanitarka*. V SSKJ2 je osnovni pomen pridevnika *humanitaren* razložen s sopomenkami *dobrodelen*, *human*, v drugem pomenu pa pomeni tudi 'humanističen'. V Slovenskem etimološkem slovarju Marka Snoja lahko preberemo, da gre za besede, ki so nastale po zgledu nemščine in angleščine iz latinskega *hūmānus*, kar je izpeljanka iz besede *homō* v pomenu 'človek'.

Morda je ravno sedaj pravi čas, da se začnemo temeljito preizpraševati o vlogi, ki jo imamo kot posameznice in posamezniki na tem svetu. Kako biti Človek z veliko začetnico ali glede na SSKJ2 človek v tretjem pomenu besede, torej 'kdor združuje v sebi vse pozitivne moralne lastnosti'? Kaj lahko vsak od nas v dani situaciji stori za sočloveka, potrebnega pomoči? Po vsej verjetnosti med bralkami in bralci ni nikogar, ki bi lahko spreobrnili potek vojne, in verjetno so redki, ki bodo lahko odšli kot prostovoljke in prostovoljci na ukrajinske meje. Morda tudi ne moremo nakupiti nujno potrebnega materiala za

prvo pomoč ali celo komu ponuditi strehe nad glavo. Morda pa lahko pošljemo dobrodelni SMS ali podarimo kaj odvečnega in nujno potrebnega, kar že imamo doma? Morda lahko pomagamo s sortiranjem zbranega materiala ali pa imamo možnost in privilegij, da (čeprav podplačani) vzgajamo in izobražujemo nove rodove, ki jim lahko neposredno prenašamo vrednote miru in solidarnosti?

Na enak način kot hudodelstva tudi dobra dejanja sprožajo verižne reakcije in vsak dan znova imamo priložnost, da se odločimo, ali bomo človek človeku – Vladimir ali raje *humanitarec*.

imuniteta

imunitéta -e samostalnik ženskega spola

maj 2019 / Mija Michelizza

Tokratno besedo tedna sta spodbudila razprava o spremembah postopka podeljevanja procesne imunitete poslancem in začetek kazenskega postopka zoper enega od poslancev, ki je kandidata za evroposlanca označil za »fašista«.

Poslanec se je za izjavo pripravljen braniti na sodišču, kar utemeljuje: »Če nekdo ločuje ljudi na bolj in manj vredne na podlagi barve kože, spola, rase, če izpodbija osnovno listino, na kateri je oblikovana povojna družba, deklaracijo o človekovih pravicah, ki izhaja iz tega, da smo ob rojstvu ne glede na spol, raso vsi enaki, če nekdo tako eksplicitno in s tako vehemenco [...] to počne, to napada, kako bi ga pa vi poimenovali?«

Celotna zgodba ima s slovaropisjem več skupnega, kot se zdi na prvi pogled.

Ko slovaropisec

(oziroma v dotičnem primeru slovaropiska) prebere zgornjo izjavo, v poslančevem miselnem procesu prepozna t. i. *onomaziološko načelo* slovaropisja, kjer izhajamo iz predmetnosti in iščemo ustrezno poimenovanje.

Tak primer so slikovni slovarji, kjer imamo npr. sliko drevesa, slovar pa nam pove, da tej predmetnosti rečemo *drevo*. Mnogi od več kot 20 slovarjev, ki trenutno nastajajo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, temeljijo na obratnem, t. i. *semaziološkem načelu*, ko v slovarju izvemo, kaj določena beseda pomeni.

Že dolgo je znano, da so žaljivke, kletvice in zgoraj omenjeni besedi podobni izrazi v slovarjih med najbolj iskanimi, za slovaropisce, ki moramo pripraviti korektno razlago, poiskati ustrezne zglede rabe, prikazati morebitne sinonime, pa med najbolj težavnimi.

Obenem se nam pogosto dogaja, da na inštitut prejmemo predlog ali kar zahtevo za izbris

določenega gesla ali pomena iz slovarja in tako v želji po korektni odslikavi pojmovnega sveta plujemo med Scilo in Karibdo. V takih primerih pa bi si slovaropisci želeli *imuniteto*.

inavguracija

inavgurácija -e samostalnik ženskega spola

januar 2025 / Nina Ledinek

SSKJ2 za izhodiščni pomen besede *inavguracija* navaja razlago 'izročitev česa pomembnega v uporabo, navadno z večjo slovesnostjo, slovesen začetek', podpomen je razložen z razlago 'slovesna umestitev, postavitve'. Hiter pregled aktualnih korpusnih virov kaže, da je izhodiščni pomen v besedilnih zgledih komaj še zaznaven (*inavguracija novih orgel*), zgolj priložnostno naletimo na zgled, ki že izkazuje pomenski odmik (*inavguracija demokracije, tehnokulture, nesmisla*). Če bi sodili po frekvenci rabe pomenov besed, nas torej kot družbo zanimajo le še *inavguracije predsednikov, rektorjev, dekanov, papeža*.

Najpomembnejši inavguraciji zadnjega časa smo bili priča v začetku tedna, ko je kot novi stari predsednik Združenih držav Amerike prisegel Donald Trump. Dogodek je pričakovano pritegnil veliko pozornosti, nenazadnje ima marsikdo občutek, da svet v eri nekoliko kontroverzne in včasih kontradiktorne politike, kot jo napoveduje novi predsednik, ne bo več takšen, kot je bil. Zato toliko bolj preseneča, da smo, tako se vsaj zdi, ob umestitvi predsednika skoraj enako pozornosti kot napovedanim ali že uveljavljenim ukrepom na področju zdravstvene, podnebne, migracijske, socialne, zunanje in gospodarske politike odmerili pomenkom o tem, kdo je bil na inavguracijo povabljen in kakšen klobuk je nosila prva dama.

Predsednik Trump napoveduje ukinitve cenzure, hkrati pa je na slovesnosti v prve vrste posadil lastnike tehnoloških megapodjetij, ki nadzorujejo pretok informacij v svetu. A glede na to, čemu v sodobnem svetu ljudje posvečamo svoj čas in pozornost, taka ali drugačna (ne) cenzura morda niti ne bo več potrebna.

inflacija

inflácija -e samostalnik ženskega spola

december 2021 / Mija Michelizza

Bolj kot *inflacijo*, ki je v prvih dveh izdajah Slovarja slovenskega knjižnega jezika pojasnjena kot 'upadanje kupne moči denarja', bi si v teh že tako ali tako nenavadnih, že skoraj bizarnih časih zagotovo želeli *deflacije*, ki je protipomenka besedi *inflacija* in pomeni nasprotno, torej 'naraščanje kupne moči denarja'. Protipomenke, s katerimi se pravzaprav spoznamo že zelo zgodaj v obdobju šolanja, so vrsta besed, ki (zaenkrat še) v nobenem od slovarjev na portalu Fran ni sistematično zabeležena in prikazana. Vendar je takšnih vrzeli na portalu Fran iz leta v leto manj.

Prav včeraj, na ta veseli dan kulture, ki je sicer tudi rojstni dan enega naših najbolj znanih slovaropiscev Maksa Pleteršnika, je bil namreč objavljen Fran 9.0. Vstopili smo v že 9. leto delovanja tega slovarskega portala, letošnja bera pa prinaša dva povsem nova slovarja, in sicer Slovar Pohlinovega jezika Marka Snoja in Terminološki slovar betonskih konstrukcij, s prirastki pa so posodobljeni tudi slovarji eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika, ePravopis: Slovenski pravopis, Sprotni slovar slovenskega jezika Domna Krvine, NESSJ: Novi etimološki slovar slovenskega jezika Metke Furlan, Slovar pregovorov in sorodnih paremio-

loških izrazov Mateja Meterca, Slovar neglagolske vezljivosti v slovenščini Andreje Žele. Na novo sta dodani tudi zbirki Knjige Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Pleteršnikova rokopisna zbirka pravopisnih imen, razširjene pa so zbirke Pravopisnih kategorij ePravopisa, Jezikovno svetovanje, Terminološko svetovanje in ZRCola.

Zaradi občutka, da prihaja do *inflacije* virtualnih dogodkov, pri čemer je *inflacija* uporabljena v pomenu čezmernega povečanja ali razširitve česa, navadno na škodo kvalitete, smo se letos odločili za nekoliko manj svečano, skromnejšo predstavitev nadgradnje portala Fran, z eno samo željo – da je večji poudarek na vsebini. Prijetno brskanje po prenovljenem portalu Fran želimo!

inkluzija

inkluzija in inklúzija -e samostalnik ženskega spola

marec 2025 / Boris Kern

Vlada RS je lani konec leta na pobudo Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije in Pedagoške fakultete Univerze na Primorskem spre-

jela sklep o razglasitvi 1. marca za *dan inkluzije*.

Za zdaj je v slovarjih na portalu Fran pri besedi *inkluzija* zabeležen le pomen s področja matematike, vendar bo *inkluzija* (in enako njena besedna družina) prioriteto vključena v letošnji prirast eSSKJ, v katerem bo med drugim zabeležen tudi pomen s področja pedagogike.

Več podatkov o tem ustaljenem terminu že zdaj ponudi Terminološka svetovalnica: »Inkluzija je postopek, ki omogoča izobraževanje otroka s posebnimi potrebami v večinskem izobraževalnem sistemu, pri čemer se predvideva tako otrokovo prilagajanje sistemu kot tudi prilagajanje sistema otroku.« Poleg tega v Sprotnem slovarju slovenskega jezika najdemo pridevnik *inkluziven* oziroma *inkluzivni*.

Kako je z *inkluzijo* v Sloveniji, če se omejimo na dostopnost srednjih šol za osebe z gibalnimi oviranostmi? Po podatkih iz leta 2021 ima le 26 odstotkov objektov srednjih šol zagotovljene vse pogoje za osebe z gibalnimi oviranostmi. V poročilu Zagovornika načela enakosti izvemo še, da je nedostopnih 17 odstotkov šol, polovica šol je delno dostopnih, pri čemer je v nekaterih regijah polno dostopna le ena srednja šola ali pa so celo brez nje.

ZRCola je programska rešitev, ki jezikoslovcem omogoča enostavnejši vnos posebnih znakov v besedila. Uporablja se zlasti pri fonetičnem zapisu narečnih glasov.

A' → Á	O' → Ø	f → ƒ	α → ǎ
a:ē → æ	ə → ɐ	č → ȳ	d → ɖ
l' → ɭ	o → ɔ	ç → ɕ	i → ɨ

Cilj *inkluzije* v širšem pomenu je zagotavljanje večje pravičnosti za najrazličnejše skupnosti, ne le za tiste, ki jih trenutno zajemajo zakonska določila, in na vse vidike človekovega udejstvovanja, ne le na izobraževanje. V zvezi z *inkluzijo* velja omeniti fenomen razvoja pomenov besede *woke* v angleščini. Pomen 'ki se nanaša na prizadevanje za družbeno pravičnost' se je v najnovejšem času naenkrat pretvoril v zmerljivko, ki jo je odprtih rok sprejela tudi slovenščina. Gre za jezikovni odraz aktualnega *zeitgeista*.

inštruktor

inštrúktor -ja samostalnik moškega spola

maj 2023 / Simon Atelšek

Ob besedi *inštruktor* verjetno marsikdo najprej pomisli na avtošolo in vozniški izpit, a je še veliko drugih vrst inštruktorjev, ki jih lahko srečamo praktično kjer koli. V zraku npr. delujeta letalski in padalski inštruktor, v vodi potapljaški inštruktor in pod zemljo jamarski inštruktor. V gorah se odlično znajde alpinistični inštruktor in v telovadnici inštruktor fitnesa. Srečamo jih lahko tudi med uniformiranimi poklici, tako ima npr. vojska vojaške inštruktorje in policija policijske inštruktorje. Vsem naštetim je skupno, da gre za mojstre določenih veščin in aktivnosti, ki svoje znanje prenašajo na druge. Na to nakazuje tudi razlaga v SSKJ2, kjer je samostalnik inštruktor v prvem pomenu razložen kot 'kdor poučuje izven šole'.

Poznamo pa tudi inštruktorje, ki so tesno povezani s šolo in so v tem obdobju leta verjetno med najbolj iskanimi. To so inštruktorji, ki pomagajo učencem in dijakom, da bi čim bolj sklenili šolsko leto ali da bi še pred koncem šolskega leta rešili, kar se še rešiti da. Morda kdo pomisli, da

je za to že malo pozno, a je že prav, da se tudi učenci in dijaki borijo do konca. V športnem žargonu bi rekli, da ni konec, dokler ni konec. Boriti se je treba do ciljne črte ali do zadnjega sodnikovega žvižga. Pri tem je seveda potrebno upoštevati načela ferpleja, torej brez prekrškov in izsiljevanja. Potem pa bo prišlo poletje, ko bodo lahko učenci, dijaki in inštruktorji odšli na zaslužene počitnice.

invazija

invazíja -e samostalnik ženskega spola

oktober 2019 / Silvo Torkar

Beseda *invazija* se v slovenskih slovarjih začenja pojavljati šele med obema vojnama. Najbližja slovenska ustreznika te tujke sta *vdor* in *vpad* (SSKJ razlaga invazijo kot 'množično prodiranje, vdor vojaških sil ene države v drugo', 'vpad'), ki sta izpeljana iz glagolov *vdreti* in *vpasti*. Invazija se v slovanskih etimoloških slovarjih (češkem, poljskem, slovenskem, slovaškem) razlaga iz poznolatinškega *invāsiō* 'oborožen napad, vdor', kar je izpeljano iz glagola *invādere* 'vdreti, napasti z orožjem', kjer *in* pomeni 'v', *vādere* pa 'iti, korakati'.

V slovenščino smo prevzeli samo samostalnik, ne pa tudi ustreznega glagola. Seveda besede invazija nismo prejeli kar iz latinščine, pač pa s posredovanjem nemščine, angleščine in francoščine. Kot razberemo iz Cigaletovega nemško-slovenskega (1860) in Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja (1894–95), v slovenščini nekdanje nismo imeli enobesednih izrazov za oborožen napad, vdor, niti ne za njihove glagolske ustreznike, saj večina od njih izvira šele iz 19. stoletja. V Kastelec-Vorenče-

vem latinsko-kranjskem slovarju (1680–1710) se latinski glagol *invadere* prevaja v slovenščino takole: na eniga planiti, fe ga lotiti, fe zhes eniga vsdigniti, nad eniga škozhati.

Invazija ima v slovenščini, tako kot v drugih jezikih, tudi preneseni pomen, saj označuje 'pojavljanje česa v veliki množini': invazija tujih turistov, kobilic, komarjev, poceni turškega ali kitajskega blaga itd. Najbližji slovenski ustreznik bi bil v tem primeru najbrž *poplava*.

inventura

inventúra -e samostalnik ženskega spola

december 2019 / Nataša Gliha Komac

V aktualnih slovarjih slovenskega jezika uslovarjeni pomen samostalnika *inventura* 'popisovanje blaga v zalogi na določen dan' oz. 'popis blaga, zalog' pridobi ob koncu vsakega leta tudi tisti, v SSKJ mimogrede navrženi preneseni pomen: pregled življenja in pomembnih dogodkov, različnih osebnih, družbenih, političnih, kulturnih, gospodarskih, športnih dosežkov in presežkov, ki so zaznamovali življenje posameznika, skupnosti ipd. v iztekajočem se letu. Gre za premislek o opravljenem in načrtovanje prihodnjega. Za premislek, kako smo preživeli to leto, kakšna je bilanca, kaj nas čaka ... za čas za novoletne zaobljube.

Inventura značilnih skladišnih okolij besede *inventura* v besedilnih korpusih pokaže, da se inventura navadno *naredi, opravi, dela, napravi* ali pa kar preprosto *je*. Izkazana je celo povsem sopomenska raba samostalnika *popis*.

Zanimivo se – zlasti v publicističnih besedilih –

ob besedi *inventura* največkrat pojavljajo pridevniki *nekakšen, opravljen, letni, temeljit, osebni, novoleten* in *življenjski*, ki kažejo na doslej v priročnikih premalo upoštevani preneseni pomen, npr.: *Ideja letne inventure stanja politične kulture na Slovenskem sploh ni slaba, V ljubezni je že skrajni čas, da končno naredite temeljito inventuro, Najprej moramo jasno in stvarno razmisliti o sebi in svojih sposobnostih, znanju ter izkušnjah, narediti nekakšno osebno inventuro* ipd.

Kaj pa mi? Smo že naredili inventuro tega leta svojega življenja? Vemo, kje smo in kam gremo?

izbor

izbòr -òra samostalnik moškega spola

november 2024 / Andrej Perdih

Besede so kot ljudje. Nekatere se radi družijo z veliko drugimi besedami, spet druge pa imajo le ozek krog prijateljev. *Deoksiribonukleinska* je samo kislina, medtem ko se *izbor* dobro ujame z mnogimi besedami, saj ni ravno izbirčen. Dober izbor obleke sicer še ne naredi dobrega človeka, gotovo pa nam dober glasbeni izbor lahko pričara prijeten večer.

O izboru govorimo tudi pri kandidatih na volitvah, izbranci pa nato izbirajo sodelavce, s katerimi skušajo doseči zastavljene cilje. Zelo dobro se beseda znajde v profesionalnem športu, saj je bil Luka Dončić pred nekaj leti izbor na košarkarskem naboru lige NBA.

Ko govorimo in pišemo, prav tako izbiramo besede. Katere besede imamo shranjene v glavi, koliko jih je in katere so skupne vsem govorcem

slovenščine? Katere so tiste, ki jih vsi poznamo, a jih le redko zapišemo? Na ta vprašanja išče odgovore raziskava o razširjenosti in poznavanju besed Besedomat.

S tem bomo lahko pripravili boljši izbor besed za klinično obravnavo oseb z jezikovnimi težavami (na primer po možganski kapi, po poškodbi glave ali v primeru možganskega tumorja) in izboljšali prepoznavanje prvih znakov kognitivnega upada (na primer pri demenci).

Jezikoslovci, ki ves čas prebiramo in izbiramo besede, bomo s pridobljenimi podatki skušali izboljšati jezikovne priročnike in pomagati pri izboljševanju besedil – enkrat s čim bolj običajnimi, drugič pa s čim bolj nenavadnimi besedami. Spletni preizkus besedišča Besedomat (www.besedomat.si), s katerim lahko preverimo svoj besedni zaklad in ga primerjamo z besednim zakladom drugih, nam na igriv način omogoča vpogled prav v tisti del jezikovne zavesti, ki je do zdaj ostajal neznan. Koliko besed pa poznate vi?

izkoriščanje

izkoriščanje -a samostalniik srednjega spola

avgust 2022 / Karmen Kenda-Jež

Zaradi analognih slovaropisnih načel o gospodarnosti s prostorom so glagolniki v slovarjih navadno obravnavani zelo skopo, njihov pomen pa je skrčen v oblikoslovno pojasnilo. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je tako beseda *izkoriščanje* predstavljena zgolj z nizom ponazarjalnega gradiva.

Izbor je nenavadno poveden, v duhu 70. let

prejšnjega stoletja, ko je slovar nastajal, hkrati pa zasidran v tukaj in zdaj: *izkoriščanje atomske energije v miroljubne namene / izkoriščanje službenega položaja / izkoriščanje delavcev; kapitalistično izkoriščanje / publ. izkoriščanje človeka po človeku / izkoriščanje gozdov, rudnikov*.

Čuden preplet »pozitivne« in negativne naravnosti dejavnosti, ki ga skuša Sinonimni slovar slovenskega jezika ujeti v tri pomene: 1. uporaba, upravljanje česa, ki prinaša ugodne, pozitivne posledice, 2. uporaba česa v gospodarske namene, 3. uporaba moči, zmožnosti koga za *ustvarjanje dobička, ugodnih pozitivnih posledic zase* (poud. K. K. -J.). Je to globinsko, arhetipsko povezano z dejstvom, da je po podatkih iz Slovenskega etimološkega slovarja beseda *korist* v praslovanščini pomenila '(vojni) plen' in je tvorjena iz besede za vojno?

Ko ti vedno stoji nasproti »drugi«, nasprotnik, ki ga je treba brezobzirno pokoriti, pa naj bo to narava ali človek. V luči takega pogleda na svet je sicer mogoče razumeti povsem nenadzorovano izkoriščanje naravnih virov ali brezobzirno izkoriščanje delavcev, ki se dogaja danes, tu, vsem na očeh, ni pa mogoče nanj pristati.

iztiriti

iztiriti -im dovršni glagol

junij 2019 / Metka Furlan

Ko se je 25. junija 2019 na železniški progi v predoru pri Hrastovljah zgodila nesreča in so mediji ob iztirjenju šestih vagonov zaskrbljeno poročali, ali je zaradi razlitja večje količine kerozina ogrožena kraška podtalnica, se je verjetno marsikomu utrnilo tudi povsem

Besedomat je spletna besedna igra, ki jo je leta 2024 razvil Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Igra je namenjena raziskovanju in ugotavljanju besednega zaklada pri Slovenkah in Slovencih. Raziskava je sodelovalna, saj se ljudi vabi, da se udeležijo in tako prispevajo k zbiranju podatkov za različne strokovne namene, kot so logopedija in prepoznavanje kognitivnega upada.

jezikovno vprašanje, ali je prav *vagon/vlak* je iztiril ali se je iztiril.

Medtem ko slovenski pravopisi prejšnjega stoletja rabe *vlak* je *iztiril* niso dovoljevali, sta obe izdaji SSKJ in Slovenski pravopis 2001 bolj liberalni, saj prva dva vira enakovredno dopuščata obe rabi, tretji pa dopušča obe, a daje prednost rabi s *se*. Dilema, ki je v prejšnjem stoletju burila duhove, se je razblinila v nič, ko se je uvidelo, da rabo s *se* ali brez njega določa glagolska prehodnost, ker se glagol *iztiriti* obnaša enkrat kot prehodni in takrat v zvezi z *vlakom* kot vršilec glagolskega dejanja zahteva ob *sebi se*, drugič pa neprehodni in v zvezi z *vlakom* v isti funkciji tega se ne potrebuje.

Vsaka od obeh možnosti je namreč povezana z nastankom glagola, ki sicer vzbuja lažen vtis, da spada med domače besede slovanskega izvora, v resnici pa je v slovenščini nastal razmeroma pozno, s prevodom nemške predloge *entgleisen* 'iztiriti', ki se v nemščini uporablja v prehodni in neprehodni vlogi. Le delno preveden se ta nemški glagol ohranja še v kostelskem narečju v besedni zvezi *cuk* je *izglajzal*.

V preneseni čustveni rabi namesto *vlaka* ali *vagona* lahko *iztiri* človek, ker ne more ali noče slediti pričakovani življenjski poti ...

izziv

izziv -a samostalnik moškega spola

januar 2024 / Januška Gostenčnik

Glagolnik *izziv* se je osamosvojil od svojega hranilca *izzvati* že v svoji rani mladosti. Če ima glagol *izzvati* sopomenki *povzročiti* in *vzbuditi*, hoče biti njegova izpeljanka *izziv* predvsem motiv ali spodbuda, da dosežemo to, kar prineseta obe glagolski sopomenki.

Želja in potreba po tem, da se česa lotimo, da kaj presežemo, spremenimo, da v čem postanemo boljši.

Za učečega se je to usvajanje nove učne snovi, za migranta najti miren kotiček na svetu za sebe in družino, za depresivnega zjutraj vstati iz postelje in preživeti dan brez joka, za alkoholika zdržati nekaj ur brez pijače, za pohlepnega trgovca znižati cene izdelkov na račun svojih zaposlenih na minimalni plači, za lačnega otroka najti kaj hrane v kuhinji, za modernega urbanega človeka odkriti novo superživilo, zaradi katerega bo skoraj večno živel brez gub in bolezni, za hudo bolnega zgolj preživeti vsaj še kak dan ali teden, za postavno in lepo oblečeno vlogerko narediti nov recept za zeleni smuti,

za shizofrenika ujeti trenutek v dnevu, ki je resničen, za starša obvarovati svojega otroka.

Vse to so *izzivi* posameznika, kolektivni *izzivi* družbe so, no, te poznamo že vsi, vsak izmed nas pa o tem vsak dan ne razmišlja.

V prazničnih časih je bil za koga *izziv*, da je krotil svoj apetit ob preobilno obloženih mizah, za koga drugega pa, da je sploh kaj imel postaviti na mizo. Naj bo to *izziv* za začetek novega leta, da se lačni in čezmerno hranjeni skupaj usedemo za mizo in si razdelimo jedi, da bomo vsi ravno prav siti. In vsi ravno prav siti se lahko začnemo pogovarjati še o družbenih *izzivih*.

jajce

jájce -a samostalnik srednjega spola

april 2022 / Andrej Perdih

Beseda *jajce* je z nami že tisočletja. Prilagodljiva, kot da njena lupina ni trda, ampak spremenljiva skozi dolga časovna obdobja jezikovnih sprememb. Od praindoevropskega **ōh₂uiō*- prek praslovanskega **ajbce*, s sorodnimi besedami v sodobnih slovanskih in drugih indoevropskih jezikih.

Etimološka osvetlitev na portalu Franček nakuže tudi jezikoslovni odgovor na vprašanje, ali je bila prej kura ali jajce. V davni preteklosti je beseda namreč nastala iz samostalnika **h₂ui-*, ki je pomenil 'ptič', torej je bil ptič (ne ravno kura) v naši jezikovni zgodovini pred jajcem. Seveda pa ne moremo vedeti, ali je pred to besedo za jajce morda kdaj v še bolj davni preteklosti obstajala katera druga beseda.

Kot je za besede iz jedrnega besedišča značilno,

tudi *jajce* v slovenščini nastopa v več pomenih in različnih frazeoloških zvezah. Z *jajcem* lahko poimenujemo z lupino obdano celico, iz katere se razvije nov organizem, pomeni pa lahko tudi moško spolno žlezo ali kateri koli predmet s podobno obliko, nekako tako, kot je *glava* ne samo del človeškega ali živalskega telesa, ampak zaradi podobne oblike tudi najokusnejši del zelja.

Bogata frazeologija besede *jajce* črpa iz prvih dveh pomenov besede. Poudarjamo lahko veliko podobnost med ljudmi (*biti [si] podoben kot jajce jajcu*), s *kukavičjim jajcem* pa opredeljujemo zvijačo, s katero obremenimo drugega človeka. Šele iz širšega sobesedila ali konkretne situacije pa lahko razumemo, ali *imeti jajca* pomeni, da imamo v hladilniku dovolj jajc za pripravo velikonočne potice, ali pa, da se je kdo izkazal z drznimi dejanji.

Ob velikonočnih praznikih jajca tradicionalno barvamo in okrašujemo na najrazličnejše načine, prav tako kot imamo zanje pestra poimenovanja. Naj vam teknejo pirhi, pisanice, pisanke, rumenice ali kakor koli pri vas jezikovno obarvate jajca za veliko noč.

Janez

janez -a samostalnik moškega spola

Janez -a samostalnik moškega spola, osebno ime

marec 2020 / Mateja Jemec Tomazin

Janez je po podatkih Statističnega urada RS drugo najpogostejše moško ime v Sloveniji, zato gotovo vsak od nas pozna vsaj kakšnega Janeza ali pa se tako imenuje kateri od njegovih bližnjih. Tudi sama imam strica Janeza, s katerim

se prav dobro razumeva. Pogostost tega imena pa je Janeze pripeljala celo v slovar, saj so že v času Avstro-Ogrske kar vse slovenske vojake, združene v takratni sedemnajsti pehotni polk, klicali *kranjski Janezi*.

To poimenovanje so vojaki iz Slovenije obdržali celo v času služenja vojaškega roka po republikah nekdanje Jugoslavije, k čemur je gotovo pripomogla tudi ponarodela pesem *Janez, kranjski Janez*. In vendar je od junaka do bedaka včasih le korak, saj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika najdemo tudi iztočnico *janez* (pisano z malo začetnico), ki označuje nekoliko neiznajdljivega, okornega in preprostega fanta, zato je *janez* v besedilih tudi zbadljivka.

Takšnega fantiča pogosto omenjajo šolske šale, v eni od njih Janezek učiteljici na vprašanje, zakaj med prazniki na drogovih plapolajo zastave, ponosno odgovori: »Ker piha veter.« In kar se Janezek nauči, to Janez zna, pravi znani rek, ki opozarja, da nam mladostne navade ostanejo tudi v zrelih letih. To ne velja le za Janeze, ki ob pregovorni preprostosti premorejo tudi prav tako pregovorno vzdržljivost in bistroumnost, zaradi katerih ne odnehajo in začnejo vedno znova, celo v tretje. In slovar pravi, da v tretje gre rado.

kadrovanje

kadrovánje -a samostalnik srednjega spola

avgust 2019 / Matej Meterc

Glagolnik *kadrovanje* je po podatkih iz jezikovnega korpusa Gigafida v rabi nekajkrat pogostejši od glagola *kadrovati*, iz katerega izhaja. V Slovenskem etimološkem slovarju na Franu lahko preberemo, da izraz *kader* izhaja iz me-

tafore okvira, soroden pa je z besedo *kvadrat*.

Kadrovanje lahko povežemo z enim izmed pomenov glagola *nastaviti* – s pomenom *zaposliti*, ki je v slovarju SSKJ2 na istem portalu opremljen s kvalifikatorjem *pogovorno* in ponazorjen z zgledom 'nastaviti novega profesorja matematike'. Ob zgledu se lahko namuznemo, ker nastavljanje dandanes bolj povezujemo z neustreznim, politično motiviranim kadrovanjem, kar bo gradivska analiza za novi razlagalni slovar eSSKJ, ki na Franu rase od leta 2016, gotovo potrdila. Zato zlobno pokomentirajmo, da je kadrovanje pač vedno povezano z računico – s pošteno ali ne. Lahko presega zakonske okvire ali pa ostaja v njih, vendar hkrati sili čez okvire dobrega okusa.

Politično kadrovanje je zelo pogosta, do določene mere ustaljena zveza. Ne gre za kadrovanje v politiki, temveč za kadrovanje iz političnih vzgibov, zaradi političnih koristi. Pogled v jezikovni korpus odkrije, da se pridevnik *političen* v vlogi levega prilastka glagolnika *kadrovanje* pojavlja veliko pogosteje kot vsi preostali pridevniki (npr. *nepolitičen*, *strokoven* ali pa *strankarski*) skupaj. Zanimiva je zveza *igralsko kadrovanje*, ki pa se ne nanaša na kadrovanje s filmskimi ali gledališkimi igralci, temveč na kadrovanje v okviru športnih moštev.

karantena

karanténa -e samostalnik ženskega spola

februar 2020 / Dejan Gabrovšek

Beseda *karantena* je bila tudi beseda leta 2020.

Beseda *karantena* se v medijih množično pojavi vsakokrat, ko izbruhne nova, neznana prenosljiva bolezen. SSKJ2 karanteno razloži kot 'osamitev zaradi suma okuženosti', s podpomenom 'prostor, stavba za tako osamitev'.

Vendar pa se sodobna raba besede *karantena*, kot jo izkazuje gradivo iz korpusa Gigafida, širi tudi na pomene, od katerih jih večino dojemamo kot pozitivne: v karanteno damo računalniške naprave, ki jih sumimo okužbe z računalniškim virusom. Umetniki se zaprejo v karanteno, da se lahko v polnosti posvetijo ustvarjanju, športniki se zaprejo v karanteno, da se lahko maksimalno pripravijo na tekmo.

Glavna razlika med naštetimi vrstami karanten je, ali ljudi v karanteno zaprejo drugi ali pa se zaprejo sami. Ker je karantena zaradi bolezni neprostovoljna in za zaprte nevarna, je zato tudi strašljiva, tako za tiste, ki so zunaj, še bolj pa za tiste, ki so notri.

Ker besed in njihovih pomenov ne moremo zapreti v karanteno in jih s tem izolirati od sveta in drugih besed, se lahko širijo, spreminjajo, izginjajo, s tem pa se prilagajajo sodobnemu svetu.

Pomeni besede karantena so se torej razširili – tako, kot se je razširil tudi virus covid 19.

kazen

kázen -zni samostalni^k ženskega spola

september 2024 / Špela Petric Žižić

Znano je, da so zaznavni premiki človeške družbe v smeri napredka, plemenitosti, ljubezni, razuma temeljili tudi na kršenju takih in drugačnih pravil oziroma zmožnosti upora

proti avtoritarni moči. Po drugi strani je slepo izpolnjevanje ukazov, dolžnosti kdaj že privedlo do katastrofe. Vendarle je po inerciji ubogljivost splošno sprejeta vrednota, kršenje pravil pa zahteva ukrepe – kazni.

Iz Slovenskega etimološkega slovarja M. Snoja izvemo, da je beseda *kazen* prvotno pomenila 'kar je izrečeno, kar se izreče', danes pa (po SSKJ2) pomeni 'kar je določeno za kršilca kakih norm, zahtev', 'dogovorjena odškodnina za primer neizpolnitve ali nepravilne izpolnitve pogodbe' in v pravu 'ukrep proti krivemu in kazensko odgovornemu storilcu kaznivega dejanja, (gospodarskega) prestopka ali prekrška'. Beseda *kazen* je tudi sestavina frazemov, na primer *kazen ne uide komu*, in pregovorov, na primer *kazen mora biti vzgojna*.

In namen kazni? Tako nepričakovane, spontano določene kot tudi z zakonom, pravilnikom vnaprej predvidene kazni delujejo po principu vcepljanja strahu in sramu, čustev, ki naj bi v (bodočem) kršilcu zavrli vzgib za (vnovično) kršenje pravil. Sledenje včasih bolj, včasih manj jasnim in smiselnim pravilom je torej pogojeno z grožnjo, katere morebitna uresničitve bi v nas vzbudila strah in sram. A morda bi lahko človek vse dolžnosti izpolnjeval brez prisile, če bi bilo njegovo delovanje vselej uglašeno z njegovim bitjem, poslanstvom in notranjimi etičnimi smernicami. Ni nemogoče, da bi zadovoljen, družbeno realiziran posameznik dogovore in smiselna družbena pravila avtomatično spoštoval in jim sledil.

BESEDA LETA

V Sloveniji poteka akcija Beseda leta pod okriljem Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) od 2016.

Predloge za besedo leta izbiramo skozi vse leto in sicer na spletni strani **beseda-leta.si**, pa tudi na naslovu beseda.leta@zrc-sazu.si.

Beležimo tudi predloge, ki so podani na družabnih omrežjih in v komentarjih pod novicami v medijih. Proti koncu leta v medijih še enkrat pozovemo javnost, da nam pošlje svoje predloge za besedo leta, spomnimo pa tudi na pravila, po katerih je posebej primerna kandidatka za besedo leta beseda (ali besedna zveza), ki je več stvari

hkrati: čim bolj sveža (pred kratkim nastala v slovenščini ali pred kratkim prevzeta), prešla v širšo uporabo po nekem posebnem mejniku, ki se je zgodil prav v tem letu, in ilustrira pomembno spremembo v družbi, tehnologiji in mišljenju, značilno posebej za zadnje leto.

Beseda (ali besedna zveza), ki jo iščemo, je posebej pomembna za iztekajoče se leto in ilustrira dogajanje in spremembe v družbi, a s poudarkom na tem, da gre, če je le mogoče, za nekaj relativno novega **v jeziku**. Zanima nas, katere besede smo letos posebej velikokrat slišali in prebrali, morda začeli uporabljati na novo ali pogosteje kot prej, morda smo jo začeli uporabljati v drugačnem pomenu. Beseda leta ni nujno beseda, s katero bi *opisali* to leto, ampak je to beseda, ki smo jo tako pogosto uporabili, da je to leto pomembno zaznamovala. Je sličica, ki nam bo čez desetletja priklicala v spomin, kaj se je dogajalo v tem letu in o čem smo največ razmišljali in govorili.

Kandidatka za besedo leta je lahko tudi starejša beseda, ki je v tem letu dodatno pridobila nov pomen. Prav tako je beseda leta lahko stara beseda, ki je v tem letu povezana z nekim specifičnim, pomembnim dogajanjem in ji je pogostnost rabe občutno zrastle. Manj primerni oziroma povsem neprimerni predlogi so tako imenovane »večne« besede, kot so *mir*, *ljubezen*, *dvojina*, *sovražstvo*. Te besede so aktualne vedno in ne morejo biti kandidatke za besedo leta, razen če to podpre neko konkretno dogajanje v tem letu in porast rabe zaradi tega dogajanja.

Lastna imena ne morejo postati beseda leta.

Med prejetimi predlogi žirija ZRC SAZU izbere deset finalistk, o besedi leta pa nato odloča glas ljudstva.

Največ glasov so od 2016 prejele besede in besedne zveze *begunec*, *evropski prvaki*, *čebela*, *podnebje*, *karantena*, *PCT*, *gasilec*, *ujma* in *genocid*.

Vzporedno s kandidatkami za besedo leta izberemo tudi novotvorjenko leta, od 2019 pa poteka tudi izbor *Kretnja leta* v organizaciji Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije. Doslej so bile izbrane novotvorjenke *drečka*, *likotisk*, *wuhobran*, *koronijec*, *vedobežnik*, *strojetvor*, *preturizem* in kretnje slovenskega znakovnega jezika za ustavo, koronavirus, PCT, »Vse je v naših rokah«, solidarnost in mir.

kit

kít -a samostalnik moškega spola

november 2020 / Metka Furlan

Ko Evropa zre čez lužo in se v negotovosti sprašuje, kakšen epilog bodo prinesle ameriške volitve, in ko naš vsakdan obvladuje koronavirusna epidemija, je novica s srečnim zaključkom lahko navdih za upanje na dober iztek.

Srečo v nesreči, ki se je v tem negotovem času zgodila na Nizozemskem, ko je vlaku pretil globok padec v vodo, je povzročil kit. Pravzaprav kitov rep ogromne skulpture. Nanj je sprednji del vlaka padel, se zaustavil in večja nesreča je bila preprečena.

V slovenščini je beseda *kít* enakozvočna s *kít*, ki označuje gnetljivo sredstvo, obema pa je skupno le, da nista domači podedovani slovanskega izvora, ampak sta bili izposojeni.

Pri starih Grkih je samostalnik *kētōs* sprva označeval veliko morsko pošast, kasneje tudi veliko ribo = kita, kot kulturna izposojenka pa se je iz Biblije širil v druge jezike, v latinščino, kjer se glasi *cētus*, prek stare cerkvene slovanščine pa predvsem v druge slovanske jezike.

Ob knjižnem *kít*, ki je bil v slovenščini slovarko potrjen šele leta 1851, imamo za kita kar obilico sopomenk. V 16. in 17. st. potrjeno *kita* je v ajevski samostalnik pretvorjeno **kit*, verjetno pod vplivom že v 16. st. in kasneje zabeleženega *balena* italijanskega izvora. V Martjanski pesmarici iz 17. st. znano staroprekmursko *cet* (*riba*) imamo iz madžarščine. V Pohlinovem slovarju iz 18. st. se najde enkratnica *fokina*, leta 1860 pa je Matej Cigale kita predstavil z *velika riba*, kar je bolj verjetno prevedenka po češki

zloženki *velryba* kot pa odraz kontinuitete v 16. st. potrjenih opisov *velika morska riba ceta*, *ena velika riba* ali *valska riba*. Percepcijo o kitu kot ribi potrujeta Kastelec-Vorenčev opis *ta narvekša morska riba* in kasnejši Gutsmanov *grozna morska riba*, vidna pa je tudi v nemškem *Wal-fisch*, ki odraža isto staro zloženko kot nizozemsko *wal-vis*.

Bi kit lahko postal sodobna metafora za srečen zaključek kot pri svetopisemskem preroku Jonu?

kmet

kmèt kméta samostalnik moškega spola

april 2023 / Miha Sušnik

Samostalnik *kmet* ima po SSKJ2 prvi pomen 'kdor ima zemljo in jo obdeluje ter se s tem preživlja'. Sinonimni slovar navaja besede *kmētač*, *kmētavz*, *kmētavzar*, *kmētič*, *kmētiček*, *oratar*, *paver*, *seljak*, *seljan*, *zemljadelec*, ki so označene kot slabšalne, ekspresivne ali zastarele. Beseda je obravnavana v prihajajočem tretjem delu SLA: v naših narečjih sta poleg besede *kmet* v tem pomenu razširjena še *paver* iz narečne različice nemškega *Bauer* ter *kontadin* iz furlanskega *contadin* oziroma italijanskega *contadino*, veliko redkeje pa še *gospodar*, *pura*, *birt*, *virt*, *gruntar*, *pošident*, *kolon*, *gazda* in *seljak*.

Samostalnik je izpričan že v 16. stoletju ob variantah *kmētič* in *paver*. Beseda *kmet* je znana tudi pri drugih slovanskih jezikih, vendar ne pomeni povsod isto. Poleg pomena 'kmet' (slovenščina, hrvaščina, srbsčina) ima beseda še pomene 'poglarar, župan' (hrvaščina, srbsčina, makedonščina, bolgarščina), 'starec' (češčina), 'vitez' (stara ruščina). Pri iskanju izvora se ga

ponavadi povezuje z latinsko besedo *comes*, rod. *comitis*, ki pomeni 'spremljevalec', tudi 'dostojanstvenik', v srednjeveški latinščini pa 'grof'. Ta pomen imata tudi francosko *comte* in angleško *count*, ki izhajata iz iste latinske besede.

Drugi pomen besede *kmet* po SSKJ2 je slabšalni, in sicer 'neroden, neuglajen človek'. Tukaj nam slovar na podlagi jezikovne rabe zgolj drži ogledalo.

knjiga

knjiga -e samostalnik ženskega spola

oktober 2022 / Jera Oman

V SSKJ2 je beseda *knjiga* v prvem pomenu razložena kot 'večje število trdno sešitih tiskanih listov', s podpomenom 'delo, stvaritev v taki obliki'. Knjige je mogoče pisati ali brati. Verjamem, da je bralčeva želja in avtorjev namen dobra in zanimiva knjiga (kar kot zgleda ponuja slovarsko geslo), pa naj bo leposlovna, strokovna ali znanstvena.

Ne zdi se mi smiselno razpravljati, kateri letni čas je najbolj primeren za branje knjig (seveda so vsi), verjetno pa bi v kakšni javnomnenjski raziskavi prevladovalo poletje, ko se ljudje odpravljajo na plažo. Pritrjujem, da poležavanje ob morju ni popolno, če v roki nimaš knjige, bi bilo pa vseeno vredno razmisliti, kako jo umestiti še v hladnejše, »nedopustniške« mesece. Po poletju pride jesen, za katero nihče ne more reči, da ne diši vsaj malo tudi po knjigah. Začne se šolsko in študijsko leto, ko se delajo novi seznama domačega branja, bralne značke, obvezne literature itd. Jesen zaznamuje Frankfurtski knjižni sejem, ki je pomemben dogodek za bralce, avtorje, prevajalce, založnike; skratka vse, ki si ne predstavljajo

življenja brez knjige. Še posebej odmeven bo za Slovence naslednji, leta 2023, ko bo slovenska knjiga častna gostja tega največjega knjižnega sejma na svetu in bo dobila še kakšnega novega tujega bralca.

Moja zadnja je bila Ob nastanku sveta Draga Jančarja. Pa vaša?

kolesar

kolesár -ja samostalnik moškega spola

maj 2020 / Matej Meterc

Beseda *kolesarjenje* je bila na drugem mestu med kandidatkami za besedo leta 2020.

Vem, da nekje hranim kolesarsko izkaznico, za katero sem v osnovni šoli opravil izpit na Seliški cesti ter Črtomirovi ulici na Bledu. Te izkaznice mi gotovo nikoli nikomur ne bo treba pokazati. Morda jo bom kvečjemu pokazal komu, o katerem bom sumil, da ima podobne arhivarske vzgibe do takih drobnarij kot jaz. Ali pa vsaj sinu. In ravno danes, ko to pišem, po spletu iščem kolesarsko čelado zanj, ker sva njegovo dosedanjo čelado izgubila.

Sinonimni slovar slovenskega jezika nam predlaga še *biciklista* in *pedalarja*. Pedalarja v sodobnih besedilih srečamo redko. Veliko bolj možno je, da v nas izza kakšnega vogala trči biciklist. Ko sem si ogledoval to besedo v različnih kontekstih, mi je v oči padel naslednji navedek iz leta 1999 v časopisu *Večer*: »Boris Kidrič je nekoč zapisal, da so biciklisti

sovražniki ljudstva, ker se navzgor klanjajo in navzdol pritiskajo.«

Ker sem frazeolog in paremiolog, me zanima tako tradicionalna kot sodobna besedna folklor in me tudi taki bolj priložnostni citati precej pritegnejo. Je bil avtor zares Kidrič ali pa mu je pisec v usta potisnil lasten aforizem? Gre morda za kalkiran izrek iz kakšnega drugega jezika, prostora in časa? Vesel bom, če me glede tega izreka kdo kdaj pocuka za rokav in mi o zadevi pove kaj več.

komet

komét -a samostalnik moškega spola

avgust 2020 / Marko Snoj

V teh dneh je pri nas na obisku komet C/2020 F3, imenovan tudi Neowisov komet, ki so ga z Nasinim teleskopom Wise (ime je iz kratice za *Wide-field Infrared Survey Explorer* 'širokokotni infrardeči raziskovalec pogleda') v okviru programa Neowise (prve tri črke sicer aludirajo na grški pridevnik *néos* 'nov', a so v resnici kratica za *near-Earth objects* 'predmeti v bližini Zemlje') odkrili 27. marca letos. Zemljo je obiskal bogvekaterič v času njene zgodovine in morda petnajstič v času vzpona homo sapiensa. Komet z dolgim, ozkim in rastočim repom in z dolgim, ozkim in padajočim e-jem, ki izvira iz grškega dolgega, širokega in rastočega e-ja v besedi *komētēs*. Ta je starim Grkom pomenila isto kot nam danes pomeni *komet*, imela pa je tudi še prvotni pridevniški pomen 'dolgolas', saj je to tvorjenka iz grškega samostalnika *kómē*, ki je v antiki pomenila in sodobnim Grkom še danes pomeni 'lasje'.

Po starem se je kometu reklo repata zvezda ali kratko repatica. Pline, ione in prah, ki se vlečejo za kometovim jedrom, so Grki videli kot dolge lase, severneje v Evropi pa jih imamo za rep.

In kdo bo Neowisovo repatico opazoval čez 6700 let, ko bo domnevno spet obiskala gorati in vodnati modri planet? Zelo verjetno repate in krilate živali. Manj gotova pa se zdi usoda opicam podobnega človeka, ki s svojimi sovrstniki, drugimi živalskimi in rastlinskimi vrstami ter naravo sploh, kolikor globoko in visoko le doseže, v vsej svoji modrosti ravna tako zverinsko kot nobena zver in tako oslovsko kot noben osel.

komisar

komisár -ja samostalnik moškega spola

julij 2019 / Simon Atelšek

Mlajši bralci bi ob besedi *komisar* morda utegnili pomisliti, da gre za novejšo besedo, ki je vezana izključno na Evropsko unijo, pa seveda ni tako. Malo starejši se morebiti še spomnijo različnih vrst komisarjev iz bivše države, športne navdušence pogosto spravljajo ob živce odločitve komisarjev na kolesarskih in avtomobilističnih dirkah, ljubitelji televizij-skih serij pa gotovo poznajo komisarja Rexa. Skratka, gre za besedo, ki jo v slovenščini poznamo že zelo dolgo. Njen pomen se je skozi obdobja spreminjal, pri čemer pa je bolj ali manj nespremenjeno ostalo njeno bistvo, in sicer da označuje nosilca pomembne funkcije.

V zadnjih letih je beseda *komisar* res verjetno najpogostejše mišljena kot termin s področja prava Evropske unije, ki je v Pravnem termi-

Paremiološka enota ali paremija je jezikovna enota, ki jo proučuje **paremiologija**. To je veda, ki se ukvarja s pregovori, reki in podobnimi večbesednimi ustaljenimi izrazi, npr. *Kamor je šel bik, naj gre še štrik, Če čebula ne bi imela če, bi bila bula*. Paremiologija običajno ne proučuje frazemov, čeprav so meje med tem, kaj je frazem in kaj je pregovor, rek, lahko tudi zelo tanke. Nekatere paremiološke enote so vključene v posebne razdelke slovarjev, poznamo pa tudi specializirani paremiološki slovar, ki je med drugim dostopen na portalu Fran.

nološkem slovarju (2018) definiran kot 'član Evropske komisije, zadolžen za določeno vsebinsko področje njenega dela, npr. za okolje, konkurenco, trgovino'. V zadnjih tednih se termin komisar v medijih pojavlja predvsem v zvezi z zapleti pri izbiri primerne kandidata za ta položaj, kar pa je morda lahko celo razumljivo. Če gre za pomembno funkcijo, je namreč verjetno prav, da se dobro premisli, kdo naj jo zasede. Seveda pa lahko samo upamo, da je v ozadju (tudi) vsebinski premislek in ne morda zgolj politično kupčkanje, ki se pogosto ravna le po pravilih kapitala in kaj hitro pozabi na človeka.

komisarka

komisárka -e samostalnik ženskega spola

september 2024 / Alenka Jelovšek

Beseda *komisarka* je bila kandidatka za besedo leta 2024.

Feminativ *komisarka* ima v slovenščini – pričakovano – precej krajšo zgodovino kot njegova moškospolska podstava komisar. Ta je izpričan že pri Trubarju (1562), kjer označuje posebne cesarske odposlance na zasedanjih državnih stanov.

Še širšo rabo izraza komisar najdemo v Hipolitovem slovarju (1711–1712), kjer označuje v prvi vrsti sodnika, ki ga višja instanca pošlje razsojat v neki zadevi, zlasti v primerih glede povrnitve škode, pa tudi »nabiralca« vojakov – pomen, ki je pred tem izpričan že v Kastelec-Vorenčevem slovarju (1680–1710).

Prekmurski knjižni jezik je v 19. stoletju za komisarja poznal enak pomen kot Trubar, 'kraljevi odposlanec', Pleteršnikov slovar konec 19. stoletja pa je njegov status znižal v 'neko vrsto uradnika'.

Ženska oblika *komisarka* se je nasprotno v virih pojavila šele konec 19. stoletja, glede na izpričane pomene komisarja in zgodovinske okoliščine pričakovano, čeprav lahko (vsaj pod vplivom slavne Dumasove Milady) domnevamo, da so tudi v preteklih stoletjih ženske opravljale različna poslanstva po nalogu vladarjev ... le da so bila ta bolj neformalna, prikrita značaja.

Tudi konec 19. stoletja je izraz komisarka označeval le 'komisarjevo ženo' in šele s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 20. stoletja postal pravi ženskospolski vzporednik komisarju. Ima pa komisarka prednost pred nekaterimi drugimi novejšimi feminativi za poklice, kot sta na primer matematičarka/matematikarica in dekanka/dekanja/dekanica, in sicer, da se skozi svojo nekaj več kot stoletno zgodovino pojavlja skoraj izključno v tej obliki, s pripono *-ka*.

Tako je bila slovenskim odločevalcem ob izbiri slovenskega predstavnika oziroma predstavnice v evropski komisiji prihranjena vsaj jezikovna dilema, kako to funkcijo pravilno poimenovati.

kopriva

kopríva -e ž samostalnik ženskega spola

februar 2021 / Mojca Kumin Horvat

Z besedo *kopriva* običajno poimenujemo 'rastlino, ki ima na listih in stebelu dlačice, ki povzročajo ob dotiku pekoč občutek', njeno latinsko ime je *Urtica dioica*.

Kopriva je tudi zemljepisno ime kraja na območju kraškega narečja, katerega krajevni govor je vključen v mrežo raziskovanih krajev za Slovenski lingvistični atlas.

Kadar pomislim na *koprivo*, zaznam v sebi tako pozitivne kot negativne občutke. Pozitivne občutke v meni budi misel na okusno *špinačo iz kopriv*, na zdravilen *koprivin/koprivov čaj* in na dišeč *koprivni/koprivov šampon*. Tradicionalno se iz *koprivnih vlaken* izdelujejo ribiške mreže in vrvi, *koprivni listi* pa se v sonaravnem kmetovanju uporabljajo za zatiranje škodljivcev.

A *kopriva* je lahko tudi plevel, ki žge in peče ter se zelo hitro razrašča in jemlje prostor drugim rastlinam.

Beseda *kopriva* je slovanskega izvora in je verjetno nastala z izpeljavo iz besede **koprъ*, ki je prvotno označevala 'neko rastlino, iz katere vlaken so kakor iz koprivnih izdelovali niti'.

V botanični terminologiji se pojavljajo zveze kot *mala kopriva*, *mrtva kopriva*, *velika kopriva*, *žegnana kopriva* in *pisana kopriva*, v geološki terminologiji pa *koprivski apnenec*.

Čeprav *kopriva* ne pozebe ali kot bi rekli v Prekmurju, v *kroplivo* ne vdari (sln. v *koprivo* ne udari), se včasih zgodi tudi to, da *Kopriva pade med koprive* oz. gre na *koprive*.

kosilo

kosílo -a samostalnik srednjega spola

julij 2023 / Boris Kern

Junij je mesec ponosa, ki so ga v Sloveniji žal zaznamovali številni nestrpni izpadi in napadi na LGBTIQ+ skupnost(i), pospremljeni z enako ali še bolj skrb vzbujajočim medijskim molkom in medlim odzivom nekaterih organov. Pred dnevi je Vrhovno sodišče ZDA sprejelo odločitev, ki bo odpravila tako imenovane afirmativne ukrepe oziroma pozitivno diskriminacijo pri vpisu na univerze, s čimer se bodo poslabšale izobrazbene možnosti zlasti temnopoltih. Slednje se je potrdilo v devetih zveznih državah, ki odpravo tovrstnih ukrepov že poznajo. In v Ukrajini so bile tudi ta teden nove žrtve ruske agresije.

Žarek upanja preteklega tedna tako predstavlja angažma Inštituta 8. marec in vseh drugih so-

delujočih, katerih zakonska predloga za uvedbo brezplačnih kosil v osnovni šoli je potrdil državni zbor.

In kako pomemben je ta 'obrok hrane, ki se je opoldne ali zgodaj popoldne' (SSKJ2), pri čemer velja poudariti, da sta tako časovna zamejitev kot tudi vsebina obroka precej diskutabilna? Jasen odgovor poda izjava Virginie Woolf: »Človek ne more dobro misliti, dobro ljubiti, dobro spati, če ni dobro jedel.« O pomenu kosila pa prav tako precej pove dokumentarni film Kuhati zgodovino slovaškega režiserja Petra Kerekesa iz leta 2009, ki ilustrira, kako je Jugoslavija začela razpadati tudi na jedilniku.

košarka

košarka tudi kóšarka -e samostalnik
ženskega spola

avgust 2021 / Karmen Kenda-Jež

Po porazu v polfinalu pred zaslonom še naprej živčno grizem svinčnik (ki je pri roki ravno zaradi tega). Točka! Ena sama točka! In spomin me nehote prestavi v leto 1970. Uglajeni gospod, ki je pri nas doma gledal prenos svetovnega prvenstva, Karol Pahor, skladatelj, mi pojasnijo pozneje, je nenadoma planil iz hiše in se mimo vrta zakadil proti sosedom, v slepo ulico. Ko se je čez čas na videz spokojno z umerjenim korakom mimo mene vrnil na pravo pot, sem še vedno čutila silovitost njegovih čustev.

Moj prvi, otroški stik z močjo športne gorečnosti. Kako je mogoče, da je košarka, ki je v svoji sodobni različici komajda dvakrat starejša od mene, taka stalnica v naših življenjih? Lepota športa, ki združuje individualno virtuoznost

s kolektivnim, intelektualno in fizično moč z neskončno kombinatoriko, ki polni koše brez dna, res zasnaja. Ampak tu je še nekaj več. Kot da se slovenska košarka ves čas razvija v dialogu s stereotipi »slovenskega narodnega značaja« ter pregovornemu individualizmu in zavisti navkljub v kolektivnem preraja trpečo slovensko dušo, ki se zaradi »narodove majhnosti« ne more prav razmahniti.

Da se je treba za uspeh v polnosti in brez predsodkov zavedati svojih lastnih zmožnosti, jih ceniti in razvijati, je lekcija, ki nam jo naši košarkarji, druge ekipe in vrhunski športniki delijo že vrsto let. Tako da, fantje, s kolajno ali brez ste že zmagovalci, saj je vsak poraz za vas pot do naslednje zmage. Na premik v drugih glavah še čakamo.

kraljestvo

kraljéstvo -a samostalnik srednjega spola

julij 2019 / Mateja Jemec Tomazin

Vsak kralj, četudi gre za šahovsko figuro, potrebuje svoje kraljestvo, celo sami, če smo povsem iskreni do sebe, sem ter tja zavladamo (vsaj) bližnji okolici in se počutimo kot kralji. In ni (vsaj ne za dolgo časa) kraljestev brez kraljev.

V SSKJ2 piše, da gre za 'državo, ki ji vlada kralj', toda kraljestvo obstaja tudi v naravoslovju, kjer ta termin poimenuje najvišjo taksonomsko enoto v rastlinskem in živalskem svetu in ga kot samostojno iztočnico najdemo tudi v Botaničnem, Farmacevtskem in Geološkem terminološkem slovarju.

Pravi kralj je tisti, ki razume, da vse sobiva v občutljivem ravnovesju, oče Mufasa podučí

svojega sina, prihodnjega levjega kralja v filmu. V Združenem kraljestvu pa tudi v resničnosti znova preizkušajo, kako občutljivo je ravnovesje v svetu in kako so porazdeljene svetovne moči. Ali lahko brez modrosti, za vsako ceno, pridobijo nazaj moč in veljavo, ki naj bi ju domnevno izgubili z vključitvijo v Evropsko unijo? Je izstop brez dogovora način, kako (p)ostati kralj? Kraljestvo namreč lahko v ravnovesju ostane le, če se kralj zaveda, da »drugi iščejo, kaj lahko vzamejo, pravi kralj pa išče, kaj lahko da.«*

*Navedek je iz filma *Levji kralj*.

kres

krés -a samostalnik moškega spola

maj 2025 / Miha Sušnik

Kres je velik ogenj na prostem, navadno pred praznikom. Prvomajsko kresovanje je razširjeno po Evropi in je starejše od praznika dela. Tradicija sega verjetno še v poganske čase, nekoč je začetek maja pomenil začetek poletja. Kresovi so se prižigali tudi ob drugih praznikih, predvsem za god Janeza Krstnika (ivanje, šentjanževu ali kres).

Verski praznik se prekriva s praznovanjem poletnega sončnega obrata, ki vključno s tradicijo kresovanja prav tako izvira iz poganskih časov. Drugod po Evropi je kresovanje še danes najznačilnejše prav za predvečer 24. junija, pri nas pa je bilo zaradi ukinitve praznovanja verskega praznika po drugi svetovni vojni množično kresovanje predstavljeno na prvi maj in je tako sovpadlo s praznikom dela. Beseda *kres* s svojo besedno družino še kaže ozko povezanost z junijskim praznikom, ob ognju se torej lahko nanaša tudi na sam praznik, lahko pa pomeni tudi poletni

sončni obrat, po Pleteršnikovem slovarju pa tudi sončni obrat nasploh, tako imamo ob poletnem lahko tudi *zimski kres*.

Na junijski praznik se nanašajo tudi zveze *kresni dan*, *kresna noč* in *kresni večer*, ki pa jih danes lahko najdemo v rabi tudi za prvi maj. *Kresni mesec* ali *kresnik* je tudi poimenovanje za mesec junij, ista beseda pa po ljudskem verovanju označuje tudi bajeslovno bitje, ki predstavlja sonce in ima največjo moč ob kresu. Zaradi stare povezanosti med ognjem in nebesnim pojavom je možno pomenko prehajanje v obe smeri, zato razvoj in prvotni pomen besede še nista dokončno pojasnjena.

kresnik

krésnik -a in *kresnik* -a samostalnik moškega spola

junij 2019 / Manca Černivec

Na kresno noč, 23. rožnika, ko so poganski predniki ob spoznanju o pojemanju svetlega dela dneva skušali s prižiganjem kresov pomagati sončnemu bogu Kresniku, da njegova moč ne bi usahnila, na Rožniku vsako leto podelijo kresnika, Delovo nagrado za najboljši roman.

V drugi izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika je *kresnik* predstavljen kar v treh slovarskih sestavkih, med njimi se vzpostavlja prav posebno razmerje. Te tri besede so tako imenovane enakopisnice, torej besede z različnimi pomeni, ki imajo enako pisno, a nekoliko drugačno glasovno podobo. Kresnik je tako 'nagrada za najboljši roman preteklega leta', 'kresovalec' ter 'bitje, ki predstavlja sonce in ima največjo moč prav ob kresu'. Poleg enakopisnic poznamo tudi enakoglasnice, ki imajo enako glasovno, a nekoliko drugačno

pisno podobo (*ročnik* in *Rožnik*). Te jezikovne danosti nas poleg kopice drugih spodbujajo, da se z jezikom poigramo, kar počno tudi pisatelji.

Jezikovno igranje ni nekaj novega. Kdo ne pozna vsaj prgišča ljudske vednosti, ki je v zabavni in zapomnljivi maniri oblikovano v pregovore? Modrost, da je najdaljši dan na kresni dan, se je vse do danes ohranila v marsikateri kresni šegi, živi pa tudi v pregovoru: *O kresi se dan obesi*. Morebiti vam na kresno noč – na noč v rožniku, ko so nekoč kresniki v pomoč kresniku Kresniku prižgali kres, danes pa na Rožniku nemu od pisateljev za njegovo jezikovanje podelijo kresnika – v skorenj pade praprotno seme in boste slišali, kaj imajo o kresnikih povedati kresnice.

kri

krí krví samostalnik ženskega spola

junij 2025 / Andreja Legan Ravnikar

V tem tednu zaznamujemo slovenski in svetovni dan krvodajalstva ter 70 let prostovoljnega in organiziranega krvodajalstva pri nas.

Od darovanja krvi je odvisno nemoteno delovanje zdravstva in zdravljenje bolnikov, plemenitost te dejavnosti pri Slovencih pa zlahka še dejstvo, da krvodajalci darujejo kri prostovoljno in od tega nimajo nobene finančne koristi.

Beseda *kri* je zelo arhaična, skupna vsem slovanskim jezikom in ima praindoevropski izvor, s prvotnim pomenom 'zgoščena kri, krvavo meso'. V osnovnem pomenu 'rdeča tekočina v organizmu človeka in nekaterih višje razvitih živali' je v zapisih *kry*, *krij* (v preteklosti se je sklanjala rod. *krijji* ali *krivi*) izpričana v večini najstarejših slovenskih knjig 16. stoletja in evidentirana v

vseh slovenskih slovarjih do sodobnosti.

Pestrost izraz kaže tudi v slovenskih narečjih, v katerih so znane štiri oblike: *kri*, *krv* (*krf*), *kriv* in *krij*. Da je ena od temeljnih besed, dokazuje ogromno število frazeoloških, stalnih in terminoloških besednih zvez. Tako frazemi s sestavino *kri* označujejo človekov značaj in temperament, kot *biti vroče*, *hladne*, *hude krvi*, v medsebojnih stikih izraža čustvena stanja: *kri mu je planila v glavo*, *kri je zledenela v žilah*, *ohranil je mirno kri*, čeprav mu je sorodnik *pil kri*, saj je vedel, da *kri ni voda*.

Zgodovina človeštva je *napisana s krvjo*, v vojnah je *kri tekla v potokih*, mnogi so *si umazali roke s krvjo*, *se borili do zadnje kaplje krvi*. A čeprav smo, kot kaže zgodovina, vse preveč nagnjeni k temu, da nam *kri zavre*, pa prav krvodajalci kažejo na drugo plat človeške narave in dokazujejo, da za pravo plemenitost ni treba, da se ti *po žilah pretaka modra kri*.

krof

kròf krôfa samostalnik moškega spola

februar 2024 / Urška Vranjek Ošlak

Po drugi, dopolnjeni izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika ima beseda *krof* dva pomena – ukvarjali se bomo le s prvim, da nam drugi ne pokvari apetita. Krof, na katerega pomislimo zlasti v času pusta, je 'ocvrto pecivo okrogle oblike z marmeladnim nadevom'. Medtem ko gre pri sodobnih krofih večinoma res za ocvrto pecivo okrogle oblike (po ameriško z luknjo, po naše brez), pa je nadev danes lahko že skoraj vsako sladko polnilo, ki se ga spomnimo: čokoladna ali vanilijeva krema, smetana, puding,

marmelade iz različnih vrst sadja itd. Po vrhu so krofi tradicionalno posuti s sladkorjem v prahu, lahko pa so tudi preliti s čokolado in posuti na primer s kokosom.

Moja babi (kot vsaka druga babica, jasno) peče najboljše krofe. Njeni krofi niso kot tisti iz trgovine ali pekarnice, ki so posuti z debelo plastjo sladkorja v prahu in napolnjeni z velikodušno količino presladke marmelade. Njeni krofi niso vsi popolni; približno vsak peti ima res lep obroč, zaradi česar dobi mesto na posebnem pladnju: na tistem za obiske. Vizualno pomanjkljivi so na milost in nemilost prepuščeni lakoti domačih. Njeni krofi so domači, kmečki krofi – ocvrti v svinjski masti in prazni, mehki samo prvi dan, a tako neizmerno slastni in dišeči, saj so namesto z aditivi in nadevi prepojeni s spomini na neke bolj brezskrbne čase. In čeprav babi, po navdihu pač, vsakič nekoliko spremeni recept, se zdi, da so njeni *krap*i, kot jim pravimo doma, vedno enaki.

krog

króg -a samostalnik moškega spola

september 2019 / Alenka Jelovšek

Zadnja leta so bila za slovenske ljubitelje velikih kolesarskih dirk – katerih krog se je vztrajno širil z vsakim novim uspehom naših kolesarjev – čustveno naporna. Ob neverjetnih zmagah naših šampionov in tudi ob bolečih razočaranjih so izrazi »krog po Italiji«, »španski krog« in »francoska pentlja« prerasli ozke okvire kolesarskih navdušencev in nenadoma postali del splošne zavesti.

Ko sem leta 2012, sredi poletja priklenjena na

kavč, prvič gledala Le Tour, sem izraz povezovala s slovensko besedo *tura* 'daljša, naporna pot', ki se mi je ob tritedenskem trpljenju kolesarjev zdela več kot ustrezna. Šele ko se je z vedno večjimi uspehi slovenskih kolesarjev (in vse privlačnejšimi posnetki znamenitosti ob poti) tudi moje zanimanje za kolesarstvo razširilo še na Giro in Vuelto, sem s pomočjo Etimološkega slovarja slovenskega jezika ugotovila, da pravzaprav vse tri združuje izvorni pomen 'krožna pot, krožno gibanje, krog'.

Kolesarski »krogi« na večtedenskih dirkah sicer niso pravi krogi v slovarskem pomenu '*krožna pot, tekmovalna proga, ki jo mora tekmovalec navadno večkrat prevoziti*', saj se morajo kolesarji na dirki praviloma v vsak klanec zagristi le enkrat. Najbolj pri srcu so mi trase Vuelte, ki pogosto poskrbijo za atraktivne boje po »kozjih stezicah« španskih hribov in dosti bolj kot na krog spominjajo na čačke našega dvoletnika, čigar vstajanje ob petih mi je včasih omogočalo hiter ogled zadnje etape pred službo. Mulček pa mi je ob tem potožil: »Mami, ne pet saji.« V prevodu: »Mami, ne spet kolesarjev.«

krona

króna -e samostalnik ženskega spola

maj 2023 / Andrej Perdih

Beseda *krona* govorcem slovenščine ne povzroča težav pri zapisovanju niti ne vzbuja dvomov o izgovoru in sklanjanju. Njena zgodovina je podobna zgodovini nekaterih drugih prevzetih besed. Na poti do slovenščine je prepotovala dovršen del Evrope, saj se je iz grščine prek latinščine in srednje visoke nemščine preoblikovala in ugneznila v slovensko besedišče. Zanimiva pa

je njena sodobna pomenska pestrost, saj izraža različne vloge, ki jih *krona* opravlja v družbi.

Pri vladarski kroni se bistvo ne skriva v njenem materialnem okrasju in denarni vrednosti, ampak v vlogi, ki jo pridobi tisti, ki mu pri obredu polaganja krone na glavo podelijo vladarski naslov. Ena sama krona igra tako veliko vlogo za množico ljudi, ki živijo pod krono, to je v kraljevini. Kadar pa krona nastopa v vlogi denarne enote, je dostopna širokemu krogu ljudi, a jih običajno potrebujemo celo množico. Zdi pa se, da se je od krone težko ločiti – ne le od vladarske, ampak tudi od valutne, saj čeških, danskih in švedskih kron še ni zamenjal evro. Uvedbe evra odgovorni v teh državah morda ne vidijo kot krono svojega poklicnega delovanja.

Če si ljudje kdaj laskamo, da smo krona stvarstva, to še ne pomeni, da ga kdaj močno ne pokronamo. Napake so sestavni del našega delovanja, morda najdete kakšno tudi v tem kratkem besedilu. Upajmo le, da imajo krona-ne glave, ki z odločitvami vplivajo na življenje milijonov ljudi, dovolj dobre svetovalce, da morebitne napake preobračajo v odločitve, ki so usmerjene v skupno dobro.

kultura

kultúra -e samostalnik ženskega spola

februar 2023 / Urška Vranjek Ošlak

Ob tokratnem predlogu besede tedna se mi je najprej zazdelo, da je beseda *kultura* ena tistih, khm, bolj duhamornih. Beseda bi morala zaradi vsega zanimivega, kar njen pomen zaobjema, name delovati vsaj rahlo poživljajoče, če že ne prav dopinško. A namesto da bi se ob njej prijetno vznemirila,

pogosto sama zase kar malo zavijem z očmi. Res nenavadno.

Potem se na srečo v meni oglasi jezikoslovka in me opomni, da je beseda kot taka pri tem povsem nedolžna. Ni sama kriva za abstraktnost svojih (pod) pomenov. Morda so krivi geni? Po tipografskih žilah se ji pretaka modra kri, saj izhaja iz latinske besede *cultūra*, njene bližnje in daljne sorodnice pa so razkropljene po vsem svetu.

Geni torej niso. Morda okolje? To se v državi, kjer ima skoraj vsaka vas gledališko skupino, kjer kulturniki dobivajo mednarodne nagrade in kjer je (bila) kultura gonilo nacionalnega razvoja, sliši rahlo absurdno. Demografskostatistični portal za slovenščino Fran kaže, da je poklicno življenje te besede izredno pestro, po SSKJ2 ima namreč kar šest služb. Neizpolnjevanja potenciala ji res ni mogoče očitati.

Če niso geni in če ni okolje, potem je lahko kriv le vpliv časa in ljudi, ki ga soustvarjajo. Saj veste, o čem govorim: razprave o financiranju, polemike o kulturnih prireditvah, ministirovanja takih in drugačnih itd. Brez konca in kraja ter prav v slogu časa, v katerem živimo. Beseda sama pa ni prav nič kriva.

kumarica

kúmarica -e samostalnik ženskega spola

avgust 2019 / Marko Snoj

Beseda *kumarica* je samo na prvi pogled manj zanimiva od okusnega poletnega ploda, ki ga označuje. Pustimo ob strani dejstvo, da je izvorno manjšalnica od *kumara*, to pa smo v srednjem veku prek tedanje nemške *kukumer* prevzeli iz latinske *cucumis* (z roditeljskim cu-

cumeris) in da je latinska beseda izposojenka iz nekega starega, nam neznanega predantičnega sredozemskega jezika, in si oglejmo njeno vlogo v frazemu *čas kislih kumaric*. To je oznaka za obdobje počitniškega mrtvila, ko ni novic in zato mediji radi še malo bolj porumenijo.

Slovenci smo oznako za to obdobje dobesedno prevedli iz nemške *Sauergurkenzeit*, na prvi pogled zloženke iz nemških besed *sauer* 'kisel', *Gurke* 'kumara' in *Zeit* 'čas', ki pomeni danes isto kot naša, v 18. stoletju, ko se je v nemščini pojavila, pa ni označevala časa pomanjkanja novic, temveč čas pomanjkanja hrane. Ko so imeli na mizi samo kisle kumarice? Najbrž ne.

Beseda je verjetneje nastala v jeziku berlinskih Judov, in sicer kot zveza *zóres und jókreszeit*, ki v jidišu pomeni 'čas pomanjkanja in draginje', njihovi pruski someščani, ki jidiša niso razumeli, pa so v svojih glavah iz tega naredili slušno podobno *Sauergurkenzeit*.

V frazemu *čas kislih kumaric* je torej naša beseda *kisel* nadomestila pomensko enako nemško *sauer*, ta pa slušno podobno judovsko *zoro*, ki pomeni 'pomanjkanje', *kumarica* pa nemško *Gurke*, ki se je samo v tem frazemu izcimila iz judovske *joker* v pomenu 'draginja'. Nemška beseda *Gurke* v vsakdanjem pomenu 'kumar(ic)a' je sicer prevzeta iz istopomenske poljske *ogórek*.

lakota

lákota -e samostalnik ženskega spola

maj 2025 / Dejan Gabrovšek

Ob besedi *lakota* sem se najprej spomnil na profesorja zgodovine, ki je lakoto definiral kot stanje, ko ljudje zaradi pomanjkanja hrane

umirajo. To ni ista lakota, ki nas doleti, če nismo jedli polovico dneva, in je svetlobna leta daleč od lakote po znanju in ljubezni, ki ju običajno čutijo tisti s polnimi želodci.

Sodobna jezikovna raba kaže predvsem pomena, ki se nanašata na pomanjkanje hrane: za lakoto se trpi, umira, lakoto se poteši, poleg lakote se pojavljajo še žeja, podhranjenost, revščina, lakota je lahko strahotna, volčja, spremljajo jo bolezni, mraz, vojna ...

Če pogledamo v zgodovino, vidimo, da do lakote, zaradi katere se umira, praviloma pride zaradi dveh dejavnikov. Prvi dejavnik so bolezni, ki prizadenejo rastline in živali, npr. krompirjeva lakota na Irskem v 19. stoletju, kjer je plesen uničila krompir.

Drugi dejavnik so vojne in politične manipulacije, tipična primera sta gladomor v 30. letih v Ukrajini in lakota v Gazi, ki jo na žalost spremljamo v teh dneh. Povzročitelji teh lakot so ljudje, ki hočejo nadzor in ureditev sveta po svoji volji, toda vse, kar pri tem dosežejo, sta kaos in nesreča.

V zadnjih letih smo se naučili, da se vojne ne končajo čez noč in da vsaj na eni strani za končanje vojne navadno niti ni interesa. Edino, kar se v trenutnih spopadih, ki jim ne vidimo konca, končuje, so človeška življenja – najprej tista, ki si želijo samo živeti.

led

léd -ú samostalnik moškega spola

julij 2023 / Simona Klemenčič

O ledu. Led dobimo v kockah ledu s kozarcem pijače na vroč poletni dan in v besedi *sladoled*, ki je, če morda niste vedeli, prevzeta iz hrvaščine.

Kdor rad hodi v hribe, med dopustom lovi pogled

na vsakič manjše zaplate ledu in snega v visokogorju. Led, o katerem se te dni največ govori in poroča, pa je tisti, ki pade z neba v podobi večjih ali manjših zrn toče, ki jo po tradiciji povzročajo ženske. Takšne smo pač, na jeziku imamo med, a v srcu led, in na led rade koga speljemo.

Poletje je, a odkar zime niso več, kar so bile nekoč, se zdi, kot da imamo z ledom, ki je po SSKJ 'voda v trdem stanju', poleti skorajda več neposrednega stika kot pozimi.

Vsa zgodovina, ki se je spominjamo, se odigrava znotraj obdobja po zadnji ledeni dobi, ki se je končala pred kakšnimi dvanajst tisoč leti. To je zelo kratek čas glede na to, kako dolgo smo kot vrsta že na tem planetu, a v tem času smo iz nomadskih lovcev postali kmetovalci, postavili smo mesta in države. Iz zakurjene sobe smo občudovali prvo ledeno rožo, ki se je narisala na šipi.

Odkar je svet mnogo manj poledenel, oledenel in zaledenel, smo iznašli pisavo, tisk, elektriko, internet, šli smo na Luno. Veliko bolje smo se spoznali in povezali med seboj. Kaže, da bolje delujemo, ko nam je toplo. Morda je tudi to vzrok, da o posledicah taljenja mogočnih ledenih plošč, ki se vendar dogaja tako daleč od nas, ne razmišljamo preveč, še posebej pa ne na dopustu. Se bomo prej ali slej znašli na tankem ledu? Seveda se bomo.

leopard

lèopard in léopard tudi leopárd -a
samostalnik moškega spola

januar 2023 / Tina Lengar Verovnik

Ob nenehnem omenjanju tankov v teh dneh

se mi je v misli – kot iz kakšne risanke – med drugim prikradla podoba cvetic, ki letijo iz cevi namesto izstrelkov. Blago skladna s tem se mi zdi navada, da nemškimi tankom že od druge svetovne vojne dalje nadevajo imena velikih mačk, tudi *leoparda*, namesto robotnih oznak, kakršna je M-55S, po Wikipediji ime edinega slovenskega tanka. Prav imajo, že beseda tank je težka, trda, treba je ubrati druge strune. Sicer pa se pri tovrstnih preimenovanjih Nemci zgolj držijo tradicije: oklepna bojna vozila z gosenci so namreč postala in ostala tanki, ko so Britanci ob njihovem prvem skrivnem prevozu zatrjevali, da gre za cisterne oz. rezervoarje, kar je prvotni pomen besede.

V ljubljanskem živalskem vrtu lahko obiščete *perzijskega leoparda* Kiana in *leopardko* oz. *leopardinjo* Širin. Ironija imena trenutno najslavnejšega tanka pa je, da se *leopard* v svojem naravnem okolju ljudi boji. Tudi ogroženi *snežni leopard* se jim raje ogne. Edino krvoločno in hkrati človeku nevarno bitje je *morski leopard*, ki pa je v resnici plenilski tjuljen in je ime dobil zaradi značilnih črnih pik. Enako tudi *leopardji gekon*, ves odet v *leopardji vzorec*, ki sicer diči marsikatero torbico, čevlje ali oblačilo. Ta čudovita žival pa ob vojaški in modni industriji navdihuje tudi filmsko, saj na festivalu v Locarnu najboljšim podeljujejo zlate, srebrne in bronaste leoparde.

Nedolgo po vojni v Bosni sem spoznala nekaj sarajevskih pesnikov, ki so se vsi borili v njej. Eden od njih je bil tankist. Ne vem, ali je njegov tank imel kakšno lepo ime (menda jih dajejo tudi posameznim vozilom). Vem pa, da ga niti čarobna moč poezije kasneje ni odrešila vojnih demonov in je pred njimi pobegnil na drug konec sveta. Upam, da je tam našel svoj mir.

levica

levíca -e samostalnik ženskega spola

maj 2022 / Urška Vranjek Ošlak

Ste vedeli, da so v slovarju pomeni neke besede navadno razvrščeni tako, da so osnovnejši navedeni prej, manj osnovni (ki so nastali na primer s pomenskim prenosom ali so značilni le za določene vrste besedil in rabe) pa kasneje? Princip vrstnega reda navajanja naj bi sledil miselni logiki povprečnega govorca jezika o tem, kateri od pomenov je izhodiščni. Glede na čas in družbeno situacijo se lahko asociativno zaporedje pomenov posameznih besed v zavesti govorcev spreminja, kar pomeni, da lahko ob omembi besede najprej pomislimo na katerega od (slovarsko gledano) neprvih pomenov. Jezik se v naših glavah spreminja precej hitreje kot tisti na papirju, zato se slovarji znajdejo pred zahtevno nalogo, ko poskušajo slediti aktualnemu jezikovnemu stanju.

Vzemimo na primer besedo *levica*. Zaprite oči in si predstavljajte to, kar beseda pomeni. Ste? Dobro, preverimo slovarje. V drugi, razširjeni in delno prenovljeni izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika ima beseda *levica* dva pomena: prvi, torej izhodiščni, je 'leva roka', pripadajoči podpomen pa 'izraža levo stran'. Drugi pomen besede je značilen za politični diskurz: 'liberalna stranka, tako krilo v stranki ali skupina takih strank'. Na katerega od teh pomenov ste najprej pomislili? Ker berete ta časnik in živite v Sloveniji, verjetno na drugega.

Tudi druge vrste slovarjev včasih težko sledijo spremembam v družbenem razpoloženju, na primer frazeološki. Politično ozračje zadnjih let je frazemu *desnica ne ve, kaj dela levica* (in obratno) prineslo popolnoma nov, dobesedni pomen, se strinjate?

Lucifer

lucifer -ja samostalnik moškega spola

Lucifer -ja samostalnik moškega spola, osebno ime

november 2019 / Nataša Gliha Komac

Z Luciferjem ali z Belcebubom, ki v knjižnem izročilu nastopa od 16. stoletja dalje, pa naj bo z malo ali veliko začetnico, ni šale. Kot pravi Pravopis 2001, je Lucifer vodja upornih angelov. Po SSKJ2 je lucifer ekspresivno poimenovanje za hudiča ali satana, torej 'duhovno bitje, ki biva zunaj vidne narave in pooseblja zlo'. Oznaka ekspresivno odlično ujame kompleksnost bitja, ki vedno znova vzbuja izjemno močna mešana občutja. Ni naključje, da gre od 17. stoletja dalje sicer res za poimenovanje za hudiča, ki pa se je razvilo iz klasično latinskega *lūcifer* s prvotnim pomenom 'nosilec luči'.

Čas iztekajočega se koledarskega leta po prastarih verovanjih velja za obdobje duhov, ko se rajni vračajo iz onostranstva in kljub srdi, ker so morali zapustiti ta svet, živim prinašajo blagoslov za novo leto. Če verjamemo Damjanu J. Ovscu in njegovi Veliki knjigi o praznikih (1993), so se našemljenci, ki so nekoč v tem času predstavljali duhove rajnih, spremenili v hudobne duhove; tako naj bi nastali hudiči, parkeljni, zlodeji in vragi.

Luciferjev duh je leta 2019 razburkal slovenske duhove že novembra, čez štirinajst dni pa smo na Miklavžev večer spet trepetali pred srhljivimi *parkeljni* in *krampusi*. Nekateri tudi na slovesnem Miklavževem sprevodu, ki se je po desetletjih odsotnosti prvič sprehodil po Ljubljani leta 1998, ko ga je na poti spremljala v luciferko našemljena imenitna ustvarjalka in mojstrica slovenske besede Svetlana Makarovič.

luč

lúč -i in lúč lučí samostalnik ženskega spola

december 2022 / Mojca Kumin Horvat

Luč je 'vir umetne svetlobe', je 'priprava, ki prižgana oddaja svetlobo', je svetilka, je svetloba sama. Luč lahko prižgemo ali ugasnemo, pogasimo ali upihnemo, odpremo ali zapremo (Primorska), gor vužgemo in dol vgasnemo (Prekmurje) ter gor prižgemo in dol ugasnemo (Štajerska, Koroška). Luč lahko brli, gori, plapol, sveti in ugasne. Ceste razsvetljujejo električne, neonske in plinske luči, z oglasnih tabel v nas silijo reklamne luči, na poti nas na nevarnost opozarjajo signalne luči. Več ko je teme, več je luči.

Decembrska bleščava daje zeleno luč za pričetek prazničnega vzdušja, za prihod dobrih mož in za zavedanje, da je spet eno leto za nami in novo pred nami. Letošnja svetlobna okrasitev mest v nas poraja grenko-sladka občutenja in misli: ali je vredno in ali se splača, ali ni elektrika postala še bolj dragocena dobrina, s katero je treba varčevati in gospodarno ravnati?

Beseda *luč* (< praslovansko **lučb*) ima svoj izvor v indoevropski bazi **leuk-* 'svetiti', iz katere so se razvile tudi latinsko *lux* 'luč, svetloba', grško *leukós* 'svetel, bel', nemško *Licht* 'luč, svetloba' in angleško *light* 'svetloba, luč'.

Toplina luči pa ima svoj izvor tudi v čisto vsakem človeškem srcu. Ta luč naj se krepí, naj žari, naj objema, tolaži, pomirja, podpira, razume in uči.

luna

lúna -e samostalnik ženskega spola

julij 2019 / Marko Snoj

Kdor je kdaj pogledal v kak latinski slovar ali opazil, da se v italijanščini, francoščini in španščini luni reče (skoraj) tako kot v slovenščini, verjetno ni več razmišljal o vprašanju, od kod se je vzela ta slovenska beseda, saj je vendar očitno, da smo jo prevzeli z zahoda. A se je zmotil. Besedo namreč poznajo domala vsi slovanski jeziki, zapisana je že v stari cerkveni slovanščini, torej je podedovana iz praslovanskih in še starejših praindoevropskih časov, ko se je glasila **louksnā* in je pomenila 'svetla'.

Iz te praoblike, ki vsebuje isti koren kot naša beseda *luč* ali angleška *light* ali italijanska *luce* ali iz grških narejena *levko* (*cit*) 'bela (celica)', se je skladno s pravili, ki jih odkriva primerjalno jezikoslovje, razvila tudi latinska *luna*.

A po dokaz, da je *luna* naša in ne morda latinska, nam niti ni treba drugam, saj ga najdemo že v slovenščini. Tista naša narečja, v katerih se je (kakor v ruščini) ohranil praslovanski končniški naglas, na primer tersko, besedo naglašujejo *lunà*, tako kot *rokà*, *nogà*, ne pa tudi *kráva*, ki je bila na prvem zlogu naglašena že v praslovanščini. Če bi si besedo izposodili od sosednjih Romanov ali Rimljanov, ki so svojo skoraj enako glasečo se *luno* od pradavnine naglaševali na prvem zlogu, bi upravičeno pričakovali, da bi bila naša izposojenka na prvem zlogu naglašena tudi v terščini.

In kakšen nauk lahko vidimo v opisani znanstveni resnici? Jaz vidim vsaj tri: da je podobnost varljiva, da naključja niso slučajna in da nam vse to razkriva prav jezik, zlasti materni, če mu le hočemo prisluhniti.

Mejniki v razvoju slovenskega narečnega slovaropisja

1. obdobje: Vzpostavljanje enotnega knjižnega jezika	1584 <i>Register</i> v Dalmatinovi Bibliji – prvi slovenski regionalni knjižno-narečni slovarček. Zemljepisno označeno narečno besedje v splošnih večjezičnih slovarjih.
2. obdobje: Zbiranje narečnega gradiva za slovensko- nemški del Wolfovega slovarja (Pleteršnik 1894–1895)	1846 – Zbirke narečnega besedja v Kmetijskih in rokodelskih novicah, Ljubljanskem zvonu, Domu in svetu, Letopisu Matice slovenske (Fran Erjavec, Karel Štrekelj, Janko Barle, Luka Pintar). 1885 Jan Baudouin de Courtenay, <i>Sprachproben des Dialektes von Cirkno (Kirchheim)</i> , Archiv für slavische Philologie – prvi slovenski znanstveni narečni slovar. [2009 Liliana Spinozzi Monai, <i>Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay</i> , objava terskega rokopisnega gradiva.]
3. obdobje: Kontrastivni narečni slovarji »po Pleteršniku«	1895 – Narečni slovar kot dopolnilo zbranega narečnega gradiva v Pleteršnikovem slovarju. 1926 Josip Kenda, <i>Tolminski slovar</i> , rokopis. 1957 Josip Šašel, <i>Rožanski besednjak</i> , rokopis. 1964 Ivan Tominec, <i>Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar</i> . 1985 Franc Novak, <i>Slovar beltinskega prekmurskega govora</i> (² 1996, ³ 2009).
4. obdobje: Sodobno narečno slovaropisje	1970 – Nastajanje kontrastivnih narečnih slovarjev ob primerjavi s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika. 1978– Sodobna slovaropisna predelava rokopisnega <i>Kostelskega slovarja</i> Jožeta Gregoriča [izid 2014, ur. Sonja Horvat, Ivanka Šircelj Žnidaršič, Peter Weiss]. 1982 – <i>Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten</i> (Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem, ur. Stanislaus Hafner,

Erich Prunč, Ludvik Karničar, Andrejka Žejn)
– prvi regionalni konfrontativni narečni slovar.

1998 Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim gradom in Nazarjami: poskusni zvezek A–H* – prvi celostni območni konfrontativni narečni slovar.

2005 Francek Mukič, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*.

2007 Barbara Ivančič, *Slovar bovškega govora*.

2007 Karmen Kenda-Jež, *Shranli smo jih v bančah: Slovski prispevek k poznavanju oblačilne kulture v v Kanalski dolini* – slovar narečne terminologije (²2015).

2009 Marija Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika (A–L)*.

2010 Bernard Rajh, *Gúčati po antùjoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*.

2013 Gerhard Neweklowsky, *Der Gailtaler slowenische Dialekt: Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji und Hohenthurn/Straja vas*.

2015 Jožica Škofic – Klemen Klinar, *Rateški slovar: ad abnjaka da žoka in ad grabka da žlef* – poljudni narečni slovar.

Številni ljubiteljski narečni slovarji.

5. obdobje:

Narečni slovarji na spletu

2002 Han Steenwijk, *Resianica* – prvi spletni dialektološki slovar (<http://purl.org/resianica/dictionary>, trenutno nedostopno).

2013 Anja Benko, *Narečna bera: strokovni narečni slikovni slovar* – prvi spletni interaktivni terminološki narečni slovar podjunskega kmetijskega izrazja.

2018– Špela Zupančič idr., *Slovar starega orodja Loškega potoka* (<https://slovar-oredja.si/>).

2019 Karmen Kenda-Jež, *Slovar oblačilnega izrazja ziljskega narečja v Kanalski dolini* (<https://fran.amebis.si/211/ziljski-slovar>).

Ljubiteljski spletni slovarji (prim. termania.net).

maraton

máraton -a samostalnik moškega spola

junij 2019 / Helena Dobrovoljc

Kaj je skupnega tako različnim besedam, kot so *maraton*, *majolika*, *pergament*, *romar* in *bajonet*? – Vse so nastale iz zemljepisnih imen, zato jih najdemo v različnih jezikih in se v pisni podobici le malenkostno razlikujejo med seboj. Izvor prevzete besede *maraton*, najpogosteje rabljene med naštetimi, je splošno znan, saj se nanaša na znameniti tek od Maratona do Aten, glede katerega je še nekaj zgodovinskih dilem.

Ali je odposlanec Filipid res tekel Atencem oznanit grško zmago nad Perzijci ali so ga poslali na 42,195 kilometra dolgo pot po pomoč, najbrž nikoli ne bo dokončno razjasnjeno. Za jezikoslovje je pomembneje, da *maraton* danes živi v različnih tvorjenkah – najprej v *maratoncu* in *maratonki*, pa tudi v *polmaratonu*, *ultramaratonu*, *supermaratonu*, *mini-maratonu*, *megamaratonu* in drugih, ki so hkrati različne izvedbe ene danes najbolj množičnih rekreativnih dejavnosti – teka.

Tudi zato *maraton* ni več le športni žargonski izraz, temveč ga dojemamo kot nevtralno besedo, ki s pomenskimi prenosi ustvarja različne podpomene, saj se danes lahko udeležimo *filmskega*, *gledališkega*, *bralnega*, *pesniškega* ... maratona. V nestandardni slovenščini pa živi dalje v precej bolj pasivni obliki – kot *maratonanje*, to je *maratonsko* gledanje televizijskih ali filmskih serij, ki gledalca dolgoročno izčrpajo približno enako ali pa še bolj kot *maratonski* tek.

Martin

Martin -a samostalnik moškega spola, osebno ime

november 2022 / Duša Divjak Race

Beseda *Martin* je osebno lastno ime, ki ga zlasti okrog 11. novembra povezujemo s sv. Martinom, svetnikom in škofom v Toursu, ki je zaradi legende o spreminjanju vode v vino postal tudi priprošnjik vinogradnikov.

Lastnih imen splošni razlagalni slovarji primarno ne obravnavajo, saj prinašajo zlasti občnoimensko besedje. Lastno ime najde pot v te slovarje v primeru, da se uporablja preneseno (npr. *abraham* v pomenu 'petdeseti rojstni dan'), nastopa v stalnih zvezah oz. frazeoloških enotah (npr. *srečanje z Abrahamom/abrahamom*) ali je podstava izlastnoimenskemu pridevniku v zvezah (npr. *Abrahamova/abrahamova leta*).

ePravopis nam poleg imena, obravnavanega v treh različnih geslih zaradi enakopisnosti, prinaša v kontekstu *martinovanja* oz. *martinovega* še poznane zveze *Martinova/martinova gos*, *Martinova/martinova nedelja* in *Martinova/martinova sobota*. Poleg dvojničnega zapisovanja z veliko ali malo začetnico pridevnika *Martinov/martinov* v zvezah, ki jo predvideva aktualna kodifikacija (tj. Slovenski pravopis 2001), to ime, ko nimamo v mislih svetnika, uporabniki slovenščine tudi različno izgovarjamo, na kar poleg pomenskih razlik lahko vpliva jo zemljepisni izvor in individualne preference govorca ali nosilca imena. ePravopis tako beleži možnost naglasa na prvem zlogu [mártin] ali drugem [martín] in [martin], seznani pa nas tudi, da se beseda izgovarja [mártin] tudi, ko gre za nemško ime ali priimek, medtem ko se

francosko ime, sicer zapisano Martin, izgovarja [martên].

maščevanje

maščevanje -a samostalnik srednjega spola

januar 2020 / Jožica Škofic

Beseda *maščevanje* mi je v zadnjih dneh ne- navadno pogosto prišla na ušesa – na tujih tleh so namreč svojo moč razkazovali voditelji dveh držav z izgovorom, da le izvajajo povračilne ukrepe, da kaznujejo zlo, da z ognjem ponovno vzpostavljajo božji red, pravico, zadoščenje.

A beseda *maščevanje* je težka. Ena tistih, ki jim brez jezikoslovnega znanja ni lahko priti do jasnega izvora: izpeljanke iz glagola *maščevati* (*se*) 'napraviti neugodno dejanje kot odgovor na storjeno zlo, krivico' (torej tudi *maščevalec* in *maščevalka*, *maščevalen*, *maščevalnost*, *maščevalnež*) Slovenski etimološki slovar pojasnjuje kot tvorjenke s praslovanskim korenem **mbst* in prvotnim pomenom 'zamenjava' oziroma 'kar stoji za zamenjavo'. Obe strani te menjave sta seveda prepričani, da samo odgovarjata na storjeno krivico – in si tako izmenjujeta položaj maščevalca. Ob tem pa se krog maščevanja lahko nevarno zavrti in razširi, v svoj vrtinec pa potegne tudi tiste, ki nočejo biti del te zle menjave.

Tudi brskanje po slovarjih razkriva, da maščevanje navadno prinaša zlo, ne pomiritve, celo takrat, ko je sladko, ima v sebi kanček grenkobe: človek, ki kuha, kuje ali napleta maščevanje, lahko v njem in zaradi njega tudi (s)hira. Zato so ljudje maščevanje nad tistimi, ki so kršili naravni in družbeni red, pogosto prepustili bogovom, grškim Erinijam ali rimskim Furijskim,

tudi biblijskemu Gospodu (Kdor se maščuje, bo izkusil Gospodovo maščevanje, ki si bo skrbno zapomnil njegove grehe. (Sir 28, 1)). Se ti, ki se imajo za boga, ki lahko dela, kar hoče, ne oziraje se na ljudi in mater Zemljo, zavedajo, da se jim to lahko maščuje?

maškara

maškara -e samostalnik ženskega spola

februar 2021 / Manca Černivec

Škoromat, kurent, lavfar, brna, sovra, šelma, pozvačin, rusa, zvončar, zeleni Jurij so le nekatere od tradicionalnih maškar, ki nas vsako leto v pustnem času spomnijo, kako bogato je slovensko ljudsko izročilo.

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika najdemo dva pomena besede maškara. *Maškara* je 'z masko zakrit in v posebno obleko oblečen človek, navadno ob pustu' ali pa slabšalno poimenovanje za 'neprimerno, smešno oblečene človeka'. Za prvi pomen besede maškara obstajajo v jeziku še druge, sopomenske besede, npr. *šema*, *pust*, *pustnik*, *pustar*, *pustnjak*, *larfa*, *fašenk*. Nekatere od njih so že kar nekoliko pozabljene, ohranjene v starih knjigah in slovarjih, druge so narečno obarvane.

Maškare v pustnem času s svojo šegavostjo, maskami in posebnimi oblačili skakljajo naokrog ter tako ohranjajo pri življenju pustne šege. Te povezujemo s pogansko tradicijo preganjanja zime in zlih duhov ter pozdravljanja pomladi. Zmotno bi bilo maškare povezovati le s pustnimi običaji, saj so maškare in maske od nekdaj vpete v človekovo družbeno življenje. Pojavljale so se na starodavnih obrednih

svečanostih, za maskami so se skrivali pripadniki tajnih združb, mnoge legende opisujejo junaštva z masko zakritih ljudi.

Maškare so se s svojo skrivnostnostjo ohranile vse do današnjih dni, morda tudi zato, ker človek, ko si nadene masko, izgubi svojo individualnost ter se hote ali nehote zlije s tisto, ki jo prinese maska. To včasih dobro dene, a hkrati nas zgodovina uči, da imata lahko skrivnost in zakrinkanost tudi temno plat.

Čas je predrugačil tradicijo maškar, še vedno pa veljajo besede Janeza Svetokriškega, da je *navada ob Pusti dobre vole biti, se šemit, inu v maškarah okuli se klatit*.

matura

matúra -e samostalni^k ženskega spola

april 2020 / Tina Lengar Verovnik

Pomena besede *matura* več kot dve desetletji po njeni ponovni vpeljavi v naš šolski sistem bralcem Dela zagotovo ni treba razlagati; sploh pa ne v teh dneh. Tudi njena etimologija ni posebej vznemirljiva. Slovenski etimološki slovar navaja, da smo jo prevzeli iz avstrijske nemščine, že tam pa je bila okrnjenka iz latinske zveze *examina mātūra*, kar pomeni 'zrelostni izpiti'. Sinonimni slovar slovenskega jezika poleg edninske oblike te zveze, torej zrelostni izpit, kot sopomenki za maturo navaja še zastarelo zrelostno skušnjo in pa zaključni izpit, ki ga kot razlago besede ponuja tudi SSKJ2 – z dodatkom, da gre za zaključni izpit na srednji šoli.

Beseda *matura* in njene izpeljanke (*maturantka*, *maturant*, *maturantski*, *maturitetni*, *maturirati*) so podobno resnobne kot njihovi pomeni: no-

beno od njih ni razvila kakšnega prenesenega pomena, nobena ne nastopa v frazemih. Nekatere se vsaj nekoliko sprostijo v družbi drugih besed. *Matura* je nedvomno najlepša ob obletnici; *maturantki* in *maturantu* se na vsa usta nasmeje, če sta zlata, in še bolj, če sta diamantna; *maturantski* je vesel, kadar je ples, in nepozaben, ko je izlet – če se preveč spusti z vajeti, pa v obeh primerih postane (pogovorni) *maturanec*.

Sama sem sicer opravljala mednarodno maturo, a pripadam generaciji, ki je – kot mnoge pred njo in še nekaj za njo – slovensko srednjo šolo končala v sistemu tako imenovanega usmerjenega izobraževanja brez zaključnega izpita. Zato dobro vem, da zaključek srednje šole predstavlja veliko prelomnico v življenju posameznika sam po sebi in da *matura* ni (edini) preizkus zrelosti. Ali kot pravi zapis z nekega spletnega foruma: »Ja, pa 'usmerjeni' nismo opravljali mature. Pa še sedaj živimo.« Zato – kakorkoli že se bo letos obrnilo: srečno, maturanti!

med

méd -ú samostalni^k moškega spola

julij 2024 / Jera Oman

Izbor tokratne besede tedna je po zaslugi istrskih čebelarjev – slovenskih in hrvaških, ki so svoj proizvod zaščitili z evropsko zaščiteno označbo porekla. To je zaščita imena kmetijskega pridelka, živila ali vina, ki se prideluje, predeluje in pripravlja na geografskem območju, po katerem se imenuje, na kakovost pa močno vplivajo okoljski dejavniki, pri čemer gre za preplet naravnih danosti in človeškega dela; lokalnih izkušenj in znanja.

Slovenci smo med drugim že zaščitili Kočevski gozdni med in Kraški med. Stopnja samooskrbe s 'sladko snovjo, ki jo delajo čebele iz nektarja ali mane' (kot besedo *med* razlaga SSKJ2), je po podatkih statističnega urada visoka; leta 2022 je imel vsak prebivalec Slovenije za prehrano na voljo kilogram medu. Da ima priljubljeno živilo in sladilo tudi močno simboliko, se odraža v jeziku. Med lahko ekspresivno označuje nekaj 'kar je prijetno, ugodno' (SSKJ2). Poleg tega je med sestavina več frazemov; nekdo je lahko sladek kot med ali pa mu pade sekira v med. Kjer se cedita med in mleko, je vsega v izobilju.

Iz splošnega jezika še pogled v strokovni jezik. Termin *med* ima v čebelarstvu definicijo 'naravno sladka snov, ki jo čebele predelajo iz medičine ali mane z dodajanjem izločkov zlasti slinskih žlez in jo shranjujejo v satnih celicah, v katerih predvsem zaradi prezračevanja dozoreva' (Čebelarški terminološki slovar).

Naj med pridelujemo ali le uživamo, vpis imena Istrski med v register pri evropski komisiji je razlog za zadovoljstvo.

medalja

medálja -e samostalnik ženskega spola

julij 2021 / Nataša Gliha Komac

Še od prejšnje sobote imam pred očmi vijugasto cesto, ki se od italijanskega Rablja vzpenja proti prelazu Predel. Tokrat ne uživam v razgledih. Jezi me, ko vsake toliko zmanjka slovenskega radijskega signala. Lovim besede in stiskam pesti, da bi mu uspelo. In, »Juhu!«, je, Pogi je v cilju. Ni jasno, ali je *srebro* ali *bron*, a julija 2021 je prikolesaril prvo letošnjo slovensko *olimpij-*

sko medaljo. In to ne sam, skupaj s predanostjo in požrtvovalnostjo celotne slovenske ekipe.

Potem se kar dogaja: zmaga košarkarjev nad Argentino, Savškova *zlata*, Tinina *srebrna*, zlati Rogla, košarkarji premagajo Japonce ... na slovenskih domovih plapolajo zastave, Slovenija spet skupaj diha s športom in si ponosno nadeva medalje. *Olimpijske medalje – eno bronasto, dve zlati, eno srebrno ...* – 'ploščate kovinske predmete z reliefno podobo, napisom, ki se uporabljajo kot odlikovanje za vsakega izmed treh najboljših tekmovalcev pri (pomembnejših) športnih tekmovanjih', kot pravi SSKJ. *Medalje za hrabrost, požrtvovalnost in pogum!*

A vsaka medalja ima tudi drugo plat. Za vsako *kolajno* ali *odličjem* je ogromno truda in odrekovanja, vztrajnosti in naporov, podpore najbližjih in skupnosti. So tudi leta suhih krav in zle sreče, ko je treba prav tako stopiti skupaj, stati ob strani nadarjenim ter jim omogočati razvoj. Ker je potem lažje vztrajati in garati. No, ja, in morda malce sanjariti in se veseliti drobnih stvari – npr. doma narejene lesene medalje, ki, kot je nekoč z žarečimi očmi povedala prijateljčina hčerka, lepo diši!

medij

médij -a samostalnik moškega spola

julij 2020 / Mojca Kumin Horvat

V minulih dveh tednih se je v slovenskih medijih veliko pisalo in govorilo o *medijih*. Ministrstvo za kulturo je v javno razpravo dalo tri predloge sprememb medijske zakonodaje. Medijska reforma je bila tako rekoč tik pred vrati, saj je bil rok za javno razpravo 15. julij

2020. Teden, ki se izteka, je tako bil v znamenju enotnega mnenja strokovne javnosti, da je dani rok za razpravo prekratek in da so medijske novice s strani ministrstva predstavljene preskopo. V središču razprave pa je bila skrb za nadaljnje nemoteno in neodvisno delovanje javne slovenske radiotelevizije. Dan pred prvotno zastavljenim rokom za javno razpravo smo iz medijev izvedeli novico, da je razprava o novi medijski zakonodaji podaljšana do konca avgusta.

Hkrati z vsebino novic smo v medijih opazovali dinamično vstopanje besednih zvez s samostalnikom *medij* in pridevnikom *medijski* v nove kontekste (npr. *medijska zakonodaja*, *medijska novela*, *medijska reforma*, *medijski prostor*, *medijska politika*, *medijski nadzor*, *zakon o medijih in javni mediji*). V vseh navedenih primerih nastopa *medij* v slovarskem pomenu 'komunikacijsko sredstvo, zlasti časopisje, radio in televizija, namenjeno širši javnosti', v SSKJ2 pa ima poleg navedenega še tri druge pomena, tj. 'sredstvo, pripomoček', 'snov, sredstvo, zlasti kot nosilec fizikalnih ali kemičnih procesov' ter 'kdor je, bo hipnotiziran' s podpomenom 'kdor je v transu primeren za posredovanje med resničnostjo in svetom duhov'. Beseda je k nam prišla prek sodobnih evropskih jezikov (nemško *Medium*, angleško *medium*) iz latinske *medium*, ki je prvotno pomenila 'sredino', šele drugotno pa 'sredstvo'. In kaj imajo radio, televizija in časopisje skupnega s sredino? Veliko!

Mediji so namreč na sredini med dogodkom in širšo javnostjo. So tisti, ki nam posredujejo izobraževalne, kulturne in razvedrilne vsebine. Mediji nas o vsem prvi informirajo, obveščajo in neodvisno poročajo. To naj bi počeli objektivno, nevtrarno, transparentno in v skladu z resnico. Pa je res tako? Želimo si, da je in da tako tudi ostane.

medij

médij -a samostalni^k moškega spola

marec 2021 / Mija Michelizza

V kontekstu slovaropisja ob besedi *medij* morda najprej pomislimo na njen drugi pomen iz SSKJ2, ki je *sredstvo, pripomoček*, in na pred časom zelo aktualno temo o slovarjih v elektronskem in/ali tiskanem mediju. Še bolj kot v slovaropisju pa je tema medija zaznamovala medije v prvem pomenu, ki so navadno rabljeni v množini in pomenijo 'komunikacijsko sredstvo, zlasti časopisje, radio in televizijo, namenjeno širši javnosti'.

Ob krizi, ki jo tradicionalni mediji že nekaj časa doživljajo zaradi pojava elektronskega medija, je udarila še korona, in kot da to ne bi bilo dovolj, smo se v zadnjem obdobju znašli še v neugledni skupini evropskih držav, v katerih je ogrožena svoboda medijev. Žebljico na glavico je v razpravi v evropskem parlamentu zadela podpredsednica evropske komisije Věra Jourová, ki je pozvala k dialogu in odgovarjanju z dejstvi in ne k utišanju kritičnih glasov, pri čemer spet lahko potegnemo vzporednico s slovaropisjem, konkretno s pravopisjem. Prav ta teden sta bili namreč v javno razpravo dani drugi dve poglavji novega slovenskega pravopisa, imenovanega tudi Pravopis 8.0, ki nastaja pod okriljem Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU. Prehod od preskriptivizma do deskriptivizma oziroma od predpisovalnosti, ki jo mnogi še dobro pomnimo, do javne razprave, ko lahko kdorkoli poda predloge za spremembe pravopisnih poglavij, je zagotovo korak v pravo smer, ki omogoča dialog.

V novih poglavjih o prevzetih besedah in besednih zvezah ter o veliki in mali začetnici so predstavljena tudi načela, kako izgovarjati, skla-

njati in zapisovati različna tuja imena, kot so npr. Ana Politkovska, Džamal Hašokdži, Daphne Caruana Galizia ali Ján Kuciak. Naj njihova imena odmevajo še dolgo – v spomin in opomin – in naj se ta seznam, ki je seveda mnogo daljši in mnogo predolg, zaključi z včerajšnjim dnem.

medved

médved -éda samostalni^k moškega spola

april 2023 / Eva Trivunović

Beseda *medved* v slovenščini in mnogih drugih slovanskih jezikih izvira iz stare praslovanske besede, ki je prvotno pomenila 'ki je med, medojed'. Čeprav je beseda medved nastala že pred mnogimi stoletji, se je predstava o medvedovi sladkosnednosti ohranila vse do danes.

Kakšni so medvedki, očka,
so res sladkosnedi?
No, povejte, dragi očka,
kakšni so medvedki?

(S. Kosovel)

Naše predstave o tem, kakšni so medvedi, se zrcalijo tudi v jeziku. Nekdo je lahko *kosmat kot medved*, kar je povezano z medvedovim gostim kožuhom. Zato ni nič nenavadnega, da se medvedu včasih reče tudi kosmatinec. Poleg tega si lahko tudi *močan kot medved*. Človekovo dožemanje medveda kot prijaznega silaka odseva v tretjem pomenu besede medved v SSKJ2: 'močan, okoren, navadno dobrodušen človek'. Lahko pa si *zaščiten kot medved*, kar pomeni 'zelo zaščiten, privilegiran'. Prav zakonska zaščitenost medvedov vedno znova vzbuja polemike o človekovih posegih v regulacijo populacije medvedov.

Medved in človek že dolgo skupaj hodita po svetu; človek je medvedu posvetil dve ozvezdji: *Veliki* in *Mali medved*. Drugo vsebuje Severnico – zvezdo, ki že stoletja pomaga človeku poiskati pravo smer. Upajmo, da bomo tudi tokrat našli pravo smer, ki bo vodila k varnemu soobstoju ljudi in medvedov.

megazakon

mégazákon -óna samostalni^k moškega spola

maj 2020 / Simona Klemenčič

Besede *megazakon* danes še ne najdete v slovarju, saj je šele rojena – tako rekoč še topla. Njeni avtorji so jo sestavili iz besed *zakon*, slovanskega izvora, in *mega*, grškega izvora. O zakonih in o tem, koliko bi se jih morali držati, imamo ljudje mešane občutke. Vemo, da so zakoni na svetu zato, da se jih držijo drugi ljudje. Če se jih ne bi, bi nastal kaos. Zase si pridržimo pravico, da se zakonov držimo po potrebi in lastni pameti in da se jih, kadar nam to ustreza in če se jim ne moremo izogniti, držimo le po črki, ne pa tudi po duhu.

Slovar slovenskega knjižnega jezika pove, da je zakon 'splošno veljaven pravni predpis z najvišjo pravno močjo, podrejen ustavi', jezikovna raba pa, da je zakon v slovenskem jeziku lahko predlagan, sprejet, veljaven, zaščiten, največkrat pa nov. Naš najnovejši zakon je megazakon, pri čemer izvirno grška beseda *mega* pomeni nekaj velikega, pomembnega. Ta beseda ima danes v slovenščini še en pomen: nekaj, do česar imamo pozitiven odnos. Mega, stari, rečemo, če smo relativno mladi in z nečim res zadovoljni. Ko nam je nekaj res mega, tej stvari rečemo tudi zakon.

Zakon, stari! Koliko je megazakon, namenjen reševanju posledic zmede, v katero smo padli, v tem smislu res zakon in res mega, bo pokazal čas in je – kot vedno – odvisno od ljudi.

Zakon je izvorno pomenil nekaj takega kot počelo, začetek. Vsak nov zakon tako etimološko kot za družbo pomeni tudi začetek nečesa novega. Nove okoliščine, nova beseda, nov začetek.

migracija

migrácija -e samostalnik ženskega spola

april 2024 / Tanja Mirtič

Samostalnik *migracija* je tujka, ki je prevzeta iz latinščine, kjer *migrātiō* pomeni 'selitev, potovanje'. Naglašena je na priponskem obrazilu -ácija. V sistemu tonemskega naglaševanja izkazuje nizki ton.

Oseba, ki se seli, je *migrant* oziroma *migrantka*. Pridevnik *migracijski* v rabi izkazuje naglasno-mestno dvojnico. Dvojnica *migrácijski* ohranja naglas besedotvorne podstave *migrácija*, pri naglasnomestni dvojnici *migracijski* pa pride do pomika naglasa. Tovrstna dinamika naglaševanja se kaže tudi pri nekaterih drugih podobnih pridevniki, na primer *lokacijski*, *inovacijski*.

Če govorimo o naselitvi v tuji državi, uporabljamo poimenovanje *imigracija*, ki je sestavljeno iz latinskega *in* v pomenu 'v' in *migrāre* v pomenu 'seliti se'. Pri izselitvi iz države pa običajno uporabljamo izraz *emigracija*, ki ga sestavlja latinski predlog *ex* v pomenu 'iz' in prav tako glagol *migrāre*.

Migracije so lahko ekonomske, politične, notranje, zunanje, dnevne, sezonske, potekajo pa

lahko legalno ali ilegalno. Niso značilne zgolj za človeka, temveč tudi za številna druga živa bitja. Najbolj znane so gotovo migracije ptic, migirajo pa tudi druge živalske vrste.

Migracije so sestavni del človeške družbe skozi celotno zgodovino. Večinoma so posledice večplastnih vzrokov, pogosto pa postati migrant ni prostovoljna odločitev. Ob spremljanju sodobnih migracijskih tokov iz varnega zavetja domačega okolja se moramo zavedati dejstev, ki jih je nazorno ubesedil angleški pisatelj Ian McEwan v romanu *V imenu otroka*: »Slepa sreča je, če prideš na svet s pravilno oblikovanimi organi na pravih mestih, če se rodiš ljubečim, in ne krutim staršem, če se zaradi geografskega ali družbenega naključja izogneš vojni ali revščini.«

Nekateri deli slovenskega prostora poleg *jakostnega* (*dinamičnega*) *naglasa* uporabljajo tudi *melodični* (*tonemski*) *naglas*.

Naglašeni samoglasnikov pri takem načinu naglaševanja ne izgovorimo samo glasneje, ampak tudi z značilnim tonom, ki je lahko rastoč (nizki ton) ali padajoč (visoki ton) (npr. *ára* 'predujem': *âra* 'papiga').

Miklavž

Miklavž -a samostalnik moškega spola,
osebno ime

december 2020 / Jožica Škofic

V nabiralniku elektronske pošte me je pričakalo sporočilo z naslovom Beseda tedna. Že nekaj dni sem razmišljala, katero besedo neki bodo sodelavci Dela izbrali tokrat – ob vseh negativnih novicah, povezanih s korono, politiko, nesrečami, gospodarskimi problemi, bi bilo lepo pisati o čem prijaznem, o veselem decembru, o snegu, morda celo o Miklavžu, ki bo gođoval v nedeljo ... Beseda *Miklavž* je osebno lastno ime (in zato zapisana z veliko začetnico), ki jo Slovar slovenskega knjižnega jezika pojasnjuje z razlago, da je to (v krščanskem okolju) svetnik, upodobljen navadno v škofovski opravi, ki po tradiciji na večer pred 6. decembrom obdaruje otroke. V mojih spominih iz najzgodnejšega otroštva je to dobri mož, ki ga v nasprotju z Dedkom Mrzom, ki nas je obiskal v šoli, nikoli nisem videla, pa vendarle vedno znova z gotovostjo pričakovala njegov skrivnostni prihod. Na predvečer svojega godu, ko je bila zunaj že trdna tema, je zaropotal po oknu, kjer smo mu nastavili skledo ali košaro, in v njej pustil darove, nato pa na svojem nebeškem vozu oddrvel obdarovat še druge otroke. Bil je skrivnosten, nikoli viden, nikoli v spremstvu s hrupnimi in hudobnimi parkeljni, celo z lepimi in prijaznimi angeli ne. Obstajala je le neoprijemljiva predstava o njem in darilca, ki jih je pustil na oknu.

Miklavž (ali pa kateri od njegovih mnogo mlajših prijateljev Božiček ali Dedek Mrz) bo zagotovo prišel tudi letos, čeprav so trgovine, kjer bi mu njegovi pomočniki lahko pomagali

nakupiti darila – miklavževino, večinoma zaprte, njihove denarnice pa tudi bolj prazne kot kako drugo leto. Znašel se bo – poiskal bo kaj majhnega, spekel piškote (saj ste ob večerih gotovo opazili rdeče ožarjeno nebo, preden so ga zastrli snežni oblaki!), prinesel bo orehe, rožiče in suho sadje ...

Miklavž namreč prinaša predvsem veselje, no, včasih komu, ki si to zasluži, tudi šibo – miklavževko.

Kaj pa Miklavževo ime? Razvilo se je iz latinskega Nicolaus, to pa iz grškega *Nikólaos*, ki je zloženka iz *níkē* 'zmaga' in *laós* 'ljudstvo'. Ime torej, ki nas lahko navdaja z upanjem?

milijarder

milijardêr -ja samostalnik moškega spola

april 2025 / Urška Vranjek Ošlak

Ste se kdaj vprašali, zakaj so na Forbesovi lestvici najbogatejših Zemljanov v slovenščini (in še kakem drugem jeziku) navedeni *milijarderji*, v angleščini pa *bilijonarji* (angl. *billionaires*)? Ne, razlika ni v količini denarja.

V različnih delih sveta se za poimenovanje velikih števil, torej števil nad milijon (10^6), uporabljajo različni sistemi. V slovenščini sledimo načinu, ki velja v večini Evrope, ne pa tudi v angleško govorečih državah. Zaradi tega je v slovenščini tisoč milijonov (10^9) *milijarda*, v angleščini pa *bilijon*; naš *bilijon* (10^{12}) je v angleškem sistemu *trilijon*, naša *bilijarda* (10^{15}) je *kvadrilijon*, naš *trilijon* (10^{18}) je *kvintilijon* in tako naprej.

Beseda *milijarder* po SSKJ2 pomeni nekoga,

ki ima milijardno premoženje. Izraz *milijarda* smo v slovenščino (prek nemščine) prevzeli iz francoščine – logično, saj sta k razvoju sistema, ki ga uporabljamo, v 15. in 16. stoletju pomembno prispevala francoska matematika Nicolas Chuquet in Jacques Pelletier du Mans.

Žal je na Forbesovi lestvici danes le malo Evropejcev (in že nekaj let bolj ali manj en sam Francoz), bogati pa so iz leta v leto bogatejši. Le upamo lahko, da se kopičenje bogastva ne bo kmalu poznalo tudi na našem jeziku – da bi zaradi Forbesove lestvice tudi v slovenščini morali začeti uporabljati besedo *bilijonar* ...

minister

minister -tra samostalni¹ moškega spola

maj 2022 / Kozma Ahačič

Malo je besed, ki bi bile tako poučne, kot je prav beseda *minister*. V evropske jezike je ta beseda prišla iz latinščine, tam pa je pomenila 'pomočnik, služabnik, sluga' ali še bolj dobesedno 'tisti, ki pomaga, služi'. Beseda *minister* je prišla v slovenščino v 19. stoletju s *cesarskimi* in *kraljevimi ministri*, njena ženska oblika *ministrica* pa šele v drugi polovici 20. stoletja (prej je bila *ministrovka* ali *ministrica* zgolj 'ministrova soproga'). Beseda *minister* nam s svojim sporočilom pomaga vedno znova obnavljati zavest, da mora biti vodilna funkcija predvsem služenje, pomoč, in ne sredstvo za uveljavljanje moči. *Prvi minister* (predsednik vlade) bi moral biti predvsem prvi služabnik ljudi.

Moja izkušnja z ministri različnih vlad je, da za veliko večino dela na ministrski funkciji

to drži: gre za naporno usklajevanje različnih interesov, mnenj, predlogov, gre torej za delo, ki zahteva čas in potrpljenje. Če na takšni funkciji lenariš, ima to vidne posledice: denarja za tvoje ministrstvo je manj, manj je priložnosti za izvedbo večjih projektov, vodenje prevzemajo nižji uradniki, vsak rešuje, kar se dá rešiti, ljudje s slabimi nameni pa si manejo roke, saj lažje uveljavljajo svoje interese in zato takšnega ministra ali ministrice tudi na vso moč podpirajo. Zato je seveda zelo pomembno, kdo bo postal takšen 'visok državni funkcionar, odgovoren za določeno področje državne uprave'.

Le manjši del *ministrovanja* je namenjen stiku z javnostjo, neposrednemu uveljavljanju svoje politike in podobno. Žal nas večina lahko spremlja prav ta manjši del, zato imamo včasih o sposobnostih ministra ali ministrice tudi napačno predstavo. Spretnost komunikacije je pri ministru ali ministrici nujna – vse skupaj nas mora prepričati o smiselnosti ukrepov *ministrstva* –, a če za njo ne stoji tudi trdo delo, kmalu ugotovimo, da je tak minister bolj *služabnik besed* kot dejanj.

mlinar

mlinar -ja samostalni¹ moškega spola

december 2019 / Janoš Ježovnik

V besedi *mlin* se, etimološko gledano, skriva latinska beseda *molinum*. Slovani je nismo prevzeli neposredno, pač pa s posredovanjem sosedov, govorcev starejše nemščine. To pa ni osamljen primer tovrstnega prevzemanja. Marsikatero besedo, ki je danes del železnega repertoarja slovenščine, smo si tako izposodili

iz starejše oblike nemškega jezika in jo prilagodili po svoje.

Mnogo jih je povezanih z obdobjem pokristjanjevanja, denimo *boter*, *krstiti* in *birmati*, *mežnar* in *menih*, pa tudi v teh dneh aktualni glagol *voščiti*. Nekaj je povsem vsakdanjih, denimo *kuhinja*, *roža*, *šunka*, *trata* ali *žaga*. Pa recimo tudi *kreg* ali *škoda*. Proces je do neke mere tekел tudi v nasprotno smer: sodobna nemška beseda *Grenze* (meja) ima svoj izvor v slovanski besedi *granica*. Slovar slovenskega knjižnega jezika to sicer označuje z oznako *zastarelo*, vendar pa je še vedno v rabi v drugih slovanskih jezikih, na primer v poljščini in hrvaščini.

Mogoča so tudi večkratna podajanja. Besedo *hiša* (v starejši glasovni podobi, jasno) so si nemško govoreči izposodili od Slovanov, jo preoblikovali v skladu s svojo izreko ... in nam jo vrnil kot *kajžo*. Takšni primeri kažejo, da vzajemni vplivi in prehajanje med germanskim in slovanskim kulturnim okoljem niso prav nobena novost. Izvor tako ni nujno merilo za to, ali se bo neka pojavnost lahko tvorno vključila v novo sfero. *Mlin* smo morda prevzeli, besedo *mlinar* pa vseeno tvorili sami. Dejstvo, da smo jo tvorili s pripono *-ar*, ki smo jo v še zgodnejših časih prevzeli od Gotov, morda lahko zamolčimo.

mobilizacija

mobilizacija -e samostalnik
ženskega spola

september 2022 / Alenka Jelovšek

Mobilizacija se z vrsto drugih besed na *-acija* uvršča med tako imenovane učene prevzete

besede, ki so se uveljavile v knjižnem jeziku in v slovenščini nimajo jasne pomenske motivacije.

Kot taka je primerna za strokovno rabo, kot nam kažeta Vojaški terminološki slovar MOterm in Slovenski medicinski slovar, za splošni pogovorni jezik pa nam Slovenski pravopis 2001 za njena dva najsplošnejša pomena ponuja domača nadomestila: v vojaškem pomenu 'vpoklic', v publicističnem pa 'spodbuditev, pritegnitev'.

Medtem ko je za mlajše generacije vojaški vpoklic zgolj beseda iz »daljne preteklosti«, na katero obujajo spomine njihovi očetje in dedje, se zdi za današnji čas, v poplavi medijev in družbenih omrežij, zaradi katerih se zdi, da izvemo vse, a lahko to le všečkamo ali bentimo čez dogajanje v raznih komentarjih, na dogajanje pa nimamo nobenega vpliva, pomembnejša mobilizacija v drugem pomenu, ki ga navaja SSKJ: 'povzročitev aktivnosti ali povečanje aktivnosti česa' oziroma – v tem trenutku pomembneje – koga.

Čeprav pravopisna sinonima *spodbuditev*, *pritegnitev* kažeta na zunanjo spodbudo te aktivnosti, se ob trenutnem stanju v svetu kaže predvsem potreba po »samomobilizaciji«, po aktivnejšem sodelovanju posameznika v družbenem dogajanju, zlasti v prizadevanju za mir – da v prihodnjih letih mednarodni dan miru, ki ga zaznamujemo vsako leto 21. septembra, ne bo šel neopazno mimo nas ob zvokih rožljanja orožja.

mobilnost

mobilnost -i samostalnik ženskega spola

september 2019 / Tanja Mirtič

V zvezi z Evropskim tednom mobilnosti najpogostejše slišimo zvezo *trajnostna mobilnost*. Spodbuja nas k uporabi takih načinov premikanja, ki čim manj obremenjujejo okolje. Teden mobilnosti pa poleg premisleka o odgovornem ravnanju do okolja ponuja tudi priložnost za razmislek vsakega posameznika, kako lahko s svojimi vsakodnevnimi obzirnimi dejanji pripomore k večji mobilnosti gibalno oviranih oseb, ki se še vedno pogosto srečujejo s sebičnimi ravnanji nekaterih posameznikov in nepremagljivimi arhitekturnimi ovirami.

Če pogledamo nekoliko širše, lahko svojevrstno mobilnost oziroma premičnost vidimo tudi v jeziku, natančneje v pestri naglasni podobi slovenskega jezika, kjer je premičnost naglasa znotraj pregibnostno-naglasnega vzorca ena od pomembnih značilnosti knjižnega naglaševanja. Tako imenovani premični naglasni tip se namreč pojavlja pri zelo pogosto rabljenih samostalnikih (npr. *mêdved medvéda, rázred razréda, prêdlog predlóga*), pridevniki (na primer: *vêlik velíkega*) in tudi pri nekaterih glagolskih oblikah (na primer: velelnik od glagola *nesti: nêsi nesíte*). Premičnost naglasa lepo prikaže tudi zanimiva zveza *Člôvek človêku člôvek*, ki nam priklíče v spomin tudi druge podobno kot samostalnik mobilnost tvorjene besede (na primer: *taktnost, solidarnost, strpnost*).

muzej

muzêj -a samostalnik moškega spola

junij 2023 / Metod Čepar

Muzej je predvsem ustanova, ki zbira, ureja in hrani kulturno in zgodovinsko pomembne predmete. Gre za mnoge ljudi, ki se večinoma ne izpostavljajo, skrbijo pa za to, da se naša zgodovina in kultura ne izgubi. Taki ljudje so po mojem mnenju pomembnejši od marsikaterega vplivneža. V Sloveniji imamo pomembnih predmetov morda celo več kot marsikje drugje. Predmeti, ki so kulturno pomembni, se hranijo v etnografskem muzeju. Le kdo si ne želi videti stare zibke ali lectovega srca? Morda babiškega orodja izpred več kot sto let? Ali pa samo avtentičen ljudski kroj?

Pa ne govorimo več o ustanovi, ampak o stavbi, kjer so urejeni in shranjeni ti predmeti. Če gremo na obisk h komu, ki ima doma kake starine, se nam lahko dozdeva, da ima doma cel muzej. Mogoče muzej prve svetovne vojne ali starih kmečkih orodij. Čudovita in z okusom obnovljena mestna jedra slovenskih mest so pravi muzej na prostem. Pa naj bo to Škofja Loka, Ljubljana ali Piran. V labirintu starih ozkih ulic lahko zaidemo tudi v kak muzej – morda pomorski? Bomo ob prazniku državnosti počastili naše osamosvojitelje in si šli pogledat kako zbirko, ki obeležuje čas nastajanja naše države? Če sežem v žep, imam v njem telefon, ki ni pameten, tak, ki je za v muzej. Ali pa sem morda za v muzej jaz?

naborništvo

nabórništvo -a samostalnik srednjega spola

marec 2024 / Mojca Kumin Horvat

Naborništvo, to je obvezno služenje vojaškega roka, je bilo v Sloveniji ukinjeno leta 2003. Predlog za vnovično uvedbo naborništva se je v državnem zboru pojavil leta 2020, vendar ni bil sprejet. Leta 2024 se po vzoru drugih evropskih držav pri nas ponovno pretresa zamisel o uvedbi naborništva.

Obravnavana beseda v slovarjih slovenskega jezika na portalu Fran nastopa le v ponazarjalnem gradivu ePravopisa pri besedni zvezi *vietnamska vojna*: »Naborništvo so v ZDA ukinili po koncu vietnamske vojne leta 1973«; sicer pa kot iztočnica (še) ni bila uslovarjena. V korpusu Gigafida 2.0 najdemo zanj 226 konkordanc, ki potrjujejo njeno najpogostejšo rabo v medijih ravno leta 2003, kar se sklada z letom ukinitve. Raba je sicer spet nekoliko poskočila leta 2017, sicer pa beseda v javnem diskurzu doslej ni bila razširjena. Bolj pogosti besedi sta *nabornik*, 'vojaški obveznik pred služenjem vojaškega roka', in *nabor*, katerega prvi pomen v SSKJ je 'uradni postopek za ugotovitev sposobnosti vojaških obveznikov za vojaško službo'. Beseda *nabor* je večpomenka, ki poleg že navedenega pomeni še 'uradni postopek za ugotovitev sposobnosti športnikov za igranje v moštvu, ligi' in 'elemente, stvari, sestavljajoče zaključeno celoto' ter pomena, označena s kvalifikatorjema knjižno – 'nabran ali naguban okrasni trak, našit na posamezne dele zlasti ženske obleke' – oziroma starinsko – 'guba'.

Tematika, ki jo zajema *naborništvo* v prvem pomenu, je čustveno nabita s ponosom, z junaštvom, a tudi z odporom in strahom. Biti nabornik lahko za fanta pomeni ponos in obenem veselje ob tradicionalnem vaškem dogodku, ki so ga ob rekrutaciji prirejali mladi fantje in dekleta, ki so tisto leto dopolnili osemnajst let – v Prekmurju in na Kostelskem jih imenujejo *regruti*, v Reziji *kuškritavi*, v Brdih pa *pobje*, ki grejo na vizito.

Biti *nabornik* v nemirnih časih pa marsikateremu čutečemu in odprtosrčnemu fantu vzbuja odpor in občutek nesmisla, saj se zaveda različnih nevarnosti, ki bi jim bil izpostavljen, če bi moral iti v vojno. Da ne omenjam intenzivnosti čustev, ki prevzemajo bližnje *nabornikov*, rekrutiranih v vojnih časih.

Sicer pa, Človek, daj že Človeku mir!

nadzor

nadzòr -ôra samostalnik moškega spola

oktober 2023 / Mateja Jemec Tomazin

Nadzor je v splošnih razlagalnih slovarjih med drugim razložen kot 'sistematično pregledovanje, spremljanje poteka ali razvoja česa, zlasti določene dejavnosti', pa tudi kot 'prizadevanje, skrb za pravilno ravnanje, vedenje, delo koga'. V terminoloških slovarjih, zlasti v pravnem in davčnem, pa najdemo kar 19 terminov, katerih jedro je beseda *nadzor*. V njih so na voljo definicije, ki opredeljujejo vse od nadzora financ do izpolnjevanja obveznosti do države, na primer *davčni* ter *trošarinski nadzor*, pomembno vlogo v delovanju države opravlja *inšpekcijski nadzor*.

Nadzor imamo torej vsepovsod in na vseh področjih, tudi na smučiščih mora razmere

Pregibnostno-naglasni vzorec nam pove, kako se beseda izgovarja, naglašuje in spreminja (pregiba), ko jo uporabljamo v različnih oblikah (tj. sklonih, osebah) (npr. imenovalnik ednine *lúč*, roditeljski ednine *luč*; 1. oseba ednine *délam*, 2. oseba ednine *délaš*).

preveriti *nadzornik smučišča*. Po novem je spet uveden na državnih mejah, četudi je Evropa brez meja ena najpomembnejših prednosti Evropske unije. Ponovno uvedbo nadzora mnogi posamezniki čutijo kot nezaupanje in celo zaušnico svojemu delu, kar se je kazalo tudi v užaljenem odzivu hrvaškega predsednika vlade na slovenski ukrep. Slovenija je že večkrat protestirala proti nadzoru na meji z Avstrijo, po napovedi italijanskega nadzora na zahodni meji pa ga je uvedla še sama.

Mnoge poti, ki s(m)o jih ubirali kot turisti in pri tem kdaj vznejevoljili tamkajšnje domačine, bodo spet zaprte in namenjene le obmejnemu prebivalcem, kar bo zagotovo umirilo promet, vprašanje pa je, ali bo ustavilo tistih nekaj zlonamernih posameznikov, zaradi katerih je bil tak ukrep sprejet.

Mir in sožitje sta vrednoti, ki ju znamo ceniti šele takrat, ko sta ogroženi. Nadzor nas ne bi smel vznemirjati, sprejeti ga moramo kot tisto skrb za pravilno ravnanje, ki jo opisuje slovar, žal pa se dostikrat zgodi, da se izrodi in ovira samo tiste, ki že tako ali tako brez vsakršnega nadzora ravnavajo pravilno, vse druge pa namereno ali nenamerno spregleda.

nafta

náfta -e samostalniški ženskega spola

maj 2022 / Peter Weiss

Nafta kot surovina za gorivo je osnova za mnoge naftne derivate. Slovarko geslo pravi, da je to 'oljnata, vnetljiva tekočina naravnega izvora, ki se uporablja zlasti za pridobivanje tekočih goriv'. Ta kot surova nafta v rafinerijah med drugim doživi preobrazbo v tekoče gorivo ali za motorje, imenovano *plinsko olje* ali tudi *dizelsko gorivo*, pogovorno *nafta* ali *dizel*, kar je na bencinskih črpalkah nujno treba razlikovati od bencina ali bencinov, ali za kurjavo, čemur se potem pravi *kurilno olje*, pogovorno je tudi to *nafta*. Poleg tega pa nafta nastopa v vojnih dramah v glavni in različnih stranskih vlogah. V napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo leta 1941 je kot gorivo z muhastim obnašanjem v mrazu v okupatorskih tankih in tovornjakih pomagala upočasniti in zaustaviti nemško napredovanje. V agresiji na Irak leta 2003 je bila kot surovina predmet ameriškega roparskega poželenja, ki pa se je zaradi velikih razdalj po puščavi preselilo nazaj v čakalnico agresorskih ambicij: naftovod je bil stotine kilometrov predolg, da bi lahko deloval brez neprestanega varovanja, ki zato ni bilo možno. V najnovejši res bližnji vojni, v

kateri si želi Rusija (Putin je Rusija) podvreči Ukrajince in Ukrajino ter si kar se da prilastiti ukrajinsko naftno bogastvo, se je ruska surova nafta znašla v vlogi pritiska Evropske unije na agresorja, od katerega je ne bi kupovali, po drugi strani pa jo bo od nekod Evropa morala dobivati po ne previsokih cenah – in možna prekinitve utečenih poti z vzhoda pomeni za Evropo tveganje in negotovost. Zdaj še posebej dobro vidimo, zakaj se o nafti v publicističnih besedilih govori tudi kot o tekočem ali redkejšem črnem zlatu.

Potrebujemo jo, prav – toda ali res za vsako ceno? Vojna je strahotno draga, mir je cenejši, vendar pa morajo to misel modri državniki ponotranjiti pred agresijami – in sploh ne samo v zvezi z nafto. V zelo občutljivo povezanem svetu živimo in naftne povezave so še posebej krhke.

nagelj

nagelj -na samostalnik moškega spola

marec 2023 / Mojca Žagar Karer

Namesto rože enako plačilo sporoča grafit nasproti sodne palače v Ljubljani. V štirih besedah odlično ubesedi zadrego, ki jo začutimo, ko 8. marca dobimo rožo.

Pogosto je to nagelj, ki seveda ni le 'okrasna rastlina z nasprotno stoječimi listi in dišečimi belimi, rdečimi, rumenimi, pisanimi cveti', kot ga razloži SSKJ2, ampak – zlasti če je rdeč – predvsem simbolično sporočilo, ki nas opozarja, da enakost žensk več kot sto let po tem, ko so se sufražetke zavzeto borile za volilno pravico žensk, še vedno ni samoumevna. Rdeč nagelj je simbol prijateljstva in spoštovanja, pa tudi enakosti in

boja za delavske pravice, zato ga povezujemo tudi s 1. majem.

S simboli ni nič narobe, ampak ali imajo rdeči nageljni 11. marca sploh še kak učinek? Smo danes pomislili na dekleta, ki so se rodila v krajih, kjer ne smejo v šolo, kjer jih starši prodajo za otroške neveste ali pa jih že pred rojstvom raje splavijo in poskusijo, ali bo naslednjič več sreče? Samo zato, ker so napačnega spola.

Kljub rožam situacija tudi v naših krajih ni rožnata, čeprav smo vsaj na papirju moški in ženske enakopravni. A to še ne pomeni, da imamo tudi zares enake možnosti. Statistike, ki jih prebiramo enkrat na leto, torej 8. marca, še vedno pričajo o tem, da plačna vrzel ostaja, da ženske opravijo nesorazmerno veliko gospodinjskega dela, da praviloma prevzamejo skrb za otroke in starejše družinske člane. Enakopravnost se začne doma, za začetek s pravično razdelitvijo skupnega dela med vsemi člani gospodinjstva.

Pred nekaj tedni sem bila na službeni poti. Med čakanjem na letalo sem v letališki trafiki naletela na tanko knjižico Chimamande Ngozi Adichie *We should all be feminists* (Vsi moramo biti feministi). Prebrala sem jo še pred prihodom letala. Nigerijska pisateljica piše o tem, da bi svet moral biti bolj pošten za moške in za ženske. Naše hčerke moramo vzgajati drugače. In sinove tudi. Zato namesto rože raje izberem enako plačilo.

nagrada

nagrada -e samostalnik ženskega spola

oktober 2023 / Janoš Ježovnik

»Z malo začetnico pišemo poimenovanja nagrad, priznanj, odlikovanj,« piše v predlogu

pravil Pravopisa 8.0, novega pravopisa slovenskega knjižnega jezika, ki ga pripravlja Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU. »Z veliko začetnico pišemo svojilne pridevnike v poimenovanjih nagrad, priznanj ipd.,« še piše v nadaljevanju.

V to kategorijo sodijo na primer Prešernova nagrada, Borštnikov prstan, tudi Nobelove nagrade, katerih prejemnike so pristojne ustanove obelodanile prav v času pisanja tega besedila. Med obojimi, tako med slovenskimi poimenovanji nagrad kot med Nobelovimi nagrajenci in nagrajenkami, pa bomo ženska imena našli kvečjemu s povečevalnim steklom. Čeprav sta se jim leta 2023 pridružili dve novi, predstavljajo Nobelove nagrajenke le strašljivih sedem odstotkov vseh nagrajenih.

Pavšalen pregled poimenovanj 50 slovenskih literarnih nagrad še razkrije, da so le tri izmed njih poimenovane po ženskah: nagrade Fanny Hausmann, Kristine Brenkove in Radojke Vrančič. Kdor bi želel nagrado poimenovati po kateri od slovenskih intelektualk, bi se znašel v zadregi – kajpada ne zato, ker bi slednjih primanjkovalo, temveč zato, ker govorci slovenščine (še?) ne zmoremo nezaznamovane tvorbe svojilnih pridevnikov iz ženskih priimkov.

Zakaj nam gre Karlinina, Novyjina, Jurčina nagrada tako težko z jezika? Kot pri marsičem tudi v tem primeru ne gre za nezmožnost jezika, ki tovrstne tvorbe sistemsko seveda dopušča, temveč za vprašanje njihove ustaljenosti, nezaznamovanosti, sprejetosti med uporabniki jezika. V tednu med 9. in 13. 10. 2023 je v Ljubljani potekala jubilejna 20. letna konferenca Evropskega združenja nacionalnih ustanov za jezik EFNIL, ki vsako leto podeljuje tudi

nagrade za najboljša magistrska dela s področja jezikoslovja na ravni Evrope. Spodbuden je podatek, da so bile vse tri podeljene nagrajenkam.

navdih

navdih -a samostalnik moškega spola

marec 2024 / Alenka Porenta

Prikolesarila sem domov v dežju, brez pelerine, mokra do kože. Na poti so se v misli prikradle slike planinskih pohodov iz mladih let, ko nas ni ustavilo nobeno vreme. Počutila sem se živo in mlado; vožnja s kolesom po dežju je bila pravi navdih. Večer je bil svetel, ubran, vse mi je šlo dobro od rok.

O pomenu besede navdih sem vprašala slovarski portal Fran; navdihujoč je s svojo zasnovo in uporabnostjo. Sinonimni slovar slovenskega jezika nam razloži, da je navdih 'ustvarjalna moč, ki jo vzbuja pojav ali stvar'. Sopomenke so 'inspiracija, navdihnjenje, razsvetljenje'.

Navdih je moč, ki nam daje krila, prinaša navdušenje, presega omejitve, vodi k inovativnim idejam ali pa preprosto k občutku notranjega miru in zadovoljstva. Pomaga nam ohranjati življenjsko radost, motivacijo in smisel.

Vprašala sem še domače omizje in odgovorom ni bilo konca: navdih so ljudje, ki so uspešni in zmorejo na prvo mesto postaviti družino; ki se ne pustijo zmanipulirati; ki znajo narediti nekaj s svojimi rokami; ki jim je mar za druge in zmorejo slišati; navdih so preproste rešitve velikih problemov; navdih so posebni ljudje in njihove življenjske zgodbe ... navdih je napet popek divjega kostanja in fantek z ogromno šolsko torbo na hrbtu in novo nogometno žogo pod pazduho – vrnil je nasmeh.

Na vrhu strmega naleta navdihujoče skakalnice Holmenkollen na Norveškem je drobcena Nika Prevc v tankem skakalnem dresu na vetru čakala na znak za spust. Večkrat se je pripravila na naletno rampo in se zaradi slabih vetrovnih razmer spet vrnila. Po skoraj pol ure čakanja na ubijalskem mrazu je skočila na šesto mesto. Redkobesedna najstnica je že pred tem v nekem intervjuju izjavila, da je problem današnjega časa razvajenost.

Tudi Nika Prevc je za marsikoga navdih – tako kot njeni bratje in vsa družina Prevc.

navijač

navijač -a samostalni^k moškega spola

junij 2024 / Metod Čepar

Kdor navija lase na *navijače*, je lahko tudi sam *navijač*. Ta samostalni^k je namreč izpeljan iz glagola *navijati*, kjer je prvi pomen 'delati, da pride kaka podolgovata upogljiva stvar večkrat okrog česa'.

Tako se lasje, ki so brez dvoma upogljivi (ne nujno ubogljivi), lahko večkrat upognejo okoli 'majhne, preproste naprave valjaste oblike za navijanje, kodranje las'. Pri frizerju ste zato lahko brez skrbi, da vaših las ne *navdušujejo* za kaj.

Recimo, da bi postali navdušen privrženec, najdejavnejši navijač v kakem društvu. Navijači, ki navijajo lase, tudi niso 'kdor ob tekmah s klici, ploskanjem spodbuja eno izmed moštev ali posameznega tekmovalca'.

So pa navijači, kadar govorimo o ljudeh, gotovo pomemben del vsake tekme. Predstavljajte si nogomet, ki ga igrajo na velikem stadionu, ra-

zen tekmovalcev pa tam ni nobenega drugega človeka. Spominja na korono in zaprtje države, boste rekli.

Morda, vendar so navijači tudi takrat obstajali. Res gre pri športu najprej za preseganje samega sebe, za krepitev zdravega uma v zdravem telesu. Pa vendar – brez navijačev se mi zdi vsak vrhunski šport nesmiseln.

Čeprav bi jim kdaj morali naviti ušesa (in ne las), kadar povzročajo izgrede, ravno navijači ustvarijo ob tekmi tudi zdrav ponos na svoje priljubljeno moštvo, ne nazadnje na svoj narod in državo, ki se prek takega moštva predstavlja. Navijajmo torej tudi za dobre navijače; lahko tudi z navijači na glavi.

nezaupnica

nèzaúpⁿica -e samostalni^k ženskega spola

januar 2021 / Tina Lengar Verovnik

Beseda *nezaupnica* je – jezikoslovno gledano – preprosta. Njeni protipomenki smo dodali predpono *ne-*, ki ima pomen zanikanja, nasprotja. Največkrat gre pri tovrstnih sestavljenkah za negativno odslikavo pozitivnega pojma, kot je v paru sreča in nesreča; redkeje je obratno: *smrtnost* in *nesmrtnost*. V katerem od obeh odnosov je *nezaupnica* do *zaupnice*, ni stvar (le) jezikoslovnega opisa. A da je lahko beseda sploh nastala, je morala *zaupnica* dobiti nov pomen. Prvotni, tudi v SSKJ-ju na prvem mestu zapisani je namreč 'zaupna prijateljica', na drugem mestu je 'zaupna oseba koga', šele na tretjem je razosebljeni pomen 'izjava, da člani kake skupnosti soglašajo z delom vodstva, funkcionarjev'.

V SSKJ-ju je najprej naveden izhodiščni ali naj-

pogostejši pomen. Verjetno je prvi pomen zaupnice še pred desetletji izpolnjeval oba pogoja, saj so tudi nezaupnice postale pogostejše šele v novejši politični dobi. Danes so ženske zaupnice redkejšje, v korpusu Gigafida jih v naključnih sto zapisih najdemo le sedem, dodatne štiri so sindikalne. Povedne so tudi najpogostejše zveze: zaupnica je rada na kaj vezana, o njej se glasuje in se jo tudi izglasuje ali pač ne. Podobno je pri nezaupnici: najraje se predstavlja kot konstruktivna, lahko se jo izreče ali vloži, nato se jo izglasuje ali pač ne.

Bob Dylan je že davno pel, da živimo v političnem svetu. Celo naš najmlajši in politično najmanj kontaminirani član družine meni, da je zaupnica dokument, ki ti nekaj dovoljuje. Nobenih sledi o prvotnem pomenu, torej. A slovenščina je gibka, zanjo me res ne skrbi. Če nič drugega, se tudi ob tako suhoparnem izrazu, kot je nezaupnica, brž najde – brezupnica. Da le ne bo katera od njiju naslednja beseda leta.

nogomet

nogomèt -éta samostalnik moškega spola

november 2022 / Dejan Gabrovšek

Nogomet je eden najpriljubljenejših športov na svetu, zato ni čudno, da novica o svetovnem prvenstvu doseže tudi tiste, ki se zanj ne zanimamo zelo in ga igramo zgolj vsake toliko časa kot rekreativno dejavnost.

Poleg tega da je nogomet zelo razširjen, ga poznamo več vrst, na primer ameriški, avstralski, ročni, namizni, mali, dvoranski ... nogomet. Vse te zveze (ali vsaj večina) bodo v nastajajočem slovarju eSSKJ potrebovale svojo razlago,

saj ameriški nogomet ni zgolj nogomet, ki se igra v Ameriki, ampak je športna igra s svojimi pravili. SSKJ večine teh besednih zvez ne prikazuje in ne razlaga, kar kaže, da v času nastajanja slovarja še niso bile dovolj uveljavljene, da bi se vanj uvrstile. Globalizacija, popularnost različnih vrst nogometa in obširno poročanje o njem so povzročili, da bo geslo nogomet v eSSKJ daljše in bo imelo več stalnih besednih zvez kot v SSKJ. Slovar se tako kaže kot ogledalo družbe: več ko se beseda uporablja, več možnosti je, da bo geslo daljše, da bo imelo več pomenov in več besednih zvez.

občinstvo

občinstvo -a samostalnik srednjega spola

maj 2021 / Kozma Ahačič

Beseda *občinstvo* skriva v sebi pomembno sporočilo, saj je prvotno pomenila 'skupnost'. Podobno kot je *občina* skupnost ljudi na določenem prostoru, tako je prav *občinstvo* tisto, ki omogoča uprizoritvenim umetnikom, da se neposredno povežejo z vsakim od nas. In tega splet ne more nadomestiti. Težko si predstavljam bolečino in stiske vseh umetnic in umetnikov, ki jim je bila v času epidemije odvzeta povezava z občinstvom. A zlahka si predstavljam njihovo srečo ob začetku ponovnega uprizarjanja.

Prav novi zagon po odprtju gledališč, zaprtih zaradi epidemije, je že konec 16. stoletja pomenil začetek poti enega od še danes najpomembnejših dramskih piscev, Williama Shakespearja. Zgodovina nam še z mnogimi drugimi primeri pričuje, da se ljudje po epidemijah vedno znova vrnemo v skupnost, vedno znova postanemo občinstvo.

Občinstvo v širšem pomenu pa seveda nismo samo 'ljudje, ki se udeležijo kake predstave, prireditve', smo vsi, ki se povezujemo v kulturno skupnost, 'vsí, ki sprejemamo kulturne dobrine in se zanimamo zanjé, kakor nam pravi SSKJ. Morda je prav odsotnost zavesti o fizični povezanosti naše kulturne skupnosti povzročila, da se je v minulih mesecih kultura začela vse bolj umikati nekulturi. Kultura je namreč *obče* dobro, zanjo ne morejo biti odgovorni samo umetniki, soustvarjamo jo vsi.

Zato izkoristimo priložnost, postanimo znova *občinstvo*.

obtožnica

obtóžnica -e samostalnik ženskega spola

april 2023 / Teja Završnik

»Mir v dvorani! Sledi branje obtožnice.« To so besede, ki jih že prav dobro poznate, ko ste s čipsom v rokah pripravljeni na nov del serije *Zakon in red*. A ko obtožnice postanejo del resničnega življenja vplivnih ljudi, postane vse skupaj še bolj napeto. Takrat se poglobimo v raziskovanje pravnega sveta in najprej nas seveda zanima, kaj obtožnica pravzaprav sploh je. SSKJ2 jo opredeljuje kot pisno zahtevo upravičenega tožilca, na osnovi katere preide kazenski postopek v glavno obravnavo. Sliši se kar resno – nič čudnega, da pri obtožbah sproži različne (neprimerne) odzive, sploh če se lahko zaradi tega zamaje njihov stolček.

Kadar je pod drobnogled postavljena javno izpostavljena oseba, se primer kaj hitro znajde v medijih, ki najprej poročajo predvsem o *branju* obtožnice. Kaj pa še lahko drugega

počnemo z obtožnico? Korpus Gigafida razkrije številne kolokacije, ki jih povezujemo s pestrim dogajanjem na časovnici obtožnice. Sprva se *zoper* določeno osebo *vloži* obtožnica, ki obtoženca *bremeni* kaznivega dejanja. Obtožnica je lahko *sestavljena* iz več *točk*, v katerih se obtožencu *očitajo* določena dejanja. V nekem trenutku obtožnica postane *pravnomočna*, lahko pa se tudi *umakne*. Obtoženec lahko *krivdo prizna* ali pa se *izreče za nedolžnega*.

Tudi slovar Kolokacije 1.0 potrjuje izsledke iz korpusa, ki kažejo, da se lahko z *obtožnico* povezuje resnično širok nabor besed. Ali bomo lahko v prihajajočih obravnavah zasledili še kakšne nove, ne vemo. Najbrž pa nam ne uide vsaj kakšen nov sočen izraz.

obveznica

obvéznica -e samostalnik ženskega spola

januar 2024 / Tina Lengar Verovnik

Beseda *obveznica* v vsakdanjem sporazumevanju ni ravno pogosta – razen seveda zadnje dni. Splošni razlagalni slovar z oznako *fin.* (finančništvo) že pred njeno razlago sporoča, kje je naravno življenjsko okolje za 'vrednostni papir, ki prinaša vplačniku obresti in je podlaga za vračilo posojila'. Ker se s finančnimi zadevami rado zaplete in je to potem treba kdaj odmotavati tudi na sodišču, je na portalu Fran največ slovarskega gradiva v povezavi z obveznico pričakovano mogoče najti v Pravnem terminološkem slovarju. Tam izvemo, da je obveznic veliko vrst (na primer *anuitetna*, *hipotekarna*, *zakladna*; *obveznica na ime*, *z opcijo* ...), pregled njihovih opredelitev pa nas opomni, kako drugačne so terminološke besedne zveze od splošnih. Navadna obveznica,

denimo, še zdaleč ni običajna, enostavna ali kar je še sopomenk za to besedo, *komunalna obveznica* pa tudi nima prav nobene zveze s komunalnimi podjetji ali storitvami.

Ni pa med terminološkimi zvezami mogoče najti *ljudske obveznice*, saj je to zgolj poljudna oznaka. Tega se zavedajo tudi nekateri mediji, ko poročajo o njih, saj bodisi celotno zvezo ali pa vsaj prvo besedo zapisujejo med narekovaji. Morda pa se motim in s tem sporočajo nekaj drugega: da namreč pridevnika *ljudski* ne razumejo v osnovnem slovarskem pomenu 'nanašajoč se na ljudstvo' (kot ga v svojem sporočilu za javnost gotovo razume finančno ministrstvo), temveč v pomenu 'prijazen do preprostih, manj izobraženih slojev prebivalstva'. Zanimiv je tudi prvi zgled ob tem pomenu: *predsednik je preprost in ljudski*. Če ste pomislili na to, da se gradivo v SSKJ2 dodaja sproti, se motite; očitno je ideja, da je na predsedniški funkciji dobro biti vsakdanji, človeški, navaden (sopomenke črpam iz sinonimnih slovarjev), pri nas stara že vsaj nekaj desetletij.

obvoznica

obvoznica -e samostalniški ženskega spola

september 2023 / Nataša Jakop

Obvoznica je v SSKJ2 razložena kot 'obvozna cesta', kar je pravzaprav *skladenjska podstava*, tj. izhodiščna besedna zveza, iz katere nastane nova enobesedna

tvorjenka. Ta samostalniška tvorjenka je nastala s postopkom *univerbizacije* ali *poenobesedenja*. V sodobnem besedotvorju takim besedam pravimo tudi *poenobesedenke* (univerbat, univerb), raziskovalci pa ob tem ugotavljajo, da je njihov nastanek v slovenščini zelo produktiven. Mnogo novih besed namreč nastane tako, da iz neke besedne zveze, ki je lahko tudi že ustaljena, po besedotvornem postopku, najpogosteje je to izpeljava, nastane ena beseda. Tovrstne besedotvorne možnosti slovenščini omogočajo večjo gospodarnost izražanja in nastanek novih pomenov besed.

Podobno kot obvoznica so nastale še nekatere druge besede, ki poimenujejo infrastrukturne predmete, na primer dovoznica, dvopasovnica, štiripasovnica, večpasovnica, vpadnica in regionalna.

Besede *obvoznica* ne bomo našli v starejših slovarjih, saj je novejšega nastanka, tako kot sama

predmetnost, ki jo ta beseda poimenuje v smislu razvoja novega pomena – ceste, ki je speljana okrog mesta z namenom razbremenitve mestnega prometa. Ponazarjajo ga primeri, kot so ljubljanska, mariborska, blejska, severna, južna, zahodna, vzhodna obvoznica, gradnja, obnova obvoznice, zastoji na obvoznici. Trenutni slovarski opis je zato pri tej besedi že preskromen in je pričakovati, da bo v novih slovarskih redakcijah posodobljen in dopolnjen tako pomensko kot gradivsko.

Žal pa ob tej besedi pri pregledu jezikovnega gradiva slovarniki spoznamo tudi mnoge žalostne in tragične zgodbe, ki so se odvijale na obvoznicah pri nas in po svetu. Prenekateri so prav grozljivi. Ker preveč hitimo. Ker smo na cesti, a z mislimi drugje. Ker smo ob nepravem času – v neki usodni sekundi – žal na nepravem kraju – na cesti smrti.

ocean

oceán -a samostalnik moškega spola

junij 2024 / Andreja Legan Ravnikar

Vsako leto 8. junija praznujemo svetovni dan oceanov, s katerim zaznamujemo njihov pomen za naš planet in človekovo preživetje. *Ocean* splošni razlagalni slovar opisuje kot 'široko, odprto morje, ki pokriva večino zemeljskega površja'.

Izraz je bil iz klasičnih jezikov s posredovanjem nemščine v slovenščino sprejet šele v 19. stoletju. Pleteršnikov slovar (1894–1895) ponuja tudi prevod *vesoljno morje*, ki se ni uveljavil.

Beseda *ocean* se največkrat rabi v stalnih zvezah, kot *Tihi ocean*, *Indijski ocean*, ni pa doživela večjih pomenskih sprememb. Najpogostejši je prenos po metafori na poimenovanje velike količine

česa, na primer *ocean hiš*, *ocean ljudi*, *ocean idej*.

Ocean je za človeka poln nasprotij: šumenje valov je pomirjujoče, hrumenje viharnega morja vzbuja občutek groze; mnogim živalskim in rastlinskim vrstam predstavlja dom in varnost, človeku pa zaradi neskončnosti in nepredvidljivosti lahko mesto pogube, a tudi prostor tveganih dejanj morjeplovcev, ki svoje fizične in intelektualne moči preizkušajo z njegovim prečkanjem.

Oceani so zaradi svojega bogastva tudi vir dobička. Toda človekovo poseganje v ta prostor je povzročilo, da moramo o svetovnih morjih oziroma oceanih vedno bolj razmišljati z vidika zaščite, varovanja in njihovega ohranjanja, saj se zavedamo, da smo ogrozili naravno biotsko raznovrstnost in morske ekosisteme s pretiranim pomorskim prometom, turizmom, gospodarskim izkoriščanjem morja in predvsem z ogromnimi količinami (plastičnih) odpadkov.

odgovornost

odgovórnost -i samostalnik ženskega spola

februar 2024 / Matej Meterc

Prvi pomen besede *odgovornost* v SSKJ je 'dolžnost sprejeti sankcije, dati opravičilo', med drugim pa lahko označuje tudi lastnost osebe, 'ki si prizadeva zadovoljevati norme, izpolnjevati zahteve, dolžnosti' (na primer *odgovornost študentov*), ali lastnost 'tega, kar zaradi pomembnosti, posledic zahteva veliko znanje, skrbnost' (na primer *odgovornost zaupane naloge*). V rabi navedenega delni sopomenki *naloga* in *obveznost*.

V Pravnem terminološkem slovarju najdemo več kot štirideset večbesednih terminov s to besedo. V zvezi s trenutno aktualno afero je posebej aktualen

termin *ministrska odgovornost*, ki pomeni individualno odgovornost ministra za delovanje njegovega ministrstva in kolektivno odgovornost za delovanje vlade. Beseda *odgovornost* ni pogosta sestavina slovenskih pregovorov, čeprav je pregovorov, ki govorijo o odgovornosti, veliko. Med pregovori, ki so vključeni v Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov, lahko izpostavimo enega izmed najbolj poznanih s to tematiko: *Obljuba dela dolg*.

Dodati je treba, da s pregovorom lahko upravičimo tudi izogibanje odgovornosti. Tak je pregovor *Greh se pove, grešnika pa ne*, ki 'izraža, da je treba opozoriti na napako, nevšečnost, težavo obzirno, brez izpostavljanja odgovorne osebe, krivca'. Delno za šalo, delno pa, da bi se izognili dolžnostim, ki jih narekujejo ljudske resnice, so nastali tudi mnogi tako imenovani antipregovori. Pregovoru *Kar lahko storiš danes, ne odlašaj na jutri* tako na primer nasprotuje antipregovor *Kar lahko storiš danes, odloži na jutri*.

odhod

odhòd -óda samostalnik moškega spola

februar 2025 / Alenka Porenta

Odhod na delo – odhod v rudnik ... Zaradi tragedije v rudniku Velenje se teh besed drži temna senca. Dogodki obarvajo besede in posebna sreča je, če nam besede *odhod na delo* priključijo tudi svetle, vedre barve.

Besedo *odhod* lahko preko portala Fran.si raziščemo v desetih slovenskih slovarjih. SSKJ2 najprej pove, da je ta beseda glagolnik od *oditi*.

Če je kdo negotov ob besedi *glagolnik*, lahko znova vpraša Frana ali pa z enim klikom pre-

skoči na portal Franček.si, ki ponuja tudi dostop do dveh šolskih slovníc Kozme Ahačiča. In če na portalu Fran.si izberete rdeči kvadrateg ob zadetku iskanja, ste že na portalu dvojezičnih slovarjev Franja.si, ki vam v hipu postreže s prevodi besede *odhod* v osem različnih jezikov. Fran, Franja in Franček so povezana družina.

Če na koncu vprašam še Sinonimni slovar, ta pravi, da beseda *odhod* pomeni 'dejanje, pri katerem kdo s hojo, premikanjem napravi, da ni več na določenem mestu'. Pravi tudi, da so besede *oddaljitev*, *upokojitev* (aktualno zame) in *smrt* sinonimi besede *odhod*.

Jaz pa pravim:

Ko imaš rad,
vsakega posebej in vsakega na svoj način,
ostanejo s tabo, tudi ko odideš.
In če se mirno, spokojno in hvaležno
preliješ v svoj čisto zadnji odhod,
veš, da ne odhajaš, ampak prihajaš.

odklop

odklòp -ópa in -ôpa samostalnik moškega spola

oktober 2024 / Mojca Žagar Karer

Beseda *odklop* je bila kandidatka za besedo leta 2024.

Odklop pogosto povezujemo z zavestno izključitvijo različnih elektronskih naprav, ki pri prekomerni uporabi motijo zbranost in nam kradejo čas. V SSKJ2 pa je odklop v drugem

pomeni razložen kot 'odmik od vsakdanjih misli, skrbi, dejavnosti z namenom telesne, duševne sprostitve'. Odklopimo se lahko, recimo, v gozdu, ob obali jezera ali kar na domačem kavču – vse dokler nas ne zamika katera od elektronskih naprav. Morda pa je še najbolje, če jo mahremo v kakšen zelo odročen kraj, kjer povezave preprosto ni.

Za odklop pa ne skrbimo samo sami, ampak nam ga zagotavlja tudi država, ki je uzakonila *pravico do odklopa*. Delodajalci bodo morali zagotoviti, da ne bodo posegali v prosti čas delavca. Ukrepe v praksi prepuščamo delodajalcem, na tem mestu pa nas bolj zanima terminološki vidik. Kot lahko preberemo v odgovoru *Pravica do odklopa* v Terminološki svetovalnici na spletišču Terminologiše, se v angleščini uporablja termin *right to disconnect*. Uporabnik Terminološke svetovalnice, ki je zastavil vprašanje o najprimernejšem slovenskem poimenovanju, je menil, da termin *pravica do odklopa* ni najprimernejši, saj delavec ni električna naprava, ki jo je mogoče odklopiti. Terminologi smo v odgovoru pojasnili, da o vsebini pojma v terminologiji ne moremo sklepati na podlagi posameznih sestavin termina, ampak ga vedno obravnavamo kot celoto. Tudi pravni termin *pravica do molka* ne pomeni, da ima nekdo pravico do tega, da molči – pojem, ki ga označuje, je po Pravnem terminološkem slovarju 'pravica domnevnega storilca kaznivega dejanja, da ni dolžan priznati krivde ali izpovedati zoper sebe ali zoper svoje bližnje'. Tako tudi termin *pravica do odklopa* ne pomeni, da ima nekdo pravico, da se odklopi kot električna naprava, ampak da zunaj delovnega časa ne preverja službene elektronske pošte, službenih sporočil itd.

Zdaj pa je ura že pozna in čas je za odklop.

odlok

odlòk - óka samostalni^k moškega spola

oktober 2021 / Nina Ledinek

Beseda *odlok* je bila tudi med kandidatkami za besedo leta 2021 in Delova beseda leta 2021.

Terra incognita. Tako bi lahko imenovali stanje, v katerem smo se zaradi pandemije covida-19 tako rekoč z danes na jutri znašli na začetku novega desetletja. Covid-19 je nova bolezen, ki so jo strokovnjaki šele začeli spoznavati, zato so se njihove izhodiščne domneve o njej včasih izkazale za manj ustrezne. Z raziskavami so prihajali do vse bolj utemeljenih sklepov, znanost pa je poskrbela za razvoj cepiva proti bolezni. A čeprav je to, da smo si pred nekaj stoletji dovolili obrniti perspektivo in si priznati, da v znanosti marsičesa še ne vemo, bržkone najbolj zaslužno za silovit napredek znanosti in s tem bistveno izboljšanje kakovosti življenja ljudi, se zdi, da danes o znanosti dvomimo bolj kot kdaj prej.

Pričakovano je, da novo realnost spremljajo dvomi in različna stališča, spremljati pa jo mora tudi nova pravna ureditev, ki sledi (tudi) spoznanjem znanosti. V zadnjih mesecih smo se morali privaditi na številna nova pravila, sprejeti so bili novi zakoni in *odloki*. V SSKJ2 kot splošnem razlagalnem slovarju ima beseda *odlok* razlago 'kar kaj uradno določa, ukazuje'. Gre za pomen, oblikovan na podlagi rabe besede v vsakdanjem jeziku, pri nestrokovnjakih. Z vidika pravne ureditve ima seveda večjo težo definicija v Pravnem terminološkem slovarju,

ki je primarno namenjen strokovnjakom. Tam je beseda razložena natančneje, kot 'splošni pravni akt ali predpis državnega zbora, vlade, mestnega ali občinskega sveta, s katerim se urejajo posamezna vprašanja splošnega pomena ali vprašanja njihove notranje organizacije in delovanja'.

Naj se z *odloki* in drugimi pravnimi akti strinjamo ali ne, v skladu z njimi bomo morali živeti. Dvom o pravilnosti znanstvenih dognanj in legitimnosti družbene ureditve je načeloma vedno upravičen, kljub temu pa je morda čas za nekaj (za)upanja, tako v znanost kot v to, da bomo njena spoznanja znali uporabljati preudarno.

odpadek

odpádek -dka samostalnik moškega spola

avgust 2019 / Domen Krvina

Odpadek je to, 'kar se odstrani, izloči, zavrže kot neuporabno' v gospodinjstvu, vsakdanjem življenju ali pri 'predelavi, obdelavi česa'. Da količine tako odstranjenega, zavrženega običajno niso majhne, se kaže tudi v jeziku, saj *odpadki* navadno nastopajo v množini. Beseda je kot rezultat dejanja izpeljana iz glagola *odpasti* (< *od-pad-ti*) s pripono *-ek* ([to, kar] odpad[e] > *odpad-ek*) in je pomensko motivirana s tem, da tisto, kar je pri določeni dejavnosti neuporabno, neizkoriščeno, dobesedno 'pade proč, stran (od)'. Enako motivirana beseda obstaja tudi v nekaterih drugih slovanskih jezikih, povsem enaka je npr. v poljščini (po slovarju Wielki słownik języka polskiego je odpadek 'nepotrebna, izrabljena, uničena stvar (smet)' ali 'snov, ki ostane pri predelavi česa').

»Temu, kar pade stran, proč« se je le težko izogniti tako pri dejavnostih vsakdanjega življenja kot tudi pri dejavnostih, ki bolj ali manj potrebne stvari izdelujejo. Večje kot je povpraševanje v vsakdanjem življenju in drugod, večja je predelovalno-obdelovalna produkcija, odpadki pa se nezadržno kopičijo. Včasih se zdi, da smo pripravljeni za čim hitrejšo pot do zelene vsebine na sredini pustiti ali celo zahtevati, da »pade proč« kot »neuporabno« vse drugo – in to ne le pri v plastiko ovitih neživih izdelkih, pač pa tudi pri vsem živem, kar nas obdaja, celo bližnjih ljudi. Tudi zato si velja prizadevati za čim manj odpadkov.

odpis

odpís -a samostalnik moškega spola

september 2019 / Nina Ledinek

Včasih se zgodijo prav neverjetna naključja. Ko sem izvedela, katera beseda je izbrana za besedo tedna, sem ravno izpolnjevala obrazec za odpis računalnika, ki mi je nepreklicno odpovedal pokornost.

V zgornjem primeru gre seveda za druge vrste odpis od tistega, o katerem govorimo po navedi. Korpus Gigafida, ki ga jezikoslovci pogosto uporabljamo pri analizi aktualne jezikovne rabe, namreč kaže, da besedo odpis najpogosteje uporabljamo v zvezah tipa *odpis dolga, terjatve, davka*. Ko odpisujemo, torej običajno *delamo, da kaj ne obstaja več ali le v manjši meri*, kot je razloženo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika.

Ob besedi odpis pa sama nehote pomislim tudi na slovaropisje. Neredko namreč slišimo, da je ta dejavnost, kot mnoge druge, v sodobnem času zaradi

tehnološkega napredka malodane nepotrebna. Seveda pri opisu stanja nekoliko pretiravam. V zadnjih desetletjih so se zaradi tehnološkega napredka tudi v slovaropisju zgodili pomembni premiki, ki vplivajo tako na metodologijo sodobnega slovarskega dela kot tudi na dojemanje, kaj in kakšni naj sodobni slovarji bodo. In realnost slovaropisja in slovarjev je že nekaj časa elektronska. Ob tem pa si želim, da bi tehnološkemu napredku v enaki meri sledil tudi vsebinski (oba segmenta sta sicer povezana). Kot strokovnjaki sebi in uporabnikom dolgujemo, da o obstoječih in novih slovarskih konvencijah tehtno premislimo, da ne bi zgolj v želji po novem in drugačnem zavrnil česa, kar ni za odpis.

odpoklic

odpoklic -a samostalnik moškega spola

december 2023 / Tanja Fajfar

Odpoklic je glagolnik od *odpoklicati*, ki ima v SSKJ2 dva pomena. Prvi se glasi 'odvzeti funkcije, pooblastila pred iztekom mandata', drugi pa 'zahtevati že prodano, oddano blago nazaj za določen čas'. Iz zadetkov v korpusu Gigafida 2.0 izvemo, da se najpogosteje odpokličejo župan, poslanec, veleposlanik, nadzornik, član, na primer nadzornega sveta, poleg njih pa še predsednik in uprava. Z *odpoklicem*, ki je pravni termin in zato vključen v Pravni terminološki slovar, se jim torej predčasno zaključijo pooblastilo za opravljanje določene funkcije.

Na osmem mestu po pogostosti pa je odpoklic izdelka, do katerega pride, če izdelek ne izpolnjuje predpisane kakovosti. Hiter pregled po spletu pokaže, da so predmet odpoklica različni izdelki. V zadnjem času so vse pogostejši od-

poklici živil, kar je za potrošnike gotovo skrb vzbujajoče. Čeprav naj potrošniki zaradi porasta števila odpoklicev ne bi bili bolj ogroženi kot prej, saj je razlog zanj spremenjen način obveščanja, skladen z zakonodajo Evropske unije, najbrž marsikdo ne kupi tistega kilograma mandarin, za kar se je prej brez pomisleka odločil.

Pri pregledovanju gradiva za tokratno besedo tedna pa sem našla še en *odpoklic*, ki sodi na popolnoma drugo področje. Uporablja se pri pasji vzgoji in označuje eno prvih povelj, ki naj bi se jih pes naučil. Uspešen odpoklic namreč zagotavlja, da se bo pes odzval, ko ga bo njegov skrbnik poklical. Ali je termin odpoklic za označevanje tega pojma najprimernejši ali bi bil mogoče ustrežnejši njegov sinonim priklic, pa je že druga tema, primerna za Terminološko svetovalnico, eno od dveh svetovalnic Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

odpoved

odpoved -i samostalnik ženskega spola

marec 2020 / Janoš Ježovnik

V obdobju od pepelnice do velikega tedna kristjani obhajajo postni čas. Štirideset dni *odpovedi* dobrinam, doživetjem, ki jih jemljemo kot samoumevne, da bi se duhovno pripravili na največji praznik. Praznik božjega samožrtvovanja, *odpovedi* iz ljubezni do ljudi. Iz tega nauka lahko tudi ateisti, ob *odpovedi* predsodkom, razberemo pomembno sporočilo.

Ko se v letu 2020 spopadamo z največjo zdravstveno krizo od uveljavitve cepiv, moramo misliti na tiste, ki bi jih bolezen lahko – neposredno ali posredno – najhuje prizadela:

starejše, šibkejš, kronično obolele, revne. Lahko godrnjamo nad *odpovedjo* koncerta ali predstave, ki smo ju želeli obiskati. Lahko nas pesti zamujena poslovna ali družabna priložnost zaradi *odpovedi* lèta, zaradi katere ne moremo v tujino. Lahko nas skrbi, kako zaradi *odpovedi* pouka poskrbeti za varstvo otrok. Vse to je utemeljeno. A kaj bi takšne osebne *odpovedi* v primerjavi z *odpovedjo* telesa, *odpovedjo* dihal?

Kaj z *odpovedjo*, v katero je prisiljen zdravnik, ko se mora odločiti, da bo intubiral le tistega izmed dveh pacientov, ki ima večje možnosti za preživetje? Kaj v primerjavi s študentom ali prekarnim delavcem, ki z danes na jutri dobi *odpoved*, ob koncu meseca pa mora vseeno plačati prispevke, najemnino, hrano? *Odpovedi* prizadevajo ravno tista področja – turizem, gostinstvo, kultura, izobraževanje –, kjer je prekarno delo najbolj razraščeno, in takšni delavci so izmed vseh zaposlitvenih skupin najbolj na udaru. Država menda sprejema interventni zakon, a v njem v času pisanja za te skupine – ničesar.

Čas bi bil, da ne mislimo le nase, temveč tudi na druge, ki imajo slabša izhodišča za soočenje s boleznijo, ter zanje sprejmemo nekatere *odpovedi*. Upamo lahko, da bodo *odpovedi* delu državne pomoči v korist šibkejših zmožni tudi njeni večinski prejemniki. Sicer bomo zelo jasno priče temu, kako blizu *odpovedi* je sistem, v katerem živimo. In mi sami kot ljudje.

odstop

odstòp -ópa samostalni^k moškega spola

februar 2020 / Metka Furlan

Kot strela z jasnega je odjeknila novica ter prepelavila domače in celo tuje medije, da je s svojega položaja odstopil naš premier Marjan Šarec. Pogostnost rabe dovršnega glagola *odstopiti* in njegove izpeljanke *odstop* se je občutno povečala, dogodek pa je samo eno povzdignil v besedo tedna.

V medijih bi se sicer za obe lahko uporabili sopomenki *abdicirati* in *abdikacija* s koreninama v latinskih *abdicāre* 'odreči (se), odpovedati (se)' in *abdicātiō* 'odpoved', a vse kaže, da se ob možni izbiri ne obotavljamo več in dajemo prednost takim, ki so dalj časa naše.

Beseda *odstop* je glagolnik iz *odstopiti*, spada v besedno družino iz glagola slovanskega izvora *stopiti*, ki ubeseduje pojem zavestne spremembe človekovega položaja, lahko popolnoma stvarno s korakom ali pa v prenesenem pomenu.

Najstarejša pisna potrditev za *odstop* sega v 18. stoletje, ko jo v Pohlinovem slovarju najdemo v pomenu 'ločitev od vere, versko odpadništvo'.

V obsežnejšem Gutsmanovem ima *odstop* več pomenov, saj je za glagolnike značilno, da nove pomene zlahka pridobivajo prek svojih besedotvornih predhodnikov glagolov, ko so ti rabljeni v različnih skladenjskih zvezah. Gutsman ponovno sporoča, da *odstop* označuje ločitev od vere in navaja skladenjsko predlogo *odstopiti od vere*, besedna zveza *odstop morja* pa pomeni isto kot sodobno *oseka* 'upad(anje) morske gladine'. Toda v Vodnikovem rokopisnem slovarju že sam *odstop* označuje oseko. Tudi tako nastajajo nove besede.

Kjer ima splošni slovar razlago, ima terminološki slovar definicijo. **Razlaga** prikazuje pomen, ki nastopa v besedilih in je vpet v razmerja do drugih pomenov v poimenovalnem sistemu jezika, **definicija** pa opredeljuje pojem v pojmovnem sistemu stroke.

ogenj

ôgenj ôgnja samostalnik moškega spola

julij 2022 / Jožica Škofic

Starogrški filozof Empedoklej je verjel, da svet sestavljajo štirje večni elementi: voda, zrak, zemlja in ogenj, ki jih uravnavata ljubezen in sovraštvo. Tako kot voda, zrak in zemlja je torej tudi ogenj del človekovega naravnega okolja, zato je tudi beseda *ogenj* prastara in skupna mnogim indoevropskim jezikom.

Kaj pravzaprav je ogenj? Gre za pojav, pri katerem snov ob spajanju s kisikom pri določeni temperaturi sprošča svetlobo in toploto, ob tem pa še različne proizvode kemijskih reakcij ob svojem izgorevanju. Za ogenj so torej potrebni vnetljiva snov, kisik in toplota – in teh je v vročih poletnih dneh več kot dovolj povsod okrog nas. V izsušeni poletni pokrajini, ki je zaradi podnebnih sprememb deležna vedno manj osvežilnih padavin in vedno višjih temperatur, ni treba veliko, pa vzplamti ogenj, ki se lahko hitro razširi v uničujoč požar ... Tudi zato je prepovedano *kurjenje ognja* v naravi, čeprav je poletno posedanje ob *tabornem ognju* prav tako kot klepet ob *ognjišču* peči ali kamina v mrzlih zimskih dneh prijetno in pomirjujoče. Toda v nasprotju z ognjem v naravi je bilo *ogenj* na *ognjišču* tisočletja treba vzdrževati, da se je bilo ob njem mogoče greti ali na njem kuhati, zato je postal tudi

sinonim za dom in varnost. Človek je torej ogenj že v svoji davni preteklosti znal uporabiti za svoje preživetje, celo za napredek in razvoj človeštva – a ga tudi izrabljati za njegovo uničevanje ... Zato ima beseda *ogenj* lahko tako pozitivno kot negativno konotacijo – tudi ko se rabi v prenesenem pomenu.

Če je dekle *živi ogenj* ali je fant ves v *mladostnem ognju*, ko načrtuje svojo prihodnost, če srce gori v *ognju ljubezni* ali komu v očeh žari *ogenj veselja* in je ves *ognjevit* od navdušenja, če umetnik žari od *notranjega, ustvarjalnega ognja* ..., je to čisto nekaj drugega, kot če kdo priliva olja na *ogenj prepira* ali razpihuje *ogenj sovraštva*, če mora iti skozi *ogenj terorja* ali se boriti v *navzkrižnem ognju* ali pa ga celo čaka *večni ogenj*. Če dam za koga *roko v ogenj*, sem prepričana, da je pošten, a se zato lahko tudi opečem, in včasih je za *ogenj v strehi* dovolj že nepremišljena beseda, zato se res ni smiselno *igrati z ognjem* ... Biti nosilec *olimpijskega ognja* je čast, ki si jo je treba zaslužiti s trdim delom, biti zmagovalec v igri *med dvema ognjema* pač ni dovolj ...

Sonce – *ognjena krogla* – je ob čisti vodi in zraku vir življenja na Zemlji. A čeprav je poletje in čas počitnic, si v teh dneh najbrž vsi želimo predvsem osvežitve v obliki dežja, ki bi pogasil ogenj na Krasu in pomagal gasilcem, ki se z vsemi močmi borijo z *ognjenimi zublji* ... Naj se kot ogenj širijo samo še dobre novice.

olimpijec

olimpijec -jca samostalnik moškega spola

julij 2024 / Dejan Gabrovšek

Beseda *olimpijec* ima po SSKJ2 tri pomene: prvi pomen označuje grškega boga, ki biva na gori *Olimp*, drugi pomen označuje olimpijskega tekmovalca, tretji pa zelo slavnega, čaščenega človeka, zlasti umetnika. Prvi pomen sedaj živi le še v antični literaturi, tretjega bi v sodobnih besedilih najverjetneje komaj še našli, izrazito pa v teh dneh izstopa drugi pomen, to je olimpijski tekmovalec.

Olimpijci in olimpijke izstopajo tudi zato, ker olimpijske igre potekajo na dve leti, torej jih ne moremo gledati vsak dan: na vsakodnevne dogodke, četudi so grozni, namreč hitro postanemo neobčutljivi. In če se že olimpijske igre zgodijo redko, se še redkeje zgodi, da kakšen olimpijec postane tudi *olimpionik*, to je olimpijski zmagovalec. Beseda *olimpijec* se torej praviloma nanaša na izbrano peščico, ki si je svoj status zagotovila s trdim delom, dolgoletnim treningom in odrekanjem, delno pa tudi s srečo. Glede sreče pa tudi za olimpijce na njihovih nastopih velja pregovor, da sreča spremlja hrabre.

olimpijski

olimpijski -a -o pridevnik

julij 2021 / Duša Divjak Race

Beseda *olimpijski* je vrstni pridevnik, ki se najpogosteje nanaša na poletne ali zimske *olimpijske igre*. Zaradi ekonomičnosti izražanja lahko namesto besedne zveze uporabljamo

tvorjenko *olimpijada*, v kateri prepoznamo v slovenščini, pa tudi drugih jezikih, produktivno besedotvorno obrazilo *-i(j)ada*, ki izhaja iz grščine in se je razmahnilo zlasti v publicistiki, najpogosteje v imenih prireditev in tekmovanj.

Če je na kolesarijadah, bogračijadah v središču bolj druženje in zabava, imajo *olimpijade* prestižnejši značaj, saj označujejo tudi pomembna mednarodna tekmovanja nasploh. Taka so *matematična* in *šahovska olimpijada* ter *lingvistična olimpijada*, na kateri so slovenski mladi jezikoslovci v preteklosti že osvojili *olimpijsko zlato* in tako postali *olimpijski zmagovalci* v tekmovanju skupin ali *olimpioniki*, če se izrazimo intelektualistično vzneseno.

Pridevnik *olimpijski* je tvoren iz poimenovanja pokrajine *Olimpija* pod goro *Olimp*, ki v grški mitologiji velja za prebivališče bogov. Olimpijske igre so imele v antični Grčiji verski pomen, odvijale so se v Zevsovo čast, še danes pa poudarjajo *olimpijsko idejo* o sožitju, ki jo od 1913 simbolizirajo *olimpijski krogi*.

Olimpijadi v vseh športnih panogah ne pripisujejo statusa najpomembnejšega tekmovanja, a je zavest o veličini *olimpijskega* močno živa v jeziku. Beseda *Olimp* namreč metaforično pomeni 'najvišji, najuglednejši položaj' (SSKJ2), zato tudi ko ni olimpijade, npr. rečemo, da športniki naskakujejo *klubski Olimp* in prinašajo pokale iz *evropskega košarkarskega Olimpa*, podjetniki pa se poskušajo povzpeti na *poslovni Olimp*.

omrežnina

omrežnina -e samostalnik ženskega spola

december 2024 / Tanja Mirtič

Beseda *omrežnina* je bila
kandidatka za besedo
leta 2024.

Kljub stotinam prazničnih lučk, ki nas spremljajo ves december, se je marsikomu ob prejemu položnice za električno energijo stemnilo pred očmi. Razlog je bila omrežnina, ki je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika razložena kot plačilo za uporabo elektroenergetskega omrežja. Beseda se je v zadnjih dneh pojavljala zlasti v zvezah dvig omrežnine, cena omrežnine, izračun omrežnine, strošek omrežnine, višina omrežnine, zamrznitev omrežnine.

Samostalnik *omrežnina* je v neposredni povezavi s samostalnikom *omrežje*, in sicer v slovarkem pomenu 'poti, kanali, napeljave s pripadajočimi objekti na določenem območju'. Samostalniki, tvorjeni z obrazilom *-ina*, pogosto izkazujejo raznovrstne dajatve, pristojbine oziroma prispevke. Končaj *-ina* je lahko naglašen (na primer cestnina, parkirna, mostnina, plovna, kilometrina) ali nenaglašen (na primer dávščina, kanalščina, urbárščina).

Živimo v obdobju, ko se na državljane prenaša vedno večja finančna bremena. Ob vsem tem dogajanju se lahko vprašamo, kaj se zgodi s prihodki iz vseh mogočih dajatev. Ali se prihodki iz omrežnine res uporabljajo za vzdrževanje in upravljanje elektroenergetskega omrežja? Ali se prihodki iz parkirnin uporabljajo za urejanje plačljivih omrežij parkirišč? Ali se prihodki iz

cestnin resnično namenjajo vzdrževanju avtocestnega omrežja? Ali morda s plačevanjem teh dajatev nehote vzdržujemo in podpiramo tudi kaka druga bolj lakomna omrežja v ozadju?

onesnaženje

onesnaženje -a samostalnik srednjega spola

avgust 2019 / Boris Kern

Slovar slovenskega knjižnega jezika 2 pri geslu *onesnaženje* izkazuje le pomen v kontekstu škodljive spremembe okolja, kar potrjujejo tudi zgledi: *onesnaženje morja, vode, zraka; stopnja onesnaženja se je povečala*. Tem zvezam bi bilo treba dodati sodobnejše, ki jih najdemo v korpusnem gradivu: *svetlobno onesnaženje, zvočno onesnaženje* ter tudi *vizualno onesnaženje*, ki se nanaša predvsem na neokusno (prekomerno) plakatanje, oglaševanje ali pa manko dobre arhitekture.

Vendar tudi v tem primeru ne smemo ostati zgolj na ravni oblike. Svojevrstno onesnaženje predstavlja tudi izredno škodljiva vsebina. Na primer v obliki nestrpnih plakatov, ki se danes brez težav bohotijo ob cestah in so le odraz onesnaženja družbe v podobi populizmov, nacionalizmov, rasizmov, seksizmov, ksenofobije, islamofobije, homofobije, transfobije ipd. Tovrstna vsebina, ki se kaže tudi v obliki tendencioznega poročanja s senzacionalističnimi naslovi, človeku uniči dan, še preden se ta zares začne ... In vse to so posledice slabega dela. Dela človeka.

Poznamo izredno uspešno akcijo Očistimo Slovenijo, ki bi vsekakor morala postati tra-

dicionalna. In skrajni čas je, da se pri tovrstni akciji ne osredotočimo le na polivinil, odslužene gume in frižiderje ... Akcijo bi veljalo razširiti tudi na vse omenjene toksične izme in fobije. Tudi problem onesnažene vode v Žusterni bo slej ko prej odpravljen. Posledice onesnaženja v obliki (za)sejanega sovraštva med ljudmi pa je veliko težje sanirati.

oploditev

oploditev -tve samostalnik ženskega spola

marec 2023 / Mija Michelizza

Če še niste dopolnili 40 let in ste rojeni v Sloveniji, ste morda med nekaj odstotki populacije, ki je bila spočeta z biomedicinsko pomočjo. Leta 1983 smo namreč zabeležili prvo uspešno zunajtelesno oploditev, z zdravljenjem neplodnih parov pa so sicer na Ginekološki kliniki Ljubljana začeli že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja.

Tretja knjiga prve izdaje SSKJ, ki vsebuje slovarske sestavke iztočnic od Ne do Pren in torej vključuje tudi besedo *oploditev*, je izšla leta 1979, zato lahko v njej najdemo le besedno zvezo *umetna oploditev*, ki je razložena kot 'oploditev z vnašanjem semena v rodila brez spolnega dejanja', besedna zveza *zunajtelesna oploditev* pa je prvič uslovarjena v slovarskem delu Slovenskega pravopisa 2001.

Listkovna kartoteka, v kateri so shranjeni iztržki iz različnih leposlovnih in neleposlovnih besedil, prepisi razlag iz domačih in tujih slovarjev ter enciklopedij, vprašanja terminološkim svetovalcem in njihovi odgovori nanje, je bila glavni vir za pripravo SSKJ. Iz listkov pri besedah *oploditi* in *oploditev* lahko razberemo, da so se avtorji

slovarja s pomočjo terminoloških svetovalcev zlasti spraševali, kako poljudno, a hkrati z vidika vseh strok ustrezno razložiti te besede, ki se uporabljajo za vsa živa bitja, od rastlin do človeka.

Z željo po strokovni ustreznosti in ustrezni slovarski predstavitvi tudi najnovejših znanstvenih spoznanj pri pripravi novega splošnega razlagalnega slovarja eSSKJ sodelujemo s 94 strokovnjakinjami in strokovnjaki različnih področij, ki običajno poleg svojih raziskav s pregledi nastajajočih slovarskih sestavkov opravljajo družbeno izjemno pomembno delo.

Nujno je, da so ključna znanstvena dognanja in spomini nanje tudi v medijih bolj izpostavljeni, kajti znanje *oplaja* družbo, znanje s področja zunajtelesne *oploditve* pa še prav posebej.

osebnost

osébnost -i samostalnik ženskega spola

januar 2023 / Januška Gostenčnik

Osebnost je v debel samostalniški kožuh preoblečena lastnost *osebne*, ki nosi pridevniške najlonke *osebe*. Ta je nadela usnjene predložne

rokavice *sebi*, stranskosklonski različici posameznika *jaz*. Jaz pa sem lahko mnogo tega. V podjetju sem *pravna osebnost*, za psihologa *motena osebnost*, za prepirljivca *konfliktna osebnost*, za vodljive in ranljive *močna osebnost*, za pretirano zgovorne *introvertirana osebnost*, pri zgodovini *zgodovinska osebnost*, z brazilsko dvignjeno zadnjico in posnetki na TikToku *internetna osebnost*, ali pa, kot si odrasli radi rečemo, *formirana osebnost*.

Povsod tu ta mogočni samostalniki vedno ob sebi potrebuje primerno oblečenega spremljevalca, ki naj pove, za katero priložnost smo prišli na ples. Na plesišču se med vrtenjem *osebnost* lahko razvija, z učenjem plesnih korakov gradi svojo samozavest in se s tem oblikuje, v paru také in sama drugače. Preko svojih danosti najverjetneje ne gre, je že tako, da je za balerino nujno tako in tako oblikovano stopalo. Z menjavanjem soplesalcev, od katerih jo vsak drugače drži za roko in od nje zahteva različne gibe, se ji lahko hitro zazdi, da se mora ohraniti, da mora vedeti, kateri koraki so njeni in kateri ne, da se ji plesna obleka ne zatika med nogami. Plesišče je vedno tudi gledališče, kjer so gledalci tisti, ki presojujejo o položaju *osebnosti*.

Ona tako morda postane tudi družbeno ali kulturno pomembna in s tem pridobi kronico ugleda. Zdaj ne potrebuje pridevniških okrasikov in nakita. S tem *osebnost*, ki je začela pri sebi, postane malo tudi od vseh drugih. Ko pa glasba potihne in luči zaspijo, je še vedno samo svoja, tudi ko sleče vsa oblačila, ponoči zaspri in sanja o svojem plesu.

osvežitev

osvežitev -tve samostalniki ženskega spola

julij 2022 / Janoš Ježovnik

»Večjo osvežitev in najverjetnejši konec vročinskega vala vremenoslovci napovedujejo za torek in sredo, ohladitev pa bi lahko prinesla tudi nekaj padavin.« Tako je zapisal časnik Delo v soboto, 23. 7. 2022, tako rekoč ob vrhu zadnjega vročinskega vala. In smo na srečo osvežitev ozračja tudi dočakali ter nekoliko lažje zadihali.

Slovar slovenskega knjižnega jezika pri geslu *osvežitev* beleži stavčni zgled *napovedujejo osvežitve z nevihtami*. Tovrstno rabo opredeljuje kot značilno za publicistična besedila in jo skopo razlaga z besedico *dež*. Da v istem stavku poleg *osvežitev* nastopajo tudi *nevihte*, je skoraj preroško.

Za opis osvežitve, ki je prekinila predhodni vročinski val v začetku tega meseca – tako je, julij 2022 nas je obdaroval s kar dvema obdobjema ekstremnih temperatur –, ruvala drevje in vnovič poplavlila mestne podvoze, le *dež* nemara res ne zadošča. Tudi to neurje pa zbledi v primerjavi s tistim, ki je – v osvežitev spomina – v enakem obdobju leto poprej povzročilo uničujoče poplave v več evropskih državah, najtežje v Nemčiji.

Če tega še nismo uzavestili, nas bodo ekstremni vremenski pojavi sami soočili z dejstvom, da postajajo stalnica in da se bomo z njimi morali naučiti živeti. Še vedno lahko preprečimo dolgoročno nepopravljivo škodo, a za to si bo treba priznati, da je produkcijski sistem, ki terja večno rast in se pri izkoriščanju naravnih virov ne ustavlja niti ob obetu ekološkega uničenja planeta, ki je naš edini dom, potreben temeljite osvežitve.

otrok

otròk -ôka samostalnik moškega spola

oktober 2022 / Januška Gostenčnik

Rekonstruirani praslovanski pomen besede otrok je 'tisti, ki ne govori, ki nima govora'. Sama beseda danes v slovanskih jezikih pomeni različno, v bolgarščini 'fant', v stari ruščini 'deček, paž', v ukrajnščini in stari poljščini 'delavec', v lužiški srbščini 'hlapec' in v češčini 'suženj'. Tako še vedno nekdo, ki ne zna ali nima pravice govoriti. In prav zato se vedno najde kdo, ki govori v njegovem imenu. Kako bo to ločil od svojega? In kako razmejuje svojo omejenost od tega, kaj je dobro za otroka? Komaj od tega tedna lahko otroka zakonito posvojita dve mami ali dva očeta.

»Za otroke gre«, so protestniki, potreseni s sladkorjem v prahu, govorili nekaj let nazaj. Ne, za napuh gre in za aroganco, da govorimo za tistega, ki nima svoje besede in ki mu v Sloveniji, za razliko od mnogih drugih evropskih držav, ne namenimo varuha zgolj za njegove pravice. Hkrati pa zaradi majhnega števila rojstev in vedno večjega števila starcev skoraj malikujemo vsak prihod otroka na ta svet, ga v prvih letih življenja zasipamo s pozornostjo, zdravo prehrano, skoraj obsedeno spremljamo vsak njegov premik že v maternici, ga obilno informiramo o njegovih pravicah že na začetku osnovne šole in mu nudimo vse možnosti izobraževanja, da bo postal super človek.

V tej isti družbi pa otroka zlorablamo na vse možne načine, ga posiljujemo, mu ubijamo mamo pred očmi in ga puščamo lačnega in prezeblega. Vsem otrokom tega sveta želimo vse dobro, rojenim, posvojenim, kupljenim, zapuščenim.

parkelj

párkelj -na samostalnik moškega spola

december 2024 / Mladen Uhlik

Beseda *parkelj*, ki označuje zloveščega spremljevalca Miklavža, ni povezana z istozvočnico, ki pomeni roženo tvorbo na koncu prstov nekatere živali. Posebnost besede za Miklavževega spremljevalca je, da ima lahko v odvisnih sklonih podaljšano osnovo s soglasnikom *n*, npr. *parkelj-na*. Ta pojav pogosto nakazuje, da je bila beseda prevzeta iz nemščine.

Etimološki slovar M. Snoja besedo *parkelj* povezuje z avstrijsko-nemškim *Pärtel*, koroško in štajerskonemško besedo *Partl* in bavarsko *Bartl*. Vendar pa so v nemško govorečem prostoru črni kosmati spremljevalci Miklavža najpogostejše imenovani krampusi. Omembe krampusov naj bi segale že v germansko mitologijo, kjer je bil krampus povezan s prihodom zime in krajšanjem dneva. Sodobni parklji in krampusi so torej nekakšna mešanica starih poganskih duhov zime in poznejšega krščanskega izročila.

Tradicija miklavževanja s parkeljni se je kljub poskusom ukinitve ohranila in ostaja priljubljena po vsej srednji Evropi. V Avstriji so pogosti sprevodi parkeljnov, obhodi našemljencev brez Miklavževega spremstva. D. Ovsec v Slovanski mitologiji navaja, da parkeljni na avstrijskem Koroškem ustavljajo avtomobile, odpirajo vrata, stresajo potnike in jih božajo s hrapavimi rokavicami.

Naj še omenimo, da parkeljni niso zgolj grozljiva bitja, obstajajo namreč tudi sladki oziroma kvašeni, ki se jih otroci veselijo. Te parkeljne se poje, brez njih pa bi bilo miklavževanje prav pusto.

pasji dnevi

pásji dnévi samomnožinska stalna besedna zveza moškega spola

avgust 2021 / Marko Snoj

Pasje vroči so bili letošnji pasji dnevi. Saj zato se pa reče *pasji dnevi*, ker je takrat *pasje vroče*, kajne? Ne in še enkrat ne! Kot je v življenju že skoraj pričakovano, je resnica ravno obratna. Pasja vročina je poimenovana po pasjih dnevih – *pasji dnevi* pa so nekdanji astronomski termin za čas med 23. julijem in 23. avgustom, ko Sonce vzhaja v ozvezdju Veliki pes.

Najsvetlejša zvezda tega ozvezdja in nočnega neba sploh pa je Sirij, ki so ga helenistični astronomi imenovali tudi *Kýōn*, tj. z izrazom, ki v grščini pomeni 'pes' in ga imamo mi danes v tujki *kinologija* 'veda o psih'.

V pasjih dnevih se v Grčiji in drugih sredozemskih deželah zemlja in morje že tako segrejeta, da se ozračje ne shladi več niti ponoči. Nastanek te neugodne vročine so starogrški astronomi pripisovali sodelovanju Sonca in Sirija, ki v tem času vzhaja malo pred Soncem, z njim potuje prek svetlega neba in malo pred njim tudi zaide.

Izraz *pasji dnevi* je tako kot nemški *Hundstage*, nizozemski *Hondsdagen*, angleški *Dog days*, hrvaški, srbski, bosanski in črnogorski *pasji dani*, češki *psí dny* in ruski *sobáč'i dñi* preveden iz starogrškega *kynádes hēmérai*, v katerem množinska oblika *kynádes* 'pasji' pravzaprav pomeni 'Sirijevi'. Rimljani so ta izraz prevedli s *caniculares*, ki je tvorjenka iz manjšalnice latinskega samostalnika *canis*, ki prav tako pomeni 'pes'.

In ker je vročina v *pasjih dnevih* neugodna, je iz pofrazemljenega termina pri pridevniku *pasji*

vzbrstel nov pomen 'temperaturno neprijeten'. Poleti rečemo, da je *pasje vroče* in da *nam je vroče kot psu*, pozimi, ko nastopi *pasji mraz* in *nas zebe kot psa*, pa, da je *mraz kot pes* – kar se v osrednji in zahodni Sloveniji, kjer kratki *a* izgovarjamo polglasniško, celo rima: torej bo že držalo!

In potem počasi vse neugodno postane *kot pes*: *utrujen* ali *zaspan sem kot pes*, *lačen* ali *žejen sem kot pes*, *srbi me kot psa*, *garam kot pes*, *bojim se kot pes*, nekdo je *grd kot pes*, *hudoben kot pes*, *len kot pes*, *tečen kot pes*, *dolgočasen kot pes*, kaka stvar *smrdi kot pes* itd. itd. Mnogi jeziki so iz svojih izrazov za *pasje dneve* naredili frazeme in rekla, a tako kot slovenščina se tu menda ni razcvetel noben drug.

pentlja

pêntlja -e samostalnik ženskega spola

julij 2022 / Metka Furlan

Slovenci živimo in dihamo za naše športnike, ki nas z izjemnimi dosežki navdušujejo, da vsaj za kratek čas pozabimo na vsakdanjo realnost. Do 24. julija 2022 bodo oči uprte v naša kolesarska asa. Včeraj se je namreč začel sloviti Tour de France, za katerega se v zadnjih letih pojavlja pomenski ustreznik *Francoska kolesarska pentlja*.

Zakaj se je *pentlja* znašla v podomačenem imenu kolesarske dirke po Franciji, če je njen osnovni pomen 'trak, zavezan v okrasni vozle z dvema zankama'? Ker je *kolesarska pentlja* prevedenka nemškega neuslovarjenega neologizma *Fahrradschleife* iz *Fahrrad* 'kolo' in *Schleife* 'zanka, pentlja', ki ustreza terminom v francoščini *Tour de France*, italijansko *Giro d'Italia*, špansko *Vuelta*

a España. Prevod s *pentlja* v novem pomenu 'ne nujno krožno speljana in lahko tudi prekinjena, a zaključena trasa za kolesarjenje' je verjetno dopuščala njena metaforična raba, ko označuje cestišča, podobna pentlji ali zanki, kot ponazarja raba *ceste se prepletajo v pentlje*, predstavljena v SSKJ, ali pa *Z izjemo dveh zelo kratkih odsekov po regionalni cesti je celotna pentlja speljana po slikovitih in mirnih poteh Bloške planote*. Preden se je za križišče v Tomačevem ustalila oznaka *krožišče Tomačevo*, se je leta 1984 pisalo, da se tam gradi cestna pentlja.

Na Franu zveze *kolesarska pentlja* ne bomo našli, drugod na internetu pa se najde npr. naslov *Bloška kolesarska pentlja*, stavka *Danes se začenja slovenska kolesarska pentlja in Slovenija ima po štirih letih spet zmagovalca domače kolesarske pentlje*. Za *Giro d'Italia* se pojavlja prevod *Italijanska pentlja* brez pridevnika *kolesarska*, kar se ponavlja v *slovenska pentlja* (za kolesarsko dirko *Po Sloveniji*), *španska pentlja* (za *Vuelta ...*), *francoska pentlja* (za *Tour ...*).

Pentlja odraža le drobec v jeziku stalno delujočega pojava spreminjanja pomenskega, a tudi formalnega dela besed. Včasih se je *pentlja* glasila *petlja ...*

pika

pika -e samostalnik ženskega spola

december 2023 / Mija Michelizza

Na božično jutro je košarkarske navdušence razveselila novica, da je Luka Dončić kot šesti najmlajši igralec v ligi NBA presegel mejnik 10.000 točk oziroma *pik*, kot bi rekli v manj formalnem položaju. Izjemen dosežek, čeprav

seveda upamo in verjamemo, da v svoji karieri še ni postavil *zadnje pike*.

Če poskušamo takole na hitro potegniti črto pod iztekajoče se leto, se je tudi tokrat pokazalo, da so bili uspehi naših športnic in športnikov med svetlejšimi točkami v njem. Zagotovo pa ne moremo mimo vseh naravnih nesreč in zlasti avgustovskih poplav, ki so uničile mnoge domove. Zdi se, da smo letos vsako decimalno stopinje globalnega segrevanja Zemljinega površja občutili veliko burneje kot kadarkoli prej. Na srečo se je tudi tokrat pokazalo, da še vedno lahko računamo na vsesplošno solidarnost s pomoči potrebnimi in da če se povežemo, skupaj zmoremo marsikaj.

Vseeno pa je letos Človeštvo dobilo veliko *črno piko*, ki bo še dolgo ostala neizbrisana. Nerazumljivo, nepojmljivo in predvsem nedopustno je čisto vse, kar se dogaja v Gazi. In kot da že samo razčlovečenje ljudi, ki so se znašli na vojnih območjih, ni dovolj, je za *piko na i* javnosti skoraj povsem prikrito, kolikšen ogljični odtis puščajo vojne, saj o teh emisijah državam ni treba poročati. A ogljični odtis se požvižga na uradno statistiko in le upamo lahko, da nas mati Narava ni vzela na *piko*.

In tule bomo *postavili piko*, tudi na letošnje leto – vsekakor v upanju, da bo novo leto prineslo povsem novo, človeštvu in naravi bolj naklonjeno poglavje.

pismenost

pismenost -i samostalnik ženskega spola

december 2023 / Mojca Kumin Horvat

V minulih dneh so v javnosti odmevali ne naj-

Listkovna kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

ZRC SAZU je zbirka kartic, ki so bile uporabljene za zbiranje in urejanje podatkov o slovenskem jeziku. Predstavlja izčrpno zbirko jezikovnega gradiva v obliki 3,4-milijonske listkovne kartoteke, ki je nastajala vse od leta 1945. Zbirka je bila kot osnovni slovarski vir namenjena izdelavi slovarjev slovenskega jezika in predstavlja še danes v mnogih pogledih pomemben dokument za razlago jezikovnih lastnosti posameznih leksemov, sprememb v določenih obdobjih, pogosto pa je tudi metodološki pripomoček pri iskanju pojasnil za podobo slovarskih redakcij v slovarskih delih povojnega obdobja. Na osnovi te zbirke, ki jo danes v klasični listkovni kartoteki hrani Arhiv Republike Slovenije, so nastala temeljna slovarska dela, med drugim *Slovar slovenskega knjižnega jezika* – s stranskimi produkti: *Besedišče v SSKJ nesprejetega besedja*, *Slovenski pravopis* 2001 in *Sinonimni slovar slovenskega jezika*.

bolj optimistični rezultati mednarodne raziskave Pisa 2022, ki ugotavlja stopnjo bralne, matematične in naravoslovne pismenosti pri petnajstletnikih z vsega sveta, tudi iz Slovenije.

Pismenost je 'znanje branja in pisanja' – *pismen* človek je torej 'tisti, ki zna pisati in brati', oziroma 'tisti, ki kaj obvlada in zna kaj uporabljati', *funkcionalno pismen* je 'tisti, ki je poleg pisanja in branja sposoben razumevanja praktičnosporazumevalnih besedil in osnov računalniških operacij ter matematičnih predstav', *digitalno pismen* pa je 'tisti, ki obvlada znanja in veščine za učinkovito uporabo računalnika, interneta, in uspešno komunicira prek elektronskih medijev'.

Kot lahko izvemo v Terminološki svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, najdemo v najsodobnejšem besednjaku slovenskega jezika pojme za še več vrst pismenosti, ki jih od nas zahteva sodobni čas: to sta

grafična pismenost, 'sposobnost branja in razumevanja grafikonov, diagramov, zemljevidov', in *vizualna pismenost*, 'sposobnost luščenja informacij s slik v najširšem smislu'.

Manj kot eno leto pa sta stari besedni zvezi *strojnoprevajalska pismenost*, 'obvladovanje orodij za strojno prevajanje', in *umetnointeligenčna pismenost* ali 'sposobnost razumevanja umetne inteligence, o tem, kako ta deluje in kako živeti z njo'.

Poleg teh pojmov, ki vsi opisujejo določeno vrsto znanja, srečamo besedo pismenost v drugem pomenu v literarni zgodovini (npr. *glagolska pismenost*). Z njo poimenujemo slovanske rokopisne spomenike, zapisane v glagolici. Tretji pomen besede pismenost, tj. 'slovnica', pa najdemo v naslovu Vodnikove slovnice iz leta 1811 – *Pismenost* ali *Gramatika za prve šole*.

Katere vrste pismenosti človek pravzaprav potrebuje za življenje? Tu so še glasbena, kartografska, ekološka in kulturna pismenost. Kaj pa čustvena in socialna pismenost?

pismo

pismo -a samostalniik srednjega spola

november 2020 / Metod Čepar

Pismo, napisano z našim pismom, lahko dam v pismo. O pismo! Pojdemo po vrsti. Doma imam vedno na zalogi nekaj ovojníc z listom papirja za navadno daljša sporočila po pošti. Sploh zdaj okoli novega leta se vsaj za nekaj ljudi potrudim, da jim v taki ovojnici pošljem sporočilo. Krajša uradna ali poslovna pisna sporočila občasno dobivam, nisem pa še dobil cirkularnega pisma.

Morda kako okrožnico, cirkularna mi je pa bolj znana žaga. Sveto pismo kot temeljna knjiga krščanske in deloma judovske vere ima svoj prostor ne samo doma, ampak tudi v službi, saj je ena prvih knjig, ki je prevedena v slovenščino. Ženitnega pisma mi ni treba sestavljati, svoje pismo sem pa izumil kot srednješolec. Čeprav, raje recimo temu skrivna pisava, v njej sem zapisoval stvari, ki jih starši niso smeli prebrati (prosim, ne pošljite jim priporočenega pisma, sicer si bomo začeli pisma izmenjevati in to zelo osebna). Seveda se, kar je meni najbolj všeč, pismo sklanja (lahko tudi pregiba, nikakor pa ne prepogiba) po srednjem spolu. Prav nič posebnega nima v svoji paradigmi, ali pač? Vrinjeni polglasnik v roditeljsko množino. Pism bi znal enozložno izgovoriti marsikateri govorec kakega od rovtarskih narečij, ostali pa imamo raje, da ni preveč enoličnih pisem.

pivec

pívec -vca samostalniik moškega spola

september 2020 / Andrej Perdih

Nekateri pravijo, da smo Slovenci narod pivcev. Resnici na ljubo bi to lahko rekli za marsikateri narod. Brez slabe vesti si priznajmo, da smo pri prvi povedi v hipu in brez kančka dvoma vsi (ali skoraj vsi) razumeli, da je govora o pitju alkoholnih pijač, ne pa katerih koli pijač. Gre za povsem običajen jezikovni pojav, pri katerem beseda v določenem sobesedilu vzbudi v naših možganih točno določen pomen. Pri tovrstnih jezikovnih avtomatizmi na druge pomene pogosto sploh ne pomislimo.

Pogled v Sinonimni slovar slovenskega jezika nam za besedo *pívec* pokaže lep nabor eno- in dvobesednih sopomenk, pri katerih so pivci večinoma specializirani za pivo ali vino: od šaljivih *pivski bratec* in *vinski bratec* vse do starinskega izraza *vinska mušica*, ki namesto živali tokrat označuje človeka.

A kot se lahko prepričamo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ima beseda *pívec* še en pomen. Pri njem je pomembno le to, da nekdo pije, ne pa tudi, kaj pije. Le iz tega pomena smo lahko prišli do *kavopivca* in *vodopivca*. *Mlekopivca* smo skorajda že prepustili zgodovini, a se beseda tu in tam še vedno kje pojavi. Bolj pogosto se vendarle govori in piše o *pivopivcih* in *vinopivcih*, pa tudi *nepivcih*. In čeprav besede *teranopívec* ne najdemo niti z lučjo, terana za pívce gotovo ne primanjkuje.

pivo

pívo -a samostalnik srednjega spola

avgust 2020 / Danila Zuljan Kumar

Rojena sredi obilja briških vinogradov moram priznati, da pivo ni moja pijača, mi je pa iz istega vzroka blizu védenje o predanem delu hmeljarjev in pivovarjev, da trgu lahko ponudijo dober proizvod. Ker o pivu vem bore malo, sem med kolegi opravila mimobežno anketo, s katero sem izvedela nekaj zanimivih podatkov, kot je npr., da so v srednjem veku na Nemškem namesto umazane vode vsi pili pivo, saj se prek njega niso prenašale klice kužnih bolezni. Zabaven mi je bil tudi podatek, da je bila nekdaj v Mariboru menda samo ena gostilna, ki je ponujala »neštajersko rdeče« pivo. V koliko ljubljanskih gostilnah si lahko pil bolj grenko »zeleno« pivo, nisem uspela izvedeti.

Besedo *pivo* smo Slovenci prevzeli od bratskih Čehov in je prvotno pomenila pijačo. V delu pogovorne slovenščine tej konkurira beseda *pir*, ki izhaja iz bavarsko nemške besede *Pier*. Ta pa se je razvila iz starovisokonemške besede *bior*, kar lahko prepoznamo v dandanašnji nemški besedi *Bier* ali angleški *beer*. Nekatera slovenska narečja so *pivo* ohranila, le da je zamenjalo spolsko obliko in postalo npr. v Prekmurju *píjva*. Tako tudi ponekod na Primorskem, morebiti zato, ker je tod druga narečna beseda za pivo – iz italijanščine prevzeta *bira* – tudi ženskega spola. Ponekod na Slovenskem še vedno pijejo *ol*, ki je že Praslovanom pomenil pivo.

Kakorkoli, če ste ravno na poti, se nikar ne vznemirjajte zaradi običajnih sobotnih avgustovskih kolon. Predstavljajte si, da boste lahko, ko se na cilj udobno namestite, naročili

svetlo ali temno, ustekleničeno ali odprto – glavno, da dobro ohlajeno, malo spenjeno in sveže – *pivce* za živce. Na zdravje!

plača

pláča -e samostalnik ženskega spola

januar 2023 / Nina Ledinek

V priljubljeni informativni oddaji za mlade Infodrom so osnovnošolce nedavno tega spraševali, kaj si predstavljajo pod izrazom *dobra plača*.

Primerno *plačo*, ki jo SSKJ2 opredeljuje kot 'vsoto, ki jo navadno na en mesec zaposleni dobi za svoje delo v prejšnjem mesecu in navadno predstavlja njegov glavni osebni dohodek', so mladostniki večinoma ocenili z višino sredstev, ki ustreza povprečni slovenski neto plači, v odgovorih pa je prevladovalo stališče, da si človek za ustrezno opravljeno delo zasluži plačilo, ki mu zagotavlja ne le izpolnjevanje najosnovnejših življenjskih potreb, ampak tudi realizacijo povsem običajnih želja, npr. odhod na družinske počitnice. Mladi so torej poudarjali zlasti pomen človekovega dostojanstva.

Pravico do pravičnega in ustreznega plačila, ki posamezniku in njegovi družini zagotavlja človeka dostojen obstoj, ter pravico do počitka in prostega časa, ki sta nujen predpogoj za učinkovito delo in kreativnost, kot temeljni človekovi pravici določa že Splošna deklaracija človekovih pravic.

Seveda je sredstva za plače ne glede na konkretne okoliščine treba najprej ustvariti. A vendarle se sprašujem, kako je mogoče, da v obdobju največjega razcveta znanosti, silovitega tehnološkega razvoja in vsaj deklarirane demo-

kratičnosti naš vsakdan bolj kot kadarkoli v zadnjem času opredeljujejo vojna, draginja, energetska kriza in omejevanje svobode, kot nazorno kažejo kandidati za letošnjo besedo leta, ki jo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU izbiramo v sodelovanju z Zvezo društev gluhih in naglušnih Slovenije, časnikom *Delo* in Multimedijskim centrom RTV Slovenija.

Pet pred dvanajsto je. Temeljito moramo razmisliti o svojih prioritetah ter pravičnejše določiti ne le ceno opravljenega dela, ampak bolj preudarno ovrednotiti človekovo dostojanstvo, znanje, zdravje, mir, svobodo, strpnost in sočutje.

platforma

plátfórma -e samostalnik ženskega spola

april 2023 / Helena Dobrovoljc

Mlada beseda *platforma* se v slovenskih besedilih pojavi razmeroma pozno – šele proti koncu 19. stoletja jo z narekovaji označeno kot noviteto zasledimo v Ljubljanskem zvonu (1889), natančneje v ruskih potopisih Matije Murka, ko ta omenja vodoravno dvignjeno površino med vagoni ali med vlakom in peronom. Kako desetletje pozneje, na prelomu stoletja, se pojavi v novem besedilnem okolju – najprej v časnikih ameriških izseljencev, kmalu zatem tudi v domači publicistiki *platforma* označuje politično stališče do širokega niza vprašanj, kar bi danes najverjetneje opisali kot strankarski ali celo volilni program.

Po prvem desetletju 20. stoletja so *platformo* začeli uporabljati za označevanje idejnega ali organizacijskega skupnega izhodišča. Tako se avtor uvodnika Naših zapiskov leta 1911 sprašuje, ali bodo sloven-

ski poslanci v avstro-ogrskem parlamentu našli *platformo*, ki jim bo omogočala 'skupno postopanje in skupno delo' brez taktiziranja. In dve desetletji kasneje umetnostni zgodovinar France Stele v *Času* (1930) razglablja o formatu priročne pratike, koledarja, ki 'bi lahko postal vsenaroden in bi bil živa vez med sloji, katerih interesi so danes že tako diferencirani, da si res ne upamo najti zanje druge skupne platforme'. Opazno priljubljena beseda *platforma* postane uradno del knjižne slovenščine šele z Breznik-Ramovševim pravopisom leta 1935. Njena pomenska »vsestranskost« v graditeljskih povojnih obdobjih sicer nekoliko upade, zato pa postane v tem času vidna v novih, zelo konkretnih kontekstih: na *platformah* pristajajo helikopterji in na njih se razklada tovor, nas pouči SSKJ.

Sodobna elektronska doba ponovno »najde« *platformo*, ki je manj oprijemljiva – *spletna, digitalna, tehnološka, mobilna, informacijska*. Ali pa predstavlja poslovni model sodelovanja. Zato za jezikoslovje *platforma* danes ni le zanimiva beseda, na katero se lepijo pomenski odtenki, temveč tudi produktivno besedotvorno izhodišče, saj se iz nje rojevajo besede novinke, ki živijo tudi v manj resnih oblikah, npr. kot visoki *platformski* čevlji ali *platformice*, ali pa v zelo resnih *platformskih*, *platformnih*, *večplatformskih* in *medplatformskih* okoljih in združenjih, lahko bi jim rekli tudi odskočišča in povezovališča.

plebiscit

plebiscít -a samostalnik moškega spola

oktober 2020 / Tjaša Jakop

Plebiscit je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika pojasnjen kot ljudsko glasovanje na kakem ozemlju o priključitvi tega določeni državi.

Sam izraz izvira iz latinščine, prevzet pa je bil preko nemškega *Plebiszit*. Latinsko *plēbis scītum* je pomenilo 'sklep ljudstva', torej glasovanje prebivalstva na kakem ozemlju o priključitvi tega ozemlja določeni državi ali – obratno – o razdružitvi od nje.

V letu 2020 obhajamo 100-letnico koroškega plebiscita, po katerem je bila južna Koroška priključena republiki Avstriji. S tem smo Slovenci izgubili deset odstotkov prebivalstva, danes pa na tem območju živi le še 10.000 ljudi, ki se opredeljujejo za Slovence. Kot enega izmed glavnih razlogov za poraz na Koroškem plebiscitu se večkrat omenja krutost in neprijaznost srbskih vojakov do lokalnega prebivalstva, čeprav o teh trditvah ni bilo konkretnih dokazov; bolj verjetno je šlo za odraz prešibke narodne zavesti Slovencev.

6. decembra 1990 je Skupščina Republike Slovenije na skupni seji vseh treh zborov z veliko večino (204 za, nihče proti in 4 vzdržani) sprejela Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije. Plebiscit je bil izveden 23. decembra 1990, udeležilo se ga je 93,2 odstotka volilnih upravičencev, med katerimi je za samostojno in neodvisno državo Slovenijo glasovalo 88,2 odstotka vseh volivcev oziroma 95 odstotkov vseh udeležencev plebiscita. Odgovarjali so na vprašanje: »Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?« S tem aktom narodne samoodločbe je bil postavljen temelj za kasnejšo državno osamosvojitve Slovenije.

Pa smo po 30 letih samostojnosti še vedno tako enotni in zadovoljni? Približno 50 odstotkov Slovencev podpira protivladne proteste, ki potekajo vsak petek od konca aprila 2020. Ta četrtek smo bili vabljeni na prvo predstavitev

dokumenta Smernice protestne ljudske skupščine 2020, ki ponuja tudi »izhodišča za alternative vsem ostalim oblikam koruptivne neoliberalistične partitokracije, ki že 30 let uničuje to državo«. Očitno bo treba ljudstvo znova povprašati; tokrat ne v kateri, ampak v kakšni državi želi živeti.

plin

plín -a samostalnik moškega spola

december 2019 / Tina Lengar Verovnik

Naše razumevanje besed je pogosto odvisno od konteksta oziroma časa, v katerem se z njimi srečujemo. Vse svoje otroštvo in še čez sem bila na primer prepričana, da je beseda *stabilizacija* sopomenka za vsesplošno varčevanje in da so *redukcije* lahko samo izklopi električne energije. Odraščala sem pač v času jugoslovanske gospodarske krize zgodnjih osemdesetih let.

Tudi beseda *plin* ima svojo pomensko zgodovino. Zaradi obeh svetovnih vojn je za dolga desetletja dobila zlovesč prizvok. Vendar niti današnji mladi o njej bržkone nimajo prav pozitivne podobe, saj odraščajo s *toplogrednimi* in *izpušnimi plini*; tudi zadnja epizoda *uhajanja plina*, ki bo sicer kmalu pozabljena, je bila hranilo za negativne konotacije. A ima *plin* izhodiščno povsem nevtralen pomen, v SSKJ2 opredeljen kot 'snov, ki nima svoje prostornine in oblike'.

Tako ga med drugimi dojemajo geologi, farmaceuti, geografi, urbanisti in botaniki, o čemer se lahko poučimo v terminoloških slovarjih s teh področij na portalu Fran. Zanimivo je, da beseda, ki opisuje nekaj, kar je dobesedno v

vseh porah našega vsakdana, ni razvila prav bogate frazeologije. Ta je ostala za iz nemščine prevzeto neknjižno sopomenko *gas*, ki živi na primer v pogovornih frazemih *biti pod gasom*, *gas do daske* in podobnih.

V avtomobilskem žargonu lahko namesto glagola *pospešiti* po SSKJ2 sicer uporabimo tudi zvezo *pohoditi plin* (beseda je tukaj rabljena v pomenu 'zmes zraka in bencinskih hlapov kot pogonsko sredstvo'), frazeološki slovar pa navaja, da *na plin pritisniti* preneseno pomeni 'igrati, delati mnogo bolje, bolj zavzeto'. A če želimo izraziti, da se bomo nečesa zares predano lotili, nam spet preostane zgolj pogovorni frazem: *gas pa dolge luči*.

pogozdovanje

pogozdovánje -a samostalnik srednjega spola

avgust 2022 / Dejan Gabrovšek

V nasprotju z nekaterimi drugimi državami pri nas masovno krčenje gozdov na srečo ni problem. Zgodi se le v naravnih katastrofah, kot na primer v požarih, ki na vsakih nekaj let divjajo na Krasu. Ker pa po vsakem dežju posije sonce, pride po katastrofi čas za obnovo, torej za pogozdovanje uničenega gozda. To je zahtevno, saj so tla vroča in izsušena, zemlje malo, gozd pa bo za obnovo v stanje, kot je bilo pred požarom, potreboval desetletja.

Na portalu Fran se besedna zveza pogozdovanje krasa oziroma kraških tal pojavi v več geslih, kar kaže, da je pogozdovanje Krasa že stalnica.

Zanimivo je, da požari v naravi niso nujno nekaj slabega. Ponekod, na primer v ameriških parkih sekvoj, jih sprožajo načrtno, kajti sekvoje so na

požare dobro odporne in po njih rastejo hitreje, saj jim ni treba tekmovati za hranila z ostalimi rastlinami. Problem se pojavi, ko ogenj uide izpod nadzora, saj takrat uniči vse pred sabo.

Narava je na katastrofe sicer zelo dobro pripravljena. Sama od sebe se bo obnovila prej ali slej, seveda pa je prav, da ji pri tem pomagamo, sploh če sprejmemo dejstvo, da smo za vsaj nekaj vročine krivi prav mi.

pokojnina

pokojnína -e samostalnik ženskega spola

marec 2021 / Andreja Žele

Pokojnina po SSKJ -ju 2 pomeni 'mesečno plačilo, ki ga prejema upokojenec', to je najpogostejše tisti posameznik med nami, ki po izpolnitvi določene starosti in delovne dobe dobiva redni mesečni denarni prejemek iz lastnega zavarovanja. Zato si vsak med nami prizadeva, da bi v času svojega najbolj aktivnega delovanja lahko izpolnil vse pogoje in si tako pridobil pravico za polno pokojnino, ki pomeni največji dosegljivi znesek, izračunan na podlagi aktualnih družbeno-ekonomskih zmožnosti družbe oz. države. Denar za pokojnine prihaja iz pokojninskih skladov.

Glede na različne možnosti in pogoje za pridobitev pokojnine se ločujejo tudi različne vrste pokojnin; najpogostejše slišimo še za starostno pokojnino, ki jo lahko pridobi zavarovanec pokojninskega zavarovanja ob dopolnitvi določene starosti, pa invalidsko pokojnino, do katere ima pravico tisti, ki se je trajno poškodoval na delu, vemo tudi za družinsko pokojnino, ki jo pridobijo družinski člani po umrlem upokojenцу itd.

Stopnja solidarnosti v naši družbi pa se zelo očitno

odraža tudi po tem, kako presojamo trenutni položaj upokoјencev in stanje pokojninske blagajne pri nas: zavrнjeni so bili predlogi, da bi se minimalne pokojnine dvignile za toliko, da bi dobitniki minimalnih pokojnin lahko poravnali trenutne mesečne minimalne stroške ... Tudi povišana najnižja invalidska pokojnina žal ne doseže količine, ki bi lahko poravnala te obvezne osnovne mesečne stroške. Vse to se dogaja ob zavedanju, da gre za zagotavljanje osnovne eksistence v že tako oteženih in poostrenih razmerah. Toliko o trenutni družbeni solidarnosti z vidika pokojnin.

polet

polèt -éta samostalnik moškega spola

marec 2022 / Andreja Žele

Polet po SSKJ2 najprej pomeni 'krajevno in časovno omejeno letenje'. In če so poleti z letali postali nekaj vsakdanjega, kar se po koroni spet utirja, pa se drugotni pomen 'hitrega in intenzivnega razvoja kakega področja in dejavnosti' žal vedno manj uporablja in posledično tudi sliši ali bere.

Vsestransko spodbudno okolje daje pobude za čim pogostejše polete na vseh področjih, v vseh dejavnostih. S tem v zvezi imamo tudi stalno zvezo *dobiti polet za kaj*, ki je tesno pomensko povezana z zvezo *dobiti krila pri čem, kje*.

Lahko celo rečemo *Pri njegovem ustvarjanju so ga spodbujali in tako mu dali krila, da je dobil še večji polet za nadaljevanje dela*. Prvi del besede *po-* pri *poleteti* in *poletu* izraža 'začetek' in tudi 'usmerjenost na nekaj', in vse to navadno vodi v nekaj pozitivnega, uspešnega.

Ta konec tedna smo priča smučarskim poletom. Kot je šport lep in so izredni tudi uspehi naših športnikov, pa ti nikakor ne smejo biti nadomestek za uspehe in uspešne polete na drugih področjih, npr. v gospodarstvu, izobraževanju in v družbenem napredku sploh.

In če so poleti na smučeh domena redkih izbrancev, pa so druge vrste poleti, kot npr. delovni polet, ustvarjalni polet, družbeni polet, gospodarski polet ipd., domena vseh nas. In ja, prav vsake vrste polet potrebuje tudi spodbudno družbeno okolje ...

poljub

poljúb -a samostalnik moškega spola

december 2022 / Helena Dobrovoljc

Slovarska razlaga v slovenščini nastale besede *poljub* je sramežljiva in zadržana – taka, kot jo je slovaropiscem razkrivalo gradivo tja do sedemdesetih let prejšnjega stoletja: kot 'dotik z ustnicami v znamenje ljubezni ali vdanosti'. Slovar ob tem ponazarja še značilno rabo, in sicer izvemo, da je *poljub* mogoče dati ali vrniti, da je lahko dolg, nežen in očetovski, da se pri pisanju pisma s *poljubom* lahko poslovimo in da je v pesniškem jeziku *poljub* nekaj tako lahkega kot veter.

Od nastanka tega slovarskega opisa v prvi izdaji SSKJ je minilo več desetletij in kot vse znanosti je napredovala tudi filematologija – *veda o poljubu*. Ugotovitve naravoslovcev, da *ljubezensko poljubljanje* naše možgane prisili v evforičen galop in nasiti s kar tremi hormoni sreče – serotoninom, oksitocinom in dopaminom, hkrati pa zniža raven kortizola, stresnega

hormona, dopolnjuje evolucijska psihologija s podatkom, da *poljubljanje* vključuje zelo zapleteno izmenjavo informacij, ki nas vodijo k izbiri genetsko primerne partnerja. Antropološko raziskovanje danes *poljub* opredeljuje tudi kot simbolično gesto naklonjenosti in spoštovanja. V kar devetdesetih odstotkih svetovnih kultur se na različne načine *poljublamo* in zraven objemamo tudi, ko se srečamo, pozdravimo ali poslavljamo. Poljub v slovo je tema mnogih sodobnih pop uspešnic.

Jezikoslovno raziskovanje besede *poljub* v pisnih izdelkih aktivne generacije nam razkrije, da v slovenščini danes brez predsodkov in bolj neposredno pišemo tudi o najbolj *intimnih*, *strastnih*, *vročih*, *francoskih* in *sočnih poljubih*; da le redko spregovorimo o *bežnih* in *ukradenih* poljubih, o *poljubljanju* rok ali čela, na srečo še redkeje o *poljubljanju* prstanov, tal ali izdajalskih *poljubih*. Nekje na robu jezikovnega življenja so *pravljичni čarobni poljubi*, s katerimi lahko premagate strupeni urok in prebudite spečo kraljično iz stoletnega sna ali spremenite žabo v princa. A v priljubljeni decembrski himni ostaja večno zimzelen Alfijev *silvestrski poljub* ... Ne pozabite na svoje bližnje in ljubljene. Namenite jim ga ob dvignjenih čašah in iskrenih željah za prijateljstvo in srčno bližino. Srečno – na silvestrovo in vsak dan!

pomoč

pomoč -i in pomoč -í samostalni ženskega spola

avgust 2023 / Nina Ledinek

Konec prejšnjega tedna je Slovenijo prizadela strahotna vremenska ujma, poplava, kakršne

ne pomnimo. Zgroženi smo lahko le opazovali neustavljivo moč narave in čakali na konec deževja, zlasti pa upali, da nihče od bližnjih ne bo huje poškodovan. O tem, da bodo mnogi utrpeli ogromno materialno škodo in da bo voda za sabo pustila opustošenje nepredstavljivih razsežnosti, ni bilo dvoma. Prvi odziv mnogih je bil, da je treba pomagati.

Iztočnica *pomoč* ima v SSKJ2 več pomenov. Najpogostejše beseda označuje to, *kar kdo naredi namesto drugega (pomoč v gospodinjstvu)*, *kar kdo naredi za koga sploh (zdravniška pomoč)* oziroma *kar se da komu, da pride iz neugodnega položaja (humanitarna pomoč)*. Tokrat so nujne vse oblike pomoči: denarna, materialna, strokovna, državna, tehnična, socialna, sosedska, mednarodna in še bi lahko naštevati. Kako pomembna je vsakršna pomoč za prizadete in za vsakogar od nas, ne nazadnje priča dejstvo, da je beseda *pomoč*, sodeč po podatkih iz korpusa Gigafida 2.0, petdeseti najpogostejše rabljen samostalni v slovenščini. In prebivalci Slovenije smo jo pripravljeni dati.

Nepojmljiva tragedija, ki smo ji priča, je, če ne drugega, pokazala, da še znamo sodelovati, biti sočutni in solidarni, da globoko v sebi vemo, kaj je za posameznika in družbo zares pomembno. Narava nam je spet poslala enega od svojih klicev na pomoč. Že to poletje smo se lahko prepričali, da je vsak njen poziv močnejši, in skrajni čas je, da jih začnemo jemati resno. Ob poplavi samovšečnosti, vseh vrst populizmov in umetno spodbujenih političnih in družbenih razdvajanj si ne smemo privoščiti, da bi nas zopet odneslo v napačne vode – da bi namesto reševanja dilem, povezanih s posameznimi spremembami, in socialnih vprašanj spet merili zlasti ali samo gospodarsko rast.

Sicer se nam lahko zgodi, da bo namesto cest in hiš voda naslednjič odnesla še več življenj.

ponaredek

ponarédek -dka samostalni^k moškega spola

junij 2022 / Tjaša Jakop

V Sinonimnem slovarju slovenskega jezika ima samostalni^k *ponaredek* dva pomena: 1) kar je z namenom goljufanja, zavajanja narejeno čemu tako podobno, da vzbuja vtis pravega, in 2) kar je prikazano drugače, kakor je. Beseda je sestavljena iz predpone *po-* in glagola *narediti* po nemškem zgledu *nachmachen* – ‘narediti kasneje, ponarediti’ (Slovenski etimološki slovar). V današnjih dneh govorimo o ponaredkih umetnin priznanih slikarjev, v zadnjem letu ali dveh pa predvsem o ponarejanju raznih uradnih listin – tudi zdravstvenih.

Iz policijskih poročil smo prebirali prispevke kot Minuli teden policisti odkrili sedem primerov ponarejenih potrdil o izpolnjevanju pogojev PCT (www.policija.si, 4. 11. 2021), na drugi strani pa smo v medijih našli naslove kot Zaradi ponarejenih covidnih potrdil odpustili šest policistov (N1, 31. 12. 2021), Trener Werderja odstopil zaradi ponarejenega potrdila o cepljenju (Delo, 20. 11. 2021) ali Po Sloveniji mrgoli necepljenih z lažnimi potrdili (Dnevnik, 20. 10. 2021). Sam predsednik španskega farmacevtskega podjetja PharmaMar je med 2200 posamezniki, ki so obtoženi kupovanja lažnih dokumentov o cepljenju proti koronavirusu (El Mundo, 25. 5. 2022).

Običajno je pri ponarejanju denarja, dragih umetnin, diplom ipd. v ospredju osebna korist naročnika, v zadnjem letu pa so posamezniki za-

radi strahu pred cepljenjem z eksperimentalnimi cepivi kupovali ponarejena potrdila, nekateri tudi za lažje prehajanje mej (zaradi dnevnih migracij v sosednje države), le malokdo pa tudi za potovanja ali zaradi strahu pred nesprejetostjo v danem okolju. Ne nazadnje so bila mnoga življenja Židov med 2. svetovno vojno rešena ravno zaradi ponarejenih dokumentov.

ponos

ponòs -ôsa samostalni^k moškega spola

junij 2022 / Boris Kern

Junija praznujemo mesec ponosa. Kot spomin in opomin na dogodke 28. junija 1969, ko je newyorška policija izvedla racijo in se nasilno znesla nad obiskovalkami_cí bara Stonewall Inn. Racija ni bila nobena novost, novost je bil upor skupnosti LGBTQ+.

Stanje v svetu je po 53 letih daleč od idealnega. V 71 državah so homoseksualni odnosi med moškimi nelegalni in tako predmet pregona, v 43 tudi med ženskami. V 11 državah je možna smrtna kazen. Da o pravicah transspolnih in interspolnih oseb ne govorimo.

Ko govorimo o pridobitvi določenih pravic manjšin, nikoli ne moremo reči že, vedno je to *še le*. Ker ima vsak tak premik za sabo množice ljudi, ki so bile še dlje od elementarnih možnosti, ki so večini popolnoma samoumevne. Žalostno je tudi, da so prizadevanja za pravičnejšo družbo, poimenovana kot aktivizem, v splošni javnosti pogosto pojmovana kot nekaj negativnega, nepotrebnega, agresivnega. Pri čemer tako razmišljujoči ljudje svoje lastne pozicije razumejo kot nevtralne in se hkrati ne

zavedajo, da je bila tudi marsikatera njihova samoumevnost nekoč priborjena.

Parade ponosa nikakor niso zgolj praznovanje, ampak najprej protest. Protest same skupnosti in podpornic_kov. Za marsikoga je to edina priložnost, da je to, kar je, tudi javno. Parada ponosa je v slovarjih debitirala leta 2012, in sicer v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika (razlaga je sicer že zastarela, saj vključuje besedo *transseksualci*; dandanes namreč namesto nje uporabljamo zvezo *transspolne osebe*).

Letos je mesec ponosa prvič zaznamoval tudi ZRC SAZU s sklopom dogodkov, poimenovanim Roza_ZRC+. Prav gotovo je to vzrok, da sem lahko ponosen na svojo matično ustanovo. In zavedam se, da bodo tudi taki dogodki in dejavnosti kmalu popolnoma samoumevni.

poroka

poróka -e samostalni^k ženskega spola

september 2025 / Rok Kuntner

Poroka je po izvoru domača beseda. To pomeni, da ni izposojena iz kakega drugega jezika, kot je denimo beseda *ohcet*, ki je prevzeta iz nemškega *Hochzeit* 'svatba', temveč je bila na osnovi domače besedotvorne podlage tvorjena v teku razvoja slovenščine. Pri tem so v času tvorbe pomembno vlogo odigrale vrednote in predstave naših prednikov o obredu združitve dveh posameznikov v zakonsko skupnost. V etimološkem slovarju Marka Snoja izvemo, da se je glagol poročiti, ki pomeni 'dati zamož, prvotno 'zaupati (v varstvo), izročiti', razvil iz praslovanskega **poročiti* 'izročiti, predati', kar je tvorjeno iz predložne zveze **po rōcě* 'po roki, prek roke'.

Če se razgledamo po drugih indoevropskih jezikih, najdemo v pomenu poroke najrazličnejše tvorjenke. Latinska beseda *nuptiae* 'poroka' izvira iz glagola *nubere* 'omožiti se', iz istega prajezičnega korena, za katerega je že mogoče rekonstruirati identičen pomen, pa sta tvorjena še grški samostalni^k *nýmphē* 'nevesta' in slovanski vzročni glagol *snučiti* 'povzročiti, da se omoži'. V drugih jezikovnih vejah povečini srečujemo nekoliko bolj kulturno specifične tvorjenke iz glagolov, ki izvirno niso vsebovali pomena 'poročiti se'. Te besede so zanimive, ker nam približajo predstave, običaje in vrednote, ki so jih gojili govorniki teh jezikov v povezavi s poroko. V stari indijščini sta bili v rabi besedi *vahatu-* in *vivāha-*, ki izvirno pomenita *odpeljanje oz. pospremitve*, namreč neveste na njen novi dom (podstavni glagol je bržkone soroden s slovenskim *voziti*). Drugačne poudarke srečamo v germanskem svetu, denimo angleško *wedding*, ki izvirno pomeni *zaobljubo*, pa tudi nemško *Trauung*, ki v etimološkem smislu kaže na obred, pri katerem se med mladoporočencema vzpostavi *zaupanje* in *zvestoba*.

Ker je z eno besedo nemogoče zaobjeti vse, kar poroka predstavlja, lahko vsaka od omenjenih besed v etimološkem smislu stoji zgolj kot *pars pro toto* tega večplastnega, a tako prabitnega obreda. Ko pa jih nanizamo eno za drugo, se pred nami zvrstijo pojmi, ki skupaj tvorijo brezčasno bistvo tega, kar poroka je: *biti izroččen* nekomu v varstvo, *pospremljen* na novi dom, *obljubiti zvestobo* in vzpostaviti *zaupanje*. Vse to naj spremlja mladoporočenca, ko se podajata na pot skupnega življenja.

porošstvo

poróšstvo -a samostalnik srednjega spola

junij 2020 / Alenka Jelovšek

Etimologija besede *porošstvo* v slovenščini kaže, da ima ta pravni izraz že dolgo zgodovino. Kot nam pove etimološki slovar, izvira iz praslovanskega glagola **poročiti*, ki pomeni 'izročiti, zaupati', njegov pomen pa naj bi bil 'izročanje svoje lastnine v jamstvo'. Torej že v davnih časih tistim, ki so imeli, ni zadoščal zgolj stisk roke tistega, ki bi rad imel, da bi verjeli, da bo posojeno vrnil. Iz roke, ki je osnovni koren izraza, je moralo priti materialno zagotovilo, da posojevalec na koncu ne bo ostal praznih rok. Na to kažejo raznoliki pomeni, ki so izpričani v Kastelec-Vorenčevem slovarju s preloma 17. v 18. stoletje: poleg obljube, ki je včasih potrjena s seganjem v roke, slovar navaja več zvez o dajanju in jemanju porošstva, ki nam povedo, da je to našim prednikom pomenilo tudi konkretno izročitev določene stvari za zavarovanje terjatve (zdaj ima ta pomen *zastava*).

A ker z razširitvijo kreditne dejavnosti v modernejši dobi tisti, ki so posojilo potrebovali, pogosto niso imeli česa, kar bi lahko zastavili, posojilodajalci pa (ko je šlo za navadne smrtnike) niso postali zaupljivejši, je morala v odnos med njimi poseči tretja roka – roka, za katero se je verjelo, da bo sposobna izročiti posojeno vrednost. Tako se je pravni pomen *porošstva* zožil na 'obveznost poravnati dolg koga drugega, če bi ga ta sam ne poravnal'. In če je bila beseda v zlatih časih, preden so se banke opekle v zadnji krizi, rabljena relativno redko, kot nam kažejo jezikovni korpusi, lahko v zadnjem desetletju spremljamo porast njene rabe. Nič čudnega, ko pa banke vse pogosteje poleg materialnega zagotovila, ki ga zdaj predstavlja *hipoteka*, na kre-

ditni pogodbi zahtevajo tudi podpis tretje roke, ki naj zagotavlja plačilo – pa naj bo to nevidna roka države ali roka starša, ki poskuša svojemu odraslemu podmladku omogočiti, da si splete lastno gnezdo.

posrednik

posrédnik -a samostalnik moškega spola

april 2020 / Domen Krvina

Ob morfemski delitvi besede *posrednik* (*posred-n-ik*) lahko že na prvi pogled ugotovimo, da vsebuje morfem *-sred-*, ki je, kot se lahko poučimo v Slovenskem etimološkem slovarju, isti, kot v besedi *sredina*.

Posrednik je torej tisti, ki je pri najrazličnejših zadevah in opravilih vmes med dvema, ki služi kot nekakšno (še ena beseda z isto etimologijo) sredstvo, ki ga uporabimo, da se načrtovana aktivnost izvede čim bolj učinkovito. Dejavnost posrednika izraža glagol *posredovati* ter samostalnika *posredovanje* in *posredništvo*, pri čemer gre najpogosteje za najrazličnejše (trgovske, nepremičninske, borzne itd.) posle, pa tudi za posredovanje znanja in izkušenj ali drugačno posredovanje med dvema stranema.

Naloga posrednika je pomembna, saj kot vmesni, sredinski člen zagotavlja, da dejavnost, ki jo vanjo vključeni strani sami ne bi mogli izvesti dovolj dobro, steče, poteka gladko in na koncu pripelje do zelenega rezultata, pa naj bo to dobavljeno blago (v zadnjem času zlasti najrazličnejša zdravstvena, posebej zaščitna oprema), izveden posel ali uspešno zbližanje dveh oseb – bodisi za začetek plodnega spoznavanja ali pomiritev po prepiru.

Pri tem se – in to ne samo v zadnjem času pri dobavah zdravstvene opreme – zastavlja vprašanje, kolikšno plemenitost pri opravljanju svoje naloge posrednik izkazuje: čeprav mu nagrada nedvomno pripada, pa lahko k njegovemu zadovoljstvu prispeva tudi zavedanje, da bi bila brez njega naloga za drugi dve vključeni strani mnogo težja, če ne celo neizvedljiva.

Dober posrednik tega pri samovrednotenju najbrž ne bo prezrl in ne bo postavljaj nezaslišano visoke cene, sploh pa ne, ko vidi, da je vsaj ena od vključenih strani v stiski. Tudi to velja pri izbiranju posrednikov upoštevati.

potrdilo

potrdílo -a samostalniĸ srednjega spola

september 2021 / Andreja Legan Ravnikar

Splošni slovar slovenskega knjižnega jezika besedo *potrdilo* v osnovnem pomenu razlaga kot 'listino, s katero se kaj potrjuje', največkrat pa se ta uporablja kot večbesedni termin v pravni praksi. Izglagolska izpeljanka *potrdilo* je slovanskega izvora, izhodiščni nedoločni glagol pa prvotno pomeni 'utrjevati (izrečeno misel)'. Besedo *potrdilo* natančneje beleži tudi Pleteršnikov slovar (1894–1895): poleg 'potrditev' in 'odobritev' pomeni tudi 'potrdilo o odobritvi, o prejemu, o potrditvi česa' (certifikat); njeno besedotvorno različico *potrjenje* pa je prvič uporabil Trubar v prvi slovenski knjigi (1550). Besedna zveza (*digitalno*) *potrdilo o izpolnjevanju pogoja PCT* je v zadnjih mesecih pogosto prisotna tako v različnih medijih kakor v zasebnih pogovorih.

Čeprav nas je beseda *potrdilo* spremljala že prej, saj smo morali vedno kaj potrjevati, je zdaj zara-

di vsakodnevne rabe postala sinonimna s *potrdilom o PCT*. Pridobitev *potrdila*, ki predstavlja dokazilo o prebolelosti covid-19, cepljenju ali negativnem testu, je nova normalnost našega časa. Javnost je v tem tednu najbolj vznemiril odlok o obveznem izpolnjevanju pogoja PCT (z izjemo preskrbe z osnovnimi življenjskimi izdelki) na skoraj vseh področjih javnega življenja. Vrste potrošnikov pred trgovinami, bencinskimi servisi so in bodo še povzročale hudo kri, toda glede na trenutno precepljenost prebivalstva, ki je v nasprotju z razvitimi evropskimi državami, s katerimi se radi primerjamo, še vedno nizka, moramo misliti na zmogljivosti našega zdravstva.

Slovenska družba tudi prevečkrat izkazuje individualizem, egoizem, nezaupanje v znanost in zaverovanost v svoje pravice, ne glede na to, da lahko te posegajo v pravice drugih (do zdravja). Ali je kolektivni spomin, da smo težke življenjske okoliščine kot skupnost preživel le zaradi solidarnosti, zaupanja, povezanosti, že povsem ugasnil?

potres

potrès -ésa samostalniĸ moškega spola

januar 2021 / Nina Ledinek

V realnost bržkone najbolj nenavadnega leta v zadnjem obdobju je konec decembra neusmiljeno zarezal še potres, ki ga SSKJ2 opredeljuje kot 'premikanje, valovanje zlasti zgornjega dela zemeljske skorje'. Slovanska razlaga zveni veliko manj zlovesče in turobno kot tipične besede, ki jih z besedo *potres* povezujemo – *katastrofalen, rušilen, uničujoč potres; porušiti se, umreti v potresu ...*

Takšne zveze morda res avtentično, zgoščeno in neposredno odlikavajo (jezikovno) realnost, kljub vsemu pa si težko zares predstavljamo stisko, negotovost, obup in morda nejevero, ki jih doživljajo ljudje takoj za našo državno mejo. In to v prazničnem času, ob novem letu, ki ga običajno povezujemo z veseljem, bližnjimi, domom, tradicionalno pa tudi z pregledom, obračunom zastavljenih ciljev in načrtovanjem novih. Načrti ljudi, ki jih je potres najbolj prizadel, so se gotovo v temeljih spremenili, pa tudi drugi bomo komaj lahko načrtovali. Nepredvidljivost je tista stalnica, ki sedanost najbolj opredeljuje.

Beseda *potres* je tudi metafora in sinonim za *pretres*, kot kaže SSKJ2. Pretresi v zdravstvu, šolstvu, gospodarstvu in na številnih drugih področjih so bili v tem letu, nekateri govorijo celo o *neletu*, konstanta. Izpričujejo jih kandidati za letošnje slovensko besedo leta: *cepivo*, *karantena*, *kolesarjenje*, *mehurček*, *rahljanje*, *šolotožje* ... Vsak od kandidatov odlikava mnogoternost situacij, v katerih smo se znašli, pretrese, ki so se nas intimno najbolj dotaknili, vse pa je, tako se zdi, mogoče zaobjeti z besedami *negotovost*, *nenapovedljivost*, pa tudi *upanje*.

Napovedovanje prihodnosti, tudi tiste, ki se zdi tako rekoč neizbežna, je nevhvalno početje. Mnogokrat se je zavemo šele, ko nas dohiti in preseneti. Tako kot potres. A bodimo optimistični.

povračilo

povračilo -a samostalni srednjega spola

oktober 2022 / Mitja Trojar

Povračila si lahko želimo ali pa se ga bojimo. Kot želeno *povračilo* običajno razumemo to, kar

SSKJ2 opisuje v prvem pomenu *povračila*, tj. 'kar se naredi, da komu kot nadomestilo, odškodnina' oz. v podpomenu 'znesek, ki se da, dobi za kaj drugega, pričakovanega'.

V četrtek, 13. oktobra 2022, je vlada s sindikati javnega sektorja podpisala plačni dogovor, s katerim se bo med drugim zvišalo *povračilo* stroškov za prehrano (v tem kontekstu se uporabljata tudi *zvezi regres za prehrano* in *nadomestilo za prehrano*), in sicer s 4,94 na 6,15 evra.

Tudi povišani znesek *povračila* je pomilovanja vreden, ob sedanjih inflaciji ne omogoča dostojnega obroka oz. obrokov in jasno kaže predvsem na odnos sindikatov javnega sektorja in vlade do javnih uslužbencev, ki bomo na bližnjih in daljnjih volitvah in referendumih gotovo glasovali tudi z napol praznim želodcem.

Neko drugo vrsto *povračila*, ki smo mu bili priča v tem tednu, pa SSKJ2 opisuje v drugem pomenu besede *povračilo*, in sicer 'kar se naredi zaradi enakega dejanja, ukrepa, ki ga je prej storil kdo drug'. Po sobotni eksploziji na mostu, ki povezuje Krim z Rusijo, je Putinova vojska v začetku tedna z raketami napadla več ukrajinskih mest, kar je povzročilo smrt velikega števila civilistov in uničenje številnih objektov.

Takšnih *povračil* pa se je res treba bati, sploh pri avtokratu, ki je najbolj nevaren takrat, ko je stisnjen v kot. Drugo vprašanje pa je, ali si strah pred *povračilom* sme privoščiti tudi napadena država.

Glede na tvorjenost besede delimo na netvorjene (prvotne) in tvorjene besede ali tvorjenke. **Tvorjenke** so besede, ki vsebujejo obrazilo, **netvorjenke** pa vsebujejo samo koren (in oblikoslovno končnico). Tvorjenko lahko opišemo s pomočjo pomenskega opisa (skladenjske podstave).

Besedotvorno obrazilo vsebuje **predpono**, **pripono** in **medpono** v različnih kombinacijah. Primeri: predpona *na-* v *napisati* (podstava je *-pisati*), pripona *-ka* v *rjavolaska* (podstava je *-rjavolas-*) in medpona *-o-* v *črnobel* (podstava je *črn-*, *-bel*); sestavljeno obrazilo: medpona *-o-* in pripona *-en* v *dobrosrčen* (podstava je *dobr-*, *-srč-*).

pozeba

pozéba -e samostalnik ženskega spola

april 2021 / Danila Zuljan Kumar

Šestega januarja mi je med sprehodom po gozdu oko ujelo skorajda neopazen zvonček, ki je prodiral iz zaledenelih tal skozi tanko plast ledu in se sramežljivo, a neustavljivo odpiral življenju. Kaka vitalna moč v na videz nebogljene rastlinici! Preplavila me je radost ob spoznanju, kako lahko iskrena in predana želja živega bitja premaga na pogled neuklonljivo zmrzal.

Na ta trenutek sem se spomnila, ko sem v torek opazovala poplesavanje snežnih kristalčkov, ki jih je veter zanašal morebiti s Korade, Sabotina, Kolovrata ali Matajurja na briška češnjava drevesa v polnem razcvetu. Vem, da ste pričakovala sonca in toplote, ko ste pognala popke, ampak prosim, zberite moč in ne pustite se mrazu, da vas pozebe, sem razmišljala, zroč v siv dan z oblaki, ki so tiščali proti zemlji. Beseda *pozeba*, ki izhaja iz glagola *zebsti*, ne pomeni, da te samo zebe, ampak te predvsem uničuje, kar jasno izpričuje praslavanski glagol **zēbti* – od koder

izhaja slovenski *zebsti* –, ki je prvotno pomenil 'gristi, trgati', kar pozeba dejansko počne.

Besede, ki označuje poškodovanje in uničenje rastlin ali njihovih delov zaradi mraza, kot pozebo definira SSKJ2, zgodovinski slovarji na Franu do Pleteršnika ne omenjajo, ta pa jo, zanimivo, navaja tudi v moški spolski obliki kot *pozeb*. Ne najdemo je niti v narečnih slovarjih in tudi v mojem narečju je beseda verjetno interferenca iz knjižnega jezika. In ker je njen pomen tako nepriljuden, naj je bo na svetu čim manj. Želim si le, da so drevesa, ki so te dni cvetela, vzdržala in premagala zadnji zamah zime, kot je to uspelo skorajda nevidnemu zvončku, ki mi je še v globoki, vseprevladujoči sivini sporočil, da so lepša vremena že na poti.

pozivnik

pozívnik -a samostalnik moškega spola

september 2024 / Nataša Jakop

Čeprav so bili prvi pozivniki v uporabi že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, sprva

v ameriških bolnišnicah med zdravniki in reševalci, nato pa še v drugih poklicih, kjer je potrebna stalna dosegljivost, in je njihova priljubljenost močno narasla v 80. in 90. letih, pa ta beseda relativno dolgo ni bila vključena v Slovar slovenskega knjižnega jezika.

Ne besede *pozivnik* ne njene sopomenke *pager* v prvi izdaji slovarja ni, ju pa vsebuje Slovenski pravopis, ki *pager* označuje s področnima oznakama pošta in radiotehnika. Obe besedi sta pomensko razloženi v Slovarju novejšega besedja, ki vsebuje besedje, ki se je v slovenščini pojavilo ali uveljavilo po letu 1991. V njem sta *pozivnik* in *pager* razložena kot 'žepni sprejemnik za osebne klice', eden izmed avtentičnih zgledov rabe besede *pager* v tem slovarju pa je zelo poveden: *Z vzponom mobilne telefonije so pagerji zastarali in dejavnost je konec devetdesetih ugasnila*, saj priča o tem, da so bili pozivniki na prelomu tisočletja že v zatonu. Besede se v jeziku ohranijo tudi po tem, ko predmeti, ki jih poimenujejo, postanejo neuporabni ali pozabljeni. Besedi *disketa* in *rovaš* to dokazujeta.

Pozivnik in *pager* zdaj imata svoje mesto v slovenskem knjižnem jeziku, v rabi tudi obstaja še več sopomenskih poimenovanj, na primer *beeper*, *piskač*, *sprejemnik osebne klica*. Vendar pa verjetno *pozivnik* nikoli več ne bo to, kar je bil do septembra 2024: majhna, uporabna prenosna naprava za prejemanje kratkih sporočil. Čez noč je postal tehnološko orožje in s tem dobil povsem nove konotacije in kolokacije, katerih sestavina je *smrtonosnost*.

Kolokacija je v jezikovni rabi ustaljena zveza besed, ki se tipično pojavljajo skupaj,

pomen take besedne zveze pa je mogoče ugotoviti na podlagi pomena besed, iz katerih je sestavljena.

predsednica

predsédnica -e samostalnik ženskega spola

december 2022 / Andreja Žele

Beseda *predsednica* je bila tudi med kandidatkami za besedo leta 2022.

Predsednica po SSKJ2 pomeni 'voljena najvišja funkcionarka organizacije, telesa' in posledično je tudi 'tista, ki vodi sestanek ali sejo'. Poimenovanje je pomensko prozorno, saj že iz zgradbe besede lahko razberemo, da označuje 'tisto, ki sedi pred (vsemi drugimi), spredaj'. Pomenljivi pa sta tudi poimenovanji *prvosednica* in *prvomestnica*, ki v slovenščini nista več v rabi. Vsekakor vsa našeta poimenovanja poudarjajo položaj osebe, ki je spredaj in zato vsem na očeh. Dejanja te izvoljene osebe so kar naprej spremljana in posledično tudi vrednotena. In ker so dejanja tista, ki štejejo, nas zanima tudi dinamična beseda, ki na splošno označuje delovanje osebe v tej najvišji vlogi.

Iz poimenovanja je izpeljan pogosto rabljen glagol *predsedovati* v pomenih 'voditi, upravljati, poveljevati', in tudi precej manj rabljen glagol *predsednikovati* s čisto malo premaknjenim pomenom, ki ima že v izhodišču tvorjenja besedo *predsednik* oziroma *predsednica* in

zato poudarja pomena 'biti predsednik, predsednica' oziroma 'opravljati predsedniška dela' in je uporabljen tudi v zvezah kot *biti sposoben/sposobna dostojno predsednikovati*. Na vsaj manjši pomenski razloček med rabo glagola *predsedovati*, ki izraža predvsem 'vrsto delovanja', in glagola *predsednikovati*, ki poudari tudi 'način delovanja', kažejo primeri rabe kot *Predsedovala je tričlanskemu senatu*, *Predsedovala bo ustavnemu sodišču nasproti*, *Predsednikovala bo drugače kot njen predhodnik*, *Želi predsednikovati dobro ipd.*

Trenutno imamo tudi predsednico evropskega parlamenta, predsednico evropske komisije itd. V letu 2022 je tudi pri nas poimenovanje *predsednica* dejansko pridobilo dve najvišji družbenopolitični vlogi: predsednico države in predsednico državnega zbora. In v zdravi človeški naravi je, da si pri vseh spremembah in novostih želimo, da bi šlo samo na bolje.

predsedovanje

predsedovánje -a samostalnik
srednjega spola

julij 2021 / Nataša Jakop

Beseda *predsedovanje* je zanimiv primer pravega glagolnika (gerundija) – samostalniške oblike, tvorjene iz nedovršnega glagola *predsedovati*, ki po SSKJ pomeni 'voditi sestanek ali sejo' oziroma 'opravljati predsedniške posle'.

V prvi in drugi izdaji SSKJ je več kot 5300 glagolnikov s tipsko sklicevalno razlago *glagolnik od*. V tretji izdaji eSSKJ ter v Sprotnem slovarju slovenskega jezika pa je bil na področju pomenskega opisa glagolnikov narejen po-

memben premik: glagolniki so in bodo odslej polno pomensko opisani (*bahanje*). Glagolnike obravnavajo tudi vse pomembnejše slovenske slovnice, vključno s prvo, Bohoričevo slovnico iz leta 1584, kjer so navedeni *delanje*, *pisanje* in *lubljenje*.

Samostalniško izražanje dejanja ima nekaj prednosti. Glagolniki so brezčasni in ker jih sklanjamo, lahko opravljajo več stavčnih vlog kot glagoli. O rabi nedoločnika in glagolnika obširno piše v svoji Jezikovni svetovalnici za učitelje tudi Franček, novo učno spletno orodje za mlade.

Besede niso le slovnične kategorije. Nosijo tudi vsebino s simbolnim pomenom – *predsedovanje* se povezuje z vodenjem, odgovornostjo in pričakovanji, ki pogosto presegajo to, kar lahko izrazimo zgolj z jezikom.

prekuženost

prekúženost -i samostalnik ženskega spola

maj 2020 / Mija Michelizza

Prekuženost je medicinski termin, ki je tudi zaradi zadnje slovenske raziskave o razširjenosti virusa covid-19 prešel v splošno rabo. Glede na predkoronske jezikovne vire se beseda *prekuženost* v nestrokovnih besedilih rabi razmeroma redko, tako da se glede na kriterije za uvrstitev v nastajajoči eSSKJ, tretjo izdajo Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki je splošni slovar srednjega obsega, niti ne bi uvrstila.

Tudi ta primer kaže na nujnost stalnega dopolnjevanja referenčnega besedilnega korpusa za slovenščino z aktualnimi besedili. Splošni slovar, kot je eSSKJ (ali njegova predhodnika SSKJ

in SSKJ2), je namenjen širši javnosti in zato ne vsebuje terminoloških definicij kot terminološki slovarji posameznih strok. V splošnem slovarju je z razlago podan pomen in popisana raba izraza, tudi takšnega izterminološkega, ki je običajno prek novinarskih besedil zaživel med splošnimi uporabniki, ki nimajo ustreznega strokovnega znanja določenega strokovnega področja.

Beseda *prekuženost* izvira iz besede *kuga*, pri kateri lahko opazujemo pomenske premike, do kakršnih prihaja v splošni rabi (npr. v 2. pomenu 'kar ima množično uničujoče, pogubne posledice': *take ideje so kuga sodobne družbe*). Kako bo na pomen in rabo besede *prekuženost* v splošnem jeziku vplivala konkretna situacija, se bo pokazalo čez čas, je pa zanimivo, da verjetno prvič govorimo o prekuženosti, do katere je v večini primerov prišlo asimptomatsko, kar bi lahko imelo vpliv na pomenski odmik besede v splošnem jeziku.

Strokovnjaki posameznih ved s(m)o na take, s strokovnega vidika neustrezne pomenske spremembe pri izhodiščnih terminih, najbolj občutljivi, čeprav pogosto kažejo na živost jezika in njegovo prilagodljivost – če strnem v enem stavku (ki je, jezikoslovno gledano, seveda poved).

premirje

premirje -a samostalnik srednjega spola

januar 2025 / Mateja Jemec Tomazin

Star slovenski pregovor pravi: *Kdor čaka, dočaka*. Vendarle smo dočakali premirje, torej prekinitev oboroženih sovražnosti, pri kateri pa vojno stanje še ne preneha, kot navaja Pravni

terminološki slovar. Na pravo premirje v Gazi se z nestrpnostjo čaka že vse od ustanovitve nove države Izrael.

Tipična raba v besedilih kaže, da premirje nasprotni strani *predlagamo*, poveljujoči ga *sklenejo in podpišejo*, če je premirje *enostransko*, pa mir ni zagotovljen. Po izkušnjah sodeč je *začasno premirje* pogostejše od *trajnega*, kar kažejo tudi zadetki v referenčnem korpusu Gigafida.

Pred leti so pri izborih najrazličnejših lepotic pogosto nekoliko cinično navajali izbranke, da so med svojimi željami, po katerih so jih spraševali zavzeti novinarji, omenjale tudi *mir na svetu*. Danes takšnih izjav skoraj ne slišimo več, se torej tudi misice ne zavzemajo več za mir, ali smo samo ljudje tako željni drugačnih novic?

Za ceno premirja je tako marsikdo pripravljen *zamižati na eno oko*, premirje tudi pogosto *visi na nitki*, zato stara modrost pravi, da je boljši *slab mir kot dobra vojska*.

In v mislih zaslišimo poslovenjeno, pravzaprav ponarodelo nemško pesem Ein bißchen Frieden, ki jo je v slovenščini zapela Irena Tratnik: »...miru vsaj malo, vsaj eno željo, da upanja zdaj še ne izgubim.« Zmoremo zapeti skupaj: »Poj z menoj to pesmico. V miru naj ves svet živi.«

premog

prêmog premóga samostalnik moškega spola

avgust 2023 / Marko Snoj

Premog vse premaga. Podobno kot je *pretok* to, kar se *pretaka*, je *premog* ta, ki *preмага*. In

premožen je *premog*, da je kaj! Saj se energija že davno ne meri več v joulih ali vatih, temveč v evrih, so ugotovili pametni ljudje. Če je *zmožen* tisti, ki kaj *zmore*, je *premožen* tisti, ki *premore*. Vse tu zapisano je ne samo res, temveč tudi očitno, če poznamo prvotne pomeni navedenih besed. Glagol *premoči* s sedanjikom *premorem* je prvotno pomenil 'biti bolj močan' – najprej dobesedno, kot je razvidno iz njegovega nedovršnega para *premagati* –, drugotno pa gmotno, zato iz tega izpeljani pridevnik *premožen* pomeni 'ki ima veliko lastnine', se pravi več kot drugi. Beseda *premog* je prvotno označevala tistega, ki premaga, konkretno pa je pomenila 'zmaj'. To razberemo iz izraza *premogova kri*, ki ga Valvasor navaja v pomenu 'črni premog'. Po ljudskem verovanju, znanem tudi pri nekatereh drugih južnoevropskih narodih, premog namreč velja za strjeno zmajevo kri.

Premog je pred dvestopetdesetimi leti začel poganjati parne stroje in bil tako začetnik industrijske revolucije z onesnaženjem okolja in klimatskimi spremembami vred. Še v prejšnjem stoletju je ogreval hiše, talil rudo, poganjal ladje in vlake. In glej ga zlomka, skoraj vse to počne tudi danes, le da smo milijone majhnih kurišč zamenjali z mnogo manj večjih. Samo ladjam se je odrekel. Tu so ga nadomestili cenejši in nič bolj čisti naftni odpadki. Je pa zato postal modno avtomobilsko pogonsko gorivo. Na svetu namreč kar 65 odstotkov električne energije pridobimo iz premoga in drugih fosilnih goriv, ki veljajo za umazana. Približno 11 odstotkov je je jedrskega izvora, ki je čista samo, če se tako odločijo politiki, in le 24 odstotkov je še kar čiste iz obnovljivih virov, kot sta voda in veter. V zadnjih 50 letih, ko smo okoljsko vedno bolj ozaveščeni in se vse jasneje zavedamo vzrokov

podnebnih sprememb, se je močno povečalo povpraševanje po električni energiji, zato se je svetovna poraba premoga podvojila.

Že dolgo vemo, da je vsak avto večino toplogrednih plinov in še bolj škodljivih strupenih izpustov pridelal, preden je zapustil tovarniško halo. Enako velja za električnega, ki je z okoljskega stališča še bolj problematičen že zaradi baterije, za katero se upravičeno sprašujemo, ali bo zanjo po koncu njene kratke življenjske dobe res primerno poskrbljeno – kar koli že to pomeni. In kdor si ob vsem tem vedenju na registrsko tablico električnega avtomobila dá napisati *clean*, onesnaži še našo jezikovno krajino.

Zmaj resda pobije mnogo pogumnih in močnih mladcev, ki se mu zoperstavijo, a iz pravljič vemo, da se na koncu vedno najde pameten junak, ki ga premaga in reši deželo njegove strahovlade. Vprašanje za milijarde (življenj, ne evrov) se torej glasi: Ali se že rojeva generacija, ki bo tako pametna in močna, da bo premagala zmaja, ki nas priganja vse hitreje in uničuje naše okolje že četrto tisočletje? Zmaja, ki so ga naši predniki tako pomenljivo poimenovali *premog*.

prestop

prestòp -ópa samostalnik moškega spola

december 2021 / Silvo Torkar

Beseda *prestop* je tvorjenka (glagolnik) iz glagola *prestopíti*, ki ima po SSKJ kar pet pomenov. Nas tu zanima tretji: 'spremeniti, menjati pripadnost glede na (politično) prepričanje, čustvovanje'. Slovar navaja tri ponazoritve: *prestopiti* v protestantsko vero/*prestopiti* k opoziciji; *prestopil* je v nasprotni politični tabor.

Glagolniki so samostalniki, ki izražajo dejanje ali stanje. Najpogosteje jih tvorimo iz nedovršnih glagolov, sicer pa tako iz prehodnih (*odkritje* iz odkriti) kot neprehodnih glagolov (*ležanje* iz ležati).

Te izglagolske samostalnike prepoznamo po tem, da se končajo na *-nje* (*uživanje*), *-tje* (*doživetje*) ali *-tev* (*osvoboditev*). Glagolniki iz nedovršnega glagola načeloma izražajo dejanje (*poniževanje*), iz dovršnega pa stanje (*ponižanje*). Nekateri glagolniki razvijejo tudi nove pomene (*poželenje*, *žganje*).

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar za ta pomen navaja nemško besedo *der Übertritt* in ga ponazarja z zgledom: *prestop k protestantovski veri*. Besedo *prestop* v navedenem pomenu označuje z okrajšavo *nk.* (= novoknjižno), kar pomeni, da je ta pomen dobila šele v novejšem času, nekako v drugi polovici 19. stoletja. Po drugi strani je glagol *prestopati* v pomenu 'kršiti' izpričan že v Brižinskih spomenikih (*roti, kojihže ne pasem, nu je prestopam* 'prisega, ki jih ne spoštujemo, temveč jih prestopamo'). Z etimološkega vidika vsebuje beseda *prestop* predpono *pre-* 'čez, preko' in osnovo glagola *stopiti* 'napraviti korak'.

Znani so prestopi športnikov med posameznimi klubi, pospremljeni z vrtoglaviimi odkupninami. V politiki seveda odmevajo prestopi poslancev ali visokih političnih predstavnikov, dramatične posledice pa potegnejo za seboj prestopi vohunov, dejanja, ki jih oškodovana stran navadno označi z besedo izdajstvo. Ko začnejo posamezne strankarske ladje toniti, se število prestopov med strankami in političnimi tabori opazno poveča. S približevanjem volitev smo priča živahnemu dogajanju na tem prizorišču,

prestop je za marsikoga čarobna formula za zagotovitev političnega preživetja.

priča

priča -e samostalnik ženskega spola

februar 2025 / Matej Meterc

Beseda *priča* je pomensko pestra. Kadar opisuje osebo, gre po razlagi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika lahko za koga, ki na sodišču pove, kar ve o kom, čem, za koga, ki je navzoč ob kakem dogodku z namenom, da potrdi njegovo veljavnost, ali koga, ki je navzoč ob kakem dogodku sploh.

Tem pomenom ustrezajo sopomenke, ki jih navaja Sinonimni slovar slovenskega jezika na portalu Fran: očividec, pričevalec, zastarelo pa tudi svedok.

S prvim izmed naštetih pomenov je povezano tudi šestnajst večbesednih terminov s to besedo, ki jih poleg enobesedne iztočnice *priča* najdemo v Pravnem terminološkem slovarju. Poleg naštetih pomenov ima *priča* lahko metaforič-

ni pomen izraza, znamenja česa, ki ga v SSKJ spremlja naslednji zgled: *Knjiga je zanimiva priča razburkane dobe*. Slovar navaja še rabo te besede v pomenu zgodbe ali pripovedi.

Ta pomen, ki je že v SSKJ označen s kvalifikatorjem »zastarelo«, bo v današnji knjižni rabi težko potrditi in se najverjetneje ne bo uvrstil v tretjo izdajo Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki ga na portalu Fran poznamo pod imenom eSSKJ.

Se pa bodo vanj gotovo uvrstili vsaj nekateri frazemi, ki vsebujejo to besedo: *pri (tej/tisti) priči, biti priča čemu in biti nema priča česa*. Omenimo še v današnji rabi redek, a jedrnat in poveden pregovor: *Brez prič ni nič*.

prihodnost

prihódnost -i samostalnik ženskega spola

september 2024 / Karmen Kenda-Jež

Raziskave jezikoslovke Erike Kržišnik, opravljene pred dvajsetimi oziroma desetimi leti, kažejo, da je v slovenščini čas konceptualiziran kot metafora *čas je premikajoči se predmet*.

V to polje spada tudi *prihodnost*, ki jo SSKJ2 razlaga kot 'čas, ki bo prišel' oziroma 'obstoj, stanje česa v tem času'. Torej dinamičnost v nasprotju s statičnostjo poimenovanj tipa bodočnost v nekaterih drugih slovanskih jezikih.

Da smo se pretežno veselili tega, kar prihaja, izpričuje tudi slovarsko ponazarjalno gradivo, po katerem je prihodnost lahko samo *boljša, lepa, srečna* in seveda *svetla*.

To odseva upanje povojne, iz ruševin ustvarjene Evrope, njeno (slepo) zaupanje v različne ideo-

logije, prepričanje o enosmernosti človekovega napredka, vero v znanost in neomejen razvoj. Evropocentrični pogled, ki se je kljub opozorilom začel zares krhati šele na prelomu tisočletja. V iztekajoči se prvi četrtini tega stoletja pa se je »krasni novi svet« razgalil v vsej svoji bedi.

Pakt o prihodnosti, v katerem se države članice OZN (ponovno) zavezujejo k multilateralizmu, trajnostnemu razvoju, odpravi revščine in lakote, reformi mednarodnih finančnih ustanov in reformi varnostnega sveta, obenem pa jemljejo v misel prihodnje generacije, je eden izmed poskusov, da bi mednarodna skupnost le poskrbela, da bo prihodnost sploh »prišla«.

Zadnja priložnost za premislek? Da bo čez petdeset let mogoče brskati po korpusih, slovarjih in podobnih izdelkih UI našega časa ter iskati miselni koncept prihodnosti v naših glavah.

princ

prínc -a samostalnik moškega spola

april 2021 / Duša Divjak Race

Princ po SSKJ2 pomeni 'član vladarske družine, ki ne vlada, zlasti otrokom pa so veliko bolj kot status princa v sodobni kraljevini pri srcu principi iz pravljic, saj sta njihovi najpogostejši lastnosti dobrot in predvsem lepota, če upoštevamo najpogostejše lastnostne pridevnike, ki se v pravljicnih besedilih pojavljajo pred samostalnikom princ (*lep, očarljiv, čeden, postaven princ*). Sprašujem se, kaj bi na tako idealizirano podobo porekel Saint-Exupéryjev Mali princ. Na pogosto vezanost besede na magičen, nedosegljiv svet kaže zveza začarani princ, v tej maniri pa bi bilo najbrž smiselno razumeti tudi

frazema *čakati princa na belem konju* ali *najti princa svojih sanj*.

Kebrov Slovar slovenskih frazemov navaja, da lahko namesto princa čakamo tudi *viteza na belem konju*, zlasti če smo v neugodnem, nevarnem položaju, saj so bili vitezi v srednjem veku mlada dekleta dolžni reševati. Zanimivo bi bilo videti, kako bi dekleta reševal sodobnejši princ v avtomobilu, imenovanem *princ* – kot navaja SSKJ2 v 2. pomenu, gre za 'tip nemškega osebnega avtomobila znamke NSU' – ki ga je bilo predvsem v 60. in 70. letih mogoče opaziti tudi na slovenskih cestah in se ga je zaradi slabe vodljivosti in posledično večjega števila nesreč imenovalo celo *krsta na kolesih*.

prisega

priséga -e samostalnik ženskega spola

januar 2021 / Matej Meterc

Beseda *prisega* je delna sopomenka besede obljuba. Od obljube se razlikuje po uradnosti in javnosti zagotovila o resničnosti česa. SSKJ nas v tretjem pomenu z oznako *ekspresivno* seznani, da je prisega lahko čustveno zaznamovan izraz za močno obljubo, če ta ni niti uradna niti javna.

Beseda se je, kot nam potrjuje Slovenski etimološki slovar, oprla na gib roke, ki je simboliziral uradno in javno zagotovilo. Kot navaja slovar, je glagol *priseči* sprva pomenil le 'iztegniti roko, dotakniti se', kasneje pa se je pomen zožil na 'postopek priseganja, pri katerem se je bilo treba simbolično dotakniti nečesa svetega'. Česa so se ljudje ob prisegi dotikali v času nastanka besede, ne vemo. Morda je bil to kak poseben predmet, morda pa že knjiga, ki je za priseganje

najpogosteje rabljena v sodobnem času. Zlasti gre za knjige z verskimi in pravnimi besedili.

Zanimivo je, da ne prisegamo na slovarjih – razen glede resničnosti zapisanega. V SSKJ najdemo besedo *prisega* v dveh stalnih besednih zvezah. Ena je s področja zdravstva (*Hipokratova prisega*), druga s področja prava (*kriva prisega*), obe pa sta splošno znani. V zvezi s priseganjem zasledimo v Bojčevi zbirki pregovor *Boj se tega, ki rad prisega* in kritičen opis koga, ki mu prisega ne pomeni kaj dosti: *Prisegel bi za pet pečenih krompirjev*. Nobenega izmed teh dveh frazemov v današnjih besedilih ne zasledimo več.

prisega

priséga -e samostalnik ženskega spola

junij 2022 / Metod Čepar

Samostalnik, ki se sklanja po prvi ženski sklanjatvi brez izjem, uporabljamo jo, če bi na določen način radi dali zagotovilo o resničnosti v postopku izpovedanega. Lahko jo izrazimo z obrazcem, jo narekuje sodnik. Zadnje čase se srečujemo s slovesnimi izjavami. Pa vendar prisega predsednika vlade ni le slovesna izjava, ampak tudi zaveza, da bo deloval v dobro vseh državljanov.

Zato se pričakuje, da prisega ni kriva (je lahko ravna?), niti morda s figo v žepu (fige imam najraje sveže). Ob poroki si izrazimo prisego zvestobe, ki je ni dobro prelomiti. Pa ne zato, ker se prelomljene prisege ne da nazaj zalepiti s sekundnim lepilom, ampak ker je prisega več kot obljuba, je trdna obljuba. Zdravniki se srečujejo s Hipokratovo prisego, ki vsebuje moralna načela zdravniškega poklica in dela.

Prisego lahko damo komurkoli, nazaj je pa ne moremo vzeti. Zato je pomembno, da jih ne dajemo kar tja v en dan, ampak da so odraz resnične pripravljenosti in odločitve.

Gledano etimološko je *prisega* povezana z glagolom *priseči*, kar naj bi prvotno pomenilo iztegniti roko. Naj velja tudi v obratni smeri. Naj bo vsak izteg roke prisega za pomoč in odprtost k drugemu.

priznanje

priznánje -a samostalnik srednjega spola

maj 2024 / Mitja Trojar

Vlada je v četrtek, 9. maja 2024, sprožila postopek za *priznanje* Palestine kot neodvisne države. V Pravnem terminološkem slovarju je *priznanje države* definirano kot 'enostranski deklaratorni akt države, skupine držav ali mednarodne organizacije, s katerim ta izrecno ali molče izrazi voljo priznati določeno politično skupnost za državo'.

Po mnenju mnogih *priznanje* Palestine prihaja prepozno, vendar je prepozno še vedno bolje kot nikoli. Slovenija je od svojega nastanka zamudila priložnost, da bi se zaradi lastne izkušnje pri osamosvajanju v mednarodnem okolju profilirala kot država, ki bi zlasti z dejanji podpirala narode, še posebno manjše in zatirane, pri izvajanju njihovih pravice do samoodločbe.

Morda pa je Slovenija z odmerjanjem *priznanj držav* tako preudarna zato, ker se predobro zaveda dvojne odgovornosti pri tem: po eni strani odgovornosti države, ki s priznanjem tvega, da se bo komu zamerila; po drugi strani pa se po več kot treh desetletjih obstoja zaveda (pre)ve-

like odgovornosti, ki jo priznani državi prinaša državnost: odgovornosti do upravljanja lastne države na različnih ravneh.

Slovenija je po osamosvojitvi pohitela s prenašanjem delov svoje suverenosti na mednarodne organizacije, hkrati pa ima na številnih področjih kolosalne težave z upravljanjem države (npr. odsotnost stanovanjske politike).

Vendar pa smo z relativno hitrim *priznanjem države* vsaj dobili priložnost, da bi v stanju miru državo urejali po svoje. Bodimo velikodušni in dajmo to priložnost tudi drugim narodom.

prostovoljec

prostovóljec -ljca samostalnik moškega spola

september 2020 / Peter Weiss

Po slovarski razlagi *prostovoljec* ravna *prostovoljno*, torej po notranjem vzgibu, ne zaradi prisile ali obveznosti, najprej 'za določeno delo, dejanje'. Po črki zakona, ki širi kratko slovarsko formulacijo, pa je *prostovoljstvo* 'družbeno koristna brezplačna aktivnost posameznikov, ki s svojim delom, znanjem in izkušnjami prispevajo k izboljšanju kakovosti življenja posameznikov in družbenih skupin ter k razvoju solidarne, humane in enakopravne družbe'. Kdor se mu zaveže, postane del gibanja, ki s ponujeno pomočjo uresničuje potrebe, želje in upanja mnogih.

Po cepitvi osnovne slovarske razlage na dvojje je (bil nekda) *prostovoljec* tudi tisti, ki 'prostovoljno stopi v vojsko', vendar pa se je v tem trenutku njegovo prostovoljno ravnanje končalo, prostovoljstva v današnjem pomenu pa sploh ni bilo: v vojski tečejo ure precej drugače, zelo rade v drugo smer.

Prostovoljstvo sámo sebe ne obeša na veliki zvon, zato je še toliko bolj prav, da ga opažamo, spodbujamo in cenimo in da kot prostovoljci v njem sodelujemo. Mnogim posameznikom omogoča preživeti ali lažje živeti v na videz vseobsegajočem materialnem svetu, v katerem sami sebe morda vidijo celo kot otočke, ki jih odplavlja. V organiziranem prostovoljstvu lahko mnogi s ponujeno pomočjo uresničijo notranjo potrebo in željo, da pomagajo, s tem pa vsem, drugim in tudi sebi, dajo občutek, da smo trdna celina. Mogoče je to res idealen svet, toda če si ne bomo optimistično prizadevali, da bi ga dosegli, bo ta, na katerem stojimo, res siv in beden.

protest

protést -a samostalnik moškega spola

maj 2021 / Peter Weiss

Besede in besedne zveze ter njihovi pomeni so v jeziku zaradi nas, uporabnikov, torej piscev in govorcev (slovenskega) jezika: naši predniki so jih bolj ali manj ustalili in nam jih take predali v rabo in izpopolnjevanje ter jezikovno bogatenje, mi pa smo zavezani naš skupni besedni zaklad posredovati zanamcem vsaj nepoškodovan, če že ne bo boljši.

Za knjižni jezik, ki naj bi nas združeval v (slovensko) jezikovno skupnost, je ključno ohranjanje pomenov in širjenje pojmov, ki naj bi jih razumeli kar se da enotno. S Slovarjem slovenskega knjižnega jezika, ki je izhajal v letih 1970–1991, torej tik pred oblikovanjem zdajšnje državne tvorbe, smo dobili v roke priročnik, iz katerega je razvidna razlika med pojmi, kot so *belo* in *črno* ter *levica* in *desnica*, v njem je zapisano,

kaj je *svoboda*, kaj *enakost* in kaj je *bratstvo*, kaj *pravičnost* in kaj *krivica*, kaj *krivda* in kaj *greh*.

Brez obvladovanja že dolgo uveljavljenih pojmov (prevzeli in ponotranjili smo jih v družini in v različnih okoljih, v katerih smo rastle, v šoli in mnogi tudi pri verouku, kjer povsod naj bi se opremili za sposobnost in spodobnost v komunikaciji s svetom) bomo zašli v družbo brez orientacijskih točk. Vedno znova bo treba brati naš temeljni slovar in obnavljati pomen in so-besedila za vsak čas konstitutivnih pojmov. Saj tudi abecedo obnavljamo vedno znova.

Oblastniška sla po karikiranju, negativnem slikanju in lažnivem krivenčenju vsega, kar prihaja iz neoblastniškega prebivalstva, postaja čedalje bolj nezadržna in nevzdržna in vodi v družbeni razkroj, ki se kaže v jeziku. Če ni želje po samoomejevanju, saj v območje slabšalnega ali na mejo kaznivosti oblastniki predstavljajo že celo izraz *volitve*, sploh pa *od-stop*, bo edninski samostalnik *protest* prešel v množino, ki se bo stopnjevala v *množični upor*. Jezika in pomenov v njem si ne smemo pustiti odvzeti.

prvenstvo

prvéntstvo -a samostalnik srednjega spola

september 2022 / Špela Petric Žižić

Besedna zveza evropski prvaki je bila beseda leta 2017.

Prvi pomen samostalnika *prvenstvo*, kot ga razlaga SSKJ2, se glasi 'kar je določeno z

dejstvom, da je kdo prvi, najboljši' oz. 'da je kaj po pomembnosti prvo' oz. 'da je kdo glede česa časovno prvi'. Kljub temu, da temeljni slovar temu izhodiščnemu pomenu priznava nekakšno prvenstvo s tem, da ga skladno s slovaropisnimi načeli postavlja na prvo mesto, je ta v jezikovni rabi, kot jo izkazuje besedilni korpus Gigafida, po pogostnosti na drugem mestu. Nesorazmerno večjo pogostnost pojavljanja imajo namreč zveze, kot so *svetovno, evropsko, državno prvenstvo; odprto prvenstvo; nogometno prvenstvo, prvenstvo v košarki, udeležiti se prvenstva* ipd., ki kažejo na pomen 'športno tekmovanje za naslov prvaka'. Razmerje med pomeni določene besede v besedilnem korpusu, ki temelji pretežno na publicističnih besedilih in s tem odraža za določeno obdobje značilno rabo kake besede, je lahko kazalec pri ugotavljanju, katera je tista pojavnost, o kateri se v danem obdobju pogosto piše oz. ki je v tem obdobju popularna.

Prevladovanje »športnega« pomena besede *prvenstvo* v novinarskih besedilih bi tako lahko kazalo na dejstvo, da so ta prvenstva za družbo pomembna – verjetno zato, ker krepijo občutek pripadnosti določeni skupnosti. Istovetenje posameznika s svojo skupnostjo lahko včasih zamegli bistveno – da svet ni entiteta, ločena od nas, ampak ga sestavljamo vsi, ne glede na družbeno pripadnost. In čeprav bi želeli, da mu vladajo *prvenstveno* mir, svoboda, izobilje in ljubezen, ostajamo v svetu, ki ga določajo tudi izrazito neželene okoliščine, ki jih soustvarjamo z lastno šibkostjo, agresijo, nepristnostjo in temo.

Športni dogodki so tudi vir zgodb o prvakih, zmagovalcih, ki lahko komu služijo kot spodbuda za iskanje junaka v samem sebi – in za ustvarjanje okoliščin, da lahko vsi postanemo

svobodno bitje, ki živi življenje tako, da razvija svoj talent, deli svoje znanje in je v oporo drugim.

rahljanje

rahljánje -a samostalnik srednjega spola

april 2020 / Nina Ledinek

Beseda *rahljanje* je bila tudi med kandidatkami za besedo leta 2020.

O tem, kako živ je jezik, kako hitro se odziva na spremenjene družbene, ekonomske, zdravstvene in druge okoliščine ter kako naglo se jezikovne novosti v jezikovni skupnosti širijo, smo se v zadnjih tednih lahko prepričali na lastne oči. V času epidemije zaradi pojava novega koronavirusa, ki je močno posegla v življenje in rutino slehernika, je namreč nastalo mnogo povsem novih besed, stare so začele pridobivati nove pomene, nekaterim pa je močno narasla raba. O vsem tem med drugim priča nova različica portala Fran, imenovana Covid-19.

Vse zgoraj navedeno velja tudi za besedo *rahljanje*. Jezikovni korpus Gigafida 2.0, ki ga jezikoslovci običajno uporabljamo za analizo aktualne jezikovne rabe, namreč kaže, da smo besedo *rahljanje* do zdaj uporabljali razmeroma redko, povezovali pa smo jo zlasti s poljedelskimi dejavnostmi – rahljali smo zemljo in tla ter uporabljali različne pripomočke za rahljanje prsti. Sem in tja smo seveda razrahljali tudi kakšno vez, nekoliko redkeje pa smo rahljali pravila in omejitve. Do zdaj.

Raba besede *rahljanje* je v pomladnih mesecih

leta 2020 močno narasla. Vsi namreč čakamo na čas, ko bomo lahko začeli preudarno rahljati ukrepe, ki smo jih sprejeli zaradi epidemije – ko se bomo lahko vrnili v normalno življenje, kakršno koli že to bo. Kljub optimizmu se seveda zavedamo, da bodo nekateri ukrepi ostali. A če se razmere kmalu ne bodo začele ustaljevati, bo marsikdo prisiljen ne rahljati, ampak zategovati pas, številnim pa se bodo zaradi dodatnih obveznosti – poleg dela na domu jih čaka še šolanje otrok na domu – počasi začeli rahljati živci.

raketa

rakéta -e samostalnik ženskega spola

november 2022 / Danila Zuljan Kumar

Beseda *raketa* pomeni troje vrst izstrelkov: takega, ki ga potiskajo reaktivno delujoči plini, tistega, ki je napolnjen s pirotehničnimi snovmi za razsvetlitev ali signaliziranje, in onega z eksplozivom za streljanje na oddaljene cilje. Izvorno je beseda prevzeta prek nemške *Rakete* z istim pomenom iz italijanske besede *rochetto* – ‘tuljava za navijanje niti’. Gre za manjšalnico italijanske besede *rocca*, ki je pomenila ‘preslico, tj. leseno pripravo, na katero se pritrdi preja pri ročnem predenju’. Očitno so oblike prvotnih raket spominjale nanjo.

Na dva od omenjenih treh pomenov se veže vrsta besednih zvez z raketo kot jedrno besedo, na primer lunarna, vesoljska, zaviralna raketa pa tudi tista proti toči. Za človeka, ki se je izgubil na morju ali v hribih, je gotovo odrešujoča signalna raketa. Pomena frazema *hiter kot raketa* bržkone ni treba razlagati, lahko le dodamo, da enakega poznajo v več slovanskih jezikih, tudi v ukrajinskem in ruskem.

Glede vrstnih pridevnikov, povezanih s tretjim pomenom besede, naj pripomnim, da žal obstajajo tudi medcelinska, protiletalska, teleredigirana, balistična raketa in raketa zemlja–zrak, ampak teh namenoma nisem omenila prej. Ker človeštvu niso prinesle nič dobrega. Ker v povezavi z njimi v zadnjih dneh ne morem razmišljati o ničemer drugem kot o poljski družini, morda dveh, ki ji/jima je prekleta raketa nesmiselne vojne v torek, 15. novembra 2022, na lastnem dvorišču odvzela moža, očeta ali sina, morebiti brata ali prijatelja in katere/katerih življenje ne bo nikoli več tako, kot je bilo.

rasizem

rasízem -zma samostalnik moškega spola

junij 2020 / Tanja Fajfar

V zadnjih dneh se v vseh novicah piše oziroma govori o Georgeu Floyd. Gre za 46-letnega temnopoltega Američana iz Minneapolisa, ki je 25. maja umrl zaradi policijskega rasnega nasilja. Njegova smrt je v številnih ameriških mestih in tudi izven ZDA spodbudila proteste v okviru gibanja Črna življenja štejejo, ki opozarja na rasizem proti temnopoltim.

Rasizem označuje diskriminacijo na podlagi rasne pripadnosti. Kot iztočnica je vključen v SSKJ2, Slovenski pravopis (2001), Slovenski etimološki slovar in Geografski terminološki slovar. V slednjem je definiran kot ‘ideologija, po kateri so pripadniki določene družbene skupine zaradi svojih fizičnih in socialnih značilnosti manj vredni, podrejeni’. V Pravnem terminološkem slovarju je *rasizem* omenjen v okviru iztočnice načelo prepovedi diskriminacije, v skladu s katerim ni dovoljena diskriminacija,

ki temelji na posameznikovih osebnih okoliščinah, med katere sodi tudi rasa. Načelo prepovedi diskriminacije je vključeno v različne pravne akte, tudi v Ustavo Republike Slovenije, ki v 14. členu določa, da smo v Sloveniji pred zakonom vsi enaki. V mednarodnem kontekstu pa je med najpomembnejšimi standardi človekovih pravic Mednarodna konvencija za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije iz leta 1966.

Imamo torej pravne akte, ki naj bi varovali človekove pravice. Enaindvajsetega marca celo zaznamujemo svetovni dan boja proti rasizmu, ki so ga Združeni narodi razglasili po pokolu v mestu Sharpeville v Južni Afriki, ki se je zgodil leta 1960, ko je policija na miroljubnem protestu proti apartheidu ubila 69 ljudi. Hkrati pa se še vedno dogajajo primeri, kot je primer Georgea Floydja. Še dodatno žalostno pri tem primeru rasizma je, da so mu sledili dogodki, ki jih povzemajo besede, kot so policijska ura, plenjenje, gumijasti naboji, solzivec – glede na pogostost bi katerakoli lahko bila beseda tedna.

ravnatelj

ravnátelj -a samostalni^k moškega spola

avgust 2021 / Boris Kern

Ravnateljica in *ravnatelj* sta osebi, ki vodita vrtec ali šolo, lahko pa tudi kakšno drugo ustanovo; korpusno gradivo kaže, da v slovenskem prostoru zlasti gledališče ali knjižnico.

Vendar že pri zadnji stvari niso samoumevne – nekatere knjižnice poznajo ravnateljsko funkcijo, večina pa direktorsko. Zdi se, kot da ta druga deluje imenitnejše. Čeprav je po Skokovem etimološkem slovarju *ravnatelj* zgolj kalk (prevod) za *direktorja*.

V Slovenskem etimološkem slovarju beremo, da je beseda *ravnatelj* prevzeta iz hrvaščine in da prvotno pomeni 'kdor ravna, usmerja'. In vodstvo šole vsekakor daje ton celotnemu kolektivu, kar sem imel priložnost opazovati tudi sam, ko sem v zadnjih letih v okviru projekta *Le z drugimi smo* predaval po slovenskih vrtcih ter osnovnih in srednjih šolah.

Pri projektu smo se s kolegicami in kolegi trudili razbijati stereotipne predstave in prispevati k izboljšanju vključevanja otrok priseljenc in priseljencev. Kljub nespornemu pomenu vodij pa šole vendarle stojijo (in padejo) na učiteljskem kadru in priznati moram, da sem k projektu pristopil z idealizirano podobo učiteljic in učiteljev – kar glede na to, da sem imel sam v življenju z njimi izredno srečo, niti ni presenetljivo.

Zelo pomembno so namreč soprispevali k temu, kdo sem danes. In to ne velja le zame, ampak za vse nas. Na terenu pa človek ugotovi, da poučuje in ravnateljuje marsikdo (med njimi so celo neredko tudi ustrezno politično koketni). Torej nič drugače kot pri kateremkoli drugem poklicu. Ne bi rekel, da obstajajo dobri in slabi, ampak smo čisto zares vsi malo obojega, le odstotki, razmerja so različna.

Začenja se novo šolsko leto. Drage učiteljice in učitelji, ravnateljice in ravnatelji, želim vam, da bi leto potekalo čim bolj varno in čim manj na daljavo. Srečno pri opravljanju po mojem mnenju najpomembnejšega poklica na svetu!

recesija

recesija -e samostalniik ženskega spola

april 2025 / Tanja Fajfar

Recesija ima v SSKJ2 kvalifikator ekonomija in razlago 'nazadovanje, upadanje gospodarske aktivnosti'. Isti pojem označujeta tudi gospodarska recesija in ekonomska recesija. Poleg teh dveh pridevnikov *recesijo* po podatkih iz Kolokacijskega slovarja sodobne slovenščine pogosto opredeljujejo pridevniki *svetoven, hud, globok, grozeč, dolgotrajen*.

Kolokacijski slovar je leksikalni vir, ki prinaša nabor slovenskih kolokacij, zvez dveh ali več besed, ki se v besedilih pogosto pojavljajo skupaj, pri čemer je pomen tovrstnih zvez napovedljiv iz posameznih pomenov besed, ki jo sestavljajo.

Iz slovarja izvemo še za druge besede, ki se tipično pojavljajo ob besedi *recesija*: ko pride do padca ali zdrsa v recesijo, se z njo soočimo in spopademo, varčujemo zaradi nje, trudimo se iz nje izviti, rešiti ali izplavati, nato pa po njej okrevamo.

Recesija je torej povezana z gospodarsko krizo. Največja med njimi se je imenovala velika depresija in je trajala od leta 1929 do 1941. Po njenem koncu je bilo poimenovanje *depresija* za pojav gospodarskega upadanja preveč grozeče, zato se

je začelo uporabljati poimenovanje *recesija*. Ta se je v tem stoletju pojavila vsaj trikrat.

Prva se je začela decembra 2007 v ZDA, v Evropi pa proti koncu leta 2008, in se končala junija 2009. Zaradi podobnosti z veliko depresijo je bila poimenovana velika recesija. Drugo in tretjo recesijo pa sta povzročili pandemija covida-19 leta 2020 in ruska invazija na Ukrajino leta 2022.

Poleg *gospodarske recesije* nas mora skrbeti tudi *demografska recesija*, za katero veljata zmanjšana stopnja rodnosti in staranje prebivalstva.

Za konec pa še ena popolnoma drugačna recesija, ki si je prav tako ne želimo. To je *recesija dlesni*, pri kateri gre za odmikanje roba dlesni od zobnega vratu v smeri proti vrhu korenine, ki je posledica zlasti nepravilne ustne higiene, paradontalne bolezni in genetike.

Glede na to, da recesija, naj bo taka ali drugačna, ne pomeni nič dobrega, nam vsem skupaj želim, da je ne bi bilo.

regres

regrés -a samostalniik moškega spola

maj 2019 / Nataša Gliha Komac

Regres pravite?! V najbolj razširjenem pomenu, ki ga SSKJ opisuje v duhu časa svojega nastanka kot 'znesek, ki ga dobi delavec, upokojenec kot prispevek za dopust' in je v Pravnem terminološkem slovarju opredeljen kot 'denarni prejemek iz delovnega razmerja, ki ga v višini najmanj minimalne plače prejme delavec s pravico dopusta'?

Rezultati Delove ankete leta 2019 kažejo, da petina slovenskih anketirancev to leto na dopust

zaradi finančnih razlogov sploh ne bo šla. Tudi pogovor s prijatelji in znanci nakaže drugačne namene: doma so potrebne manjše adaptacije, opravi se bo servis jeklenega konjička, uredilo zavarovanje, nabavilo kurilno olje, plačali dolgovi, denar prihranil za učbenike.

»Regres?!« se začudi kolegica. »O nazadovanju boš pisala?« Podpomen, ki je v SSKJ skrit v frazeološkem gnezdu, je očitno že precej bolj razširjen! Kolegica ni psihologinja, da bi že zaradi stroke regres razumela kot sopomenko za regresijo kot 'vračanje na razvojno nižjo, primitivnejšo stopnjo vedenja, ravnanja'.

Regres kot pravica, progres? Zagotovo je z regresom lažji korak v nov dan, pa čeprav z njim poravnamo le položnice. Potreba po novi opredelitvi pojma ali njegovem udejanjanju?

Vsekakor tudi zgodba o času in družbi.

rekonstrukcija

rekonstrukcija -e samostalnik
ženskega spola

november 2023 / Mitja Trojar

Rekonstrukcija vlade je bila ta teden ponovno na političnem meniju. Toda kaj ta besedna zveza pravzaprav pomeni? Glagol *rekonstruirati* je v SSKJ2 razložen s 'spremeniti sestavo', navedena pa je zveza *rekonstruirati vlado*.

Ali to pomeni zamenjati posamezne ministre ali spremeniti število ministrstev? Premier Golob je ta teden zagotovil, da je *rekonstrukcija vlade* zgolj izhod v sili, saj bi zahtevala spremembo zakona, kar pomeni, da zvezo razume kot večji poseg v sestavo vlade (zamisel o zmanjšanju števila ministrstev).

Mnogi pa, sodeč po objavah v medijih, *rekonstrukcijo vlade* razumejo le kot menjavo posameznih ministrov (na primer ob zadnji menjavi kmetijske ministrice). Prepustimo terminološko dlakocepjenje politologom in pravnikom in si raje oglejmo, od kod ideje o *rekonstrukciji vlade*.

Premier Golob je do zdaj že moral ugotoviti, da je vodenje države bistveno zahtevnejše od vodenja oligopolnega elektropodjetja. Direktor podjetja lahko enostavno zamenja neposlušne zaposlene, medtem ko mora predsednik vlade upoštevati bistveno večje število akterjev, na primer člane lastne stranke, koalicijske partnerje, sindikate, pa tudi ob upoštevanju interesov vseh uspeh še ni zagotovljen.

Rekonstrukcija vlade (in celo lastne stranke) je refleks menedžerja, ki ima težave z vodenjem: večšina dobrega vodje je reševanje nestrinjanj in konfliktov na način, da se nesoglasja z odprto komunikacijo sproti razrešujejo, ne pa odstranjevanje tistih, ki si drznejo razmišljati preveč svobodno.

repatriacija

repatriacija -e samostalnik ženskega spola

november 2019 / Andreja Legan Ravnikar

Sestavljena glagolskega izvora *repatriacija* je bila do letošnjega poletja splošni javnosti neznan beseda. V medijih se je začela pojavljati v zvezi z akcijskim načrtom za preselitev in preskrbo uradno 53 prosilcev od okoli tisoč prebivalcev Venezuele slovenskega porekla (335 je slovenskih državljanov), ki jih je kot njihove sodržavljanke poleg ekonomske in politične doletela še huda humanitarna kriza.

Na portalu Fran v zbirki Terminologiše bremo, da je repatriacija poimenovanje za strokovni pojem znotraj geografske stroke, ki pomeni 'vrnitev izseljencev, prebivalstva, ki živi na ozemlju druge države ali na drugem območju znotraj lastne države, v domovino, kraj prvotnega bivališča, v pravnem jeziku pa je termin definiran kot 'vrnitev razseljenih oseb nazaj v domovino, ki ga organizira in financira država trenutnega bivanja razseljenih oseb'.

Pojem repatriacija opredeljuje tudi Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, ki pravi: »nanaša se na tisto priseljevanje Slovencev v domovino, ki ga organizira in financira Republika Slovenija«. Slovenci smo pregovorno nezaupljivi do tujcev, tudi če gre le za selitev iz večjega slovenskega kraja v vaško skupnost, vendar kot hitro starajoča se družba priseljence nujno potrebujemo. Verjamem, da bodo naši rojaki lojalni državljani, ki se bodo z veseljem učili jezika svojih prednikov in jim bo uspešna integracija v slovensko družbo dolgoročen cilj.

revizija

revizija -e in revizija -e samostalnik ženskega spola

junij 2024 / Nina Ledinek

Besedo *revizija* v slovenščini uporabljamo zlasti v pravnih in finančnih kontekstih. In uporabljamo jo pogosto – sodeč po besedilnih virih, ki so gradivska osnova za pripravo splošnih razlagalnih slovarjev, sodi med zelo pogosto rabljene slovenske besede. V SSKJ2 ima iztočnica *revizija* tri pomena, slovar pa opozarja še na poseben pomenski odtonek besede.

Izhodiščno beseda označuje 'pregled poslovanja, dokumentov zaradi ugotavljanja skladnosti s predpisi, zakoni' oziroma 'pregled kakega dokumenta, besedila, da se ugotovi pravilnost, ustreznost'. Navedena pomena se v besedilih pojavljata najpogosteje. Ker pa ob natančnem ponovnem pregledu dokumentov z vidika ugotavljanja skladnosti, ustreznosti navadno opazimo pomanjkljivosti ali nedoslednosti, je beseda razvila dodaten pomen, in sicer 'sprememba kakega dokumenta, besedila glede na določene zahteve, potrebe', označuje pa lahko tudi *spremembo* kot tako.

Možnosti, da na kak pojav ali dogajanje *pogledamo znova*, bolj poglobljeno, objektivno, z distance in z upoštevanjem novih okoliščin, je v sodobnem poplitvenem svetu, katerega glavne maksime so hitrost, novost, potrošnja, ugodje, individualnost ..., vsaj tako se zdi, vse manj. Razumeti bi jih morali kot nujne in dragocene priložnosti za razmislek o spremembah na bolje. Ključnih izzivov, tako zasebnih kot globalnih, nam gotovo ne manjka. Vsaj sama bi raje videla, da se kot družba manj ukvarjamo z *revizijami nakupov, zgodovine in poletnih načrtov* in se posvetimo *reviziji podnebne politike*.

režim

režim -a samostalnik moškega spola

december 2024 / Janoš Ježovnik

Beseda *režim* ima po SSKJ vsaj dva glavna pomena: poleg 's predpisi, pravili določenega načina življenja, ravnanja' jo še pogosteje uporabljamo za označevanje 'načina vodenja, upravljanja kake organizirane skupnosti, zlasti države'.

Iz gradiva, zbranega v referenčnem korpusu pisne slovenščine Gigafida 2.0, pa izhaja, da se beseda v tem primeru ne rabi za poimenovanje kar kateregakoli načina vodenja ali upravljanja, temveč pretežno označuje zlasti tiste državne entitete, ki jih večji del družbe vidi v negativni luči.

Pri besedi *režim* najpogosteje naletimo npr. na pridevnike *avtoritarni*, *diktatorski*, *represivni*, *totalitarni*, na evfemizma *bivši* in *prejšnji režim*, besedna zveza *demokratski režim* pa je v primerjavi z navedenimi zastopana znatno redkeje. Posebej povedne so zveze, v katerih beseda *režim* nastopa kot desni prilastek samostalnškega jedra: med njimi najdemo *nasilje* in *zločine režima*, njegove *kritike*, *nasprotnike* in *žrtve* ter na drugi strani *privržence*, *podpornike*, *zaveznike* in *zaveznice*. Dobro zastopane so tudi zveze *padec*, *rušenje*, *sprememba* in *strmoglavljenje režima*, medtem ko se *uvedba* in *vzpostavitev* nanašata skoraj izključno na drugi pomen besede.

Rabo lahko spremljamo tudi v realnem času, na primer pri poročilih o zaostritvi odnosov med kitajskim režimom in ameriško vlado, rožljanju z orožjem med Izraelom in iranskim režimom, grožnjah Putinovega režima za vzhodno mejo Evrope in aktualnem strmoglavljenju režima Bašarja al Asada v Siriji.

ribič

ribič -a samostalnik moškega spola

januar 2022 / Matej Meterc

Beseda *ribič* je izpeljana iz besede *riba*, ki je prisotna v vseh slovanskih jezikih. V slovenščini besedi *riba* in *ribič* najdemo že v besedilih

Primoža Trubarja in drugih protestantskih piscev, o čemer se lahko prepričamo v slovarju Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja na portalu Fran. V istem slovarju naletimo tudi na besedo *ribar* v enakem pomenu, poleg nje pa je prva izdaja SSKJ-ja zabeležila še izraz *ribolovec* s kvalifikatorjem *knjižnoizročilno*. Besedo *ribolovec* danes srečamo kot oznako za športnega, zlasti podvodnega ribiča, vseeno pa je zveza *podvodni ribolovec* veliko manj pogosta od zveze *podvodni ribič*.

V današnji slovenščini frazemi z ribičem niso pogosti. V zbirki pregovorov Inštituta za slovensko narodopisje najdemo kopico pregovorov z ribičem, ki so v sodobni rabi redki. *Kdor ulovi ribo, še ni ribič* govori o neprimernem posploševanju, *Tudi dobrim ribičem uidejo jegulje* pa o možnosti napake, neuspeha, kar ga uvršča v niz delnih sinonimov *Motiti se je človeško*, *Nihče ni popoln* in *Vsi smo krvavi pod kožo*, ki so že v rastočem Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov na Franu. Pregovori pričajo tudi o povezavi med socialno stisko in ribištvom: *Riba je gola in ribič tudi*, *Mlad – ribič, star – prosjak*, *Vsak pošten ribič je revež*, *Noben ribič si še ni gradil hiše* in *Vse, samo ribič ne*.

rotacija

rotácija -e samostalnik ženskega spola

januar 2021 / Urška Vranjek Ošlak

Samostalnik *rotacija* je izpeljanka iz osnovnega glagola *rotirati*, o katerem iz Slovenskega etimološkega slovarja na portalu Fran izvemo, da smo ga v slovenščino prevzeli prek nemščine, in sicer je nastal iz latinske

besede *rotāre*, ki pomeni 'vrteti se'. Čeprav gre izvirno za tujko, se je beseda (kot številne druge) med gostoljubnimi govorci slovenščine popolnoma udomačila.

Beseda *rotacija* ima v slovenščini več (pod) pomenov, na primer 'gibanje okoli osi, vrtenje' ter 'menjava, zamenjava nosilcev družbenih funkcij'. Enakozvočnica *rotacija2* (SSKJ2) v tiskarskem žargonu poimenuje rotacijski tiskarski stroj. Beseda ima tudi nekaj drugih terminoloških pomenov, na primer v agronomiji govorimo o *rotaciji* oziroma *kolobarjenju*, v smučanju (in športu na splošno) poznamo *rotacijo telesa*, v geografiji pa *rotacijo Zemlje*, ki pomeni 'vrtenje Zemlje okrog svoje osi, katerega posledica je menjavanje dneva in noči'. V splošni rabi je besedo *rotacija* mogoče zamenjati s kakšno drugo, bolj »našo« – Sinonimni slovar slovenskega jezika ponuja na primer sopomenki *vrtenje* in *zamenjava*, lahko pa bi uporabili tudi, recimo, *kroženje*.

Vendar pa se zdi, da je glede na že opisane pomene beseda *rotacija* kar primerna za rabo v aktualnih razmerah, namreč pri razpravah o menjavanju politikov na položaju ministra za zdravje. Se tudi vam vsiljuje misel na ministre, ki kolobarijo na svojih »vrtičkih«? Bi vam bilo prijetneje, če bi si jih predstavljali, recimo, med predajanjem štafetne palice? Tudi štafeta je navsezadnje vrsta rotacije. Iskanje vzporednic med slovensko politično situacijo in pomeni besede *rotacija* prepuščamo bralcem. Če so namreč posledice rotacije Zemlje popolnoma jasne, tega o rotaciji ministrov ni mogoče reči. Kdo ve, kaj nam bo prinesla.

samoosama

sámoosáma -e samostalnik ženskega spola

marec 2020 / Karmen Kenda-Jež

V teh dneh se v medijih poleg neprestano prisotne besede *samoizolacija* zadržano pojavljata njeni dvojnici *samoosama* in *samoosamitev*. Njihov slovarski pomen 'izolacija, zapiranje pred drugimi, navadno po lastni želji' (*samoizolacija*, SNB, SSKJ2) se je, če sklepamo po korpusnem gradivu (Gigafida 2.0), do zdaj v publicistiki udejanjal predvsem ob osamitvi držav pred različnimi zunanjimi grožnjami – od kapitalističnih skušnjav do celotne mednarodne skupnosti. Iz strahu pred nevidnim sovražnikom, pošastjo neznanih razsežnosti. Vzporednice med mehanizmi ideologij in pandemije so tako očitne, da si za uzaveščenje sedanjih razmer lahko izposodimo verze Zbigniewa Herberta iz drugačnih, svobodi duha neprijaznih časov:

[D]okaz za obstoj pošasti
so njene žrtve
dokaz ni neposreden
a je zadosten.

Narejeni smo za to, da se družimo, da tičimo skupaj, da se ljubimo ali sovražimo, da preverjamo svoj obstoj v razmerju do drugih, odvisni smo od bežnih pogledov, skritih znamenj hierarhije, naslade navideznih zmag, sladkosti objemov ... Vse te odvisnosti so se v obdobju družbenih omrežij poplitvile in podeseterile. Pa vendar se zdi, da je v tem času ravno splet tisti medij, ki ga lahko na novo osmislimo.

Že v prvem tednu samoosame se je izkazalo, da zmoremo sestopiti iz udobja svojih pozicij, na novo uzreti sebe in druge ter sprejeti dejstva. Da

zmoremo deliti sadove svojega dela – od poezije do rekreacije – in kaj narediti za tiste, ki so najbolj ogroženi ... Povezujemo se še naprej.

samotestiranje

sámotestiranje -a samostalnik srednjega spola

november 2021 / Mojca Žagar Karer

Beseda *samotestiranje* je bila tudi med kandidatkami za besedo leta 2021.

Včasih se zgodi, da nam slovarji na portalu Fran odgovora ne ponudijo takoj, ampak se moramo zanj malo potruditi. Beseda *samotestiranje*, ki smo jo v zadnjem tednu slišali nešteto krat, se je doslej izmuznila temu, da bi jo jezikoslovci zaznali in uslovarili kot samostojno iztočnico. Pojavi pa se kot sestavina termina *in vitro diagnostični medicinski pripomoček za samotestiranje* v Farmacevtskem terminološkem slovarju. Od sorodnih besed v SSKJ2 najdemo npr. besedo *testiranje*, še bolj pa nam je v pomoč Sprotni slovar slovenskega jezika, ki je že zabeležil glagol *testirati* v pomenu 'opraviti postopek za ugotavljanje prisotnosti povzročitelja bolezni ali določene snovi, učinkovine'.

Beseda *samotestiranje* vsekakor ni nova – besedilni korpus Gigafida 2.0 je posamezne primere zabeležil že pred več kot 20 leti –, le njena frekvenca v splošnem jeziku doslej ni bila visoka. V ospredje je prišla zlasti pretekli teden, ko so se razplamtele razprave o *samotestiranju* otrok v šolah. Čeprav je *samotestiranje* s hitrimi antigenimi testi vsakdan mnogih sodržavljanov,

smo se s paličkami in s tem, kam vse bi si jih lahko potencialno vtaknili nespretni otroci, množično začeli ukvarjati šele v trenutku, ko se je prej toplo priporočeno *samotestiranje* premaknilo iz zavetja doma v šole. Kaj pa, če bi se vsi skupaj raje potrudili, da bi se beseda *samotestiranje* vrnila v svoje običajne frekvenčne okvire?

Sava

Sava -e samostalnik ženskega spola, zemljepisno in stvarno ime

januar 2022 / Urška Vranjek Ošlak

Ste kdaj poskusili v slovarju poiskati napotek za rabo kakega lastnega imena? Če niste bili prezahtevni in ste se držali nabora uveljavljenih imen, recimo *Elan* in *Adria Airways*, ste si lahko pomagali s slovarjem Slovenskega pravopisa 2001. Če pa ste iskali kaj novejšega in aktualnejšega, morda kaj takega kot *Google* ali *Twitter*, pa o zadovoljstvu najverjetneje ne bi mogli govoriti. A ne skrbite, Fran je na vaši strani! Po zaslugi digitalnega okolja je prav poskočen in z lahkoto sledi nenehnemu valovanju našega krasnega jezika.

Poglejmo na primer besedo tega tedna. V slovarju Slovenskega pravopisa 2001 izvemo, da ima beseda *Sava* več identifikacijskih vlog – lahko je zemljepisno lastno ime ženskega spola, ki označuje najdaljšo slovensko reko ali pa naselje v okolici Litije; besedo poznamo tudi kot osebno lastno ime moškega spola, ki poimenuje srbskega nadškofa in pravoslavnega svetnika. Iz rastočega ePravopisa na portalu Fran pa izvemo še, da je ženski samostalnik *Sava* lahko tudi stvarno lastno ime, ki poimenuje med drugim

družbo, ki se ukvarja s turistično dejavnostjo – saj veste, katero.

V časih pred globalizacijo so si naša podjetja kar pogosto nadela ime katere od slovenskih zemljepisnih danosti, zlasti recimo rek in gora, ni pa jasno, kako je to vplivalo na njihovo uspešnost in dolgoživost. Glede na bogato zgodovino nemarnega ravnanja s paradnimi konji slovenskega gospodarstva je povsem pričakovano, da se Slovenci sprašujemo, ali bo šla *Sava* po sledih *Krke* ali pa morda po poti *Mure*. (Bi bilo smiselno zapisati kar *Száva*? Vse za dobre sosedске odnose.)

Schengen

Schengen -a samostalniĸ moškega spola, zemljepisno ime

oktober 2019 / Danila Zuljan Kumar

Schengen je ime manjšega vinogradniškega kraja v Luksemburgu, ki je leta 2005 štel le 425 prebivalcev.

Za nas je morda bolj zanimiv občni pomen besede, ki ga večkrat slišimo v besedni zvezi *vstopiti v schengen*, kar je sopomensko z *vstopiti v schengensko območje*. Slovar novejšega besedja slovenskega jezika in po njem SSKJ2 beležita prav pridevnik *schengenski* oziroma njegovo podomačeno obliko *šengenski*. V geselskem članku je zapisano, da se pridevnik nanaša 'na mednarodni sporazum o ukinitvi notranjih meja med članicami Evropske unije, podpisan leta 1985 v Schengenu', med drugim pa navaja stalne besedne zveze kot *schengenski nadzor*, *schengenski informacijski sistem*, *schengensko območje*. V Jezikovni svetovalnici dr. Hele-

na Dobrovoljc omenja razlikovanje v zapisu, ki ga je prinesel novi pomen besede, in sicer *Schengen* 'kraj' proti *šengen* 'območje s prostim prehajanjem meje'. Prav tako je v Jezikovni svetovalnici zabeleženo, da se za lastno ime v večji meri uveljavlja sklanjanje z ohranjanjem vseh glasov osnove, torej *Schengen Schengena* (in ne *Schengna*).

Toliko z jezikoslovnega stališča. Kot čuteče bitje pa naj povem, da mi beseda *šengen* asociira na žično ograjo, ki postavlja prepreke med ljudmi. In dokler jo razumem tako, mi je vseeno, kje se *šengen* konča, na slovensko-hrvaški, hrvaško-srbski ali turško-grški meji. Ker se zunanje prepreke neizbežno pretvorijo v mentalne. Le odprte meje in odprte glave pa lahko prinesejo zadovoljstvo in napredek.

segrevanje

segrévanje -a samostalniĸ srednjega spola

avgust 2021 / Domen Krvina

Segrevanje je glagolnik od glagola *segrévati*. Ta je izpeljan iz *segreti*, ki je s predpono *s(e)*- sestavljen z *greti*. Glagolnik združuje tako pomen, ko kdo ali kaj povzroča, da se kaj segreva, kot tudi pomen, ki ga ima glagol *segrévati se* – ko se temperatura čemu viša in postaja vse bolj toplo, na povzročitelja pa ni vedno enostavno pokazati ali pa izvira iz narave, zlasti v obliki sončne energije. To zadnje bolj ali manj velja za primere, ki jih navaja SSKJ2: *segrevanje vode*, *zraka*; *raztezanje kovine pri segrevanju* / *segrevanje gum zaradi trenja*. Velja omeniti, da je *segrevanje* *ozračja* najpogostejša zveza naslovnega samostalnika z drugim samostalnikom v gradivu jezikovnega korpusa Gigafida 2.0. Zunajjezikovna predmetnost je v

tem primeru tako izrazita, da se v jeziku odraža povsem neposredno.

Četudi smo skeptični in povzročitelja morda iščemo le pri primarnem viru energije – Soncu, nikakor ne moremo mimo dejstva, da s svojim načinom življenja množično proizvajamo velike količine CO₂. Ta deluje najmanj kot izolator, ki zavira večerno in nočno ohlajanje – s tem pa učinek čez dan prejete sončne energije potencira. Kot se lahko poučimo v Slovenskem etimološkem slovarju Marka Snoja, je iz besede *greti* izpeljana tudi beseda *greh* (podobno kot *uspeh* iz *uspeti*). Ne glede na to, ali na našo soodgovornost pri segrevanju ozračja z dnevnimi dejanji vsakega od nas gledamo kot na nekaj, kar je zelo narobe, kar pomeni kršitev naših moralnih in drugih obvez do planeta, življenja na njem in zanamcev, ali ne – greh bi bilo ne poskusiti delati vsaj nekoliko drugače. Greh opustitve, ki bi nas lahko neprijetno grel še dolgo in bolj, kot pa nam bo vroče od zunanjega segrevanja. Zato je vredno poskusiti.

sejem

sêjem -jma samostalnik moškega spola

december 2021 / Andreja Žele

Sejem po SSKJ2 pomeni 'prireditve na določenem mestu in ob določenem času, na kateri se razstavlja, prodaja in kupuje raznovrstno blago'.

Beseda *sejem* torej ohranja pomene shajanja, snidenja, zbiranja in tudi pomen 'zbrati se, vzeti se skupaj'. In čas adventa je zagotovo čas znanih in težko pričakovanih adventnih sejmov. Žal pa smo se že drugi adventni čas znašli v slabih zdravstvenih razmerah, v katerih bi sejemsko zbiranja in shajanja

pomenila oziroma ponekod žal že pomenijo zgolj še poslabšanje vsesplošnega zdravstvenega in posledično tudi družbenega stanja.

No, in tu pride na vrsto še tisti bolj preneseni in zato drugotni pomen 'zbrati se, vzeti se skupaj' v smislu, da najprej vsak zase v miru premisli oziroma 'se zbere' in 'se vzame v roke', kakšno njegovo ravnanje bi najbolj učinkovito pomagalo k izboljšanju trenutnih razmer.

In po tolikem času je verjetno že skrajni čas, da se s primernim preventivnim ravnanjem večina ljudi 'vzame skupaj' zlasti v obliki zavedanja, da sobivamo in je zato tudi solidarno vzajemno ščitenje pred boleznijo nekaj samoumevnega, vsaj moralo bi biti. Letošnji advent bi zato lahko bil čas intenzivnega prizadevanja za zamejitev bolezni in za prihod boljših časov s tistimi stari novimi prazničnimi sejmi po že ustaljenih običajih. Sejem bil je živ!

Tudi ne vem, kako so ali bi notico »*Strežba hrane in pijače ne bo dovoljena, a pozor, privoščili si boste lahko pečen kostanj, saj je ta naveden kot izjema*« komentirali tisti redki kostanjarji, ki so se še obdržali v Ljubljani.

Dejstvo pa je, da majhne lesene barake s prostorom le za enega človeka in nekaj vreč kostanja ter s pečico ob baraki na prostem niso zbirališče ljudi. In tudi zato so še kako veseli vsakega, ki se v tem času ustavi, kupi merico in jim celo privošči kakšno besedo.

setev

sétev -tve samostalnik ženskega spola

marec 2023 / Alenka Porenta

Beseda *setev* je bila že leta 1555 natisnjena v Trubarjevem Evangeliju po Matevžu in najdemo jo tudi v Dalmatinovem prevodu Biblije iz leta 1584, kar izvemo iz Besedja slovenskega jezika 16. stoletja na portalu Fran. 16. stoletje je bilo po zaslugi protestantskih piscev za slovenski jezik čas velike setve.

Tisti, ki sejejo s solzámi,
žanjejo z vriskanjem.
Odhaja, odhaja z jokom,
ko nosi seme za setev;
prihaja, prihaja z vriskanjem,
ko nosi svoje snope.
(Iz Psalma 126)

Proti koncu marca, po prvem pomladnem dnevu in ko sonce segreje zemljo, pride čas za setev: za 'delo, dejavnost, povezano z dajanjem semena v zemljo, da bi vzkliklo' (SSKJ2). Setev, kaljenje in opazovanje rasti je zapolnjujoče čudenje. Lahko je umetnost, hobi, znanost, način za preživetje; je pogoj preživetja. Vsaka setev, ki vzkali, je drobno stvarjenje.

Ob usahlem deblu
novo se življenje vzpne
in življenjska moč
skrivnostno se pretoči.
Setev ni bila zaman –
ne joči ...

Sejalci pa smo vsi – tudi tisti brez polj in vrtov. Sejemo dobro voljo? Znanje? Dvom? Sejemo sovraštvo, nestrpnost? Negotovost? Uničenje? Zaupanje? Razumevanje? Ljubezen? Kakšna je naša setev?

Ti si seme
svojih polj,
seme žita
in plevla.

Ti si svoj sejalec
sam
in svoja mera.
(T. Kuntner)

skiro

skiró -ja samostalnik moškega spola

avgust 2019 / Karmen Kenda-Jež

Beseda *skiro* je dober zgled za to, kako gibka so razmerja med poimenovanjem in poimenovano predmetnostjo, do kod je mogoče spreminjati, širiti ali »prenašati« besedni pomen, preden vznikne potreba po novi besedi. V prvi izdaji SSKJ je *skiro* 'otroško vozilo, ki se poganja z eno nogo'. Kot beseda iz vsakdanjega govora ima vrsto sopomenk, sicer le obrobno zabeleženih v slovarju (*skira*, *skir(i)ca*), zaradi katerih pa je na vseh skirojih npr. mogoče tudi *skircati*. Zamisel o zelenem in hitrem mestnem prevoznem sredstvu je *skiro* v drugi izdaji SSKJ spremenila v 'vozilo, ki se stoječ na njem poganja z eno nogo'. Električni pogon spravi »poganjanje« v ropotarnico, slovaropisce pa k dodajanju nove pomenske razlage ter k popisu besednih enot *električni skiro* in *e-skiro*.

In medtem ko se nam zdi že običajno, da v našem mentalnem slovarju ob besedi *skiro* tiči podoba e-skiroja, na katerem med brezšumnim drsenjem zre v daljavo prav pisana družina ljudi, od navdušenih brzečih najstnikov do tistih okravatenih ali v krilce odetih, ki se jim mudi v službo, je iznajdba novega vozila v vsakdanjem življenju morda še boljše ponazorilo za to, kako krhko je ravnovesje v človeški skupnosti. Kako se ob zgornji idilični podobi kar naenkrat na novo zastavijo temeljna vprašanja o razmerjih med »ekologijo« in množično proizvodnjo, med pravnim redom

in brezpravjem, med osebno svobodo in etiko. Vprašanja za resen družbeni premislek.

slovar

slovár -ja samostalnik moškega spola

oktober 2020 / Helena Dobrovoljc

Dan slovarjev, ki ga praznujemo 16. oktobra, je rojstni dan slovaropisca Noaha Webstra, ki je v Prešernovih časih sestavil slovar ameriške angleščine. Slovarje kot popise besed, besednih zvez po različnih merilih, najpogosteje po abecedi, a tudi po tematskih področjih, poznamo že več kot 4000 let.

Prvi iz Mezopotamije so bili namenjeni sporazumevanju v različnih jezikih, šele v antiki pa so se pojavili slovarji, namenjeni pojasnjevanju manj znanih in nenavadnih besed. Prvi slovar, v katerega je vključena tudi slovenščina, je slovar protestantskega učenjaka Hieronima Megiserja z naslovom *Dictionarium quatuor linguarum* (1592).

Čeprav so v središču sodobne slovenske jezikovne skupnosti predvsem slovarji knjižnega jezika, ki osvetljujejo besedje z vidika zapisa, izgovora, pomena, izvora, frazeologije, terminologije ter za knjižni jezik značilne ali razlikovalne rabe, poznamo tudi čedalje več specializiranih slovarjev, v katerih so leksikografsko opisani narečni govori, pregovori, filmski citati, pravljična imena, slovarji za otroke in slikovni slovarji.

V elektronski dobi je slovar postal še skrbneje organizirana zbirka podatkov, ki ne omogoča le iskanja po iztočnicah, temveč lahko denimo na portalu Fran izvemo tudi, kolikokrat so v tam objavljenih slovarjih uporabili besedo *kuharica*,

piščanec ali *kotalkanje* še na drugih mestih – pri ponazarjanju rabe v najrazličnejših kontekstih. Odkar imamo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ta slovarski portal, ki združuje različne slovarje in zbirke, poznamo tudi rastoče slovarje, ki jih letno dopolnjujemo z novimi sestavki. Med njimi je tudi sprotni slovar, v katerem so evidentirane jezikovne novosti, za katere še ne vemo, ali bodo v jeziku ostale ali so le **priložnostnice** časa, v katerem živimo.

Priložnostnica: beseda, posebej tvorjena za izrazitev navadno posebne, enkratne vsebine.

In kakšna bo slovarska prihodnost?

Želimo si, da bi nam integracija slovarjev v orodja, ki jih dnevno uporabljamo pri pisanju ali branju, omogočila, da bi nas do slovarske informacije ločil le klik – in že bi izvedeli, kako besedo pravilno zapišemo, sklanjamo, kakšen nabor sopomenk ima in – če radi berete z bralnikom – tudi, kaj pomeni. Čas, ko bomo svoje domače elektronske pomočnike ali avtomobile lahko nagovorili v knjižni ali pogovorni slovenščini, je blizu. Strojni prevodi tudi v male in eksotične jezike so vedno boljši. Ko bo naša jezikovna skupnost oskrbljena z rezultati civilizacijskega razvoja, ki so vélikim že dosegljivi, bomo o jeziku razmišljali bolj sproščeno in bo tudi slovar spet predvsem pripomoček, ki drami um in nas ogreva za ustvarjalne inovacije v lastnem jeziku.

slovenščina

slovenščina -e samostalnik ženskega spola

oktober 2020 / Tjaša Jakop

Slovenščina. Za nekatere materni jezik, za druge zahteven slovanski jezik, ki se ga je težko naučiti in kjer je nemogoče razumeti govore različnih pokrajin, tj. narečja. Nekateri v slovenščini sanjajo, spet drugim se o slovenščini niti ne sanja. Za nekatere jezik naših prednikov, za druge jezik, priučen v vrtcu ali šoli, na fakulteti ali na delovnem mestu. Majhen jezik z veliko pravili in še več izjemami. Jezik, star vsaj že tisoč let. Jezik Brižinskih spomenikov. Jezik protestantskih piscev, ki nam v 16. stoletju podarijo prvo slovensko pisano knjigo, prvo slovnico in slovenski prevod Biblije. Jezik visoke poezije Prešerna, Cankarjeve proze in dramatike ter Kosovelovih Integralov.

Za slovenščino se uporablja tudi sinonim *slovenski jezik*, učenci pa za predmet v šoli po navadi uporabljajo skrajšano različico: *slova*. Je jezik, ki ima 25 črk in 29 glasov. Jezik s tremi slovnimi osebami, števili in spoli. Jezik, ki se ponaša s tipično slovensko posebnostjo: dvojino. Dvojino smo podedovali iz indoevropskega prajezika, vendar je v večini indoevropskih jezikov skozi čas izginila; nadomestila jo je množina. Sama se z dvojino intenzivno ukvarjam že dva ducata let – od pisanja svoje doktorske disertacije dalje.

Pesniki postavljajo v ospredje predvsem poetično vlogo dvojine, saj namiguje na intimen odnos in zaveznitvo med dvema osebama, zato se uporablja zlasti v ljubezenski poeziji. Pesnik Dane Zajc je o dvojini povedal: »Odnos med ednino, dvojino in množino je odnos med samoto (biti sam), zaupnostjo, zaupljivostjo in intimnostjo (biti v dvoje) in med svetom, ki je množina. Most

med biti sam in biti v svetu je skrivnosten most in je: biti v dvoje.« V nasprotju z zasebnostjo dvojine je tu torej javnost množine. Slovenščini želim, da živi, se ohranja, bogati, spreminja in se še dolgo uporablja – ne le zasebno, ampak tudi javno, v vseh položajih, tako govornih kot pisnih.

slovo

slovó -éša samostalnik srednjega spola

september 2022 / Andreja Legan Ravnikar

Beseda *slovo* ima izhodiščni pomen 'pozdrav, pozdravljanje ob odhodu, navadno s stiskom roke' (v času korone tudi kako drugače), na primer *žalostno slovo*, *slovo od sorodnikov*. Iz tega sta nastala podpomen 'ločitev, odhod', na primer *nenadno slovo je vse presenetilo*, in v zvezi s predlogom od pomen 'izražanje prenehanja obstajanja česa', na primer *slovo od mladosti*.

Slovo je praslovanska beseda, ki jo poznajo tudi sodobni slovanski jeziki, in izhaja iz skupnega praindoevropskega jezika s prvotnim pomenom 'slišanje, kar se sliši'; prek vmesnega pomena 'dovoljenje (za odhod)' se je razvil v omenjene kronološko mlajše pomene. V najstarejši knjižni slovenščini 16. stoletja se *slovó* vedno nahaja v stalnih zvezah *zveti/jemati/dati slovo* 'posloviti se od koga'. Naši predniki so *dali slovo* ženi, hlapcu, kar je pomenilo da 'so ju proč odgnali, odpahnil', pred odhodom na pot so *prišli po slovo*, lahko so *odšli brez slovesa*, ko je nastopila *ura slovesa*, ali se zaradi odsotnosti niso mogli udeležiti *zadnjega slovesa* 'pogreba'.

Iztekaajoči teden je zaznamovan z več odmevnimi dogodki in okoliščinami, ki so zaradi prenehanja obstajanja koga ali česa pomenili izgubo večji ali

manjši skupini ljudi: dokončno *slovo* od poletja in visokih temperatur, ko nam še ni bilo treba misliti na mraz in energetske oskrbo v Evropi; *slovo* od obdobja maloštevilnih okužb z različicami koronavirusa, ki so spet v občutnem porastu; *slovo* od tako zaželenih medalj na Evrobasketu 2022 po porazu slovenske reprezentance v četrtfinalu; *slovo* od enega največjih slovenskih gledaliških in filmskih igralcev Radka Poliča Raca; *slovo* britanskih državljanov in obiskovalcev od kraljice Elizabete II. na večdnevni pogrebni slovesnostih ... Slovo pa je lahko tudi bolj osebno in ni nujno samo izguba, ampak lahko pomeni tudi pozitivno spremembo, kot je na primer slovo od stare fasade na hiši, ki prinese novo, svežo podobo, ali hčerino slovo ob poroki, ki prinaša upanje za prihodnost ...

sočutje

sočútje -a samostalnik srednjega spola

marec 2022 / Alenka Porenta

Po Aristotelu sta *sočutje* in *groza* čustvi, ki ju v gledalcu vzbuja tragedija s prikazovanjem pogubnega dogajanja, trpljenja in smrti tragičnega junaka, kot lahko preberemo v Gledališkem terminološkem slovarju.

Gledališče v ukrajinskem mestu Mariupolj je bilo prizorišče drugačne, prave tragedije: stavba se je rušila pod ruskimi bombami, v zaklonišču pod gledališčem so trepetali civilisti. Le eno od prizorišč nedoumljivega, neopisljivega dogajanja, ki nas presune in navdaja z globokim sočutjem.

SSKJ2 pravi, da je sočutje čustvena prizadetost, žalost ob nesreči, trpljenju koga. Biti sočuten pomeni občutiti bolečino nekoga drugega kot svojo

in iskreno željo pomagati. Ta bolečina nas lahko celo hromi, lahko pa nas nagovarja, da se sočutno ozremo okrog sebe in se povežemo, uglasimo s svojim koščkom sveta, tukaj in zdaj. Negujemo občutek, da nam ni vseeno za sočloveka in njegovo doživljanje. Sočutna povezanost osmišlja življenje; skupnost z večino sočutnih članov bolje uspeva. Pristno sočutje, soobčutenje, je oblika najčistejše življenjske energije. Družba, oropana sočutja, je družba nepovezanih posameznikov, ki so zgolj zaradi lastnih koristi sposobni najhujših manipulacij in zlorab na račun drugih.

Ledena srca, ki povzročajo bolečino, so rasla brez sočutja, vzgajana z dresuro in pranjem možganov. Kamenela so ob dnevnih dozah grozot in nasilja, razčlovečena in brez kančka sposobnosti sočutenja.

Veter pa ga premore, sočutje – za ljudi, ki ga ne najdejo nikjer drugje. Ali pa za tiste, ki vedo, da smo del vsega in da je vse del nas.

Boža veter deklilo
v hladni zimski noči,
solze grenke briše ji,
pravi ji, ne joči.
(F. Lainšček)

Veter, raznesi ga, na vse strani, najprej pa proti severovzhodu ...

sodnik

sodník -a samostalnik moškega spola

september 2023 / Alenka Jelovšek

Funkcija sodnika kot tistega, ki razsoja v sporih med ljudmi in drugih (predvsem pravnih) zadevah, je verjetno stara kot človeška civilizacija

sama. Skozi zgodovino se je njegova podoba precej spreminjala: od nezmotljivih božanstev kot ultimativnih razsodnikov in njihovih namestnikov na zemlji (duhovnikov in vladarjev), ki so razsojali v njihovem imenu in z božansko avtoriteto, do poklicnih pravnikov sodobnega časa, poimenovanje pa se je razširilo tudi zunaj prava na razsojevalce v resničnostnih šovih in na lepotnih tekmovanjih ter na moše v supergah s piščalkami, katerih neugodne odločitve v današnjem svetu spravljajo v bes in obup cele narode.

Sama beseda *sodnik* pa se je v slovenščini uveljavila precej pozno. V nasprotju z glagolom *soditi*, iz katerega je bila izpeljana in ki je v jeziku kontinuirano izpričan vse od Brižinskih spomenikov, je v starejših obdobjih v tem pomenu prevladovalo iz nemščine prevzeto poimenovanje *rihtar*, v vzhodnih narečjih pa *sodec*. Posamične primere rabe besede *sodnik* sicer najdemo že v 16. in 17. stoletju pri avtorjih iz zahodnega slovenskega jezikovnega prostora, krepiti pa se je začela v 18. stoletju, dokler ni v purističnem 19. stoletju, ki je preganjalo vse, kar je v jeziku preveč spominjalo na nemščino, dokončno prevladala.

Če pogledamo osnovne definicije sodnika v različnih slovarjih, jim je skupno, da ga označujejo kot tistega, ki ima *pravico* razsojati v določenih stvareh. V njih pa ne najdemo ničesar o tem, kako in v skladu s čim razsoja – *pravičnost* torej ni njegova inherentna pomenska lastnost. Gre zgolj za jezikoslovno odločitev ali je to odraz česa drugega, bolj skrb vzbujajočega? Rihtar, sodec ali sodnik – da bi le sodil pravično.

solidarnost

solidárnost -i samostalnik ženskega spola

marec 2020 / Boris Kern

Solidarnost po SSKJ-ju 2 pomeni 'podpiranje, odobravanje ravnanja, mnenja koga', 'pripravljenost za medsebojno pomoč, sodelovanje' oziroma 'pomoč, sodelovanje' in 'zavest skupnosti, medsebojne povezanosti posameznikov zlasti v družbenem življenju'.

In kako jo izkazujemo? V zadnjem času žal prepogosto zgolj z lajkanjem in deljenjem različnih objav, pobud, peticij ipd. na družbenih omrežjih, premalokrat pa na način, ki zahteva pravo angažiranost in izpostavitve za koga ali kaj, torej večji napor in upor, kot je klik.

Solidarnost je lahko medgeneracijska, stanovska, delavska, sosedska, sindikalna, lahko je vzajemna, zgledna ... Čisto zares pa ne preseneti niti dejstvo, da v korpusnem gradivu kot pogosto besedno zvezo najdemo lažno solidarnost.

Te dni in tedne smo priča izredni požrtvovalnosti predvsem zdravstvenega osebja, veliko pa je tudi govora o solidarnosti do starejših, ki pa se očitno zelo hitro lahko konča na najbolj strašljiv način v trenutku, ko je treba določiti prioritete pri uporabi respiratorjev.

Kakšen pridevnik lahko stoji ob taki solidarnosti? In kakšna je solidarnost, ki temelji na ljubezni do bližnjega, vendar le v primeru, ko ta bližnji ni od drugod, ko ne verjame v koga ali kaj drugega oziroma ne verjame v nič, ko se ne identificira drugače kot mi sami? Je selektivna, čeprav želi biti brezpogojna? Tudi ta je lažna.

Etimološki slovarji slovenskega jezika

Prvi poskus etimološkega slovarja imamo Slovenci že iz časa pred oblikovanjem etimološke vede, tj. slovar *Glossarium Slavicum* (1792) Marka Pohlina, ki je nastal tudi na podlagi rokopisnega slovarskega gradiva Janeza Žige Valentina Popoviča. V času oblikovanja in utrjevanja znanstvene etimologije je nastal *Versuch eines Etymologikons der Slowenischen Mundart in Inner-Österreich* Urbana Jarnika iz leta 1832. Gre za edini etimološki slovar slovenskega jezika 19. stoletja, za etimološko obravnavo slovenskega gradiva pa je izredno pomemben še *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (1886) Franca Miklošiča, ki slovensko gradivo obravnava skupaj z gradivom ostalih slovanskih jezikov.

Šele v prvi polovici 20. stoletja sta se pojavili dve novi zamisli za znanstveni etimološki slovar slovenskega jezika. Vsaj od leta 1919 je v okviru resnega pripravljalnega dela za tak slovar nastajala rokopisna kartoteka *Slovenski etimološki besednjak* Ivana Koštišala, ki pa je zaradi avtorjeve smrti leta 1949 ostala nedokončana. Načrt za novi etimološki slovar je po ustanovitvi AZU izdelal Fran Ramovš (1943), a se slovar v taki obliki ni nikoli realiziral. Leta 1963 je v poskusnem zvezku svoj koncept podal France Bezljaj, ki je po Ramovševi smrti prevzel odgovornost za realizacijo projekta AZU. Bezljajev *Etimološki slovar slovenskega jezika* (ESSJ) je izšel v štirih zvezkih (1976–2005). Bezljaj je k sodelovanju pritegnil Marka Snoja in Metko Furlan, ki sta po Bezljajevi smrti 1993 slovar dokončala, Marko Snoj in Simona Klemenčič pa sta pripravila še peti zvezek, *Kazala*. Še pred izdajo četrtega zvezka ESSJ je izšel Snojev *Slovenski etimološki slovar* (1997) s poudarkom na dostopnosti širši javnosti, ki je doživel še drugo (2003) in tretjo (2015) izdajo. Z rastočim *Novim etimološkim slovarjem slovenskega jezika* (NESSJ) po prenovljenem znanstveno zastavljenem konceptu Metke Furlan se je leta 2013 začel novi krog etimološkega raziskovanja slovenskega jezika, ki v primerjavi z ESSJ prinaša manjkajoče in

izboljšane interpretacije ter natančno primerjalnojezikoslovno obravnavo besedja po posameznih tematskih sklopih.

Slovarji z etimološkimi razlagami zemljepisnih lastnih imen zaradi obsežnosti gradiva navadno obravnavajo le del slovenskega toponimičnega fonda in velikokrat tvorijo del diplomskih nalog, disertacij ali monografskih publikacij. Obseg obravnavanega gradiva je pri posameznih slovarjih omejen po vrsti denotata (npr. *Slovenska vodna imena* Franceta Bezljaja iz let 1956 in 1961, *Slovenska hišna imena* na portalu www.hisnaimena.si), po področju raziskovanja (*Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu* Pavleta Merkùja iz leta 2006, *Zgodovinska antroponimija in toponimija vzhodne Tolminske* Silva Torkarja iz leta 2020), po obravnavanem viru (*Rokopisna zbirka slovenskih krajevnih imen iz Metelkove zapuščine* Silva Torkarja iz let 2023 in 2024) ali glede na različna merila (*Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen* Marka Snoja iz leta 2009). V zadnji četrtini 19. in prvi četrtini 20. stoletja je Maks Pleteršnik s pomočjo vseslovenske akcije Slovenske matice zbiral slovenska zemljepisna imena za načrtovani splošni leksikon slovenskih zemljepisnih imen, ki ni bil nikoli realiziran; ohranila pa se je Pleteršnikova rokopisna kartoteka, v kateri so zbrana imena že etimološko interpretirana – spletno izdajo Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen (2021) sta uredila Metka Furlan in Miha Sušnik.

Pri osebnih lastnih imenih sta na voljo dva splošna slovarja, in sicer *Leksikon imen* (1988, 1996, 2001, 2008) in *Leksikon priimkov* (2021) Janeza Kebra, v omejenem obsegu pa jih najdemo tudi v drugih delih (npr. *Slovenski priimki na zahodni meji* Pavleta Merkùja iz leta 1982, *Zgodovinska antroponimija in toponimija vzhodne Tolminske* Silva Torkarja iz leta 2020). Leta 2023 je izšel tudi slovar *Imena slovenskih psov* Marka Snoja, v katerem so nekatera pasja imena opremljena z etimološko razlago.

solzivec

solzivec -vca samostalnik moškega spola

oktober 2021 / Tina Lengar Verovnik

Ljudje radi iščemo poti stran od neprijetnih tem. Jezikoslovke in jezikoslovci nismo izjema, morda smo v tem celo uspešnejši. O besedah namreč lahko razmišljamo zgolj kot o jezikovnih prvinah. Tudi o solzivcu. Prvo jezikoslovno dejstvo o njem: pripada isti besedni družini kot *solza*, *solzen*, *solzav*, kar gotovo nikogar ne preseneča. Bolj zanimiv je podatek iz etimološkega slovarja, da so vse te besede povezane z izhodiščnim glagolom, ki je pomenil 'drseti, polzeti'. Kam drsimo, polzimo s solzivcem na ljubljanskih ulicah? A naj me ne zanese.

Drugo dejstvo: moja jezikoslovna ušesa so zastrigla, ko sem besedo slišala izgovorjeno kot solzilec. Preverjanje v besedilnih korpusih je pokazalo, da čeprav je zapis z *v*-jem prevladujoč, tudi število zapisov z *l*-jem ni zanemarljivo. V spletni Jezikovni svetovalnici smo že večkrat odgovarjali na vprašanja, ali je prav upravljalec ali upravljavec, poganjalček ali poganjavček, glodavec ali glodalec. Čeprav gre za besedotvorno različne primere, se

govorci raje kot po pravilih (ki jih pogosto niti ne poznamo) ravnamo po analogijah. Če ima volivec dvojnico volilec, zakaj je ne bi imel še solzivec (najbrž razmišljamo)?

Tretje dejstvo: ob brskanju po korpusnem gradivu sem preverila, s čim in kom se solzivec najraje družijo v besedilih. Uporabiti, poškopiti, razgnati, vodni top, gumijasti naboj, protestnik, policija. Kot bi brala ključne besede zadnjih dni. Za zdaj sicer po nojevsko tiščim glavo v medije in si dopuščam lažni občutek, da se to dogaja nekje tam. Kako dolgo še, ne vem: ulice in trgi so boleče znani, ljudje na obeh straneh ograje pa govorijo mojo materinščino. Jezikovna prvina tako vedno bolj postaja beseda z otipljivo vsebino.

soočenje

soočenje -a samostalnik srednjega spola

april 2022 / Teja Završnik

Beseda *soočenje* je glagolnik, kar pomeni, da je izpeljana iz glagola, in sicer iz glagola *soočiti*, ki ima v Slovarju slovenskega knjižnega jezika dva pomena. Prvi je 'narediti, povzročiti, da se kdo sestane s kom tako, da se ne more izogniti pogovoru, odgovoru', drugi, ki je označen s

Apple Store

Besedoboj je jezikovna igra, pri kateri igralec tekmuje v zapisovanju besed z različnimi omejitvami, npr. glede na prvo ali zadnjo črko besede. Za nasprotnika si igralec lahko izbere katerega od znanih slovenskih pisateljev in pisateljic ali pa tekmuje z resnično osebo.

Google Play

kvalifikatorjem *publicistično*, pa je 'narediti primerjavo, konfrontirati'.

V času pred volitvami je to beseda, s katero se precej pogosto srečujemo predvsem v zvezah *predvolilno soočenje* in *televizijsko soočenje*. Hiter pregled korpusa Gigafida pokaže, da se *soočenje* pogosto pojavlja skupaj z glagoli, kot so *izmikati*, *izogibati*, *prelagati*, *odlašati* ipd. Soočimo se lahko z *resnico*, *izzivom*, *preteklostjo*, *konkurenco*, *dejstvom* itn. Iz tega lahko razberemo, da gre navadno za nekaj neprijetnega, česar se ne udeležimo prav radi. In tudi v resnici se rado zgodi, da se kdo kar malo ustraši predvolilnega soočenja s protikandidatom, kadar je izzvan.

Zveze, kot so *udeležiti se soočenja*, *spremljati soočenje*, *sodelovati na soočenju*, kažejo, da ne gre za spontane, temveč organizirane dogodke, na katere so kandidati povabljeni, od njih pa se pričakuje, da se bodo nekako pripravili. Napačno navajanje dejstev je nekaj, česar res ne pričakujemo pri morebitnih novih voditeljih države. Slaba pripravljenost, pomanjkanje znanja ali zgolj ravnodušje? Tudi s tem se bo treba soočiti.

S soočenji se ne srečujemo zgolj v politiki, temveč tudi v vsakdanjem življenju, saj se moramo prav vsi kdaj pa kdaj soočiti s *smrtjo*, *problemom*, *nevarnostjo*, *strahom* ali *samim seboj*. Tako so soočenja *neizogibna*, *odkrita*, *neposredna*, pa tudi *polemična*. Resda so marsikdaj težka, a razkrijejo lahko tudi prav neverjetne sposobnosti, ko se npr. soočimo s kakšnim povsem novim izzivom.

Sova

Sôva -e samostalniik ženskega spola, stvarno ime

oktober 2019 / Peter Weiss

Zadnje dni je medije zapolnilo kratično ime *Sova*, ki pomeni *Slovenska obveščevalno-varnostna agencija*.

Miselnih povezav na vsebino tako poimenovanja ne moremo kar zanemariti: tudi Sod in Kad skrivata večini normalnih prebivalcev nedoumljive finančne vsebine. Agencija Sova poskuša opazovati dogajanje doma in v tujini, izpolnjuje tisto, kar so ji oblastniki na kratko zapisali v njeno dolgo ime, in naj bi bila zaščitená pred pogledi od zunaj. Ko se znajde pod žarometi novinarske javnosti, se počuti nelagodno, saj jo svetloba moti – tako kot občno poimenovano nočno žival, ki je znana kot sova.

Do leta 1990 je pri nas delovala Sovina mrzla teta Udba. Če bi v tistem času kdo rekel, da bomo prebivalci Slovenije, vključno z mladoletnimi, čez desetletja nosili s seboj naprave, s katerimi bo mogoče določiti naš položaj na Zemlji na manj kot deset metrov natančno, da bomo te naprave sami kupovali in potem zanje plačevali naročnino ter pazili, da ne bodo ostale brez elektrike, da si bomo pustili z njimi prisluškovati in nas čedalje bolj nadzorovati, bi ga imeli za prav velikega čuka, če ne kar za norca.

Zdaj vso to kramo imamo, ob tem pa ne vemo prav dobro, kaj se dogaja s podatki, ki so nakopičeni in ki jih neprestano zbirajo o nas. To bi nam Sova lahko povedala – jasno, če bi vedela. Namesto tega javnost spremlja opereto o njej sami, ki je rahlo zmedena zaradi direndaja in očitno utrujena od šopirjenja, da je vsevedna –

ob tem pa je jasno, da ne sme povedati, kaj je res, tudi če bi vedela.

spomenik

spomeník -a m samostalnik moškega spola

maj 2023 / Peter Weiss

Spomenik je, kot kažejo zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (iz zvezka, ki je izšel leta 1985), postavljen ali zgrajen v obliki kipa ali arhitekturne stvaritve, in to v spomin na določeno osebo ali določen dogodek. Lahko je bronast, kamnit ali lesen, iz črnega marmorja ...

Veliko energije je vgrajene v družbena ali politična prizadevanja tistih, ki se jim spomeniki zdijo pomembni slavljeni objekti, recimo zaradi dogodkov, s katerimi se je začela nova doba, kot so zmage, ustanovitve in podobno. Spomeniki pa so lahko tudi opomniki, recimo na svarilen nezakonit izbris 25.671 ljudi, naših sodržavljanov iz registra stalnih prebivalcev Slovenije, med katerimi je bilo 5630 otrok – leta 1992.

V slovenski kulturni zgodovini imajo posebno mesto Brižinski spomeniki, približno tisoč let stari zapisi slovenskih obrednih besedil in najstarejši latinični zapis katerega koli slovanskega jezika. Ne, kljub razširjenemu mnenju niso vklesani v kamen, ampak so zapisani na pergamentne liste, ki so zvezani v kodeks. Za trajnost ni odločilen material, ampak skupna duhovna zavezanost dosežkom (in tudi zdrsom) skupnosti, ki ji pripadamo. Spomin se da najbolje in najbolj trajno ohranjati z znanjem in poznavanjem, z razgledanostjo in srčnostjo, z najboljšimi zgodovinskimi spoznanji, s pripadnostjo spoštljivosti in svobodi predvsem drugih, s svobodomiselnostjo in upi-

ranjem, ko je treba. Te vrednote je treba prenašati na nove rodove in se ne ustavljajo na državnih, nacionalnih ali jezikovnih mejah.

Postavljavci spomenikov bi lahko vadili stoičnost pri spomenikih samih: mirno se medsebojno prenašajo in preverjeno shajajo tudi z ignoranco mimoidočih. Različni, kot v skupnosti smo, se znajdemo in najdevamo pri enih ali pri drugih. Če bo zagnanost pri snovanju novega spomenika dovolj srčna, razumska in narodotvorna, se bomo večinsko lahko morda celo pri enem samem, tem.

spomin

spomín -a samostalnik moškega spola

november 2023 / Danila Zuljan Kumar

V sredo sem se, kot je tradicija vsakega prvega novembra, odpravila na pokopališča, nazadnje na krminsko in se med drugimi tam počivajočimi sorodniki spomnila babičinega očeta, ki so ga iz Medane kužnega za špansko gripo v času njenega smrtnega pohoda po Evropi z vozom odpeljali v furlanski Krmin, od koder se ni vrnil nikoli več.

Beseda *spomin* izhaja iz praslovanske besede **vъzpominъ*, kot se lahko poučimo v Snojevem Slovenskem etimološkem slovarju. Tvorjena je iz glagola **vъzpominati* 'spominjati se' in predstavlja nedovršni par obliki **vъzpomъnĕti* 'spomniti se', ta pa par nedovršni obliki **pomъnĕti* s prvotnim pomenom 'misлити potem'. Beseda *spomin* je torej prvotno pomenila 'trajajočo misel potem'. Predpona **vъz-*, ki je pokazatelj dovršnosti oblike, kaže tudi na premikanje misli od spodaj navzgor, to je od pozabe k zapomnitvi. Prvotni pomen se je ohranil tudi v sodobnih pomenih te besede.

SSKJ2 *spomin* namreč definira kot 'predstavo, misel, podatek o preteklosti, ohranjen v zavesti' ter kot 'sposobnost človeka, da lahko predstave, misli, podatke v zavesti ohrani ali obnovi'.

Če se vrnem k svojemu *spominu*, naj povem, da mi je potem, ko sem ob sredinem večernem mrčenju dolgo motrila mogočen drevored cipres na krminskem pokopališču in mi je oko zatavalo po nagrobnikih s slovenskimi, furlanskimi, italijanskimi in nemškimi priimki pokojnih pripadnikov etničnih skupin, ki na tem lepem mestu počivajo skupaj, misli zaneslo k ljudem v Gazo, ki neskončno trpijo v nesmiselni medverski in medetnični moriji in ki bodo v prihodnje morali svoj individualni in kolektivni *spomin* izbrisati, da bodo ob taki tragiki sploh lahko živeli naprej.

spopad

spopad -áda samostalnik moškega spola

oktober 2023 / Tina Lengar Verovnik

Splošni razlagalni slovar je pri razlagi besede *spopad* enako skop kot pri večini samostalnikov, ki so nastali iz glagolov. Izvemo le, da gre za 'glagolnik od spopasti se'. Bolj gostobeseden je slovar pri tem glagolu, ki ima poleg osnovnega pomena – 'uporabiti silo drug proti drugemu' – še dva, navadno ekspresivna pomena: 'ostro, grobo, žaljivo nastopiti drug proti drugemu' in 'začeti reševati, odpravljati kaj težavnega, neprijetnega'. Vsi pomeni se ohranjajo tudi pri samostalniku *spopad*, kar se med drugim kaže v njegovih sopomenkah in besedah, s katerimi se druží v zveze.

Kadar gre za uporabo sile, je spopad lahko konflikt, boj, bitka, obračun; največkrat je oborožen,

vojaški, silovit; oddahnemo si, ko pride do ustavitve ali vsaj prekinitve spopadov. Kadar gre za spopad posameznikov, lahko uporabimo dvoboj ali sočnejši ravs, pri političnem prerivanju pa tudi edini frazem s to besedo: *spopad za stolček* (denimo županski). Poročanje o tekmovalnih športih je polno vojne metaforike, tudi spopadov: nogometnih, med moštví, za naslov prvaka, z nasprotnikom. Pri ostrem medsebojnem nastopanju se lahko zapletemo v besedni oziroma verbalni spopad, ki se enako kot fizični vname, izbruhne, redkeje ga še pravi čas preprečimo. Kadar odpravljamo kaj neprijetnega, pa je paleta težav res pisana: od individualnega spopada z utrujenostjo ali poraščenostjo do kolektivnega spopada s sušo, inflacijo ali steniciami.

Spopad bi v osnovnem pomenu lahko opredelili tudi kot preplet napada in obrambe. V povezavi z najnovejšo bližnjevzhodno grozo ti besedi pogosto slišimo, a v različnih zvezah. Kar je za ene napad, ki naleti na upravičeno obrambo, je za druge napad, ki naj bi bil najboljša obramba. Spopadi, ki sledijo v vsakem primeru, pa so za slehernike enaki: srditi, krvavi in nedoumljivi.

sprava

správa -e samostalnik ženskega spola

marec 2021 / Alenka Porenta

Beseda *sprava* je bila tudi med kandidatkami za besedo leta 2017.

Besedo *sprava* najdemo že v prvi slovenski knjigi (1550), v Pleteršnikovem slovarju iz 19. stoletja pa beremo, da je 'boljša kratka sprava nego dolga

V primeru *glodavec*/*glodalec* obstajajo sistemski in etimološki razlogi za zapis tako z *l* kot z *v*. V listkovni kartoteki, na podlagi katere je bil oblikovan SSKJ, se pojavljajo zapisi *glodalec* in *glodavec*, referenčni korpus Gigafida pa kaže, da se zapis *glodalec* vedno bolj uveljavlja.

Iz odgovora uporabniku v Jezikovni svetovalnici

pravda'. Po Sinonimnem slovarju slovenskega jezika na portalu Fran.si beseda *sprava* pomeni 'dejstvo, da kdo nima, ne kaže več odklonilnega odnosa do koga'; sinonimi pa so 'pobotanje, pomiritev, pomirjenje, poravnanje, poravnavá'.

Takoj se vsili misel na slovensko spravo, na prizadevanje, da bi presegli razklan slovenski zgodovinski spomin. Pogosto so poskusi zvoedeneli v obtožbah z ene ali druge strani, ki so le odpirale ali celo poglobljale rane. Slovenska akademija znanosti in umetnosti je ob tridesetletnici samostojne slovenske države podala obširno izjavo o slovenski spravi in pozvala vso slovensko javnost, naj v skrbi za našo skupno prihodnost deluje v skladu z njo. V svoji izjavi brez ideološkega opredeljevanja med drugim pravi, da je za preseganje razlik, ki nas razdvajajo, predvsem potrebna sprava med živimi, ki je mogoča le na medčloveški ravni v okviru univerzalnih etičnih vrednot in nedvoumnem razlikovanju med dobrim in slabim. Besede bi se morale dotakniti vsakogar izmed nas. In resnici je treba dodati še odpuščanje; del sprave je.

Sprava, ki je mogoča le z odpuščanjem (ki ne pomeni nujno pozabljenja), je preseganje, lastno velikim. Ni stanje, ampak zahteven proces. Pustiti za seboj tisto, česar ne moremo spremeniti, in z

novim vedenjem in čutenjem presekati začarani krog ter narediti svetel korak naprej. Brez ceptanja na mestu, brez pogrezanja in obmetavanja v blatni luži.

Tokratna beseda tedna je v bistvu beseda Življenja. Prizadevanje k miru in harmoniji pomeni iskanje spravljenosti s svetom – in s samim seboj.

spričevalo

spričevaló -a samostalnik srednjega spola

junij 2020 / Nataša Jakop

Pred sabo imam učenčevo spričevalo o končnem četrtem razredu osnovne šole. Številčne ocene kažejo njegovo znanje pri desetih predmetih. Kriterij njihove razporeditve v spričevalu mi ni poznan, niso pa razporejeni po abecedi. Na prvem mestu je slovenščina, na zadnjem šport. Obstaja verjetnost, da bi isti učenec pri kakšnem drugem učitelju oziroma učiteljici ali na kakšni drugi šoli prejel drugačne, višje ali nižje ocene. Subjektivni moment ter kontroverznost letošnjega koronsko obremenjenega ocenjevanja dajeta spričevalu pridih relativnosti.

Napreduje v naslednji razred je v spričevalu podčrtano. Pomeni, da je učenec dosegel vsaj minimalne standarde znanja in lahko napreduje v peti razred. Ni pa v spričevalu ocene iz učenčevega vedënja. Treba bo posodobiti pomen te besede v splošnem slovarju, kjer je *spričevalo* 'dokument o učenčevem uspehu in vedenju'. Generacije devetletke morda niti ne vedo več, da se je v preteklosti v spričevalu zapisovala tudi ocena iz vedënja (vzorno, primerno ali manj primerno). Spričevala v podobi knjižice, imenovane izkaz o uspehu in vedenju, je odnesla ena od šolskih reform. Jezikovno radovedni bi sopomenko izkaz in njen pomen v okviru (nekdanjega) šolstva še našli v SSKJ.

Nova stalna besedna zveza je *zaključno spričevalo*, ki ga prejmejo učenci in učenke ob zaključenem osnovnošolskem izobraževanju z ocenami predmetov iz 9. razreda. Po spletu občasno zakroži fiktivno zaključno spričevalo, ki nas opominja, da so v izobraževalnem procesu relevantne še druge vsebine, ki pa jih ne ocenjujemo. Te so: razvijanje spoštljivosti, prijaznosti, prijateljstva, pomoči sošolcem, odnosu do narave, živali ipd. Ko boste pregledovali spričevala svojih otrok, bodite prizanesljivi in ponosni na vsak napredek, ki ga opazite pri sebi in drugih.

srce

srcé -á samostalník srednjega spola

februar 2023 / Tanja Fajfar

Za nami je valentinovo, do katerega imamo Slovenci ambivalenten odnos. Nekateri ga podpirajo, drugi so proti z argumentom, da gre za praznik, uvožen iz Amerike. Praznovati smo ga

začeli v 90. letih 20. stoletja in od takrat je vsak 14. februar v znamenju rdečih src.

Srce je brez dvoma najpogostejši simbol ljubezni. Po eni od teorij ta povezava obstaja zaradi danes že izumrle rastline silphium s semenskimi stroki v obliki, ki je spominjala na obliko srca. V antiki naj bi to rastlino uporabljali kot afrodisiak, poleg tega naj bi bila tudi prvo učinkovito kontracepcijsko sredstvo. Obliko srca, ki jo brez težav narišejo že najmlajši otroci, pa je težje ubesediti. Iz definicije *srca* v Kamnarskem terminološkem slovarju, ki je dostopen prek portala Fran, lahko povzamemo, da je srce ornament na kamnu z motivom dveh povezanih polkrogov, ki se navzdol v ravni ali usločeni črti podaljšata do stika v konico. Nikoli prej nisem pomislila, da bi kamen imel srce, saj je kamen po definiciji hladen in trd material – vsekakor brez srca. Zato imajo brezsrčni ljudje kamen namesto srca. Večini je gotovo znan razbojnik Ceferin iz pravljice Zvezdica Zaspanka Franeta Milčinskega - Ježka, ki je imel kamen namesto srca toliko časa, dokler se ni naučil napisati besede *ljuba*.

Dobro vemo, kaj se dogaja s srcem, ko nam ga nekdo ukrade: srce nam razbija, se vname, celo gori. Lahko imamo tudi strto ali zlomljeno srce, ki pa ga ne povzroča le nesrečna ljubezen. V medicini namreč poznajo sindrom zlomljenega srca ali strokovno poimenovano stresno kardiomiopatijo, ki je posledica psihičnega ali fizičnega stresnega dogodka in se najpogosteje pojavi pri ženskah. Devetindvajsetega septembra zaznamujemo svetovni dan srca. Skrbimo zanj z gibanjem, uravnoteženo prehrano in opuščanjem škodljivih razvad.

stavka

stávka -e samostalniĹnik ženskega spola

februar 2022 / Tanja MirtiĹ

SamostalniĹnik *stavka* je bil v slovenšĹino prevzet iz Ĺeškega jezika. Beseda je namreĹ nastala iz Ĺeškega glagola *stavit* v pomenu ustaviti. Torej gre za ustavitev dela. V slovenšĹini se je uveljavil tudi glagol *stavkati*. Poznamo tudi tvorjenko *stavkokaz*, ki oznaĹuje nekoga, ki kljub stavki dela. Lahko smo priĹa tudi stavkovnemu valu. Stavka je sicer lahko splošna, opozorilna, bela in tudi gladovna. V slednjem izrazu se skriva beseda *glad*, starejši izraz za lakoto, ki je nastala iz praslovanske besede **goldъ*, ki je, kot navaja Slovenski etimološki slovar Marka Snoja, prvotno pomenila željo po hrani.

Pogovorna vzporednica besedi *stavka* je samostalniĹnik *štrajk*, ki je prevzet prek nemšĹine iz angleškega posamostaljenega glagola *strike*. Glagola *stavkati* in *štrajkati* lahko uporabljamo tudi, ko želimo izpostaviti, da nekaj ne deluje oz. da nekdo neĹesa ne opravlja oz. pri neĹem ne sodeluje. V drugi izdaji SSKJ je pri glagolu *stavkati* naveden zgled *Vsi so pili, le on je stavkal*, kar pomeni, da ni želel piti. Govorci slovenšĹine ob tem zgledu praviloma ne potrebujemo dodatnega pojasnila in intuitivno vemo, da je mišljen alkohol. Ĺe stavka naš jezikovni Ĺut, pa se kmalu lahko pripeti nadcestni napis »Ne vozi, ko piješ alkohol«.

steĹaj

steĹāj -a samostalniĹnik moškega spola

oktober 2019 / Nataša Jakop

Srhljivo prazna, a usodna je vsebina besede

steĹaj. Pomeni 'stanje podjetja, ko to dalj Ĺasa ne more izpolnjevati prevzetih ali sprejetih obveznosti'. Tudi njena besedna okolica je pusta. Najpogosteje se povezuje z glagolskimi primitivi (*biti v steĹaju*) in glagoli premikanja (*iti v steĹaj*).

Glagolski primitivi so glagoli, ki so v pomenskem smislu zelo splošni, npr. biti, imeti, delati, postati.

Poleg mnogih propadlih podjetij je vitalen pojav kapitalistiĹne druŹbe tudi steĹaj posameznika. Stalna besedna zveza osebni steĹaj v svetu prava pomeni 'steĹajni postopek zoper prezadolŹeno fiziĹno osebo, s katerim prijavljeni upniki prejmejo poplaĹilo v enakih deleŹih'.

Beseda *steĹaj* ne vsebuje opaznih pomenskih premikov ali prenesenih (metaforiĹnih ali metonimiĹnih) pomenov.

Lahko ji dodamo šĹepec ekspresije in povemo drugaĹe: podjetje je bankrotiralo, propadlo in pustilo na cedilu svoje zaposlene.

Beseda steĹaj je ena tistih besed, ki imajo posebno vplivajnsko moĹ. Njihova uporaba spreminja stvarnost. O njih je v 60. letih na Harvardu govoril filozof J. L. Austin, avtor teorije govornih dejanj. Ko steĹajni upravitelj razglasi steĹaj, podjetja ni veĹ. Kaj sledi?

Poigrajmo se še z morfemi, najmanjšimi pomenskimi deli besede, in zamenjajmo *s-* z *na-* in dobimo: steĹaj oz. nateĹaj. Beseda *steĹaj* ima vsaj dve sopomenki: *bankrot* in *konkurz*. Slednja je izposojena iz latinske zveze *concursum creditōrum*, ki pomeni 'shod upnikov'. V slovenšĹini

se je beseda *konkurz* v preteklosti uporabljala tako za *stečaj* kot za *natečaj*. Pomenljivo, saj stečajem slovenskih podjetij pogosto sledijo natečaji za nova. In karavana gre naprej.

stolp

stòlp stòlpa samostalnik moškega spola

december 2020 / Karmen Kenda-Jež

Za definicijo iz Urbanističnega terminološkega slovarja – ‘visoka stavba z majhno tlorisno površino, stoječa samostojno ali kot sestavni del druge stavbe, prostorska dominanta, npr. grajski, cerkveni, razgledni, obrambni, gasilski stolp’ – se navadno skriva arhitekturna mojstrovina, ki s svojo pokončno, krhko strukturo tekmuje z mogočnimi vertikalami, ki jih je ustvarila narava.

Težnja pokoriti si krajino, vzpeti se v nebo, videti dlje je tako globoko vsajena v človeka, da pravzaprav nismo pretirano presenečeni, ko opazamo vzporednice med navedkom iz Stare zaveze: »Dajmo, sezidajmo si mesto in stolp, katerega vrh naj sega do neba, in naredimo si ime, da se ne bomo razkropili po vsej zemlji!« (1 Mz 11,4), in spletno najavo občine Rogaška Slatina: »Razgledni stolp Kristal bo z višino 106 m najvišji stolp in hkrati najvišja stavba v Sloveniji. Poglede in obiskovalce bo privabljal z edinstveno podobo, ki spominja na kristal, ter s konceptom urbanega razgledišča.«

V kakšnem drugem času bi bila to še ena razprava o širjenju turistične ponudbe po preverjenem (evropskem) modelu ter o njeni smiselnosti in pomenu za lokalno okolje. Pretresi tega leta pa kar kličejo k ponovnemu branju in razu-

mevanju prispodobe o babilonskem stolpu, k ponotranjenju njenega univerzalnega sporočila. Obenem pa imamo, v pričakovanju nove »nove resničnosti« po pandemiji veliko bolj v zavesti druge arhetipske predstave o stolpu, saj smo že skoraj celo leto zaprti v slonokoščene koronske stolpe: zaprtost, izoliranost, samotnost in osamljenost. Ni zmešnjave jezikov, le nezmožnost za pogovor. Odločitev je padla, stolp bo zrasel. Kdaj se bomo vprašali, kam gremo?

strela

stréla -e samostalnik ženskega spola

julij 2023 / Jožica Škofic

Strela je naravni pojav, ki ga vidimo kot blisk in slišimo kot grom; bliže sta si, bliže nam je. Če jo opazujemo od daleč, smo lahko navdušeni nad njeno lepoto, žarečimi nitkami, ki ob razelektrenju ozrača za nekaj trenutkov povežejo zemljo in nebo, oblake in morje ... S Teslo razmišljamo, kako bi ujeli njeno energijo in jo koristno uporabili.

Grmenje s svojim glasnim in zamolklim donenjem deluje bolj grozeče. In če zagrmí hkrati z bliskom, je strela udarila nevarno blizu ... Ni čudno, da ima beseda *strela* predvsem negativne pomenske odtenke: človek je lahko *jezen kot strela* ali pa mu zaradi slabe volje *iz oči švigajo strele*, pravzaprav je *strela* lahko tudi zloben človek sam. Ko nas doseže slaba novica, lahko obstanemo *kakor od strele zadeti*, lahko nas tudi kaj *boli kot strela*. Beseda strela je lahko uporabljena kot kletev – SSKJ tako navaja: *strela naj ga udari, da bi ga strela, gromska strela ipd.*, Pleteršnikov slovar s konca 19. stoletja pa še: *da bi te strela ubila, da te strela, strela božja ga naj.*

A kot vsak véliki pojav tudi strela v človeku zbuja ne le strahospoštovanje, ampak tudi občudovanje. Tako lahko slišimo, da je športnik *hiter kot strela*, kdo drug je lahko *brihten kot strela*, otroci pa ob besedi strela najprej pomislijo na hitri rdeči avtomobilček, junaka animiranega filma. Če spadate med plezalne navdušence, morda ob besedni zvezi *gromska strela* pomislite na plezalno smer v steni Vežica. Tu in tam nas *kot strela z vedrega neba* ali *z jasnega* doseže kaka nepričakovana novica – a taka novica zagotovo niso več podnebne spremembe, zaradi katerih se spreminjajo celo modeli napovedovanja vremena in neurij s strelami. Frazem, da *strele udarjajo v visoke vrhove*, pa izraža tudi dejstvo, da so družbeno bolj izpostavljeni ljudje, tisti 'zgoraj', najbolj izpostavljeni kritiki. Ker imajo moč, ki bi jo morali uporabiti v dobro vseh nas, tudi v boju proti podnebnim spremembam.

stres

strés -a samostalnik moškega spola

oktober 2024 / Pia Rednak

Danes je beseda *stres* tako močno vpeta v naše življenje, da jo uporabljamo že skoraj podzavestno, pa naj bo to, ko govorimo o zahtevnih službah, osebnih preizkušnjah ali le o preprostih vsakdanjih sitnostih, ki nas pogosto vznemirijo še pred prvo jutranjo kavo. Kljub temu pa smo izraz iz angleškega *stress* prevzeli šele proti koncu šestdesetih let 20. stoletja. V citatni obliki je živel vse do začetka sedemdesetih let, ko smo mu odpahnilli drugi *s* in ga tako podomačili. Slovenski etimološki slovar poseže z etimologijo besede še globlje: izvor išče v latinskem glagolu

distringere, ki je prvotno pomenil 'raztegniti' ali 'napeti', kasneje pa tudi 'mučiti' in 'prezaposliti'. Ne zveni preveč privlačno.

Druga, dopolnjena izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika razume *stres* kot 'odziv organizma na škodljive (zunanje) vplive'. A v slovarju ta ni zares opredeljen kot nekaj negativnega, čeprav nihče od nas prav gotovo ne vzklika, ko je pod stresom. Pa vendarle obstaja tudi pozitiven stres. V pravadnini je človek zaradi njega celo preživel. Stres je pomagal prepoznati nevarnost in vzbujal hiter odziv, da se je človek lahko učinkovito ubranil pred krvoločnimi zvermi.

Ampak danes ne bežimo več pred zvermi. Danes so izzivi modernejši. Stres že dlje časa ni več zaveznik; vse bolj ga namreč razumemo kot tihega ubijalca 21. stoletja. Če že drugače ne, pa se vsaj v luči svetovnega dneva duševnega zdravja potrudimo, da ne bo stres obvladoval nas, ampak mi njega.

superliga

súperlíga -e samostalnik ženskega spola

april 2021 / Andrej Perdih

Nekatere besede in besedne zveze živijo svoje življenje le v določenih situacijah in v določenih krogih ljudi. V kontekstu, kjer se običajno pojavljajo, jih morda niti ne opazimo, saj same po sebi ne vzbujajo pozornosti. Jezikoslovci rečemo, da so rabljene nevtrarno. Kadar pa se te besede pojavljajo drugje, postanejo zelo opazne oziroma zaznamovane (seveda pa obstajajo tudi besede, ki vedno vzbudijo pozornost). Od situacije in pisca je odvisno, ali bo besede uporabljal v njihovem običajnem okolju ali pa

bo želel vzbuditi pozornost tudi tako, da jih namerno uporablja v drugačnem kontekstu. V primeru predloga za ustanovitev nogometne *superlige* pa lahko opazimo, da se preskoki besed in besednih zvez iz enega okolja v drugo včasih ne zgodijo, na primer takrat, ko bi to lahko bilo neprimerno. Vsebina je namreč preresna, da bi jo opisovali z najbolj stereotipnimi elementi športnega in športnonovinarskega jezika, sploh tistega, ki je značilen za govorjeni jezik, kot sta komentiranje tekem in pogovori z igralci in trenerji.

Kako bi namreč zvenelo, če bi mediji poročali, da je ena organizacija drugi pokazala rdeči karton in da je ena stran zastreljala enajstmetrovko, zadela malo mrežico ali si celo zabila avtogol? Tudi pri poročanju o tem, da se je že po dnevu ali dveh začel lomiti rezultat, bi bila pozornost bralca (gledalca, poslušalca) usmerjena ne le v dogajanje, ampak tudi v način, kako je novinar izrazil vsebino. Od okoliščin je odvisno, kdaj bi takšno izražanje vendarle bilo primerno.

Če nismo navijaški kot kavč trenerji, se bomo v pogovorih na odprtih terasah morda vseeno strinjali, da pri odločanju o ustanovitvi *superlige* tekma še ni odločena in da se do sodnikovega zadnjega žvižga rezultat lahko še spremeni. Morda bomo na odločitev čakali do konca sodnikovega podaljška ali pa bo zmagovalec znan šele po strelih z bele točke. Morda pa bo končna odločitev padla za zeleno mizo. Kaj bo prinesla prihodnost, je težko napovedati. Žoga je pač okrogla.

superračunalnik

súperračunálnik -a samostalnik
moškega spola

marec 2025 / Mojca Žagar Karer

Superživilo, superjunak, superdržava, superfina... Tudi računalniki niso izjema, saj poleg običajnih obstajajo tudi superračunalniki. V SSKJ2 izvemo, da je *superračunalnik* 'izredno hiter in zmogljiv računalnik'. Kadar govorimo o superračunalnikih, mislimo na najzmogljivejše računalniške sisteme, ki so na voljo.

Namenjeni so znanstvenikom, inženirjem in drugim, ki delajo z ogromnimi količinami podatkov ali z zelo zapletenimi računi, ki jim običajni osebni računalniki niso kos.

Uporabni so na številnih področjih, od fizike delcev, modeliranja, procesiranja naravnih jezikov, pa vse do razvoja novih zdravil, napovedovanja vremena in podnebnih študij.

Zato smo lahko veseli, da je bila Slovenija pred nekaj dnevi uspešna na 150 milijonov evrov vrednem evropskem razpisu za pridobivanje sredstev za superračunalnik s tovarno umetne inteligence. Del sredstev bo zagotovil Bruselj, del naša država. Sicer pa v Sloveniji že imamo izkušnje s superračunalniki, najbolj znan je gotovo superračunalnik Vega, ki so ga leta 2021 zagnali v Mariboru.

Ker delovanje superračunalnika potrebuje veliko električne energije, naj bi se ta napajal iz hidroelektrarne Mariborski otok, pri čemer se bo sprostilo tudi veliko toplote. Bi se torej lahko s superračunalnikom celo ogrevali? O tem strokovnjaki še razmišljajo.

Mi pa lahko v vmesnem času razmislimo o tem,

kako bi s skupnimi močmi ustvarili in tudi ohranili varno in spodbudno okolje za vse. Da bodo lahko napredka znanosti deležni tudi tisti, ki so doslej ostali ob robu.

suša

suša -e samostalniik ženskega spola

julij 2025 / Jan Podbevšek

Ob besedi suša se nam hitro porodi vrsta dobesednih in metaforičnih podob, kar odražajo tudi različne razlage iztočnice suša v SSKJ2. V njem najdemo od starinske rabe besede, ki je označevala 'zelo suhega človeka', do ekspresivne rabe, ki govori o 'dejstvu, da česa potrebnega, kakovostnega ni na razpolago v zadostni količini'. Suša je tako lahko *energetska*, *idejna*, *finančna* ali *informacijska*, še veliko večkrat pa jo v besednih zvezah, povezanih z vedno pogostejšimi vročinskimi valovi, dopolnjujejo prilastki, kot so *meteorološka* suša, *hidrološka* suša in *kmetijska* suša.

Beseda suša je v SSKJ2 razložena kot 'stanje zelo majhne vlage v zemlji zaradi dolgotrajnega pomanjkanja padavin'. Žal je v poletnih mesecih suša zdaj že leta naša stalnica in nesreče polna sopotnica, ki predvsem kmetom greni življenje in jim uničuje letne pridelke. Ne mine leto, da ne bi o tem tudi v Sloveniji slišali številnih zgodb nemočnih kmetov. Zdi pa se, da bo samo še slabše. Podnebna kriza, ki jo s svojim delovanjem v zadnjem stoletju in pol ustvarja človek, tvori vedno bolj radikalne pogoje bivanja in povzroča ekstremne naravne pojave, med katerimi kraljuje prav suša. Ta tako ne vpliva samo na kmetijstvo in okolje, ampak tudi na gospodinjstva in gospodarske dejavnosti.

Ob tem ne smemo pozabiti niti na velike migracije, ki so posledica pomanjkanja vode oziroma suše. Samo v Afriki se letno zaradi izginjanja sahelskega pasu seli notranje ali čezmejno nekaj milijonov ljudi. Suša je tokratna beseda tedna, ki pa bi lahko žal prav kmalu kandidirala za besedo leta ali celo desetletja. Če so se nekoč vojne ustvarjale zaradi energentov, se ponekod že danes zaradi pomanjkanja vode. Pustinja iz filmov o Pobesnelem Maxu je morda bližja, kot si upamo misliti.

svinja

svinja -e samostalniik ženskega spola

julij 2021 / Dejan Gabrovšek

Beseda *svinja* vzbuja veliko asociacij: od precej inteligentne živali, njenega mesa, zaradi katerega sploh gojimo pretežno večino svinj, do umazanega – dobesedno in preneseno – človeka.

Zadnji pomen je pravzaprav krivičen, saj so svinje zelo čiste živali, a seveda le, če imajo pogoje za to – torej če niso prenatrpane v svinjaku, ki spet lahko pomeni prostor za svinje ali (preneseno) umazan prostor. Sodeč po novicah v medijih je svinjak lahko oboje hkrati.

Iz besede *svinja* so izpeljane še besede kot *svinjarija*, *svinjski*, *svinjsko*, *svinjati*, vse pa označujejo nekaj umazanega, odvratnega, za človeka nezaželenega. To občutimo na lastni koži tudi v poletnih dneh, ko je *svinjsko vroče*, ob aferah, v katerih se razkrijejo *svinjarije*, ob objavah na družbenih omrežjih, s katerimi *svinjajo* nekateri posamezniki, nekaj zavisti pa občutimo ob zvezi *svinjsko obogateti*.

Čeprav velja, da *biserov ne mečemo svinjam*, so svinje pravzaprav dobre: za nekatere le na

krožniku, za druge pa kot žive živali. V vsakem primeru pa ohranjamo poimenovanje svinja za svinjo: kot živo bitje si namreč zasluži poimenovanje, ki ne vzbuja negativnih konotacij.

šala

šála -e samostalnik ženskega spola

marec 2023 / Andreja Žele

Šala po SSKJ2 pomeni 'neresen, smešen ali zabaven dogodek', skratka potegavščino, ki ne bi smela imeti resnega namena, in hkrati norčavost, ki je ne zameriš.

Šala je torej navadno zmes norčavosti in nagajivosti, povezane s potegavščino. Najbližje potegavščini so prvoaprilske šale, za katere velja receptura, naj bodo aktualne in učinkovite na kratek rok, to je, naj na hitro razburkajo, vznemirijo in potem tudi brez škodljivih posledic hitro pomirijo. Prvega aprila torej lahko *naaprilimo koga*.

Po mnenju nekaterih poznavalcev norčavost in prešerna razigranost na 1. april izhajata iz starih običajev ob spomladanskem enakonočju: v prvih aprilskih dneh naj bi se namreč končala slavlja ob začetku pomladi, ki so bila polna igrive radosti in pričakovanja. Šalo tako povezujemo z dobronamerno lahkotnostjo in pozitivnostjo, ki sta vključeni tudi v rekla *Zmaguje kot za šalo, Težave rešuje kot za šalo, Taka zahtevna pot pa ni šala* ipd.

Pri tem ne smemo spregledati oziroma preslišati tiste znane pripombe, da je v vsaki šali tudi nekaj resnice. In to pregovorno izkušnjo so skozi stoletja potrjevali in utrjevali dvorni norci. Ti so bili dovolj pametni, da so znali ob pravem času

duhovito povedati stvari, ki so bile sicer vsem znane, a se o njih ni smelo govoriti. In ker je glasno povedati svoje mnenje pomenilo imeti moč, so vladarji pogosto morali prisluhniti odkriti besedi norcev, saj so jih navsezadnje tudi ali zlasti za to vzeli v dvorno službo. Pametni norci pa so s pravo količino pravih besed ob pravem času ohranili glavo in moč za nadaljnje tovrstne podvige v širšo družbeno korist.

Šala torej zlasti zabava in navadno tudi koristi, in zato je zabavno, prijetno in celo bolj zdravo živeti v družbi, ki se zna šaliti, tudi na svoj račun.

šola

šóla -e samostalnik ženskega spola

avgust 2020 / Špela Petric Žižić

Pri geslu *šola* je v SSKJ zabeleženih več pomenov in podpomenov: 1. vzgojno-izobraževalna ustanova [...] // vzgojno-izobraževalni proces v tej ustanovi // poslopje te ustanove 2. pog. pouk ipd. Slovar navaja tudi ekspresivni pomen 'učenci in učitelji' (npr. *vsa šola se je zbrala na proslavi*). Pomeni 'proces, ki se v tej ustanovi izvaja', 'poslopje te ustanove', 'pouk', 'učitelji in učenci' so nastali tako, da se je izraz *šola* pričel nanašati na različne vidike pojavnosti, na katero se nanaša prvi pomen 'ustanova, ki v posebnem poslopju omogoča izvajanje pouka za učence s pomočjo učiteljev'. Beseda *šola* se je z vsakim novim pomenskim prenosom znašla v novem kontekstu, postala sestavni del novih besednih zvez.

Nov kontekst kot posledica varnostnih ukrepov, ki preprečujejo širjenje virusa, pa je spremenil tudi pojavnosti, na katere se nanašajo zgoraj

omenjeni pomenski opisi. Šolo kot ustanovo, ki je morala iznajti nove oblike pouka. Poslopje te ustanove, ki je pridobilo oznake in koridorje. Pouk, ki bo z začetkom novega šolskega leta spet dobil novo podobo.

Pomeni besed lahko živijo samo znotraj konteksta, v besednih zvezah, ljudje pa samo v kontekstu družbe, v zvezah z drugimi bitji. Otroci, ki so v drugi polovici minulega šolskega leta zaradi spremenjenih okoliščin težko zadovoljevali potrebo po druženju, se začetka šole veselijo bolj kot kadar koli prej. Naj oznake za omejitev gibanja in koridorji na skupnih poteh po šolskih hodnikih ne prekinajo prijateljskih vezi.

šport

špórt -a samostalnik moškega spola

september 2020 / Simon Atelšek

Beseda *šport* je v SSKJ2 razložena kot 'po ustaljenih pravilih izvajana telesna dejavnost za krepitev telesne zmogljivosti, tekmovanje, razvedrilo'. Čeprav bi ob besedi *šport* morda marsikdo najprej pomislil na tekmovanja in tekmovalnost, slovar na prvem mestu navaja pomen športa za zdravje. Podobno tudi praznik slovenskega športa, ki smo ga prvič praznovali v tem tednu, poudarja pomen telesne aktivnosti za slehernega posameznika, medtem ko je vrhunski šport njena nadgradnja, v kateri Slovenci naravnost blestimo.

Če je torej šport na ravni posameznika pomemben zlasti za krepitev zdravja in imunskega sistema, kar je v koronačasih še posebej pomembno, je vrhunski šport zanimiv tudi s stališča čustev, ki jih vzbuja pri gledalcih in

navijačih. Naši športniki so nas v preteklosti s svojimi dosežki že ničkolikokrat razveselili, najbolj strastne navijače pa spravili na rob evforije. Ker so sestavni del športa tudi porazi, smo bili seveda nemalokrat tudi razočarani. Na predzadnji etapi 107. dirke po Franciji pa smo izkusili še sladko-grenko mešanico obeh čustev hkrati, saj smo bili nepopisno veseli za Tadeja Pogačarja, obenem pa nam je bilo hudo za Primoža Rogliča. Lahko bi rekli, da smo bili »veselo-žalostni«. Izraza za tovrstno občutenje športnega dogodka še ni v slovenskih slovarjih. Če pa se bodo dvojna zmagoslavja še ponavljala, bo potrebno poiskati tudi ustrezno poimenovanje za stanje »navijaške zmedenosti«, ko se je težko odločiti, komu bolj privoščiti zmago.

šport

špórt -a samostalnik moškega spola

september 2021 / Tjaša Jakop

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika zvemo, da je *šport* 'po ustaljenih pravilih izvajana telesna dejavnost za krepitev telesne zmogljivosti, tekmovanje, razvedrilo', lahko pa se uporablja v ekspresivnem pomenu – kot 'zabava' oziroma 'razvedrilo' (npr. *pili so, jedli in plesali ter pri tem športu vztrajali celo noč*).

Šport je dejavnost, ki jo naš narod goji že od nekdaj: nekateri aktivno, drugi pa bolj kot gledalci, navijači, tudi z domačega kavča (kot nam je v času zaprtja svetoval predsednik vlade). Zlasti na mladih je v šolskem letu 2020/2021 pomanjkanje športne aktivnosti pustilo posledice, kot so debelost, depresija, pomanjkanje koncentracije ipd. V medijih so se začeli pojavljati naslovi, kot »Naši otroci v karanteni postali

debeli zapečkarji« (Delo, 22. 9. 2020), »Poslabšanje duševnega zdravja med mladimi, četrtna študentov razmišljala o samomoru« (Dnevnik, 6. 4. 2021) ali »Po epidemiji Covid-19: upad gibalne učinkovitosti otrok in več debelosti« (Prehrana.si).

Sama nikoli nisem bila preveč navdušena nad športom kot neko organizirano dejavnostjo, rada pa se sprehajam, plavam, smučam in tečem na smučeh. Najnovejši ukrepi [ki jih je »za blaženje posledic pandemije« EU sprejela v letu 2021, op. T. J.] me priganjajo, da več kolesarim, saj večino časa nimam zahtevanih pogojev za uporabo javnega prevoza. V službo se tako vozim s kolesom in upam na lepo vreme – tako dobesedno kot tudi metaforično, npr. po Prešernu: »Vreména bodo Kranjcem se zjasnile«. Redno se udeležujem shodov proti nesmiselnim ukrepom in diskriminaciji ljudi [protivladni protesti v letih 2020–2022, op. T. J.]. Tovrstna aktivnost poteka na svežem zraku, do centra Ljubljane pridem peš ali s kolesom, tako da je to ena redkih oblik rekreacije, ki si jo lahko kot zgolj zdrava državljanka trenutno privoščim. Od prejšnje srede imam celo možnost vadbe dvakrat tedensko, da lahko vzdržujem svojo fizično in psihično kondicijo ter ostajam zdrava.

štorklja

štórklja -e samostalni^k ženskega spola

avgust 2024 / Nataša Gliha Komac

Po razlagi SSKJ je *štorklja* 'velika močvirska ptica selivka z belim perjem po telesu, črnimi perutmi in dolgimi golimi nogami', ki nas s svojo močno simboliko rojstva spremlja v vsakodnevem življenju. Njeno podobo lahko vidimo na

dvoriščih, vratih in terasah slovenskih domov, kjer naznanja prihod novega družinskega člana ali članice. Upodobljena je tudi na slovenskem kovancu za en cent.

Obstaja okoli 20 vrst štorkelj, najbolj znani sta bela in črna štorklja. V Sloveniji bela štorklja velja za simbol Pomurja, obe vrsti pa živita in gnezdita tudi drugod. Bela štorklja si gnezdo iz vej zgradi v bližini človeka, navadno na telegrafskih ali električnih drogovi^h, stebri^h, postavljenih prav v ta namen, redkeje na slemenih streh in dimnikih.

Po podatkih Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (Dopps), ki vseslovenski popis bele štorklje izvaja od leta 1999, smo se avgusta 2024 v Sloveniji ponašali z rekordnimi 311 pari in 673 mladiči. Za dobrobit teh veličastnih ptic kot dela slovenske naravne (in kulturne) dediščine si prizadeva naravovarstveni projekt Leti, leti štorklja, ki že nekaj let zapored spremlja njihovo selitveno pot v Afriko.

Štorklje so imenitni jadranci, ki večino svoje selitvene poti prejadrajo z izkoriščanjem toplih vzgonskih vetrov. Tako so med drugim prav znamenite fotografije štorkelj Ottomarja Anschütza iz leta 1884 navdihnile poskusni model jadralne naprave, ki jo je v poznem 19. stoletju skonstruiral nemški pionir letalstva Karl Wilhelm Otto Lilienthal in z njo uspešno poletel. Po SSKJ je poznan tudi pomen štorklje kot 'nemškega enokrilnega izvidniškega letala' iz druge svetovne vojne.

študent

študent -ênta samostalnik moškega spola

oktober 2020 / Kozma Ahačič

Besedo *študent* poznamo v slovenščini že zelo dolgo, v knjižni slovenščini na primer vse od leta 1557, ko jo je prvič uporabil Primož Trubar. Sprva je bil pomen te besede bližji prvotnemu, saj je zajemal tako fakultetne kakor tudi srednješolske »študente«.

Ni veliko besed, pri katerih bi nas njihov prvotni pomen tako zelo opozarjal na odklone v sodobni družbi, kakor nas prav beseda študent. Besedo smo namreč dobili prek nemščine iz latinščine. Tam glagol *studeo* pomeni 'biti vnet, prizadevati si, truditi se'. In prav to bi moralo biti bistvo vsakega študija: vnema, prizadevanje, trud. Ker povsod po svetu študira vedno več študentk in študentov, je začelo pri tem prihajati do odklonov.

Vedno več jih namreč »študira« predvsem v želji po formalni izobrazbi. Niso vneti za znanje, ampak za list papirja. Narobe si razlagajo, da je študij čas za zabavo in sprostitve. Pozabljajo pa, da se tisti, ki se preveč zabavajo med študijem, pozneje res lahko spominjajo kot zabavnega samo študentskega časa, saj jim je v nadaljnjem življenju brez realnega znanja in vneme mnogo težje.

Pridobivanje znanja je vedno tudi nekoliko zoprno, težko, naporno, zato brez vneme in ljubezni do stroke, za katero se odločimo, lahko kaj hitro postanemo večni študenti.

Pa še na en del študentk in študentov ne smemo pozabiti: na tiste, ki ne doštudirajo zaradi socialnih in finančnih težav, čeprav se študija lotijo

z največjo vnamo. Te sam cenim mnogo bolj kot diplomirance z žigosanim listom papirja. Kako jih ne bi cenil? Eden izmed prvih taksnih je bil prav Primož Trubar.

taksi

táksi -ja samostalnik moškega spola

maj 2025 / Kozma Ahačič

Na *taksi* me vežejo spomini, podobni pravljíčnosti kočij v risankah ali vesoljskih plovil v znanstvenofantastičnih filmih.

»Vzeli bomo taksi« ali »Potem je pa najbolje, da vzameš taksi« ali »Taksi bomo morali vzeti« so bili stavki, ki so pomenili v mojem okolju velik dogodek, povezan z nečim res posebnim: gledališče, poroka, izpit, pogreb, praznovanje, pomembno srečanje.

Čeprav je bil taksi za dve osebi ali več na krajše razdalje nekaj časa celo cenejši od vozovnice za mestni promet, je občutek pravljíčnosti in pomembnosti trenutka pri vožnji z njim obstal. Očiščen avto, zvoki obvestil, klepet s šoferjem ali šoferko in prištevanje centov na taksimetru – vse to je obred, ki mi še danes polepša dan.

Beseda *taksi* je po izvoru skrajšana iz francoske besede *taximètre* ('taksimeter'), oznake za napravo, ki je še danes neločljivo povezana z vsakim taksijem. Glasbeni učitelj Wilhelm Friedrich Nedler je napravo za merjenje časa in izračunavanje voznih stroškov v kočijah in vozilih izumil že leta 1875 in jo po vzoru besede *Metronom* v nemščini poimenoval *Taxanom*.

S pojavom prvih taksijev kot avtomobilov na bencinski pogon (1904) so v Parizu to napra-

vo poimenovali najprej *taxamètre*, nato pa *taximètre*. Iz tega je nastala danes po vsem svetu znana beseda taksi. (V latinščini pomeni *taxa* 'pristojbina', *mètre* pa 'meter', *taksimeter* je torej naprava, ki meri 'takso' za prevoz.)

S prihodom platforme za prevoze uber se bo začela verjetno tudi v Sloveniji zlagoma spreminjati vloga besede *taksi*. Že več kot 100.000 prebivalcev je preneslo aplikacijo tega podjetja in verjetno bomo zaradi nižjih cen bolj kot doslej uporabljali avtomobilski prevoz namesto avtobusa, kolesarjenja ali hoje.

Bomo tudi temu rekli *taksi*? Ali pa bo to kar *uber*? Morda pa bomo obudili besede, kot so *fijakar*, *pregar* ali *izvošček*?

tenis

ténis -a samostalnik moškega spola

junij 2021 / Metod Čepar

Slovenci smo najbolj enotni v športnih igrah. Recimo pri igri, kjer igralci z brcanjem spravljajo žogo v gol. Manj znana pa nam je športna igra, pri kateri igralec z loparjem udarja žogo čez mrežo v nasprotnikovo polovico igrišča. Sam izraz za igro ni ravno stara slovenska beseda. Kljub temu jo najdemo v Slovenskem etimološkem slovarju, kjer izvemo, da izvira iz francoščine in pomeni 'držite' – igralec bo namreč serviral. Prav serviranje pa je pri tej igri lahko odločujoče.

Začetniki tenisa so Angleži. Tudi Slovenci imamo že dolgo vrsto ne zanemarljivih uspehov v tem športu. Glede na zgodovinsko povezanost med Rusi in Francozi, ki so prispevali etimologijo besede, je pričakovati, da gre našim velikim slovan-skim bratom bolje od rok. Pa prosim, ne lopnite

me zaradi tega z loparjem za tenis po glavi. Raje postavimo mizo, primimo loparje v roke in se pojdimo pingpong. Ali kot bi se reklo strokovno: namizni tenis. Lahko pa gremo le ob tenis igrišče in opazujemo profesionalce in zanesenjake pri igri. Morda nam bo to dobrodošel izgovor, da se na toplo poletno popoldne dobimo s prijateljem, s katerim se poznamo samo še preko zaslona.

terasa

terása -e samostalnik ženskega spola

marec 2021 / Mojca Žagar Karer

Ob četrtkovi novici, da bodo s ponedeljkom v posavski in jugovzhodni regiji v gostinskih lokalih za en teden poskusno lahko stregli gostom na terasah, je verjetno marsikomu zaigralo srce. Hladno pivo ali topel čaj, ocvrti sir ali gurmanski obed, ni pomembno, samo da se druženje na terasah lahko začne.

Terasa ima v drugi izdaji SSKJ dva pomena, prvi je 'tlakovan prostor na delu zgradbe ali ob njej', drugi pa 'stopnici podobna tvorba na zemeljski površini, ki jo je izoblikovala voda'. Pri drugem pomenu gre pravzaprav za geografski pojem, in če pogledamo v Geografski terminološki slovar, bomo tam našli nekoliko natančnejšo definicijo terase, poleg tega pa še 24 terminov s sestavino *terasa*, npr. aluvialna terasa, krioplanacijska terasa, kemska terasa, konkordantna terasa. Pa smo že mislili, da vemo, kaj je terasa ...

Vrnimo se raje k tisti bolj znani terasi, torej k tlakovanemu prostoru v neposredni bližini zgradbe. Seveda lahko kaj spijemo in pojemo tudi na terasi domače hiše, a na terasi gostinskega lokala je vse drugače. Teraso so v kolektivnem spominu tistih,

ki smo bili rojeni v časih rajne SFRJ, neločljivo povezane tudi z morjem, škržati, masnim pomfrijem in seveda obveznim terasnim bedom, ki je s predvidljivim naborom šlagerjev skrbel za vzdušje v poletni sopari. Nostalgичni spomini gor ali dol, dejstvo je, da bomo prihodnji teden potihem zavidali prebivalcem posavske in jugovzhodne regije. Saj ne da bi nujno morali napolniti vse terase gostinskih lokalov, ampak že ideja, da bi jih lahko, je pomirjujoča. Terasa kot privid svobode ... Kdo bi si mislil.

testirati

testírati -am dovršni in nedovršni glagol

december 2020 / Janoš Ježovnik

»Izrazno različnih leksikalnih enot, ki bi bile pomensko povsem enakovredne in v katerem koli besedilu zamenljive, dejansko ni,« piše v uvodu Sinonimnega slovarja slovenskega jezika. Drugače povedano: sopomenke imajo le redko povsem enak pomen. Praviloma gre za to, da so si njihovi pomeni zelo blizu, lahko pa so le delno prekrivni. Isti slovar kot sopomenko besede *testirati* navaja besedi *preizkušati* in *preizkusiti*. Lahko bi rekli, da kdo preizkuša naše potrpljenje; če rečemo, da ga testira, zveni nenavadno. Nekoliko bolj ustaljeno bi bilo testirati meje ali zmogljivosti, a tudi v tem primeru bi se večina raje odločila za glagol preizkušati. Poznamo pa stresne teste in ne stresnih preizkusov – stresne preizkušnje pomenijo nekaj drugega. Testiramo in ne preizkušamo na bolezni oziroma njihove povzročitelje.

Glagol, o katerem je govora, smo morali spomladi leta 2020 v Sprotnem slovarju slovenskega jezika dopolniti z novo razlago 'opraviti posto-

pek za ugotavljanje prisotnosti povzročitelja bolezni ali določene snovi, učinkovine'. Kot na drugih področjih je epidemijska situacija tudi v jeziku aktualizirala mnogo reči, o katerih prej nismo razmišljali. Dnevno spremljamo, koliko oseb so testirali, s čedalje večjo zaskrbljenostjo tudi, koliko še lahko testiramo zmogljivosti zdravstvenega sistema. Obenem, kot kaže, zlasti na področju gospodarstva nismo prestali preizkušnje, kako se odpovedati kratkoročnim koristim v dobro dolgoročnemu skupnemu okrevanju na vseh področjih.

tiktoker

tiktôker -ja samostalniki moškega spola

marec 2024 / Mija Michelizza

V sredo sem se po naključju znašla na Bavarskem dvoru v Ljubljani ravno v trenutku, ko se je dogajal incident, v katerega je bil vpleten mladostnik z noži. Vanj so bile uperjene pištole policistov in telefoni tiktokerjev, instagramerjev, youtuberjev in uporabnikov drugih družbenih omrežij.

Tiktok in druga družbena omrežja so postala eden glavnih virov informacij, zlasti za mlajše uporabnike.

Gre za platformo, ki jo uporabniki lahko tudi soustvarjajo in po statistiki všečkov, komentarjev, ogledov idr. spremljajo oziroma predvidevajo, kakšna je priljubljenost posnetka, ki so ga delili. Ne bomo se poglobljali v vplive na duševno zdravje, ki jih tovrstno neprestano spremljanje objav in odzivov nanje lahko prinese, in druge družbene razsežnosti uporabe družbenih omrežij.

*Tiktok*er je postal beseda tedna zaradi zakonskega predloga, ki ga je sprejel ameriški kongres, s katerim bi lahko v ZDA prepovedali uporabo kitajskega družabnega omrežja Tiktok in podobnih aplikacij, če bi jih predsednik označil za grožnjo nacionalni varnosti.

Seveda se vrstijo vprašanja: Ali gre za omejevanje svobode izražanja? Kaj to pomeni za druge aplikacije? Kje se bodo ZDA in morda kmalu zatem tudi druge države ustavile? Po drugi strani Kitajska že od samega začetka prepoveduje drugod po svetu razširjene aplikacije, kot so Facebook, X, Instagram, in dovoljuje samo lastne, nad katerimi ima nadzor.

Na slovarskem portalu Fran poleg *tiktokovca* in *tiktokovke*, *instagramerja* in *instagramerke*, *youtuberja* in *youtuberke* v Slovarju novejšega besedja iz leta 2012 najdemo tudi besedi *internetovec* in *internetnik*, ki poimenujeta uporabnika interneta.

Tistega uporabnika interneta, ki se je zelo verjetno zlahka poistovetil z izvorno idejo interneta in spleta kot prostora za brezplačno širjenje znanja in idej.

tir

tir -a samostalnik moškega spola

september 2020 / Andreja Legan Ravnikar

Samostalnik *tir* se je po doslej znanih podatkih prvikrat zapisan pojavil v rokopisnem slovarju Valentina Vodnika (1804–1806), natisnjen pa šele pol stoletja kasneje v Cigaletovem slovarju (1860). V zvezi *živinski tir* je pomenil 'sled, ki se naredi, ko se žene živina', nato pa se je pomen razširil na 'sled, ki jo pusti kolo vozila, smuči ipd'.

Govorci sodobne slovenščine ob poimenovanju *tir* najprej pomislimo na 'tirnice, pritrjene v dveh vzporednih črtah na prage', v specializirani rabi pa je tir opredeljen kot 'krivulja, ki jo opiše telo pri gibanju' (npr. v astronomiji). V dnevno političnem dogajanju je v zvezi z načrtovano gradnjo železniške povezave Divača–Koper raba stalne zveze *drugi tir*, ki pomeni 'tir, zgrajen ob že obstoječem tiru', tako pogosta, da je že zabeležena v Sprotnem slovarju slovenskega jezika. Gradnja 27 km dolge trase drugega tira je logistični projekt, ki zaradi težav z zahtevnim terenom, okoljskih standardov, dolgotrajnih postopkov pred gradnjo in velikih stroškov predstavlja trd oreh za vsakokratno vlado. Ta se trudi vse postopke utiriti v začetek gradnje, vsakokratno opozicijo pa njene odločitve in ravnanje *spravlja iz tira* 'vznemirjajo, razburjajo'. Državljeni želimo, da se priporočil strokovne javnosti o gradnji ne bi *potiskalo na stranski tir* in da njihovi dogovori zaradi nasprotujočih si interesov ne bi *obstali na slepem tiru*. Naj se torej izgradnja drugega tira čim prej začne (in seveda zaključí), da se vse spet *vrne v normalne tire*.

tornado

tornádo -a samostalnik moškega spola

avgust 2023 / Nataša Gliha Komac

Tornado si običajno predstavljamo zlasti po fotografijah in filmih, če nas le ni še zajel literarni vrtnec *Čarovnika iz Oza*. Predstava o meteorološkem terminu, ki jo priklíče razlaga v SSKJ2 'lijakast vihar ni vrtnec pod nevihtnim oblakom nad kopnim, navadno s pokončno osjo' je dokaj skopa, a povsem nazorna, kot primer rabe navedeni zgled *tornado je naredil*

veliko škode pa doda ključno in povedno dejstvo o njegovih posledicah.

Sinonimni slovar slovenskega jezika (2018) sicer ob *tornadu* navaja sinonim *tromba*, ki ga je mogoče povezati tako s trobentasto obliko tornada kot z močnim hrupom, ki ga navadno spremlja, vendar aktualna raba sopomensko razmerje izključuje. V rabi se je uveljavila le *vodna tromba*, po Geografskem terminološkem slovarju (2005) 'kratkotrajno vrtnčenje zraka nad morsko gladino, pri čemer zračni tok z razburkane vodne površine vsesava peno, tako da vrtnčeni zrak skupaj z vsrkanimi vodnimi delci sestavlja proti nevihtnemu oblaku usmerjen likaj'.

Tako tornado kot vodna tromba nas s svojo strahovito močjo opominjata na spoštljiv odnos do narave in stvarstva, ki nas obdaja. Kakorkoli se že vrtimo in krožimo po tem svetu, z veliko hrupa ali brez, naj vsaj naše odločitve in delovanje za sabo pustijo čim manj škode, opustošenj in gorja. Ujetju v vrtnec vzhičenosti ali predaje vedno sledi neusmiljena streznitev s posledicami. Vse preveč je tornadov, ki (si) jih sami zakuhamo.

tožilec

tožilec -lca samostalniki moškega spola

maj 2021 / Helena Dobrovoljc

Iz glagola *tožiti*, o katerem bi se lahko na široko razpisali, saj njegovo druženje z drugimi besedami v povedi narekuje njegove pomenske razsežnosti – *tožimo* lahko *nad nečim*, *zaradi nečesa* ali *tožimo koga* in *tožimo komu* –, je mogoče narediti več izpeljank – *tožilstvo*, *tožnik*, *tožilka*, *tožilec* ...

slednja je izbrana za vroči kostanj tega tedna. Prvotno, na osnovni glagolski pomen vezano besedo *tožilec*, ki označuje nekoga, ki druge nečesa obtožuje ali pa se pritožuje kar tako, sam sebi – nad bolečinami ali slabim počutjem, je v sodobnih besedilih povsem prekrila poklicna kvalifikacija. Tako so danes *tožilci* najprej tisti posamezniki in posameznice, ki kot državni pooblaščenec ob ugotovljeni kršitvi zakonodaje sprožijo sodni postopek in v njem tudi aktivno sodelujejo.

Pridevniška kolokabilnost besede *tožilec* se širi sorazmerno z vlogami, ki jih ta kot pooblaščenec opravlja – ob terminoloških *državni*, *okrožni*, *okrajni*, *vrhovni* ali *zasebni* je ob vsaki menjavi mandata aktualen tudi *evropski*, ki se nanaša na vzpostavitev Evropskega javnega tožilstva, v kolegiju katerega delujejo *delegirani tožilci* iz 22 sodelujočih držav. Njihova naloga je vzpostavitev mehanizmov za čezmejni nadzor nad javnimi naročili, pri katerih v Evropski uniji letno spolzi v roke koruptivnih državnih uradnikov, posrednikov in politikov za vsaj 50 milijard evrov evropskih sredstev.

Dejstvo, da imenovanje slovenskih tožilcev ali tožilk ne poteka gladko, nas ne bi smelo prenetiti, saj smo država, ki se na indeksu zaznave korupcije žal uvršča nezavidljivo – pod evropsko povprečje. A jezikoslovci z mirno vestjo prepustimo komentiranje ravnanja slovenske politične in pravniške elite presoji poznavalcev ter le iz daljave ugibamo, komu koristi, da pri nas prihaja do »tožilske krize«.

Po drugi strani pa bi vsakokratna samoooklicana mesijanska politična misija, ki pod pretvezo, da želi uravnotežiti politična in družbena neravnovesja, ki jih najbrž res realno občuti, a žal tudi

na precej drvarski način soustvarja, občasno potrebovala tudi humanistično razsvetlitev duha. Trenutne družbene razmere namreč niso unikatni pojav, čeprav zaradi tega niso niti manj pomembne niti manj zaskrbljujoče. Naše sobivanje bi bilo zato znosnejše, če bi v pomanjkanju medsebojnega zaupanja ponotranjili tudi spoznanja generacij pred nami. V opisanem kontekstu se tako kar ponuja misel dunajskega bidermajerskega komediografa Johanna Nepomuka Nestroya, ki pravi: »Če kočijaž dobro vidi, bo tudi s slepimi konji prispel do cilja.« Misel, ki bi jo kazalo kdaj tudi obrniti: »Če konj pozna pot, je tudi kočijaž lahko slep.« Povsem človeško pa si lahko želimo tudi, da bi se naša država zdaj že lahko znašla na strateški premisslijeni poti ali – če hočete – na kočiji, ki ne bi obtičala na mestu ali zašla, tudi če je trenutni kočijaž slep in če je vanjo vpreženih premalo dobrih in zmogljivih konjev.

Triglav

Triglav -a samostalni moškega spola,
zemljepisno in stvarno ime

februar 2023 / Manca Černivec

Z imenom *Triglav* sta v slovenščini poimenovana triglavi slovanski bog in Bleiweisov časopis v 19. stoletju, med vsemi generacijami Slovencev pa je zagotovo najbolj uzaveščeno ime gore v Julijskih Alpah, ki vzbuja spoštovanje z mogočno severno steno. Ime gore je najverjetneje motivirala oblika, ki spominja na tri glave.

Na Triglav so se 1778. leta prvi povzpeli neustrašni triglavani iz Bohinja. Zapisi zgodovine povedo, da je Triglav skozi leta postajal vse močnejši simbol slovenstva in njegov branik. Domoljubnost je Jakoba Aljaža vodila, da je

kupil vrh Triglava, ob osamosvojitvi je tam zaplapolala slovenska zastava, še dandanašnji je trden steber narodne zavesti in kulturnega spomina.

Zato ni čudno, da se znajde Triglav tudi v učbenikih – celo med matematičnimi zagonetkami v Aritmetiki za učiteljsišča iz leta 1885 (»Mont Blanc v Savoji je 4632 m, Triglav pa 2865 m visok; za koliko je prva gora višja od druge?«) – in prav vseh pravopisnih priročnikov. Že v prvem iz leta 1899 Levec ob prikazu vejice zapiše: *Oh, ko bi mogel na Triglav, ki se tako veličastno vzdiguje pred menoj! Na Nanos se hodi, na Triglav pleza.*

Ime se v pravopisih ni spreminjalo, spreminjali pa so se pravorečni podatki oziroma naglasno mesto: naglas se je z drugega zloga (Triglāv) kmalu prenesel še na prvi zlog – pravopisa iz leta 1950 in 1962 navajata obe možnosti (Triglāv in Triglav). Naglasne dvojnice Triglāv v Slovenskem pravopisu 2001 ni, obe izgovorni možnosti in uresničitvi pa prikazuje nastajajoči pravopisni slovar ePravopis na portalu Fran.

Dvojnica je vsaka od dveh ali več pojavnih oblik besede. Naglasnomestna dvojnica, ki spada med izgovorne dvojnice, se od druge pojavnice oblike besede razlikuje v naglasnem mestu (npr. dvánajst : dvanájst).

Globok simbolni pomen Triglava se kaže še v pesniških in drugih upodobitvah. Priredbo

planinske himne Oj, Triglav, moj dom je v času nordijskega svetovnega prvenstva v Planici ponoslo v širni svet, Triglav pa nas bo izvajal iz nizkih ravan na strme vrhe – v poletni vročini ali zimski idili.

tropikalizacija

tropikalizácija -e samostalnik
ženskega spola

avgust 2024 / Duša Divjak Race

Beseda *tropikalizacija* je v slovenščini relativno nova. Pojavlja se v zadnjih desetletjih ob vedno večjem zavedanju o vplivih globalnega segrevanja. V Sprotnem slovarju slovenskega jezika je razložena kot 'širjenje toploljubnih organizmov s tropskih in subtropskih območij proti zmerno toplim zaradi višanja globalnih temperatur'. Zasedimo jo v kontekstu tropikalizacije Jadrana, saj se v slovenskem morju pojavljajo vrste, ki so običajno bivale v južnejših delih Sredozemlja ali drugih toplejših območjih.

Če pobrskamo po ustreznih te besede v tujih jezikih, se razgrne njena pomenska raznolikost. Za razliko od slovenščine, v kateri je *tropikalizacija* ekološki koncept, ima izraz *tropicalization* v angleščini glede na Collinsove slovarje dva drugačna pomena. Prvi je splošnejši in označuje proces, s katerim postane kaj tropsko po videzu, lastnostih. Drugi pomen je razložen kot prilagoditev česa za uporabo v tropih in se naša zlasti na izdelavo, obdelavo materialov, ki morajo vzdržati tropske razmere. V španščini ima *tropicalización* poleg pomenov, prevzetih iz angleščine, še en pomen, ki ga prinaša slovar amerikanizmov v španskem jeziku (Diccionario de americanismos), z razlago 'doživljanje, doje-

manje resničnosti s pretiravanjem ali strastjo'. Ta raba sicer ni del splošnega jezika, temveč je značilna za bolj privzdignjen, poetičen jezik, predvsem na območju Čila.

Že s tako majhnimi medjezikovnimi primerjavami se lahko zavemo, kako besede resnično odsevajo naše kulturne posebnosti, stike in skupne izkušnje.

učilnica

učilnica -e samostalnik ženskega spola

september 2023 / Špela Petric Žižić

Po SSKJ2 je *učilnica* 'šolski prostor za učenje, poučevanje' in 'prostor za učenje, študiranje'. Samostalnik je izpeljan iz glagola *učiti*, ki pomeni 'posredovati oziroma pridobivati znanje' (*učiti se*).

Učilnica kot pojavnost že vrsto let ostaja bolj ali manj nespremenjena; v novejšem obdobju, ko se človeško življenje vedno bolj seli v s stenami zaprte in virtualne prostore, pa je dobila še dve modifikaciji, in sicer pod vplivom dveh nasprotujočih si strokovnih teženj. Besedna zveza *učilnica v naravi* označuje koncept pouka v naravnem okolju, kjer učenje poteka z opazovanjem in uzaveščanjem predmetnega sveta – sam koncept je najbrž nastal pod vplivom ideje o nujnosti ponazoritve abstraktne učne snovi. Na drugačni ideji – o učinkovitejšem posredovanju pedagoških gradiv s selitvijo »učilnice« v virtualni prostor – pa temeljijo e-učilnice, ki snov »izolirajo« iz konkretnega sveta tako, da stvarnost prikažejo v vzporednem, digitalnem okolju, hkrati pa učencem prihranijo zamudno ročno delo.

Vzgojno-izobraževalni proces je – ne glede na to, ali pouk poteka v klasični učilnici z razvijanjem abstraktnega mišljenja ali v zunanjem prostoru prek izkušenj z otipljivo stvarnostjo ali pa z virtualnim prikazom snovi, kjer zamudnejše delo opravi računalnik – tudi nekakšna priprava na življenje, ki sledi po končanem šolanju. Neizbežno nadaljevanje procesa učenja je namreč ravno tako sestavljeno iz niza problemov in nalog; vsak nadaljnji izziv je bolj zapleten, zahteva več izkušenj in napora; nobenega ni možno preskočiti, hkrati pa je napredovanje na višjo stopnjo (v smislu pridobivanja novih spoznanj) obvezno. Prednosti in slabosti vzgojno-izobraževalnih metod, ki smo jih izkusili kot otroci, se tako ne odražajo samo v stopnji razvoja umskega potenciala, ampak tudi v stopnji osebnega zadovoljstva ob spoprijemanju z življenjskimi izzivi.

udeležba

udeléžba -e samostalnik ženskega spola

april 2022 / Miha Sušnik

Samostalnik ženskega spola *udeležba* po SSKJ2 v prvem pomenu označuje dejstvo, da se kdo česa udeleži, v drugem pa, da ima kdo delež pri čem. Sinonimni slovar slovenskega jezika nam pove, da ima beseda v prvem pomenu sinonim *udeležitev*, v drugem pa *deležništvo* ter *participacija*. Ob zvezi *volilna udeležba* se glede na zadetke v korpusu Gigafida zelo redko pojavlja še zveza *volilna participacija*.

Beseda *udeležba* je izpeljana iz glagola *udeležiti se* (starejše *udeléžiti se*), obe pa smo dobili v 19. stoletju kot novoknjižni tvorjenki, in sicer ju zasledimo že leta 1833 v Murkovem slovarju.

Glagol *udeležiti se*, ki ima v njegovem slovarju zabeleženo tudi različico *podeležiti se* (in tudi *podeležba*), je verjetno nastal pod vplivom nemškega glagola *teilnehmen* 'udeležiti se', saj nemško *Teil* 'del' ustreza slovenskemu *delež*. Samostalnik moškega spola *delež*, ki ima po SSKJ2 pomena 'kar ob delitvi česa odpade na posameznika' ter 's čimer kdo sodeluje, pomaga pri skupnem prizadevanju', je s prvotnim pomenom 'deljenje' nastal iz praslovanskega glagola **dělit* 'deliti', ki ustreza litovskemu *dáilyti*, gotskemu *dailjan*, nemškemu *teilen* in angleškemu *deal*, vsi v pomenu 'deliti'.

Demokracija lahko zares živi ob uresničevanju pravice in dolžnosti državljanov do sodelovanja na volitvah. Zato upajmo, da se trend volilne udeležbe iz dni predčasnih volitev nadaljuje in se volitev *podeleži* čim večje število volilnih upravičencev.

UI = umetna inteligenca

umétna inteligéncia -e -e ženski spol

julij 2024 / Peter Weiss

Večina poimenovanj in imen s področja računalništva pride k nam v angleščini, potem pa kaj od tega ostane pri nas v njej vsaj zapisano, če ne tudi izgovorjeno (*Word*, *ChatGPT*), kaj morda niha (*Windows* in *Okna*), kaj drugega pa je bilo dovolj zgodaj prevedeno (*umetna inteligenca*) in iz prevoda ustvarjena slovenska kratica (v konkretnem primeru *UI*).

Pomensko ustrezna angleška kratica je *AI*, ki je dovolj kratka, da se je v slovenščini že začela pisati, nerazvezano izgovarjati pa prej po angleščini ([éjáj]) kot po naše ([ái]). Tako bo prevzeto v razvidno angleških lastnih imenih (*OpenAI*)

najbrž še naprej, enako kot se izgovarja kratica *BBC*. Ob slovenski ustreznici *UI* je gola kratica *AI* v slovenščini postala nepotrebna.

Zvezo umetna inteligenca gospodarno pišemo s kratico *UI*, kar je opredeljeno kot samostalni in ustreznih sklonih seveda čisto na začetku njegove poti med uporabnike: v besedilu prepoznamo prvo sestavino v zvezi *UI rešitve*, kar je seveda, če zapišemo jasno in hkrati negospodarno, pridevnik *umetnointeligentne rešitve*.

UI je torej samostalni ali enako (kot [úí]) izgovorjen pridevnik glede na sobesedilo. Pri tehtanju med razumljivostjo in gospodarnostjo se bomo odločili za kratico. Po izkušnjah s podobnimi kraticami bo spol tega samostalnika nihal med ženskim in moškim, na ustalitev, če bo do nje sploh prišlo, pa moramo še počakati: prinesla jo bo dovolj pogosta raba.

Vemo torej, kaj vse bo moralo biti zapisano v slovarjih v geslu ali geslih *UI*: če ni, pa še bo. Ampak če človeška inteligenca ne bo dovolj hitra, se lahko zgodi, da bo *UI* že v kratkem vpisala v slovarje samo sebe in izpeljanke iz poimenovanja zase. (Bo, ker prebere vse, tudi tole.) Izkoristimo priložnost in o njej pišimo in govorimo po slovensko, da bo bolj prepoznavna: gotovo ji bo všeč. Že človeška misel na bodoče sobivanje z njo v slovenščini je vznemirljiva.

univerza

univêrza -e samostalni ženskega spola

december 2019 / Urška Vranjek Ošlak

V minulem tednu je Univerza v Ljubljani praznovala svoj 100. rojstni dan – 3. decembra 1919 je slavist dr. Fran Ramovš izvedel prvo predavanje

na novoustanovljeni univerzi. Govoril je o slovenščini, natančneje o zgodovinski slovnici. Osrednja slovenska *alma mater* nas je ob številnih zanimivih dogodkih razveselila tudi s predstavitvijo sodelovanja v projektu EUTOPIA. Tradicija v koraku s sodobnostjo torej.

Kot lahko preberemo v Slovenskem etimološkem slovarju, smo besedo *univerza* v slovenski jezik prevzeli iz latinščine (srlat. *universitas* v pomenu 'skupnost, bratovščina'). SSKJ2 poleg osnovnega pomena besede ('najvišja izobraževalna in znanstvenoraziskovalna visokošolska ustanova') navaja še dva podpomena: *univerza* kot izobraževalni proces (*končati univerzo*) in kot poslojpe te ustanove (*študenti so se zbrali pred univerzo*).

Toda ni le univerza tista, ki praznuje 3. decembra. Na ta dan se javnosti vsako leto predstavi tudi letni prirastek slovarskega portala Fran.

Očitno je to res datum, ki diši po slovenskem jeziku – morda se bomo z njegovo pomočjo lažje upirali angleščini, ki se s poudarjanjem modernizacije tako vztrajno rine v naše visoko šolstvo. Začelo se je s slovenščino, naj se z njo tudi nadaljuje.

upokojenec

upokojênenec in upokójnenec -nca
samostalni moškega spola

marec 2023 / Mojca Kumin Horvat

Pogosto premišlujem o svoji *upokojitvi*, čeprav je do nje še zelo daleč. Želim si, da bi se moja

zgodba in zgodba mnogih drugih glasila nekako takole: »Zaposlen sem bil v različnih podjetjih, kjer sem lahko do konca izživel svojo ustvarjalno žilico. Nazadnje sem postal sam svoj šef v svojem majhnem podjetju, o katerem sem sanjaril že v mladosti. Tudi moja žena je *upokojenka*. Tako lepo nama je skupaj.

Včeraj sva se vrnila iz toplic, kamor greva večkrat, saj nama zdravilna voda res dobro dene. Dobro skrbiva zase, ker želiva še dolgo skupaj uživati življenje. Ne glede na vreme greva vsak dan na sprehod. Ko se razgibava, v sebi spet začutiva nekaj mladosti. Žena dela še neke posebne energijske vaje in meditira, saj pravi, da ji to vrača življenjsko moč. Veliko tudi počivava, tako, kot se za *upokojenke* spodobi.

Ne pozabiva niti na telovadbo možganov – včeraj sva reševala križanke in si pri tem pomagala z različnimi debelimi slovarji. Vnuk nama je povedal za spletno stran fran.si, na kateri je menda več kot štirideset slovarjev. Frana sem preizkusil tako, da sem vanj vtipkal besedo *upokojenec* in izvedel, da ta izhaja iz besede *pókoj*, ki je že praslóvanska in pomeni 'mir'; v SSKJ-ju sem prebral, da se beseda lahko naglasi na dva načina, v Sinonimnem slovarju slovenskega jezika pa sem našel dve sopomenki: *penzioner* in *penzionist*.

V Slovarju pregovorov pa nisem našel tistega, da *penzionisti nimajo časa*, čeprav bi ta zelo dobro opisal tudi naju. Veliko načrtov imava. Zdaj bova najprej pospravila svojo hiško, potem pa bom prelistal katalog prvomajskih potovanj, saj si že dolgo želiva iti v Provanso.«

Medtem pa po radiu slišim Smolarjevo pesem:

Daleč, daleč je za naju pomlad,
mi za mladostjo je hudo.

A ne bi hotel sam postati spet mlad,
raje star sem, star in z njo.

ura

úra -e samostalniĸ ženskega spola

oktober 2020 / Simona Klemenčič

Ob besedi *ura* morda najprej pomislimo na različne oblike naprave za merjenje časa – na ročno uro, stensko uro, uro s kukavico, nato pa na uro kot časovno enoto – šolska, govorilna, delovna, uradna ura – in še na abstraktno »biološko uro«, izraz, ki so ga iznašli leta 1978, da bi vedno bolj emancipirane ženske spomnili, naj ne pozabijo pravočasno zanositi. Ura je lahko tudi jutranja, večerna, zgodnja, pozna. Beseda *ura* je prevzeta iz grške besede *hōra*, ki pomeni 'doba, čas' ali 'ura' – *horoskop*, recimo, je grška beseda, ki izvorno pomeni opazovanje ure (rojstva). Beseda je iz grščine potovala skozi latinščino, nato francoščino, od tam v srednjeveško nemščino, iz katere smo jo prevzeli.

Jezikoslovje si ni edino, ali ni zgodovina naše besede *ura* nekoliko bolj zapletena in sta v slovenščini morda sovpadli dve *uri* – imamo tudi besedo *ura* v pomenu 'vreme', pa tudi 'čas', ki je morda posebna beseda, podedovana še iz praslóvanske. To drugo uro vidimo v besedni zvezi *huda ura* ali v besedi *neurje*.

Običajnim kolokacijam z uro se je v tem tednu pridružila nepričakovana nova, ki pa ni nova za vse: policijska ura. Starejši se še spominjajo policijske ure. Nekateri se spominjajo *hore legalis* – ure, ko dijaki niso smeli več biti videni v lokalih ali v mestu, še starejši pa časov, ko je policijska ura veljala za večino prebivalcev, ne le za dijake. Brskanje po stoletnih časopisih razkrije, da so imeli Slovenci od nekdaj mešane občutke ob

policijski uri. Leta 1905 beremo v slovenskem časopisju, da je »to popolnoma neumestno. Kadar bi naj gostilničar, ki je že itak neznosno obremenjen z obrtnim davkom, zaslužil kak krajcar, takrat pa pride slavna oblast in mu onemogoči zaslužek.« Leta 1934 pa: »Od zore do pozne polnoči mora biti natakark tako rekoč na nogah in šele policijska ura, ki je toliko neprijetna veselim bratcem v krčmi in kavarni, mu prinese trohico odrešilnega prostega časa.« Ali še drugače: vsaka stvar je za nekoga dobra in za nekoga slaba.

ustava

ustáva -e samostalniik ženskega spola

junij 2021 / Simona Klemenčič

Kretnja ustava je tudi kretanja leta 2019.

Podatek za dlakocepce: beseda *ustava* po izvoru ni slovenska, temveč smo jo prevzeli iz češčine. Glagol *ustaviti* je v češčini sestavljen iz nam povsem domačih, slovanskih sestavin, a ima pomen 'ustanoviti'. Starejša slovenska beseda za 'zakon, določilo, dogmo' je *postava*, pa tudi pri tej se je ta pomen razvil razmeroma pozno, pod vplivom nemške besede *Gesetz*. Še starejša beseda je *zakon*, ki jo uporabljamo v tem pomenu že od praslovanskih časov. Izpeljana je iz glagola **začęti*, 'začeti', torej je najprej pomenila 'začetek, načelo' ali 'počelo' – to, s čimer se nekaj začne. Kot se svet množi, razplasti in prepozna nove odtenke v medsebojnih odnosih, tako se množijo tudi besede, ki jih opisujejo. Sodobna slovenščina ima besede za

zakone in postave, za ustavo pa smo si vzeli spet novo besedo, ker gre za prav poseben zakon, temeljni zakon države z najvišjo veljavo.

Včasih zakonodajalci v skrbi za varovanje nekaterih pravic (ali pravic nekaterih) spregledajo druge pravice in napišejo zakone, ki niso v skladu z ustavo. Ustava pa je tisti zakon, ki je nad drugimi; določa temeljna načela ureditve ter človekove pravice in svoboščine, ki si jih ne pustimo vzeti. Policijska ura in zapiranje državljanov v občinske meje ne gresta skupaj s temi pravicami, smo odločili. Sopomenka besede ustava, *konstitucija* – tudi prevzeta beseda –, ima z dobrim razlogom tudi pomen 'telesna zgradba'. Konstitucija je močna, trdna zgradba države, ki se je ne dotikamo in predvsem ne spreminjamo brez zelo dobrega razloga.

Pred nekaj dnevi pa je Slovenija vendarle nekaj spremenila v tej konstituciji. Odločili smo se, da bomo drugo poglavje Ustave Republike Slovenije dopolnili s slovenskim znakovnim jezikom in jezikom gluhoslepih.

Slovenija je tako postala peta država v EU, ki ima znakovni jezik vpisan v ustavo, in obenem prva država v EU, ki ima vpisan tudi jezik gluhoslepih.

Postava zgradbe človekovih pravic je s tem dopolnjena in še močnejša, in to z zelo dobrim razlogom. Morda niste vedeli: v nastajajočo tretjo izdajo Slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ) vključujemo tudi besede

slovenskega znakovnega jezika. Kliknite na simbol dveh dlani ob geslu, ki ste ga iskali, in se naučite besedo tudi kot krettnjo v slovenskem znakovnem jeziku.

ustrahovati

ustrahováti -újem dovršni in nedovršni glagol

februar 2025 / Urška Vranjek Ošlak

Glagol *ustrahovati* je tvorjen iz samostalnika *strah*, zato je razumljivo, da sta povezana tudi pomensko. Označuje dejanje povzročanja strahu, pogosto z namenom nadzora ali prisile.

Gre za besedo z negativno konotacijo, ki se v rabi navezuje na nasilje, grožnje ali manipulacijo. Skupaj z izpeljanko *ustrahovanje* jo pogosto srečamo v kontekstu družbenih pojavov, kot so nasilje v družini, trpinčenje na delovnem mestu (mobing) in vrstniško nasilje (bullying).

Besedotvorno je glagol mogoče razložiti kot modifikacijsko izpeljanko (večkrat ustrašiti) ali kot tvorjenko iz predložne zveze (dajati (koga) v strah). (Žal) ta glagol v slovenščini ni nov; najti ga je mogoče že v Hipolitovem slovensko-nemško-latinskem slovarju iz 18. stoletja (*vftrahovati*). V sodobnem jeziku ima naslednje sopomenke: *zastrahovati*, *strahovati* (raba kaže zmanjšano pogostnost v sodobnih besedilih), *strašiti*, *zastraševati*, *terorizirati* (ekspresivno), *tiranizirati* (ekspresivno) itd.

Glagol *ustrahovati* ima zanimivo vezljivost, saj ob sebi potrebuje obvezno sestavino, torej nekoga, ki ga kdo ustrahuje. Ne moremo torej reči le *Donald ustrahuje*, temveč potrebujemo udeleženca v tožilniku, na primer *Donald*

ustrahuje svet, neobvezno pa lahko uvedemo tudi določilo v orodniku, na primer *Donald ustrahuje svet s carinami*.

Glagolska vezljivost ali valenca je lastnost glagola, da ima v stavku ali besedni zvezi ob sebi lahko skladenjsko dopolnilo, ki je lahko obvezno ali neobvezno. Iz njega na primer izvemo, *kdo je storil kaj in komu*, s čim je to storil in *kdaj* oziroma *kje* itd.

ustreliti

ustrelíti -ím dovršni glagol

julij 2024 / Simona Klemenčič

Črta. Na začetku besedne družine je praindo-evropska baza **sterH-* 'črta, proga'. Na nebu se med nevihto zariše črta – strela –, črta pa je tudi strelica iz loka, kar je starejša beseda za puščico. V obeh pomenih je beseda zelo stara: litovščina ima denimo za puščico tudi besedo *strėlà*, sorodne besede pa so tudi nemška *Strahl* 'žarek', anglosaška *stræl* 'puščica, kopje' in langobardska *strāl* 'puščica'.

Ko izstrelimo strelico iz loka, *u-strel-imo*. *Stre-ljati* je ponavljalni glagol od *streliti*, napraviti črto, spustiti črto v zrak. Nadalje je *puščica* to, kar iz loka *s-pust-imo*, *sulica* pa je tisto, kar *su-nemo*. In *metek* je to, kar se *meče*, kot nekoč kamni iz prače.

Tudi iz puške lahko streljamo, tako kot lokostrelec strelja strelice z lokom. Streljamo tudi z besedami: »Ustrelj!« rečemo in pri tem mislimo, naj sogovornik hitro in jasno pove, kar misli. Malo pozabljen frazem *streljati z motovилоm* pomeni 'delati velike napake, neumnosti'. Streljamo pa lahko tudi z očmi, s pogledom, na gol in mimo gola, v tarčo, streljamo kozle in včasih kdo strelja tudi na politike.

utrinek

utrínek -nka samostalnik moškega spola

avgust 2024 / Jožica Škofic

V noči na torek sem se, ne da bi to načrtovala, prebudila okrog pol treh in *utrnila* se mi je misel, da bi šla pogledat, ali bom ujela kakšen zvezdni *utrinek*. V nočeh okrog Lovrenca, ki goduje 10. avgusta, jih je mogoče videti še posebno veliko. Nato sva z možem kakšne pol ure preštela svetle črte, ki so se risale na jasnem, z zvezdami posejanem nebu, in se skoraj otroško veselila 'svetlobnega pojava, ki nastane, ko iz vesolja prileti v ozračje majhno nebesno telo' – meteor je videti kot padajoča zvezda, ki za hip zažari, preleti nebo in ugasne. Zato je tudi simbol človeškega življenja – ponekod verjamejo, da pomeni rojstvo novega človeškega bitja, drugod so prepričani, da naznanja smrt; nekaterim pa pomeni možnost za izpolnitev skrite želje, ki se jim *utrne* v trenutku, ko *utrinek* preleti nočno nebo, opazovalec pa morda *vztrepeta* od vznemirjenja in si ne upa *treniti* s *trepalnicami*, da ne bi zgrešil naslednjega.

Pojav, ki ga poznamo tudi kot meteorski dež oz. meteorski roj, perzeide – ker se pojavlja iz

ozvezdja Perzej na severnem nebu v prvi polovici avgusta, Lovrenčeve solze oz. solze svetega Lovrenca, me vedno znova navdaja s čudenjem, občudovanjem in globokim spoštovanjem do vesolja, katerega majcen delček smo Zemljani. Tisti, ki se nam *utrinjajo* vedno nove zamisli, ki se nam iz oči blešči *utrinki* jeze ali sijejo *utrinki* veselja, ki zbiramo *utrinke* s počitnic ali znamo napisati *utrinek* za klavir, ki zmoremo prižgati *utrinke* radovednosti in veselja ali pa od žalosti in nemoči le *utrniti* solzo. Ki smo lahko *utrinki* v vseh podpomnih te besede, ki je izpeljana iz glagola *utrinjati*, 'odstranjevati zgornji del gorečega stenja, ugašati (svečo)', pomen (zvezdni) *utrinek* pa se je prav tako metaforično razvil iz pomena 'del gorečega stenja, ki odpade od sveče, ko jo utrnemo'. Ki smo lahko svetloba ali njeno nasprotje ...

varstvo

várstvo -a samostalnik srednjega spola

april 2021 / Silvo Torkar

Besedo *varstvo* zaman iščemo pri protestantih in v Kastelec-Vorenčevem latinsko-kranjskem slovarju 1680–1710, prvič je bila namreč slovarsko sporočena šele leta 1712 v avtorskem pripisu na robu Hipolitovega rokopisnega latinsko-nemško-slovenskega slovarja *Dictionarium trilingue* pri iztočnici *Custodia*, prvič natisnjena pa je bila 1781 v Pohlinovem slovarju *Tu malu besedishe treh jesikov*. Hipolit je zapisal *várstvu*, Pohlin pa *Varftvu*, a, n., (nem.) *Die Hut*, (lat.) *Custodia*. Vodnik je besedo *varftvo* v svojem nemško-slovenskem rokopisnem slovarju (1806–1817) navedel samo kot slovenski ustreznik nemške iztočnice *die Schutzgerechtig-*

keit (pravica do obrambe), v splošni obtok pa je prišla, ko jo je Cigale objavil v nemško-slovenskem slovarju 1860 pri iztočnicah *die Hut* (pazba, straža, varstvo, čuvanje) in *der Schutz* (varstvo, obramba, zavetje...).

Varstvo nam po SSKJ danes pomeni prizadevanje, skrb, da se odvrne nevarnost od koga ali da kdo ni deležen česa neprijetnega, nezahelenega, a tudi prizadevanje, da se kaj ohrani (narava, okolje). Pri besedi *varstvo* danes najprej pomislimo na *varstvo otrok*, se je pa ta izraz z različnimi prilastki izredno razširil v pravni terminologiji. Izpeljanke na *-stvo* iz glagolov so sicer redke, Bajec v Besedotvorju 1950 navaja le še *rojstvo* in *prešustvo*. Namesto besede *varstvo* lahko marsikdaj uporabimo sopomenko *varovanje*, ki ima v knjižnem jeziku daljšo tradicijo, tako kot glagol *varovati*. Ta ima praslovanske korenine, saj je ali je nekdaj bil znan v večini slovanskih jezikov ali njihovih narečij.

vavčer

vavčer -ja samostalnik moškega spola

maj 2020 / Urška Vranjek Ošlak

Besedo *vavčer* poznata že pravopisni slovar SP 2001 in SSKJ, a ne v pomenu, v katerem se ta zadnje tedne pogosto pojavlja v javnih in zasebnih razpravah. Pomen (pravzaprav podpomen), ki nas zanima, je zabeležen v Sprotnem slovarju slovenskega jezika, iz katerega lahko razberemo, da je vavčer 'potrdilo o dodeljeni pomoči, sredstvih, zlasti državnih, ki jih je mogoče koristiti v vnaprej določene namene'. Po domače – bon.

Kot številni drugi jeziki tudi slovenščina

poimenovalno praznino pogosto zapolnjuje s prevzemanjem tujih besed, ki se (glede na svojo izvorno izrazno podobo in izgovor) različno hitro prilagodijo njenim zakonitostim. Nekatere se vdajo skoraj takoj, druge nikoli; nekatere tudi po podomačitvi jasno izkazujejo svojo pravo naravo, druge pa se integrirajo tako dobro, da jim skoraj ne bi pripisali, da so prevzete. Takšna je tudi beseda *vavčer* – podomačeni zapis in pripona *-er*, ki jo imajo številne slovenske besede, sta odlična kamuflaža. Resnično poreklo te besede razkrivata v SSKJ2 navedena citatna dvojnica *voucher* (hop, Cefizelj!) in sklanjanje s podaljšano osnovo, torej *vavčer vavčerja* – čistokrvna slovenska beseda bi v priponi *-er* bolj verjetno (ne pa brezizjemno) imela polglasnik, ki bi se pri pregibanju izgubil (npr. *veter vetra*).

Zneska za počitnice pri slovenskih turističnih ponudnikih je bil v koronskih časih verjetno vsakdo vesel, ne glede na to, ali je šlo za iz angleščine prevzeti vavčer ali pa za splošnejši bon. Tudi ta beseda izvirno ni naša. Toda – verjeli ali ne – to ni še ena debata o »naših in vaših«. Je le debata o iznajdljivem jeziku, ki vzame tam, kjer lahko, in je predvsem – naš skupni.

vesna

vésna -e samostalnik ženskega spola

marec 2024 / Mojca Žagar Karer

V ePravopisu izvemo, da je *Vesna* žensko ime in tudi slovanska boginja pomladi. Statistični urad Republike Slovenije nam postreže s podatkom, da ima Slovenija trenutno 7619 prebivalk z imenom Vesna. Na lestvici najpogostejših imen zaseda 23. mesto med ženskami in 55. mesto med vsemi prebivalci. Največ Vesen se je rodilo

Ekspresivni kvalifikatorji označujejo leksikalne enote, pomene in podpomene, s katerimi jezikovni uporabnik razkriva svoje vrednotenje ubesedene pojavnosti (ekspresivno, ljubkovalno, slabšalno) in/ali svojo zavedno ali nezavedno sporazumevalno strategijo oz. način ubesedovanja (evfemistično, ironično, privzdignjeno, šaljivo, vulgarno). Npr. *babi* ljubkovalno 'babica', *kvakanje* slabšalno 'govorjenje', *dolgoprstnica* evfemistično 'tatica', *pizdun* vulgarno 'ničvreden človek'.

med letoma 1971 in 1980, izvemo tudi, da jih največ živi v osrednjeslovenski regiji. Vprašanje, ali jim je pomlad bolj pri srcu kot drugi letni časi, pa žal ni predmet uradnih statistik. V SSKJ2 namreč piše, da pesniško navdahnjenim *vesna* pomeni tudi pomlad. Tiste bolj stvarne verjetno bolj zanima tretji pomen besede *vesna*, ki ima kvalifikator agronomija in označuje 'zgodnji krompir domače sorte s svetlo rumenim mesom in belo kožo'.

Zanimivosti v zvezi z Vesnami (z veliko začetnico) in vesnami (z malo začetnico) pa še ni konec. V ePravopisu najdemo tudi podatek, da je *Vesna* stvarno ime, ki označuje 'umetniško društvo slovenskih slikarjev'. Dodajmo še, da je bilo društvo ustanovljeno na Dunaju leta 1903, med njegovimi člani, ki so se imenovali vesnijani, pa so bili Maksim Gaspari, Hinko Smrekar in Ivan Vaupotič. Petdeset let kasneje, leta 1953, je Metka Gabrijelčič zablestela kot Vesna v istoimenski komediji režiserja Františka Čapa. Vesna je tudi ime nagrade za različne dosežke, ki jo podeljujejo na Festivalu slovenskega filma.

Včasih pa kakšna Vesna tudi odstopi s svoje funkcije. Pa se je meteorološka pomlad šele dobro začela.

viadukt

viadúkt -a samostalnik moškega spola

december 2023 / Manca Černivec

Besedo *viadukt* so zložili v 19. stoletju po zgledu rimskega *akvadukta*. Če vemo, da latinska beseda *via* pomeni 'pot, cesta' in da *ductus* prevajamo z *vodenje*, lahko sklepamo o njenem pomenu, ne da bi si pri prepoznavanju pomena pomagali s slovarskimi priročniki. Če iz besedne zveze *vodenje poti* površno sklepamo o pomenu in izpeljemo, da gre za pot, ki nekam vodi, pa v slovarju izvemo natančno opredelitev. Ko pomen besede *viadukt* preverimo v Terminološkem slovarju betonskih konstrukcij, izvemo, da je to 'daljši most ali zaporedje spojenih mostov geometrijsko uniformirane zasnove konstrukcije, ki preko doline ali soteske premoščajo cesto ali železnico'.

Ta infrastrukturni objekt bi danes poimenovali po slovensko, če bi viadukte na Slovenskem gradili v velikem številu, tako pa je ostalo pri poskusih. Naši predniki so se namreč trudili in začeli uporabljati besedi *cestovod* in *potovod*. O tem, da sta bili besedi v 19. stoletju živi, pričajo zgodovinski viri. V Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju sta zabeleženi beseda *ces-*

tovod in njena nemška ustreznica *der Viaduct*. V besedilih tega obdobja najdemo tudi druge zapise, npr. *pri Borovnici je pa daleč znan visok cestovod (viadukt), kateri veže dva hriba med sabo; Še eno uro naprej je Borovnica, kjer se zdaj krasno, važno delo izpeljuje, namreč čudovid potovod ali most za železnico*.

Besedi *cestovod* in *potovod* se v slovenskem jeziku nista ustalili in tako v današnjem času prebiramo o viaduktih. Ob poudarku, da po njem vodi železnica, se je samostalniku *viadukt* pridružil še pridevnik *železniški*. Ker pa se jezik ves čas spreminja, bomo morda nekega dne znova brali o *cestovodih* in *potovodih*, morda se bomo lahko pohvalili tudi s kako prekrivanko, npr. z *železnicovodom* ali *tirovodom*.

Prekrivanka: beseda,
tvorjena iz delov vsaj dveh
polnopomenskih besed.

vino

víno -a samostalnik srednjega spola

november 2020 / Dejan Gabrovšek

Za besedo *vino* v SSKJ2 najdemo razlago 'alkoholna pijača iz soka grozdja po alkoholnem vrenju'. Kljub temu da je bilo martinovo, praznik novega vina, v času pandemije močno okrnjeno, je novo vino vseeno nastalo.

Vino lahko nastane tudi iz drugih snovi: tako poznamo riževo, jabolčno, sadno in še kakšno vino. Obstaja pa tudi metaforični pomen besede *vino*, in sicer 'kar opija, omamlja koga'. Če smo pijani zaradi česa, kar ni alkohol, se namreč teže zavemo svojega

stanja: dokaz za to je prva svetovna vojna, konca katere se spominjamo ravno na martinovo. Prva svetovna vojna se je štiri leta prej začela, ker so bili nekateri preveč opijanjeni od ideje, da bi svet na hitro uredili po svoje. In ker ta lekcija ni bila dovolj, se je 20 let kasneje zgodila še druga svetovna vojna.

Vsak od treh pomenov vina torej ponuja nekaj mamljivega, ki nas lahko v zmernih količinah razveseli, v prekomernih pa ima slabe posledice. Povsem nasproten pomen ima frazem naliti komu čistega vina, ki ga nastajajoči novi razlagalni slovar eSSKJ razlaga kot 'povedati, govoriti komu kaj naravnost, odkrito, brez olepševanja, zadržkov; ugotoviti, spoznati kaj, kot dejansko je'. Upajmo, da si bo vsak od nas dovoljkrat nalil čistega vina – seveda pa kozarček belega ali rdečega tu in tam tudi ne bo škodil.

virus

vírus -a m samostalnik moškega spola

januar 2020 / Helena Dobrovoljc

Virus je zamotan preplet beljakovin, nukleinskih kislin, lipidov in ogljikovih hidratov; je parazit brez lastne presnove, odvisen od organizmov, zmožen kristaliziranja in nezmožen rasti. Je torej živo bitje ali neživa snov?

Podobno dvojnost *virus* izkazuje tudi v jeziku. Oblikoslovno se kot samostalnik moškega spola vede neživo, saj njegova tožilniška oblika sovпада z imenovalniško: *stakniti, odkriti, dobiti virus* rečemo. Ko pa strokovnjaki opisujejo vedenje virusa ob stiku z napadeno celico, pripovedujejo zgodbo o živem: o *nevarnem, smrtonosnem in zahrbtnem* napadalcu, ki *osvaja, uničuje, razsaja, se razmnožuje* in se malodane inteligentno

prilagaja človeškemu, rastlinskemu ali živalskemu okolju.

Smo z besedo *virus* iz latinščine prinesli tudi strašljivost 'smrdečega strupa'? Tako se namreč glasi prvi slovenski prevod besede *vīrus*, ki ga najdemo v Kastelec-Vorenčevem latinsko-slovenskem slovarju (1680–1710).

In če smo še pred desetletji pri vsakodnevem sporazumevanju shajali samo z *virusom gripe*, razmišljanje o razlikah pa prepustili strokovnjakom, je trpežnost in iznajdljivost virusov povzročila, da so danes v našem vsakodnevem besednjaku ne le *koronavirusi*, *adenovirusi*, *herpesvirusi*, *rotavirusi* ..., temveč tudi *HIV*, *SARS*, *virusi ptičje gripe* ter eksotični *virusi zika*, *ebola* in celo *virus Zahodnega Nila*. Zlovešče blizu je virus *covid-19*.

Kako se izogniti zloveščim *virusnim* okužbam? S skrbjo za higieno rok in izogibanjem zaprtim prostorom. A tudi to ne pomaga, če nas obišče *računalniški virus*, ki krade varnostna gesla. Tega se ubranimo le z brezpogojno nezaupljivostjo.

vizum

vízum -a samostalnik moškega spola

januar 2022 / Urška Vranjek Ošlak

Samostalnik *vizum* je v Pravnem terminološkem slovarju na portalu Fran razložen kot 'upravna odločba, s katero pristojni organ tujcu dovoli vstop v državo [...]'. Besedo smo v slovenščino prevzeli prek nemščine, in sicer je nastala iz latinskega glagola *vidēre*, ki pomeni 'videti'.

V rabi je dolgo tekmovala z besedo *viza*, ki izhaja iz istega latinskega glagola, v slovenščino pa je prišla iz francoščine. Slovenski pravopis 2001

je besedo *viza* označil kot knjižno pogovorno (oznaka za prvine knjižnega jezika, ki so v rabi v manj formalnih govornih položajih), uporabnika pa je s sopomenko v ležečem tisku usmerjal k nevtralniji ustreznici *vizum*.

Slovarji na portalu Fran prinašajo še več koristnih informacij o besedi *vizum*, npr. o njeni rabi in **kolokabilnosti**, torej o tem, s katerimi besedami se najpogosteje družijo. Izvemo lahko, da tuja država *vizum izda*, *podaljša* ali *odpravi*, da prosilec nanj *čaka* in da poznamo različne vrste vizumov, npr. *diplomske*, *konzularne* in *poslovne vizume* ter *izhodne*, *prihodne* in *tranzitne vizume* (SSKJ2).

Ni znano, katera vrsta vizuma je zagrenila življenje tenisaču Novaku Đokoviću, ki mu je Avstralija zaradi necepljenosti januarja 2022 preklicala veljavnost vizuma, s katerim se je želel udeležiti Odprtega prvenstva Avstralije. Vsekakor pa je človeštvo z zanimanjem spremljalo dramo, ki se je dogajala na drugi strani planeta. V teh že tako zahtevnih časih smo namreč z veseljem sprejeli vsako razvedrilo, ki je preobremenjene misli odvrnilo od resničnih, a manj razburljivih težav naše vrste.

Bolezni, vojne, revščina in ogrožanje narave se res ne morejo primerjati s psihološkimi mukami privilegiranega posameznika. #sarkazemoff

voda

vôda -e tudi -é samostalnik ženskega spola

maj 2021 / Januška Gostenčnik

Beseda *voda* je bila na drugem mestu med

kandidatkami za besedo leta 2021.

Voda ni ena sama, vodá je več. Voda pada z neba. Na poti opere nebo.

S seboj na zemljo popelje vso nesnago v ozračju – »največji onesnaževalci zraka v svetovnih morjih so turistične križarke in tovarne ladje, ki za gorivo uporabljajo mazut«.

Vpije se v zemljo – »obremenjeno z umetnimi gnojili in divjimi odlagališči«.

Spesni podtalnico – »nekatera romska naselja v civilizirani Sloveniji nimajo dostopa do pitne vode«.

Po planetu riše reke – »sveta reka Ganges na nekaterih delih zaradi svoje onesnaženosti povzroča kožne bolezni in zastrupitve hinduistom, ki se čistijo v njej«.

Te padajo v morja – »Tržaški zaliv s svojim svinčcem na morskem dnu je vsak dan potencialna grožnja slovenskemu pljunku morja, v Kopru pa medtem sanjarijo o umetnem otoku in povečevanju plaže na račun teh par litrov morske vode, da bomo lahko še dodatno obremenili obmorski pas z ostanki sončnih krem«.

Voda pa nas hoče krstiti, želi, da v njej plavamo do rojstva, hoče biti prana, življenjski dih.

V njej živijo vzhodnoslovanke rusalke, ki ponoči pridejo na vodne bregove, po južnoslovanškem izročilu si vile ob njej razčesavajo svoje dolge lase in se nečimrno opazujejo v vodni gladini. V njej domuje Valvasorjev, kasneje Prešernov zeleni in luskasti povodni mož, ki se lahko ujezi.

Žalimo jo s tem, da moramo pravico do nje za-

pisovati v ustavo in v njenem imenu razpisovati referendum. Voda hoče biti nesmrtna, zato se ves čas dviguje nazaj v nebo. Teži k raztapljanju, zaradi svoje enovitosti pa tudi h koheziji. Morda preveč utopična poved za ta konec.

vojna

vôjna -e ž samostalniška ženskega spola

februar 2022 / Mojca Kumin Horvat

Beseda vojna je bila tudi med kandidatkami za besedo leta 2022.

Obstajajo besede, o katerih človek ne želi niti pisati niti o njih razmišljati. To so smrt, *vojna*, lakota in bolezen, t. i. jezdec apokalipse in prinašalci konca sveta. In kakorkoli človek obrne, pojavnosti, ki jih te besede poimenujejo, ni mogoče z lahkoto razumeti, čeprav je sam pomen besed tako jasen, da nam za njihovo razlago ni treba niti pogledati v slovar.

Pa vendarle, SSKJ2 razlaga, da je *vojna* 'vojaški spopad, navadno med državami', čas trajanja takega spopada ali 'hudo prepiranje, medsebojno spopadanje', Sinonimni slovar slovenskega jezika pa prinaša podatek, da je nevtralna sopomenka besede *vojna* le *vojska*. Če bi imeli slovar slovenskih protipomenk, bi v njem prebrali, da je protipomenka besede vojna *mir*. Njeni številni pomeni so opredeljeni v slovarjih knjižnega jezika, zaradi njihove pomenljive moči pa jih tukaj navajamo po vrsti od prvega do zadnjega: 'stanje brez vojne, spopadov', 'dogovor o končanju vojne, spopadov', 'stanje brez preprirov, sporov med ljudmi', 'stanje brez velikih družbenih, političnih

nasprotij, 'stanje brez hrupa in nereda', 'stanje brez hrupa, ropota', 'stanje brez hrupa, vznemirjenj', 'stanje notranje ubranosti, urejenosti' in 'stanje brez notranje napetosti, vznemirjenja'.

In čeprav pregovor pravi, da *muze med vojno molčijo*, je morda tokrat prišel čas, da vendarle spregovorijo in podučijo – o vrednosti življenja, o ljubezni, o povezovanju, o lepoti, o sodelovanju. Če je življenje morda res zastavljeno tako, da so vojne njegov neizogibni del, pa je verjetno zdaj skrajni čas vsaj za spremembo načina vojskovanja in globokega preizpraševanja. Zakaj? Kako? Čemu? Morda pa je komu vendarle že uspelo brez žrtev urediti svet – morda z dogovori, z razumevanjem, s srčnostjo, s sprejemanjem, s sočutjem in z modrostjo.

Med kandidatkami za besedo leta 2019 je bila tudi besedna zveza *trgovinska vojna*.

voščilo

voščilo -a samostalniček srednjega spola

januar 2021 / Domen Krvina

Kot se lahko poučimo v Slovenskem etimološkem slovarju Marka Snoja, je izvor besede voščilo isti kot pri naših bližnjih severnih sosedih, čeprav se danes morda tega ne zaveda vsakdo. Nekatere besede (podobno kot voščilo še npr. *hiša*, prevzeta iz neke germanske besede, ki je izšla iz pragermanskega **hūsa*) so bile namreč prevzete že tako dolgo nazaj, da se zdijo »povsem naše«. Kljub temu v etimoloških slovarjih lahko izvemo, da si – vsaj pri izvoru – s sosedi delimo tako vsakdanje besede, kot sta hiša in miza.

Voščilo sicer ni ravno beseda za vsak dan; bolj za posebne, slovesne priložnosti, ko 'izrazimo komu dobre želje ob prazniku', navadno skupaj z željo, 'da bi bil deležen česa dobrega'. Odhajajoče leto nam je res prineslo marsikatero novo izkušnjo, bili smo deležni marsičesa posebnega, do zdaj neznanega – pa vendar kljub bogastvu izkušnje za veliko večino ne ravno dobrega ali zaželenega.

Tik pred iztekom leta, ki ne bo tako kmalu pozabljeno, je zato čas, da vsem najbližjim in malo bolj daljnim sosedom pa tudi sebi voščimo in zaželimo kar največ kar najboljšega in s celostnim zdravjem povezanega – v novem letu in vseh naslednjih.

Da bi nas tako kot bližnje besede združevalo čim več stvari, za katere morda niti ne vemo.

vreme

vrême -éna samostalniček srednjega spola

julij 2023 / Duša Divjak Race

Vreme je v drugi izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika definirano kot 'stanje ozračja glede na temperaturo, vlago in oblačnost'. To stanje ozračja ima velik vpliv na človekov vsakdan, njegovo počutje in življenjski prostor. Ko se vreme izboljša in ustali, prinaša tudi občutek stabilnosti in varnosti. Nasprotno pa vreme, kakršno nas je zaznamovalo v zadnjem obdobju (tj. neurje), opozarja, da se moramo pripraviti na spremembe in prilagajanje.

Ko narava komunicira z nami, je vreme, zlasti ekstremno, za človeka najbolj opazno sporočilo. Čeprav v njem zapisuje izraze, kot so *vremenske ujme*, *neurja*, *toča*, *dolgotrajna suša*, *poplave*, *gozdni požari*, v krepkem tisku, je bilo sporočilo dolgo podvrženo poljubnim interpretacijam ali ni

doseglo svojega namena zaradi umetno ustvarjenega komunikacijskega šuma, beri: neustreznih ali premalo učinkovitih podnebnih oz. okoljskih politik. Kot pravi pregovor: *Sejali smo veter, zdaj žanjemo vihar.*

Na tesnejšo povezavo med naravo in človekom v preteklosti kaže veliko število z vremenom povezanih ljudskih modrosti in pregovorov, ki so nastali na podlagi izkušenj pri opazovanju naravnih procesov, pa tudi rastlin in živali. Tako so predniki napovedovali, da rdeče sonce na zahodu obeta lepo vreme, slabo pa bo, če močerad leze v hrib. Če je dlje časa vztrajalo neugodno vreme, so si do srede 20. stoletja menda pomagali z vremensko magijo. Ne bi bilo slabo, če bi lahko kateri od zarotitvenih obrazcev tudi v današnjem času pomagal omiliti naslednjo vremensko ujmo.

vrh

vrh -a samostalnik moškega spola

junij 2021 / Mateja Jemec Tomazin

Beseda *vrh* ima v Slovarju slovenskega knjižnega jezika kar 11 pomenov, prvi, najbolj običajen, označuje eno od vzpetin, v katere se gorovje razcepi v višjem delu oz. njen najvišji del, zadnji, enajsti, pa vinograd. Ker Slovenci precej slovimo po svojem hribolazenju tako doma kot tudi v tujini (dober prijatelj mi je svoj čas zatrjeval, da so na vzpetinah hrvaških otokov itak skoraj samo Slovenci in nekaj nemško govorečih tujcev, ki prav tako pozdravljajo »Tober tan«), so nam vsaj pravi vrhovi zelo pri srcu.

Tudi kar nekaj slovenskih krajev nosi ime Vrh, z Vrha pri Sveti Trojici je bil celo Martin Krpan. Vrh pa označuje tudi srečanje dveh ali več državnih

voditeljev. Ponavadi navadni smrtniki za te slednje vrhove izvemo iz medijev, kjer se vrhovni poglavarji nastavijo fotografom in kameram z bolj ali manj zadovoljnimi nasmeški ter nam sporočajo, da naj nas ne skrbi (vsaj ne preveč).

Toda tako kot pri osvajanju vzpetin ne ostanemo na vrhu gore ob znamenju ali žigu, temveč si ga pritisnemo v planinski dnevnik in se vrnemo v dolino, tudi voditelji ne ostanejo nasmejanih obrazov in srečni, kot so bili pred množico fotografov na vrhu. Do vrha vzpetine ali pristnega nasmeška na fotografiji namreč vodi dolga pot, ki zahteva veliko truda. Na vrhu pa tudi ni veliko prostora, zato se je treba vrniti v dolino, oditi od fotografov, in spet poprijeti za delo. Vsak od nas pa lahko pri sebi oceni, kako hitro si želi nazaj na vrh. S poplavo selfijev pa niti fotografov ne rabimo ob sebi.

vročina

vročina -e samostalnik ženskega spola

junij 2019 / Tjaša Jakop

Po drugi izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika je prvi pomen besede vročina 'visoka temperatura v ozračju, prostoru, ki jo povzroča sonce ali kak drug vir toplote', drugi 'občutek velike toplote zaradi večjega dotoka krvi v žile', tretji pa '(telesna) temperatura nad 37 °C'. Glede na letni čas in vremenske temperature seveda najprej pomislimo na visoke stopinje ozračja, saj doživljamo prvi letošnji vročinski val, medtem ko je v času grip in prehladov prva asociacija povišana telesna temperatura.

Narečno se za vročino uporabljajo tudi prevzete besede, npr. germanizmi kot *hica* ali *ica*

(predvsem v koroških, štajerskih ter panonskih narečjih in govorih), Primorci pa za povišano telesno temperaturo uporabljajo romanizem *febre* oz. *febra*. Prav tako npr. Korošci rečejo, da je *vrečo*, medtem ko je drugim *vročje*.

Vročino omenjamo tudi v povezavi z ljubeznijo. Nekoga lahko vroče ljubimo (kot poje Ditka Haberl v pesmi Vročje ljubim te) ali pa prebiramo vroče (ljubezenske in/ali erotične) romane. Pesem Fever izvajalke Peggy Lee se v prevodu glasi Vročina. Katja in Da Phenomena so prvo kitico prevedli takole:

Ti ne veš kako te ljubim,
ti ne veš kako mi je.
Ko tako lepo objameš,
ti dam vročino, o, kako me žge!

vrtec

vrtec -tca samostalnik moškega spola

januar 2023 / Mateja Jemec Tomazin

Starši si življenja brez vrtcev skorajda ne znamo več predstavljati. V njih so otroci v varnem in spodbudnem okolju, kjer se učijo samostojnosti, najrazličnejših večšin, navezujejo stike zunaj svoje primarne družine in se imajo ponavadi zelo lepo, saj počnejo mnogo stvari, ki jih sicer verjetno ne bi mogli.

V vrtcu veljajo določena pravila, ki jih morajo v zadnjem času bolj kot otroci usvojiti in ponotranjiti starši, ampak to je že druga tema.

V SSKJ2 beremo, da je *vrtec* 'ustanova za varstvo in vzgojo predšolskih otrok', v Urbanističnem terminološkem slovarju, da je to 'stavba s pripadajočimi urejenimi zunanjimi površinami,

namenjena varstvu in vzgoji predšolskih otrok, v obeh slovarjih pa niso omenjene osebe, ki vse to otrokom nudijo.

Vzgojiteljice in vzgojitelji, pomočniki in pomočnice, vsi, ki delajo v kuhinji in skrbijo za stavbo, v kateri poteka predšolska vzgoja, pomembno prispevajo k iskricam v očeh naših otrok, ki nam staršem nadvse resno razlagajo, da je njihova »služba« vrtcev.

Pa vendar večkrat lahko preberemo, da se v političnih krogih kakšna skupina odraslih obnaša *kot v vrtcu*, tudi za parlament so že zapisali to primerjavo. V mislih imamo nezrelo obnašanje izvoljenih predstavnikov, ki ga sicer pripisujemo otrokom. Predanost poklicu je vrlina, ki jo moramo v naši družbi spet začeti ceniti, kar se mora pokazati s spoštovanjem dela in tudi s primernim plačilom. Vrtec naj bo vesel kraj za otroke in zaposlene, tisti, ki imajo možnost odločanja, pa naj se obnašanja kot v vrtcu vzdržijo.

začetek

začétek -tka samostalnik moškega spola

december 2024 / Andreja Žele

Začetek je po SSKJ2 povezan z delom, delovanjem, torej s prvim trenutkom obstajanja kakega dela, dejavnosti, dogajanja, procesa. Povezavo z izvorom in z nečim, kar nastaja na novo, poudari etimološki slovar, ki kot prvotni oziroma začetni pomen postavlja 'spočeti, ustvariti', kar naj bi se pomensko izpeljevalo v pomena 'začeti' in 'delati'. To začetnost ima tudi današnja uporaba besede začéti v ustaljenih zvezah začéti delati nekaj, začéti se dogajati ipd. In ko iščemo vzroke za popravo nečesa

slabega ali neposrečenega, navadno vprašamo: Kje se je pravzaprav vse začelo? Pomembna je povezava s pogosto uporabljeno iniciativo (latinsko: *initium* 'začetek'), ki odraža razgibanost družbe in časa.

Cikličnost časa je izkušensko ujeta tudi v besedo *začetek*, ki ji po naravi stvari neizogibno sledi tudi *konec*. Če združimo izvor (etimologijo) pomena z izkušnjo, potem lahko povzamemo: »Kjer se neka stvar (področje, palica, nit) začne, tam se – gledano z druge strani – tudi konča.« In še drugače: Vsaka palica ima dva konca, in ja, če smo optimistično usmerjeni, potemtaka tudi dva začetka. ...

Etimologija je veda o zgodovini besed in njihovem izvoru. Raziskuje, kakšne so bile besede v času njihovega nastanka in kaj so takrat pomenile. Najstarejša besedna oblika, iz katere se lahko izvaja kaka beseda, se imenuje etimon ali izvor.

Vsak začetek vključuje nekaj pozitivnega tudi v navezi s koncem, kar navsezadnje potrjujejo pregovorna spoznanja, kot *Slab začetek se je prevesil v dober konec* ali *Petek, slab začetek, toda Slab začetek, dober konec*, in v drugi smeri: *Vsak konec ima tudi nov začetek*. Da se začetek in konec lepo dopolnjujeta, potrjuje še ena vrednotenjska sodba, ko za nekaj pomembnega ali celo odločujočega lahko rečemo: »To je začetek in konec česa ali celo vsega.« Nedavno

je to vrednotenje v svojo izjavo vključila tudi predstavnica novinarjev: »Služimo javnemu interesu in državljanom, ne politikom in politiki, in to je začetek in konec.«

zalivka

zalivka -e samostalnik ženskega spola

februar 2024 / Tanja Fajfar

Poimenovanje *zalivka* se glede na rezultate, ki jih ponudi slovarski portal Fran, ko v iskalno polje vtipkamo to besedo, pojavlja v zobozdravstvu, vrtnarstvu, pri čemer je preverba pri strokovnjakih potrdila, da se na tem področju *zalivka* že dolgo ne uporablja več, in v kamnarstvu, kjer izdelujejo *svinčene zalivke*. V tokratni Besedi tedna bo aktualna *zobna zalivka*, za katero večina verjetno uporablja kar poimenovanje *plomba*, otroci pa jo poznajo pod prijaznejšim izrazom *zvezdica*. Slednja v pomenu *zalivke* v SSKJ2 sicer ni zabeležena, slovar pa potrjuje, da je v splošnem jeziku raba besede *plomba* pogostejša kot raba besede *zalivka*: *plomba* ima razlago, *zalivka*, ki je označena s kvalifikatorjem knjižno, pa ima namesto razlage navedeno sopomenko *plomba*.

Razlaga *plombe* se v SSKJ2 glasi 'snov, navadno amalgamska, ki zapolnjuje poškodovan, izvotljen zob'. Amalgam se v zobozdravstvu uporablja več kot 200 let. Že dolgo je tudi tema razprav, kako varen je zaradi svoje sestave. Gre za zlitino iz približno 50 % živega srebra in 50 % drugih kovin.

To razlago pa bo treba v eSSKJ prilagoditi, saj so že od julija 2018 amalgamske zalivke prepovedane za otroke do 15. leta starosti,

nosečnice in doječe matere, od 1. januarja 2025 pa je amalgam v zobozdravstvu skladno z uredbo EU prepovedan za vse.

Zdravju škodljive ali ne, srebrne zalivke so zamenjane z belimi, kar pa ne vpliva na to, da je za nas še vedno najbolje, da zobe redno čistimo, uporabljamo nitko in medzobno ščetko ter hodimo na preventivne zobozdravstvene preglede.

zamuda

zamúda -e samostalnik ženskega spola

april 2022 / Marko Snoj

Zamuda ni to, da jaz nekaj zamudim in to zame odide. Zamuda je, ko sem jaz pravočasen in nekaj meni namenjenega zamuja. Zamuda me najprej vznejevolji, potem pa vidim, da se prav zaradi nje stvari upočasnijo in umirijo, ne pa izgubijo v sivi prihodnosti – kar se zgodi, če zamujam jaz.

Predavnimi desetletji sem v vojaški suknji tedanje Jugoslovanske ljudske armade gojence beograjske vojaške gimnazije poučeval slovenščino. Fantom se je zdela beseda *zamuda* nadvse smešna, saj so jo v svoji testosteroni stvarnosti povezali s srbsko besedo *muda*, ki pomeni 'moda', namreč tista, ki ubesedujejo simbol moškosti, ne ona, ki je predvsem ženska in jo najdevamo v imenih oddelkov veleblagovnic. A ko sem se po odsluženi vojaščini odpravljal v Nemčijo in na ljubljanski železniški postaji po zvočniku slišal obvestilo »Ekspresni vlak iz Aten, Soluna, Gevgelije, Skopja, Niša, Beograda in Zagreba, ki nadaljuje pot za Jesenice, Salzburg, München in Stuttgart, ima 12 ur in 30 minut

zamude«, sem se leto dni stari smešnosti besede zamuda samo pomenljivo nasmehnil.

Beseda *zamuda* seveda nima nobene genetske zveze s srbsko besedo *muda*. Tudi naši dve besedi *moda*, od katerih izvirno domača pomeni 'moške spolne žleze', prevzeta pa 'v določenem času uveljavljeni kroji in barve oblačil, obutve, blaga, parfumi, pričeske' in podoben blišč (tonemski govorci ju izgovarjamo različno), si nista v sorodu. Samostalnik *smešnost* in glagol *nasmehniti se* pa imata isti morfem, isti gen, ki je *smeh*. Med v prejšnjem odstavku opisano smešnostjo in nasmehom je leto dni človekovega dozorevanja in prav toliko časa razkranjanja tedanje države. Dozorevanje je povzročilo nasmeh, razkranjanje pa zamudo. Bog jo živi!

zaobljuba

zaobljúba -e samostalnik ženskega spola

januar 2020 / Alenka Jelovšek

Vsako leto, ko potihnejo zadnje rakete, si svečano obljubim, da bom v novem letu res, ampak res čisto zares pojedla manj čokolade. In da se bom tokrat svoje zaobljube držala dlje kot do 3. januarja. Pa čeprav so noveletne zaobljube sinonim za nekaj, česar se ne držimo.

In če dobro razmislimo, to ni nič čudnega. Kot lahko sklepamo iz same besede *zaobljuba* in kot nam potrjuje tudi Slovenski etimološki slovar, je v njenem korenu pridevnik *ljub*, saj izhaja iz glagola *obljubiti*, ki pomeni 'narediti nekomu tako, da mu prija, ugaja'.

Kar je v popolnem nasprotju s tem, kar za nas večinoma pomenijo noveletne zaobljube. Z njimi se namreč navadno želimo prisiliti, da bi zase

storili kaj koristnega, kaj, kar nam nedvomno ne ugaja. Gre za nekakšno starševsko ljubezen do samega sebe: tako kot starši želimo za svoje otroke to, kar je zanje dobro, in ne le tistega, kar jim je všeč (in jim tako dovolimo le eno čokoladico na dan – ali pa še te ne), poskušamo, ko na steni zamenjamo koledar, nekoliko vzgojiti tudi same sebe.

A vzgajati in biti vzgajan je naporno – kaj šele, če moramo biti oboje v eni osebi. Ampak saj bo spet prišlo novo leto, ko si bomo znova trdno obljubili vse tisto, česar se letos ne bomo držali.

zaobljuba

zaobljúba -e samostalnik ženskega spola

januar 2022 / Nina Ledinek

Besedo *zaobljuba* najdemo na portalu Fran predvsem v splošnih slovarjih, označuje pa pojavnost, ki je povezana s slehernim od nas. Če sklepamo po SSKJ2, ima beseda tri pomene. Lahko gre za 'Bogu dano obljubo, katere prekršitev je greh', poimenuje lahko 'javno, po določenem postopku dano obljubo ravnati se po načelih, navedenih v izjavi', označuje pa tudi 'trdno obljubo, trden sklep'. Vsem pomenom je skupno, da z *zaobljubo* komu *obljubimo*, da bomo ravnali, kot smo izjavili ali sklenili.

Čeprav na to ne opozarjamo pogosto tudi v jezikoslovju Slovenci mnogokrat orjemo ledino. Najnovejši primer takega znanstvenega dosežka je pedagoški jezikovni portal Franček, ki smo ga na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU javno predstavili jeseni in kakršnega – po našem vedenju – nimajo nikjer drugje.

A vrnimo se k *zaobljubam*. Korpus Gigafida

kaže, da besedo *zaobljuba* uporabljamo v vseh navedenih pomenih. Ob njej pogosto zasledimo pridevnike *redovniški, svečan, poročni, zakonski*, trenutno pa so najbolj aktualne *novoletne zaobljube*. Ob novem letu običajno opravimo nekakšno inventuro. Oziramo se v preteklost in vrednotimo opravljeno delo ter prehojeno pot in načrtujemo prihodnje korake. V epidemičnih časih je načrtovanje gotovo težavno, a morda je čas, da se vsi skupaj *zaobljubimo*, da bomo ravnali tako, da se bomo čim prej vrnili v novo normalnost, ki naj bo do vseh v družbi karseda prijazna.

zapor

zapòr -òra samostalnik moškega spola

oktober 2022 / Matej Meterc

Večpomenskost besede *zapor* je prikazal že Slovar slovenskega knjižnega jezika. Predvsem gre za ločnico med zaporom v prostorskem smislu in zaporom v pomenu kazni, ki jo prebivanje v omejenem prostoru povzroča.

Kaj dosti frazeologije z zaporom ne najdemo niti v tem slovarju niti v Slovarju slovenskih frazemov, naletimo pa na kar dva izraza *hišni zapor*.

Eden predstavlja (blažjo) institucionalizirano kazen za odrasle zapornike, drug pa (dokaj hudo) kazen za mlajše osebe, otroke, ki jim jo (ob pomanjkanju boljših idej ali potrpljenja) dodelijo starši. Slednji je s pomenskim prenosom besede *zapor* tudi bližje frazeologiji, prvi pa terminologiji. Čeprav gre pri njiju za podobno pojavnost, je razloček močan in v slovarskem prikazu nujen. Poleg tega ob iztočnici *zapor* zasledimo še nekaj ekspresivnih besednih zvez.

Glagolom, kot je *obljubiti*, v jezikoslovju rečemo **performativi**. Njihova posebnost je, da dejanje, ki ga glagol poimenuje, že samo z njegovim izrekanjem tudi opravimo. Podobni glagoli so še *krstiti*, *izrekat*, *čestitati* itd., seveda če so izrečeni v ustreznih okoliščinah. Za utemeljitelja teorije performativnosti velja britanski raziskovalec John L. Austin, o performativnosti pa je pred njim že konec 19. stoletja razmišljal tudi slovenski jezikoslovec Stanislav Škrabec.

Takšna je recimo *vreči koga v zapor*, vendar ne gre za frazem, saj je glagol *vreči* v takem pomenu premočno družljiv tudi z drugimi samostalniki. Vse naštetost bo zagotovo odrazilo tudi v tretji izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki na portalu Fran odrašča pod imenom eSSKJ. V rastočem Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov na portalu Fran zaenkrat še ni iztočnice s sestavino *zapor*.

Vsebuje pa pregovor z izrazom *kazen*: *Kazen mora biti vzgojna*. Čeprav slovar izvora ali pogostega pripisovanja izraza kakemu avtorju sistematično ne prikazuje, uporabnik slovarja v tem primeru najde podatek o pogosti navezavi na delo Franeta Milčinskega – Ježka v slovarskem zgledu rabe: *Kazen mora biti vzgojna, so nas učili že v pravljici o Zvezdici Zaspanski. To je namreč edini način, da nas strezni in neumnosti ne bomo ponovili*.

zaroka

zaróka -e samostalnik ženskega spola

julij 2023 / Dejan Gabrovšek

Zaroka je predstopnja poroke, nekakšna prva potrditev, da par s svojo zvezo misli resno: SSKJ2

jo razlaga kot 'slovesno medsebojno obljubo poroke pred pričami', čeprav poznamo tudi intimne zaroke, kjer je prisoten le (sveže zaročeni) par. Na drugi strani imamo seveda tudi pompozne zaroke, ki tekmujejo v blišču in nenazadnje v vsečkah na družbenih omrežjih. Takim zarokam praviloma sledijo še bolj pompozne poroke, priče pa smo v obeh primerih kar vsi uporabniki interneta in bralci novic.

Nenavadno pogosto se v besedilnih korpusih pojavlja besedna zveza *razdreti zaroko*, kar kaže, da do zaroke pogosto pride prekmalu ali pa je zaročenca nista vzela dovolj resno. Zaroko lahko tudi oznamimo, proslavljamo, lahko je skrivna, romantična, o njej se pojavljajo govorice, se šušlja, v vseh primerih pa je vir zanimanja okolice, bodisi prijateljev in družine bodisi medijev, če je par slavnejši. Verjetno je tudi zato zveza *razdreti zaroko* v korpusih pogostejša, saj je *razdrte* zaroke sočnejša novica kot njena potrditev.

Ob zvezdniški zaroki Luke Dončiča in Anamarie Goltes, ki je povod za izbiro te besede tedna, si ne morem pomagati, da ne bi pomislil, da je včasih manj več in da to velja tudi za zaroke in poroke: bistvo je namreč očem skrito.

zasebno

zaséбно, prislov

julij 2019 / Metod Čepar

Na prvi pogled je beseda *zasebno* videti izolirana; za sebe, kot to pravi etimologija. Osebnost mi je bolj všeč sinonim *privatno*, ki je iz latinskega *privatus* in nima povezave z vato. Pojavlja se od 18. stoletja dalje, Maks Pleteršnik jo v svojem slovarju označuje kot novo knjižno. Izraža način, ki je last posameznika in ne načina, ki se nanaša na družbeno skupnost. Torej način, ki ni vsem na očeh, pa vseeno ni čisto intimen. Všeč mi je zasebno povedati svoje mnenje, težje ga izražam javno. Nekateri opravljajo svoj zdravniški poklic zasebno, čeprav imajo morda koncesijo. In za čas dopustov: Zasebno iskati namestitev je včasih precej ceneje kot s pomočjo agencije.

Še nikoli nisem slišal, da bi kdo, pa čeprav zasebno, stopnjeval zasebno. Si predstavljate kako je lahko zasebneje ali najzasebneje? No, o tem morda kdaj drugič, bolj privat (oprostite, zasebno).

In čisto zasebno, šolstvo je prav vse javno, čeprav obstaja tudi zasebno. Prav slednjega bi lahko bolj upoštevala tudi naša vlada in to javno, čeprav morda zasebno podpira delovanje zasebnega tako kot javnega. Jaz osebno zasebno rad pišem pravljičice, čeprav jih ne pokažem javno. Včasih kdo javno zagovarja nesmisel, čeprav ga zasebno nikoli ne bi. In na koncu čisto privat, na štiri oči, zasebno ali javno, naj bo ustavnopravno.

zaušnica

zaúšnica -e samostalniki ženskega spola

november 2024 / Helena Dobrovoljc

Najbrž bi morali v prispevku za besedo tedna napisati, naj Slovencev ne vznemirja toliko ameriško prerivanje za fotelj v Ovalni pisarni, ampak naj raje kritično spremljajo domače razmere, ki bi lahko usodno posegle na področje dobrin, ki nam vsak dan olajšajo življenje – trenutno bojlerjev in grelnikov. Saj so vendar (teoretično gledano) politične spremembe v državah z milijoni volivcev vedno odraz vitalnosti demokracije. A ker prispevke za besedo tedna pripravljamo na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU, moramo ob tokratnem ameriškem političnem obratu besedo nameniti posledicam, ki jih ta prinaša znanosti.

Če sklepamo po okoljekvarnih ukrepih prve Trumpove administracije (po navedbah New York Timesa je ta uradno razveljavila več kot sto okoljskih uredb, povezanih s čistim zrakom, vodo, divjimi živalmi in strupenimi kemikalijami), bo najbrž tudi njegov drugi mandat prežet z antiintelektualizmom, omejevanjem dostopa do znanstvenih podatkov in vzpostavljanjem dvoma o njihovi verodostojnosti. Upoštevali bi podatke iz evidence Silencing Science Tracker, je povsem utemeljena tudi bojazen, da bodo za kontroverzne razglašene vse raziskave o podnebnih spremembah, med raziskovalce pa zasejana kultura strahu ob objavljanju izsledkov, ki bi starega-novega predsednika silili v spremembo prioritete.

A ker smo vendarle optimisti in kot raziskovalci predstavniki razuma, kljub zmagi Donalda Trumpa, nasprotnika logičnih vzročno-

posledičnih povezav, beseda tedna ne sme postati *poraz*, ki v svojem dobesednem pomenu izraža končno dejanje popolnega neuspeha. Izberimo raje manj pesimistično *zaušnico*, morda v zvezi zaušnica streznitve. Ta bi morala v svetovno volivno telo prinesiti zavest, da so v demokraciji politika, družba in znanost neločljivo povezane: ker znanost ne temelji na osebni presoji, temveč na preverljivih podatkih, družbo varuje pred manipulacijami politike in ustvarja rešitve za vsakodnevne težave, zato je politične odločitve ne bi smele ogrožati, ampak bi se morale z njo oplajati.

zavarovanje

zavarovánje -a samostalni^k srednjega spola

april 2023 / Mladen Uhlik

Ob burni razpravi o spremembah zdravstvenega zavarovanja tokrat obravnavamo besedo *zavarovanje*, njene prve pojavnice in nekatere pomenske posebnosti, ki se kažejo v primerjavi z drugimi slovanskimi jeziki.

Kot že sama beseda pove, nas zavarovanje varuje in ščiti pred različnimi nepredvidljivimi dogodki. V korpusu Jezikovnih virov starejše slovenščine IMP se prvič omenja v 19. stoletju v časniku *Kmetijske in rokodelske novice* pri obravnavi zaščite premoženja pred posledicami nevarnosti. Tako kot danes so tudi sredi 19. stoletja ljudje plačevali zavarovalnicam, da bi si tako obvarovali premoženje.

Beseda *zavarovanje* ima v sodobni slovenščini več pomenov: SSKJ2 razlikuje splošni pomen v smislu zagotavljanja varnosti, ki je opisan kot

‘glagolnik od zavarovati’, na primer *zavarovanje glave s čelado*, navaja tudi specializirani pravni termin, ki se nanaša na ‘pravna razmerja, ki obvezujejo določeno organizacijo, da upravičencu povrne škodo v dogovorjenem primeru’, na primer *skleniti zavarovanje, zdravstveno zavarovanje*. To, da sta splošni in specializirani pomen pri zavarovanju označena z isto besedo, je med slovanskimi jeziki redkost.

Glede zgodovine koncepta zavarovanja je bil eden največjih dosežkov Bismarckov model, ki je vsem državljanom ne glede na višino dohodka zagotavljal javno zavarovanje. Ta model je bil izhodišče številnim drugim, vključeval pa je, da morajo vsi državljani sorazmerno s svojim dohodkom plačevati prispevek zavarovalni ustanovi, ki ni dobičkonosna. Sistem je temeljil na solidarnosti – zagotavljal je zavarovanje tudi osebam, ki nimajo nobenih dohodkov. Upajmo, da bo tudi v 21. stoletju zavarovanje ostalo neprofitna dejavnost, ki zavaruje in ščiti državljane.

zavezništvo

zavézništvo -a samostalni^k srednjega spola

marec 2024 / Miha Sušnik

Zavezništvo po SSKJ2 označuje zavezniško razmerje, *zavezniški* pa pomeni ‘nanašajoč se na zaveznike’; obe besedi sta mladi, potrjeni šele po letu 1900. Malce starejša beseda *zaveznik* (izpričana v 19. stoletju) ima pomensko razlago ‘kdor koga podpira, mu pomaga v njegovih prizadevanjih, zlasti ko mu kdo drug nasprotuje’. Nekoliko drugače besedo *zavezništvo* predstavlja Sinonimni slovar slovenskega jezika, in sicer s pomenom

‘razmerje, ki nastane z dejanjem, s katerim se kdo zaveže kaj storiti, delati’. V prvi razlagi pomena sta tako poudarjeni sestavini podpora in pomoč, v drugi pa zaveza. Pomen besede zaveznik (in s tem zavezništvo) torej ni nujno tesno vezan na samostalnik zaveza.

V starejšem času se ob besedah na zavez- (predpona za-) pojavljajo sopomenske oblike na zvez- (predpona s-), tako *zveznik* ob *zaveznik*, *zveza* ob *zaveza*, *zvezen* ob *zavezen*, na primer zavezna država = zvezna država, včasih očitno brez pomenske sestavine, ki jo sicer kaže izglagolska izpeljanka *zaveza*, ‘kar koga zavezuje, kar se kdo zaveže storiti, delati’ in ‘dejanje, s katerim se kdo zaveže kaj storiti, delati’, sicer potrjena že v 16. stoletju, na primer *Ta Sveti Karft je ena vezhna Savesa* (Trubar), h glagolu *zavezāti*. Beseda *zaveznik* bi torej lahko bila le varianta besede *zveznik* oziroma tvorjena iz besede *zaveza* kot variante besede *zveza* s predpono s- kot v drugih slovanskih jezikih, prim. hrvaško *saveznik* k *savez*, rusko *sojuznik* k *sojuz*. Na nastanek besede *zavezništvo* je sploh lahko vplivala hrvaška beseda *saveznštvo*.

zdravje

zdrávje -a samostalnik srednjega spola

december 2022 / Mija Michelizza

Beseda *zdravje* je bila tudi med kandidatkami za besedo leta 2016.

V slovarju SSKJ2 lahko preberemo, da je *zdravje* – *zaklad, največje bogastvo in največja blagodat za človeka*. Nekdo z *bikovskim zdravjem* ali tisti, ki

mu na licih precvita zdravje, se morda tega niti ne zavedata, vsakomur od 130.000 ljudi, ki so v zadnjem času ostali brez osebnega zdravnika in jim poleg tega *zdravje nagaja, peša* ali *se jim slabša*, pa tovrstne skrbi z iskanjem novega osebnega zdravnika zagotovo še dodatno *izpodjedajo, izpodkopavajo* in *ogrožajo zdravje*.

Prihaja čas, ko si bomo povprečno večkrat kot v drugih obdobjih leta ob trkanju s kozarci voščili *na zdravje* in se posledično morda večkrat kot v drugih obdobjih leta naslednji dan zbudili *slabega zdravja*, ker smo ob nazdravljanju pregloboko pogledali v kozarec. V tem hektičnem prednovoletnem času zagotovo velja *paziti na svoje zdravje*, tako *telesno* kot tudi *mentalno*. Včasih so bili ljudje bolj povezani z naravo in so tudi v njej iskali pot do *zdravja*. Še vedno se radi poslužujemo zdravilnih rastlin, saj menda »za vsako bolezen rožca raste«. V Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* lahko najdemo nekaj starih poimenovanj za rastline, katerih del besedne zveze je tudi *zdravje*. Repik je bil poznan kot *vsega sveta zdravje*, silj kot *jelensko zdravje*, kokošnica kot *kurje zdravje* in njivska ali kurja češnjica kot *kozje zdravje*.

In čeprav s prehrano in z zdravim načinom življenja res *skrbimo za svoje zdravje*, se nam lahko na neki točki *zdravje omaja* in takrat prav vsak od nas potrebuje pot do *zdravja* oziroma dostopno zdravstveno mrežo. Brez javnega zdravstva, ki je pred leti v mojem primeru (še) zelo dobro delovalo, bi sedaj zagotovo brali zapis z besedo tega tedna katerega od mojih sodelavcev.

zeleni

zelêni -ih posamostaljeni pridevnik

junij 2019 / Januška Gostenčnik

Po SSKJ2 so *zeleni* 'stranka, gibanje, ki si prizadeva za čisto in zdravo okolje'. Se jim reče *zeleni*, ker si prizadevajo, da bi njihovo okolje ostalo zelene barve, torej, da ne bi postalo črno oz. sivo? Tako? Tako, pa saj tega si želimo vsi! Zakaj morajo posebej obstajati neki *zeleni*? Aja, ker smo v neprestani histeriji, da imamo premalo cest s premalo pasovi, kajti nikoli jih ni preveč, ker ne vlagamo dovolj v železniški promet, ker javni prevoz ne deluje dovolj dobro, ker je »trajnostni razvoj« samo fraza za prijavo projekta. No, vsaj plastičnih slamic ne morem več kupiti, da bom lahko rešila želvo ali dve. In če imam res dovolj sredstev, si lahko kupim sončno parcelo in postavim pasivno hišo, ki je eno z naravo.

Medtem pa se v Evropi po mili volji zasmrajamo, s kopičenjem odpadne embalaže sami sebe, z motornim prometom pa drug drugega. Vendar pa, kot se rado reče, začnimo pri sebi! Dajmo, vsi smo lahko zeleni! Pojdimo peš, s kolesom, z avtobusom, do kmeta za vogalom po solato, po mleko k sosednji kravi in ne po bio avokado iz Gvatemale, treh malin iz Španije, zapakiranih v pol kubičnega metra embalaže, v nakup predimenzioniranega avta, ki rabi vedno večjo in širšo cesto ... Toda, kdo bo meni kratil pravico do svobodne volje, izbire in do tega, kar mi »pripada« v tej moji Evropi, kjer dežuje že cel zadnji mesec in ni nič kaj zeleno?

zid

zíd -a in -ú samostalnik moškega spola

november 2019 / Mojca Žagar Karer

Pred natanko 30 leti je padel Berlinski zid. Množica je bila evforična, stražarji niso streljali, na zahodni strani zidu pa so ponujali zastoj pivo. Padec Berlinskega zidu je bil tako nabit s simboliko, da se je za vedno vtisnil v kolektivno zavest ne le Nemcev, ampak tudi drugih Evropejcev. Gotovo ni naključje, da je glavno vlogo pri tem igral zid. Zid ponavadi razumemo kot nekaj zelo konkretnega, SSKJ2 ga recimo v prvem pomenu razloži takole: 'vsak od delov stavbe, narejen z gradbenim materialom, zlasti z zidaki, ki omejuje prostor, prostore ob straneh' in doda še podpomen 'temu podoben samostojen objekt'.

Berlinski zid je bil torej čisto fizična ovira. Zid pa je lahko tudi metafora za kakršnokoli mejo. Drugi pomen zidu v SSKJ2 je: 'kar onemogoča sodelovanje, zaupnost'. Tak zid je pogosto težje porušiti od betonskega. Nevidnih zidov se pač ni mogoče lotiti z bagrom.

Zato je na mestu vprašanje: so tudi pri nekdanjih Vzhodnih Nemcih in Zahodnih Nemcih ostali predvsem *zidovi v glavah*? Izraz *die Mauer im Kopf* v tem kontekstu uporabljajo tudi Nemci sami. So tovrstni zidovi tisti, ki v resnici porajajo stereotipe, da so *Ossiji* leni, revni in rasno nestrpni, *Wessiji* pa snobovski, bogati in sebični?

Po drugi strani pa so ostanki Berlinskega zidu danes le še turistična znamenitost in prikladno ozadje za selfije. Čeprav so se nekateri poskusi pobega na drugo stran žal končali tragično, pa se danes čudimo inovativnosti tistih, ki so bežali

čez zid, pod zidom in celo v nasprotno smer od zidu – nekemu Berlinčanu iz Vzhodnega Berlina je na primer uspelo pobegniti v Zahodni Berlin preko Pekinga. In kaj ima vse to skupnega s slovarji? Vsaj besedo zid ...

zlato

zlátó -á samostalniik srednjega spola

februar 2022 / Manca Černivec

Slovarska razlaga samostalnika *zlato* nam pove, da je to 'mehka, težka žlahtna kovina rumene barve'. *Zlato* najdemo v besednih zvezah, ki poimenujejo najrazličnejše stvari, povezuje pa jih le to, da so dragocene in cenjene. Tako je črno *zlato* premog, *tekoče zlato* nafta, *zeleno zlato* hmelj. V času olimpijskih iger je še posebej aktualno *olimpijsko zlato*, ki označuje olimpijsko zlato medaljo.

Zveza olimpijsko zlato je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika označena kot publicistična, kar pomeni, da so jo v času nastajanja slovarja opazili predvsem v publicističnih besedilih, v drugih besedilnih vrstah pa se ni pojavljala ali pa je tja zašla le redko. V besedni zvezi opazimo, da je pomen besede *zlato* prenesen, saj *olimpijsko zlato* ne pomeni žlahtne kovine, ki bi jo športniki iskali na igrah nekje v Olimpiji, temveč medaljo, ki jo športniki prejmejo za osvojen prvo mesto na olimpijadi. Na dodatno prenesenost pomena kaže tudi sestava olimpijskega zlata, v katerem mora biti po pravilih le borih šest gramov zlata. Zadnje olimpijske igre, na katerih je bilo olimpijsko zlato narejeno samo iz zlata, so bile poletne olimpijske igre leta 1912.

Posebnost olimpijskega zlata v razmerju do zlata

je njegova vrednost oziroma spreminjanje te v času. Medtem ko vrednost zlata na borzi niha, se vrednost olimpijskega zlata ne spreminja. *Olimpijec* (olimpijski tekmovalec) ga prejme, ko postane *olimpionik* (olimpijski zmagovalec), kar je prav poseben športni presežek. Veliko športnikov svoj čas (tudi čas je zlato), trud in znoj vlaga v treninge, a le redkim se naložba povrne v obliki olimpijskega zlata, ki je eden od kazalnikov uspešnosti naložbe – ni pa edini.

zločin

zločin -a samostalniik moškega spola

maj 2023 / Kozma Ahačič

Besedo *zločin* slovaropisci opisujemo kot 'hudo kaznivo dejanje'. Etimologija pa nas tako z besedo *zlo-čin* kakor tudi z besedami *hudo-delstvo*, *zlo-delo* ali *zlo-tvor* opozarja na globlji vzrok zločina: kadar delamo zlo, hudo, kadar naredimo zlo dejanje, vselej tlakujemo pot za zločin.

V Bibliji je to dobro ponazorjeno s tem, kako kača (hudič) nagovori Adama in Evo (človeka) – z na videz dobrohotnim vprašanjem, ki pa je hkrati laž: »Ali je Bog res rekel, da ne smeta jesti z *nobenega* drevesa v vrtu?«

Svetopisemski pisec simbolično postavlja ravno to (takšno) vprašanje kot začetek delovanja zla, začetek bodočih zločinov. Tudi hudič ('tisti, ki povzroča hudo, zlo') se v grščini imenuje *diabolos* ('obrekovalec'), njegova osnovna naloga pa je razdvajanje, povzročanje razdora.

Vsak zločin namreč povzroči razdor. Večji zločini razdrejo celo več generacij. Pomislimo samo, kako naše vsakdanje politično življenje ne glede na naše politično prepričanje še danes za-

znamujejo zločini 2. svetovne vojne in obdobja po njej. Čeprav imamo najboljše namene, smo zaznamovani z razdorom teh zločinov.

Zanimivo je, da knjižna slovenščina besede *zločin* (ali *hudodelstvo*) sprva ni poznala. Ta pojem je v 16. stoletju opisovala kot 'hudobo, hudo dejanje, krivo dejanje, hudobno dejanje' in je zločin večkrat pojmovala enako kot greh. Danes ločujemo med zločinom, prekrškom, prestopkom in drugimi pravnimi formulacijami.

Slovenija v teh dneh gosti konferenco za sprejete konvencije o sodelovanju pri pregonu genocida in drugih hudodelstev. Okrog nas se vedno znova dogajajo veliki zločini, ki jih moramo v pravo definirati in storilcem določiti kazensko odgovornost. Ob tem pa ne smemo pozabiti malih »zločinov«, tistih drobnih slabih dejanj, s katerimi se vse začne.

zloraba

zlorába -e samostalnik ženskega spola

februar 2020 / Nataša Gliha Komac

Leksem *zloraba* je, kot piše v Slovenskem etimološkem slovarju, pravzaprav sklop, nastal iz besedne zveze (*v*) *zlo rabiti*, torej '(v) slábo porabljati'. SSKJ kaže na dva ključna pomena, in sicer: 1. na pomen 'uporaba česa pozitivnega za kaj negativnega, slabega' s podpomenom 'uporaba koga za kaj negativnega, slabega proti njegovi volji' in 2. na pomen 'uporaba v nasprotju z zakoni, pristojnostjo, s kar dve-ma podpomenoma – 'preračunana uporaba v svojo korist' in ekspresivnim 'neupravičena uporaba česa, sklicevanje na kaj'. V Sinonimnem slovarju slovenskega jezika se lahko poučimo

tudi o treh sopomenkah: *zlorabljanje*, *abuzus* in *malverzacija*.

A ostanimo pri *zlorabi*. Če pogledamo v korpuse in se poučimo o njeni rabi, lahko dodamo, da gre za dokaj pogosto besedo, saj je v aktualnem korpusu Gigafida 2.0 zastopana s 56.316 zadetki. Najpogostejše jo najdemo v zvezah *zloraba* (*uradnega*) *položaja*, *spolna zloraba*, *dejanje zlorabe*, *sum zlorabe* in *zloraba otrok*! Vsekakor podatki, ki pretresejo in slehernega izmed nas nagovorijo k razmisleku o stanju v družbi.

O čezmejnosti in brezmejnosti jezikov se rado in veliko govori. Tako raba besede *zloraba* kot njen pomen presegata meje slovenskega jezika. *Zloraba* ne pozna meja. In najhuje je, če se ujamemo v njeno past. Pa naj bomo pri tem, če uporabim jezikoslovno terminologijo – vršilci dejanja ali nosilci stanja.

Leksem je enota slovarja jezikovnega sistema oziroma poimenovalna enota jezikovnega sistema, enota, ki poimenuje pojavnosti v zunajjezikovni stvarnosti. Ima obliko in pomen.

znanje

znánje -a samostalnik srednjega spola

marec 2025 / Eva Trivunović

Besedo *znanje* danes uporabljamo predvsem v pomenih: 'celota podatkov, ki si jih kdo vtisne v zavest z učenjem, študijem'; 'z učenjem prid-

bljeno tako poznavanje besedila, da se to lahko pove, navede' in 'seznanjenost z dejstvi, podatki s kakega strokovnega področja'.

Ti pomeni opisujejo predvsem naše dejavnosti v času šolanja, ko se intenzivno ukvarjamo s pridobivanjem znanja različnih področij, utrjevanjem znanja, odpravljanjem vrzeli v znanju in z najrazličnejšimi preverjanji znanja.

Vendar pa je beseda *znanje* imela v preteklosti še drugačne pomene, ki so v slovarju sodobnega jezika SSKJ2 prikazani s kvalifikatorjem *starinsko*, kar uporabnika opozarja, da v sodobnem jeziku niso več aktualni: 'poznavanje', 'veščina, spretnost', 'poznanstvo' in 'ljubezensko razmerje'.

Pregled starejših in zgodovinskih slovarjev kaže, kdaj in pri katerih avtorjih so bili v rabi ti starejši pomeni. Slovar jezika Janeza Svetokriškega (1691–1707) beleži le pomen 'znanstvo', tj. 'poznanstvo', kasnejši Pleteršnikov slovar (1894–1895) pa že prinaša podobno pomensko sliko kot SSKJ2: poleg pomenov, aktualnih v sodobnem jeziku, obravnava še pomene 'poznanstvo', 'imeti (ljubezensko) razmerje' in 'znanec'.

Podobno tudi Slovar stare knjižne prekmurščine (18. in 19. stoletje) ob pomenu 'znanje, vedenje, poznavanje' navaja tudi starejši pomen 'ljubezensko razmerje'. Nekateri slovarji pa beležijo pomene, ki jih v SSKJ2 ni. Tako se v Megiserjevem slovarju (1603) in Slovarju Pohlinovega jezika (1765–1798) beseda *znanje* pojavlja s pomenom 'sorodstvo'.

Ob branju starejših besedil se je torej treba zavedati, da so lahko iste besede v preteklosti imele drugačen pomen, pri razumevanju pa so nam v pomoč starejši in zgodovinski slovarji.

zvezda

zvézda -e samostalnik ženskega spola

november 2021 / Tanja Mirtič

Splošni razlagalni slovar slovenskega jezika samostalnik *zvezda* razlaga kot 'na videz majhno, svetlo nebesno telo, vidno na jasnem nočnem nebu'. Zvezde lahko sijajo, se bleščijo, svetijo in žarijo. Ne le na nebu. Poznamo tudi filmske, gledališke, glasbene zvezde. Pa tudi zvezdnike in zvezdnice.

Prava zvezdnica med slovenskimi domišljjskimi literarnimi liki je zagotovo zvedava zvezdica Zaspanka, ki nastopa v brezčasni zgodbi, prežeti z ljubeznijo in vedno aktualnim sporočilom.

Manjšalnico od besede *zvezda*, tvorjeno s pripono *-ica*, pogosto uporabljamo tudi v povezavi z oznako kakovosti, ki jo prejme hotel ali restavracija. V zadnjem času se pogosto izpostavlja zlasti Michelinove zvezdice, ki nas opozarjajo na vrhunsko kulinariko.

Zvezdica se uporablja tudi v primerjalnem jezikoslovju. Z njo označujemo s pomočjo primerjalne metode rekonstruirane oblike jezika, ki ni izpričan, npr. praslovanščine, ki se rekonstruira na podlagi jezikovnega gradiva slovanskih jezikov. Beseda *zvezda*, ki se v hrvaščini glasi *zvijezda*, v srbsčini *zvezda*, ruščini *zvezda*, češčini *hvězda* in poljščini *gwiazda*, ima rekonstruirano praslovansko obliko **gvězda*, kar je po disimilaciji nastalo iz oblike **zvězda*.

Disimilacija je izgovorna oddaljeitev enega izmed dveh enakih ali podobnih glasov od drugega.

Beseda zvezda nas lahko v teh nenavadnih časih navdaja z upanjem, saj je prvotno pomenila 'tista, ki dela svetlobo'. Ko bodo naslednjič nebo razsvetljevali čarobni zvezdni utrinki, si vsi skupaj lahko zaželimo predvsem več harmonije v slovenski družbi. Z odprto in strpno komunikacijo, ki ne obsoja, ampak skuša razumeti, empatijo, medsebojnim spoštovanjem in zadostno mero samorefleksije lahko namreč skupaj sežemo po zvezdah.

zvezdica

zvézdica -e samostalnik ženskega spola

junij 2020 / Mojca Žagar Karer

Zvezdica je najprej seveda majhna zvezda. Tako lahko v SSKJ2 preberemo, da je zvezdica 'manjšalnica od zvezda', poleg tega pa ima še več zanimivih pomenov, omenimo vsaj 'zvezdici podoben znak ob besedi, na katero se nanaša opomba', 'nesnemni zobni aparat v obliki ploščic iz železa, prilepljenih na zobe' in 'izdelek za zakuho iz rezančnega testa zvezdaste oblike'. In ko smo že ravno pri zvezdastih rečeh – le kdo bi lahko pozabil Zvezdico zaspanko, ne ravno stereotipno junakinjo mnogih otroških večerov?

Če pa govorimo o gastronomiji, je zvezdica, ki zares šteje, le ena. Michelinova. Pravzaprav sta lahko tudi dve ali celo tri. Znameniti rdeči vodnik je v svetu visoke kulinarike prava institucija in prav je, da je ta teden s slavnostno razglasitvijo najbolje ocenjenih restavracij končno le prišel tudi v naše kraje. Za začetek je prinesel sedem zasluženih zvezdic in prav gotovo tudi kakšno razočaranje. Tu so še druge kategorije, ampak saj vemo, glavne zvezde so v

resnici zvezdice. Kdo si jih zasluži in koliko, je primerna tema za debato ob kozarcu (ne nujno oranžnega) vina, ki se lahko sprevrže v ognjevito soočenje mnenj o najljubših gostilnah.

Najljubša gostilna je seveda stvar okusa, vsaj malo pa tudi svetovnega nazora. Nekateri se kot riba v vodi počutijo v prestižnih restavracijah, drugi tja ne bi vstopili za nobeno ceno. Nekateri uživajo v dehtečem ričetu nekje pod vršaci, drugi z enakim veseljem odkrivajo skrivnosti najnovejših kuharskih tehnik in nenavadnih kombinacij okusov. Kakorkoli, Michelinove zvezdice so tu, veselimo se jih. Če vse ostalo propade, pa nam za tolažbo še vedno ostanejo tiste zvezdice iz rezančnega testa za v juho ...

žarnica

žárnica -e samostalnik ženskega spola

april 2024 / Andreja Žele

Žarnica je po SSKJ2 'zaprta steklena priprava, ki oddaja svetlobo, če je v njej električni tok'. Pomensko je beseda povezana z žarenjem, toploto, žarki in svetlobo. In zanimivo je to, da se je osnovna zgradba navadne žarnice ohranila vse do danes, izboljševali pa sta se kakovost materialov njenih osnovnih sestavin in kakovost izdelave. Prve žarnice so namreč imele ogleno žarilno nitko, ki jo je pozneje nadomestila volframova nitka.

Četrtega aprila 1883, samo štiri leta po tem, ko je Thomas Alva Edison izdelal prvo uporabno žarnico, je v poslovnih in stanovanjskih prostorih podjetnika Karla Scherbauma na Grajskem trgu v Mariboru zasvetilo nekaj električnih žarnic, ki pa so bile prve v Sloveniji

in tudi v tem delu Evrope. Z žarnico je povezana tudi distribucija električne energije, ki se je pri nas začela pred 124 leti, in elektrifikacija je zagotovo eden najpomembnejših tehnoloških dosežkov 20. stoletja, med najbolj bistvenimi pa ostaja tudi v 21.

Dandanes se največkrat omenjajo *energijsko varčne žarnice* z nekajkrat manjšo porabo električne energije, daljšo življenjsko dobo in tudi boljšo svetilnostjo, kar potrjujejo trditve, kot *Za varčne fluorescentne žarnice je treba res odšteti nekajkrat več kakor za tiste z žarilno nitko, toda za enako svetilnost porabijo petkrat manj energije in trajajo desetkrat dlje*. Kot tehnično razvitejše se omenjajo tudi *halogenske žarnice*, ki delujejo enako kot navadna žarnica, le da je plinu v steklenem balončku dodan halogeni element. Najnovejša pa so svetila s svetlečo diodo (angleška kratica LED, zato poimenovanje *LED-žarnice*, *LED-luči*), pri katerih je svetlobni izkoristek največji.

Zato seveda ne preseneča, da se žarnica kot vir in zbir svetlobe in energije pojmuje in uporablja tudi kot simbol razsvetljenja in dobrih ali celo izjemnih zamisli.

ženska

ženska -e samostalnik ženskega spola

marec 2025 / Jožica Škofic

Pa naj bo tokrat – na mednarodni dan žensk oziroma dan žena – tudi beseda tedna posvečena ženskam. Samostalnik *ženska* v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku označuje '(navadno doraslo) osebo ženskega spola, tudi kot nosilko značilnih telesnih in duševnih lastnosti', v na-

rečjih in pogovornem jeziku ima lahko tudi pomen 'žena' ali 'dekle'. Ta posamostaljeni pridevnik je bil s pripono *-ski* že v praslovanščini izpeljan iz samostalnika *žena*, ki ima danes predvsem pomen 'poročena ženska v odnosu do svojega moža' ali 'dorasla oseba ženskega spola, zlasti starejša, tudi kot nosilka kakega poklica'. Koren *žen-* je indoevropskega izvora, istega kot v grški besedi *gynḗ*, ki jo v slovenščini poznamo v prevzeti zloženki *ginekologija*, ali v angleškem poimenovanju za kraljico – *queen*.

Beseda *ženska* ima veliko sinonimov – od slabšalnih izpeljank *ženšče*, *ženščina*, *ženščura* itd. ali (ne nujno) slabšalne *babe* in njenih izpeljank do ekspresivne *ženskice*, *dame* ali celo *Evine hčere*. Tudi *žena*, ki pri hiši podpira tri vogale, je lahko *baba* ali *babnica*, tudi (*ta*) *stara*, če je bolj spoštovana, je *gospa* ali morda *soproga*, če je ljubljena, je *ženka*, *ženkica*, *ženička*, lahko tudi *zakonska partnerica* ali *življenjska tovarišica*.

Ženska je v primernih družbeno-kulturnih okoliščinah lahko vse: lahko je roditeljica ali pa tudi ne, lahko je žena moškemu, ženski ali nikomur, lahko je, kot kaže etimološki razvoj izvirnega korena, tudi kraljica; lahko je učiteljica, raziskovalka, akademikinja; je prijateljica, sodelavka, pomočnica ali direktorica; lahko je prostovoljka ali borka za pravičnejši svet, lahko je feministka; lahko je umetnica, športnica, znanstvenica, gospodinja; lahko je komu fatalna ženska (tudi v pozitivnem smislu). In ima pravico do izbire ... ali pa si jo šele mora izboriti.

žetev

žétev -tve samostalnik ženskega spola

julij 2022 / Nataša Jakop

Brez setve ni žetve pravi star slovenski pregovor, na katerega sem in tja še naletimo, zlasti v kakšnem politično obarvanem tvitu ali komentarju na družbenih omrežjih. V sebi nosi sporočilo, da brez dela in prizadevanja ni rezultatov.

V frazeoloških enotah se beseda *žetev* uporablja preneseno in pomeni *dosežek* ali *rezultat*. V jezikovnem gradivu je kar nekaj primerov te prenesene rabe, npr. *bogata davčna, knjižna, pesniška, ustvarjalna, finančna, glasbena žetev*.

Samostalnik *žetev*, ki je nekoč živel v obliki *žetva* in v nekaterih slovenskih narečjih še danes, je izpeljan iz glagola *žeti*. Sklanja se po prvi ženski sklanjatvi, tako kot breskev, žrtev. Portal Franček ve povedati, da je besedo zapisal že Primož Trubar leta 1550 v Katekizmu.

Žetev spada sicer v skupino pojmovnih samostalnikov (*abstraktum*), za katere je značilno, da nastopajo predvsem v ednini, sicer pa v zvezi z ločilnimi ali množilnimi števnikami, npr. *dvoje, troje žetev* oziroma *dvojna, trojna žetev*. Takih samostalnikov je v slovenščini več kot 20.000, npr. *abstrakcija, bogastvo, mišljenje*.

Vendar je pri žetvi pojavnost, ki jo beseda označuje, v našem čutnem zaznavanju očitno dovolj predstavná, da samostalnik uporabljamo tudi v dvojini in množini, npr. *dve žetvi, tri žetve riža letno*.

Če se vrnem k frazeologiji. V zbirki Pregovori je shranjenih kar nekaj že skoraj pozabljenih starih slovenskih pregovorov s sestavino *žetev*. Tukaj jih navajam z upanjem, da jim s tem podaljšujemo življenje v tem ponorelem digitalnem svetu: *Kakršna setev, taka žetev*, Sv. *Vid dežja ne daj, da bo lepe žetve kaj*, *Kletev – slaba žetev*, *Svojo žetev hvali šele, ko jo imaš pod streho*, *Čim več setve v mladosti, tem več žetve v starosti*, *Prezgodnja hvala in pozna žetev sta si enaki*.

Smrt, pohlep, sovraštvo in napuh so poželi letošnjo letino žita. A tudi po slabi žetvi je treba sejati. Sejati mir. Da bomo želi svobodo. In imeli kruh.

židan

židan -a -o pridevnik

maj 2020 / Januška Gostenčnik

Po SSKJ2 ima pridevnik *židan* pomen *svilen* s kvalifikatorjem starinsko. Bolj znan nam je sicer ta pridevnik v besedni zvezi *biti židane volje*, tj. *biti dobre volje*. In precej smo take volje tudi bili zadnje dni. Saj sedaj ponovno lahko trimčkamo v velikih skupinah, veselo bomo lahko svinjali, saj smo vzeli glas okoljevarstvenikom, upokojenci so prejeli solidarnostni dodatek za ... (?), lobisti in gradbinci pa bodo židane volje gradili predimenzioniran in stroškovno potratni odsek hitre ceste 3. razvojne osi med Šentrupertom in Velenjem. Še najbolj veseli pa bodo naši hrvaški

sosedi, ki bodo poleti dobili celo Slovenijo na svoje morje. Naj nam vavčerji pomagajo!

Žal so bili precej manj židane volje vsi tisti šolarji, ki so z zaprtjem šol izgubili edini topli obrok v dnevu (ne, nihče jim ga ni nadomestil), otroci, ki so ostali sami nezavarovani doma s skrbnikom, ki je lahko neomejeno kupoval alkohol preko spleta, brezdomci, ki so jim zaklenili javna stranišča, kulturniki, ki nimajo več kje in za koga zganjati kulturo, vsi tisti, ki nimajo možnosti priti v medije in tarnati, kako jim je hudo. Njihovega glasu smo bolj malo slišali, precej več je bilo slišati Pahorjev megafon, ki je glasno kupoval volilne glasove ganjenih in objokanih starostnikov.

Na koncu smo vendarle srečni, ker smo preživel, kaj bi to, da so mnogi vmes izgubili dostojanstvo ali službo in imajo sedaj *židan čas*, tj. *veliko prostega časa*.

Daleč smo prišli od mehkega in lepozvočnega *svilen*, tako kot ljudje gredo tudi besede pogosto vsaka svojo pot.

žoga

žóga -e samostalnik ženskega spola

junij 2024 / Helena Dobrovoljc

Ob izboru samostalnika *žoga* za besedo tedna ob nogometnem prvenstvu je kar težko spregledati namig na starorimsko strategijo vladanja po načelu *panem et circenses* – kruha in iger. Z njo so vladajoče elite žele naklonjenost javnosti, ne da bi se jim bilo treba izkazati z odličnostjo ali modrostjo pri reševanju družbenih težav. Ker tokratno besedo tedna narekuje odprtje evropskega moškega spektakla, v katerem športna industrija množice sicer nakrmi – a ne

z brezplačno pšenico kot stari Rimljani, temveč – zgolj z oboževanimi podobami milijonarjev in idolov: bliskovitega Mbappeja, popolnega De Bruyna, za areno še premladega Yamala ... Ob kričanju in mahanju z zastavami množica za nekaj časa pozabi na izbore v domačih volilnih imenikih, čedalje bolj začinjene z negativno selekcijo, ter na vse bolj drago in zahtevno vsakdanje življenje prisilno okoljsko odgovornega državljana.

Tudi na Euru 2024 je bilo vse okolju prijazno – prireditelji so uvedli (skoraj) brezplačen javni prevoz in možnost izposoje koles za ozaveščene množice. Po drugi strani je na primer angleška ekipa s sirom Harryjem Kanom na čelu s svojim letalom proizvedla več emisij kot povprečen zemljan v celem mesecu, kažejo s prstom na dvoličnost naravovarstveniki. Da ne govorimo o neposrečenem izboru sponzorke tega trajnostnega spektakla – Coca-Cole, lanske zmagovalke »tekmovanja za največjo onesnaževalko s plastiko na svetu«.

A pod cirkuško kupolo je v ospredju planetu podobno telo, zlati zviz, ki mu Slovenci edini na svetu rečemo *žoga* ... na tokratnem prvenstvu seveda iz recikliranega poliestra in s črnilom na vodni osnovi. Prireditelji so jo poimenovali *Fussballliebe*, po slovensko 'ljubezen do nogometa'. *Žoga* je sicer ena tistih slovenskih besed, ki smo jo sprejeli iz romanskih jezikov in o kateri je Franc Šturm, jezikoslovec romanist že leta 1928 zapisal, da se je njen pomen razvil šele v slovenščini »iz prvotnega pomena 'igra, ker je pač igra z žogo ena najbolj tipičnih, najbolj priljubljenih in najbolj razširjenih otroških iger«. Z *žogo* se med govorce slovenščine žal ni ohranil tudi simpatični *žogobrc*, ki danes velja le še za šaljivo sopomenko nevtralnega (a prevzetega) *nogometa*, nič več samo »otroške igre« v kolesju trgovine z oboževanimi odraslimi *žogobivci* (Pleteršnik 1895).

Terminološki slovarji

Terminologija je pomemben del vsakega jezika. Kontinuirani razvoj slovenske terminologije se je začel v drugi polovici 18. stoletja, pravi razmah pa se je zgodil v 19. stoletju, ko so ugodne družbene razmere spodbudile prevajanje upravnih besedil v slovenščino, pa tudi nastajanje različnih priročnikov in učbenikov, ki so pospešili razvoj terminologije na zelo različnih strokovnih področjih, npr. na področju babištva, kmetijstva, prava, gozdarstva, elektrotehnike. Za sistematični razvoj slovenske terminologije je bila pomembna tudi ustanovitev Univerze v Ljubljani (1919), na kateri so predavanja potekala v slovenščini. SAZU je kot eno svojih osrednjih nalog določila tudi skrb za slovensko terminologijo. Leta 1952 je bila pri SAZU ustanovljena Terminološka komisija, ki se je v okviru različnih sekcij najprej ukvarjala s pravno, tehniško in medicinsko terminologijo, kasneje pa tudi s terminologijo drugih strok.

Danes terminološki slovarji nastajajo v različnih okoljih, pogosto v okviru fakultet ali strokovnih združenj. Terminologijo za svoje potrebe urejajo tudi prevajalci. Pomembno središče, kjer nastajajo terminološki slovarji, je Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, kjer se je v 90. letih 20. stoletja terminološko delo SAZU nadaljevalo v Sekciji za terminološke slovarje (danes Oddelek za terminologijo).

Med letoma 2000 in 2025 je bilo v okviru Oddelka za terminologijo izdanih 19 terminoloških slovarjev. V celoti so dostopni na spletišču Terminologišče, kjer ima vsak slovar svojo podstran z vsemi podatki in iskalnikom. Po zadetkih v terminoloških slovarjih je mogoče iskati tudi prek slovarskega portala Fran, prav tako so slovarji prosto dostopni tudi v obliki elektronskih knjig. Terminološki slovarji so s področja planinstva, gemologije, geologije, čebelarstva, gledališča, smučanja, tolkal, uporabne umetnosti, urbanizma, avtomatike, prava, farmacije, armiranobetonskih konstrukcij, davkov, kamnarstva, botanike, gasilstva in agronomije.

Primarno so terminološki slovarji namenjeni področnim strokovnjakom, zato se za njihovo uporabo predvideva določeno

predznanje. Kljub temu so strokovne informacije, ki jih vsebujejo, lahko v pomoč tudi drugim uporabnikom, ki se pri svojem delu srečujejo s terminologijo – npr. prevajalcem, lektorjem in novinarjem – ali pa tistim, ki jih terminologija zanima iz katerega koli drugega razloga. Terminološki slovarji, ki izhajajo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, vsebujejo definicije in morebitne sinonime (tj. različna poimenovanja za isti pojem), lahko pa so termini s kazalko usmerjeni na ustrenejši termin. Namen tovrstnega usmerjanja je poenotenje terminologije, da bi omogočili čim bolj jasno in nedvoumno sporazumevanje med strokovnjaki. Slovarji praviloma vsebujejo tudi ustreznike v enem ali več tujih jezikih. Ker strokovnjaki termin pogosto poznajo v tujem jeziku, praviloma v angleščini, v slovenščini pa ne, lahko poiščejo slovenski termin tudi preko tujega termina.

Ves čas nastajajo novi terminološki slovarji, pri čemer terminologi vedno tesno sodelujejo s strokovnjaki, večinoma s profesorji na fakultetah, ki terminologijo svoje stroke dobro poznajo, saj jo uporabljajo pri svojem raziskovalnem in pedagoškem delu, neredko pa jo tudi sami soustvarjajo. Skupino, ki pripravlja posamezni terminološki slovar, torej sestavljajo terminolog (če gre za obsežen projekt, jih lahko sodeluje tudi več) in skupina področnih strokovnjakov. Terminolog je odgovoren za organizacijsko plat projekta – od zasnove projekta pa vse do priprave slovarja na izdajo. Poskrbi za izdelavo geslovnika, tj. seznama iztočnic, na podlagi specializiranega korpusa, sestavljenega iz slovenskih strokovnih in znanstvenih besedil obravnavanega področja, in za onaglasitev terminov ter slovnične podatke, poleg tega pa skupaj s strokovnjaki poskuša zagotoviti tudi usklajenost definicij. Področni strokovnjaki so odgovorni za oblikovanje definicij, prispevajo pa tudi tujejezične ustreznike. Slovarko delo zahteva veliko usklajevanja med terminologom in strokovnjaki, pa tudi med strokovnjaki samimi. Končni rezultat uspešnega usklajevanja pa je zanesljiv in strokovno verodostojen terminološki slovar.

Pregled slovnice slovenskega jezika

Slovnica je knjiga ali spletni vir, ki opisuje pravila jezika – kako tvorimo besede, stavke in kako jih pravilno uporabljamo. Pomaga nam, da je naš jezik jasen, enoten in razumljiv vsem.

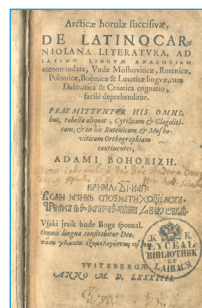
Slovenske slovnice poznamo že od 1584. Sprva so bile napisane v **latinščini** ali **nemščini** (temu jeziku pravimo *metajezik*, to je jezik, v katerem je slovnica zapisana), pozneje pa tudi v slovenščini. Od leta 1847 naprej so vse slovnice, namenjene uporabnicam in uporabnikom slovenščine, večinoma v celoti v slovenščini.

Junija 2015 je bila na portalu Fran objavljena stran *Slovenske slovnice in pravopisi*, ki obsega opise slovenskih slovnice in pravopisov v knjižni ali spletni obliki iz obdobja od 1584 do danes (www.fran.si/slovnice-in-pravopisi). Skoraj vse slovnice so tam dostopne tudi v formatu pdf. Pri delu za portal so avtorji pregledali in opisali 122 različnih izdaj slovenskih slovnice, ob standardnih tiskanih tudi rokopisne slovnice, šolske slovnice, manjše priročne slovnice in primerjalne slovnice, pri čemer je bil od 20. stoletja porast slovnice predvsem zaradi učbeniškega gradiva tolikšen, da se je bilo treba omejiti zgolj na najpomembnejše. Naš pregled se naslanja na ta izbor, hkrati pa z barvo črk in naslovnico izpostavlja pomembnejše slovnice. V pregledu tujejezične naslove prevajamo.

1584 Bohorič

Adam Bohorič: *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura* [Proste zimske urice o latinskokranjski slovnici]. Wittenberg, 1584.

Prva slovenska slovnica. Izšla je leta 1584 v Wittenbergu skupaj s prevodom Biblije Jurija Dalmatina. Njeno latinsko ime *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura* pomeni »Proste zimske urice o latinskokranjski slovnici«. Takrat je bila latinščina jezik učenjakov, zato je Bohorič slovnico zapisal v tem jeziku. Pisava, ki jo je Bohorič opisal v tem delu, se imenuje bohoričica in je bila za zapis slovenščine z manjšimi spremembami v rabi

vse do srede 19. stoletja. Bohoričeva slovnica je didaktična slovnica za praktično rabo, namenjena izobraženim uporabnikom slovenščine ter učenjakom iz tujine.

1715 Hipolit

Hipolit Novomeški: *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica* [Latinsko-nemško-slovenska slovnica]. Ljubljana, 1715.

Priredba Bohoričeve slovnice. Avtor je Bohoričevemu besedilu dodal več pravil s področja pravopisa in k slovenskim primerom priložil tudi nemške prevode. Tako kot Bohorič je tudi Hipolit delo zasnoval v latinščini.

1755 neznani avtor

Grammatica Latino-Germanico-Slavonica [Latinsko-nemško-slovenska slovnica]. 1755. Rokopis, BSB cod. Slav. 8; kopija v NUK-u, inv. št. 6/2007. Okrajšana priredba Bohoričeve slovnice na podlagi Hipolitove priredbe iz leta 1715.

1758 anonimna avtorja

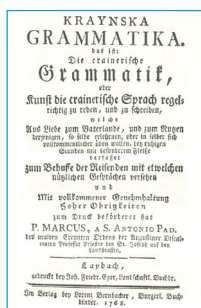
Grammatica Oder Windisches Sprach-Buch [Slovnica ali slovenska jezikovna knjiga]. Celovec, 1758.

Nemška priredba Hipolitove priredbe Bohoričeve slovnice. Avtorja, oba jezuita, sta se naslonila na Hipolitovo priredbo Bohoriča, a sta svoje delo naredila površno, zato je slovnica pogosto nerazumljiva in nedosledna. Vsebinsko dobro zasnovano je samo poglavje o pravopisu.

1768 Pohlin

Marko Pohlin: *Kraynska Grammatika*. Ljubljana, 1768.

Prva slovnica kranjske različice slovenskega knjižnega jezika s predlogom novega načina zapisa nekaterih slovenskih glasov. Druga izdaja te slovnice iz leta 1783 je bila močno preurejena in popravljena ter pomeni bistven korak naprej v kakovosti slovničnega opisa. Pohlin je slovnico pisal v nemščini, ki je bila *lingua franca* izobražencev na Kranjskem.

1777 Gutsman

Ožbalt Gutsman: *Windische Sprachlehre* [Slovenska slovnica]. Celovec, 1777.

Prva slovnica koroške različice slovenskega knjižnega jezika. V njej je skušal Gutsman oblikovati skupni knjižni jezik, ki bi presegal narečne meje. Slovnica je bila zelo priljubljena in je doživela šest izdaj. Tako Gutsman kot Pohlin sta v skladu s svojima slovnica pripravila tudi slovar. Slovnica je napisana v nemščini.

1790 Kumerdej

Blaž Kumerdej: *Versuch eines krainisch-slavischen Grammatik* [Poskus krainjsko-slovanske slovnice]. Celje, 1790. Rokopis, NUK, Ms 347.

V tem času se je pokazala potreba po pripravi »velike« in »znanstvene« slovnice slovenskega jezika. Prvi poskus v tej smeri je naredil Blaž Kumerdej. Nemško pisana slovnica je ostala v več različicah v rokopisu.

1791 Zagajšek

Mihael Zagajšek: *Slovenska grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch und wendischen Vortrag* [Slovenska slovnica Jurija Zelenka v nemščini in slovenščini]. Celje, 1791.

Prva slovenska slovnica s slovenskim metajezikom (poleg nemškega). To pomeni, da je ta slovnica kot prva za opis slovenščine uporabila slovenščino. Prejšnje slovnice so seveda prav tako vsebovale slovenske primere, temeljno besedilo pa je bilo v latinščini ali nemščini. V tej slovnici je takšno besedilo v dveh jezikih: slovenščini in nemščini. Je tudi prva tiskana štajerska slovenska slovnica.

1795 Japelj

Jurij Japelj: *Slavische Sprachlehre* [Slovenska/slovanska slovnica]. Rokopis, 1795, NUK, Ms 181.

Drugi poskus velike slovnice je pripravil Jurij Japelj. V nemškem rokopisu je zapustil obsežno slovnico slovenskega jezika, ki vsebuje tudi primerjavo slovenščine z drugimi (slovanskimi) jeziki. Če bi delo izšlo, bi imelo podoben pomen kot kasnejša slovnica Jerneja Kopitarja.

1811 Weissenthurn

Vincenc Franul Weissenthurn: *Saggio grammaticale italiano-cragno-lino* [Italijansko-kranjska razpravljalna slovnica]. Trst, 1811.

Priredba Vodnikove *Pismenosti* za italijanske govorce. V njej je pojasnjeval slovenska pravila v italijanskem jeziku, kar je bila dobrodošla pomoč v večjezičnem Trstu in širše.

1812 Šmigoc

Janez Krstnik Leopold Šmigoc: *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre* [Teoretično-praktična slovenska slovnica]. Gradec, 1812.

Slovnica za tujce, napisana v nemščini.

1824 Dajnko

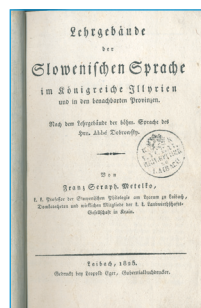
Peter Dajnko: *Lehrbuch der Windischen Sprache* [Učbenik slovenskega jezika]. Gradec, 1824.

Opis vzhodnoštajerske različice slovenskega knjižnega jezika v pisavi, ki jo danes poznamo pod imenom dajničica. Knjiga je bila namenjena predvsem nemškim govorcem.

1825 Metelko

Fran Serafin Metelko: *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen* [Slovnica slovenskega jezika v Ilirskem kraljestvu in sosednjih provincah]. Ljubljana, 1825.

Nadaljevanje izročila (Kopitarjeve) slovnice z znanstvenim pristopom. Ta slovnica je skušala uveljaviti novo pisavo *metelčico*, ki pa so jo zavrnili. Ravno zaradi rabe metelčice je bila slovnica pozneje po krivici zapostavljena, saj je izjemno kakovostna.

1830 Metelko

Fran Metelko: *Slowenische Sprachlehre: Ein Auszug aus dem Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien* [Slovenska slovnica: Izvleček iz Slovnice slovenskega jezika v Ilirskem kraljestvu]. Ljubljana, 1830.

Poenostavljena izdaja slovnice iz leta 1825.

1832 Murko

Anton Murko: *Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten* [Teoretično-praktična slovenska slovnica ljudskih narečij Slovencev na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in v zahodnih okrožjih Ogrske za Nemce]. Gradec, 1832.

Slovenska slovnica za tujce, napisana v nemščini na visoki ravni. Druga izdaja te slovnice iz leta 1843 ima posebno zgodovinsko težo – to je bila prva slovenska slovnica, natisnjena v *gajici*, torej v pisavi, ki jo uporabljamo še danes.

1847 Kociančič

Štefan Kociančič: *Vodnikova Kranjska pismenost okrajšana za male šole*. Trst, 1847.

Šolska slovnica.

1847 Muršec

Jožef Muršec: *Kratka slovenska slovnica za pervence*. Gradec, 1847.

Šolska slovnica.

1849 Janežič

Anton Janežič: *Kurzerleichtfasslicher Unterricht in der slovenischen Sprache. Für Deutsche ... nebst einer kurzen Formenlehre* [Kratek učbenik slovenskega jezika za Nemce, skupaj s kratko slovnico]. Celovec, 1849.

Šolska slovnica za tujce.

1849 Malavašič

Franc Malavašič: *Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi*. Ljubljana, 1849.

Šolska slovnica.

1849 Potočnik

Blaž Potočnik: *Grammatik der slowenischen Sprache* [Slovnica slovenskega jezika]. Ljubljana, 1849.

Šolska slovnica.

1850 Majar

Matija Majar: *Slovnica za Slovence*. Ljubljana, 1850.

Slovnica, zaznamovana z vplivom ilirizma.

1850 Navratil

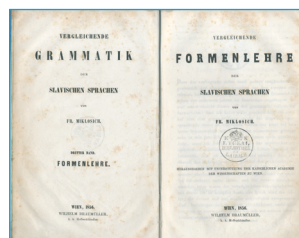
Ivan Navratil: *Kurze Sprachlehre ... vorzüglich für Gerichtsbeamte* [Kratka slovnica, predvsem za sodne uradnike]. Ljubljana, 1850.

Priročnik za zaposlene v sodstvu. Slovnici je dodal tudi priročna besedila in slovarček za sodne uradnike.

1852–1875 Miklošič

Franc Miklošič: *Vergleichende grammatik der slavischen sprachen* [Primerjalna slovnica slovanskih jezikov] I–IV. Dunaj, 1852–1875.

Prva znanstvena primerjalna slovnica slovanskih jezikov (torej ne samo slovenščine), naslonjena na bogato gradivo. Ker sta zlasti druga knjiga o slovanskem besedotvorju in četrta knjiga o slovanski skladnji gradivsko izjemno bogati, predstavljata še danes pomemben vir jezikoslovnih informacij o slovanskih jezikih.

1863/1854 Janežič

Anton Janežič: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec, 1863

Didaktična slovnica na najvišji ravni. Prvič je izšla leta 1854, a je bila leta 1863 bistveno dopolnjena. Doživela je (odvisno od štetja) vsaj deset izdaj, priredb in ponatisov. Zaradi svoje teoretične modernosti, razširjenosti in uveljavljenosti je slovnica v drugi polovici 19. stoletja postala tudi normativna slovnica slovenščine (nanjo so se sklicevali ob dvomu, kaj je pravilno). Podobno vlogo so nato prevzemale vse večje slovenske slovnice v 20. stoletju, nazadnje slovnica Jožeta Toporišiča.

1863 Lesar

Anton Lesar: *Slovenska slovnica v spregledih*. Ljubljana, 1863.

Šolska slovnica.

1866 Levstik

Fran Levstik: *Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen* [Slovenski jezik po besednih vrstah]. Ljubljana, 1866.

Levstikov temeljni namen izdaje je bil očistiti slovensko slovnico prvin, ki jih je imel za tuje. Pri tem si je pomagal predvsem z oblikami, ki jih je ponujala »stara slovenščina«. Za nemški metajezik se je odločil predvsem z mislijo na ciljno publiko, saj so po njegovih besedah tudi slovenski intelektualci lažje razumeli nemško slovnično terminologijo.

1869 Praprotnik

Andrej Praprotnik: *Slovenska slovnica za pervence*. Ljubljana, 1869.
Šolska slovnica.

1881 Šuman

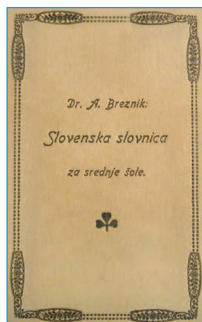
Josip Šuman: *Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni*. Ljubljana, 1881.
Znanstvena slovnica slovenščine z bogatim primerjalnim gradivom, prirejena po Miklošičevi primerjalni slovnici. Ni imela zelenega odmeva.

1883 Končnik

Peter Končnik: *Slovenska slovnica z naukom, kako se pišejo pisma in opravični sestavki*. Ljubljana, 1883.
Šolska slovnica.

1884 Šuman

Josip Šuman: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec, 1884.
Šolska slovnica.

1916 Breznik

Anton Breznik: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec, 1916.

Slovnica je nasledila Janežičevo slovnico. Podaja sistematičen opis slovnice slovenskega jezika od glasoslovja do skladnje in metrike. Namenjena je bila gimnazijskim učiteljem in širšemu krogu bralcev, ki so želeli zanesljiv opis knjižnega jezika.

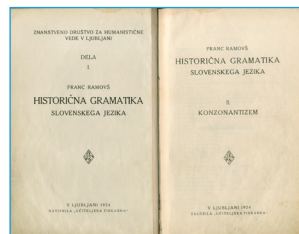
1922 Štrekelj

Karel Štrekelj: *Historična slovnica slovenskega jezika*. Zagreb, Maribor, 1922.
Zgodovinska slovnica slovenskega jezika.

1924–1952 Ramovš

Fran Ramovš: *Historična gramatika slovenskega jezika*. Ljubljana, 1924–1952.

Najpomembnejši zgodovinski opis slovenščine v 20. stoletju. Delo v načrtovanem obsegu ni bilo dokončano – izšla sta zvezka o konzonantizmu in o narečjih ter kratek pregled zgodovine slovenskega jezika, nazadnje še morfologija. Vsak od izdanih zvezkov je zasnovan kot zaključena celota.

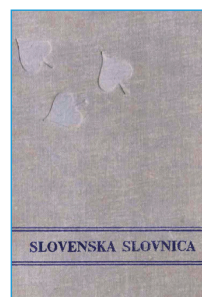
1942 [2013] Pavel

Avzug Pavel: *Vend nyelvtan* [Slovenska slovnica]. Rokopis, 1942. Izdano 2013.
Rokopisna slovnica z madžarskim metajezikom.

1956 Bajec, Kolarič, Rupel, Šolar (»slovnica štirih«)

Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Jakob Šolar: *Slovenska slovnica*. Ljubljana, 1956.

Normativna slovnica za šolsko in splošno rabo. Normativna slovnica je slovnica, katere namen ni samo opisati jezik, ampak tudi jasno določiti, kaj je v knjižnem jeziku pravilno in kaj napačno.

1958 Svane

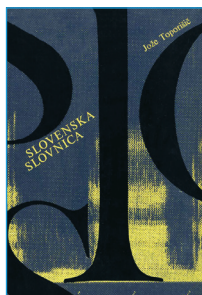
Gunnar Olaf Svane: *Grammatik der slowenischen Schriftsprache* [Slovnica slovenskega knjižnega jezika]. Kopenhagen, 1958.

Znanstvena slovnica slovenščine v nemškem metajeziku.

1975 Vincenot

Claude Vincenot: *Essai de grammaire slovène* [Razprava o slovenski slovnici]. Ljubljana, 1975.

Prva moderna slovenska strukturalistična slovnica, napisana v francoščini. Ni imela posebnega odmeva.

1976 Toporišič

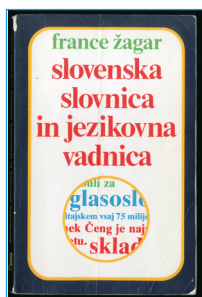
Jože Toporišič: *Slovenska slovnica*. Maribor, 1976; 1984, 1991, prenovljena izdaja 2000.

Najvplivnejša sodobna slovenska slovnica. Doživela je tri ponovne (dopolnjene in delno predelane) izdaje. To je splošna slovnica sodobnega knjižnega jezika, ki pokriva vse jezikovne ravnine. Pogosto jo obravnavajo kot znanstveno delo, čeprav postavljenih trditev ne utemeljuje ali potrjuje z ustreznimi navedki. V pristopu je strukturalistična, a ne z vseh vidikov, saj kombinira opisnost, mentalističnost (kaj govorec misli, da nekaj je) in predpisovalnost.

1982 Lenček

Rado L. Lenček: *The structure and history of the Slovene language* [Zgradba in zgodovina slovenskega jezika]. Ohio, 1982.

Slovenska slovnica za tujce na ravni univerzitetnega učbenika oziroma priročnika za raziskovalce.

1985 Žagar

France Žagar: *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica*. Maribor, 1985, številni ponatisi in dopolnjene izdaje.

Široko rabljena in zato vplivna šolska slovnica, narejena po Toporišičevi slovnici. Večina pozna in sodi Toporišičevo slovnico zgolj na podlagi Žagarjeve slovnice.

1990 Plotnikova

Olga Sergejevna Plotnikova: *Словенский язык* [Slovenski jezik]. Moskva, 1990.

Slovnica za študente slovanskih in rusističnih oddelkov na ruskih univerzah.

2000 Herrity

Peter Herrity: *Slovene: A comprehensive grammar* [Slovenščina: splošna slovnica]. London, New York, 2000.

Pregled slovnice za študente slovenščine, ki želijo hitro najti določeno informacijo in razumeti tudi govorno podobo sodobnega pogovornega jezika »izobraženih govorcev v glavnem mestu, Ljubljani«.

2008 Greenberg

Marc L. Greenberg: *A Short Reference Grammar of Slovene* [Kratka priročna slovnica slovenščine]. München, 2008.

Kratka priročna slovnica slovenščine za tujce.

2017 Ahačič

Kozma Ahačič: *Slovnica na kvadrat: slovenska slovnica za srednje šole / Kratkoslovnica: slovenska slovnica za osnovne šole*. Ljubljana, 2017; dopolnjena izdaja 2024.

Slovenska šolska slovnica v dveh različicah – za osnovno in srednjo šolo. Leta 2025 je tudi uradno sprejeta v učnih načrtih.

Pregled pravopisov slovenskega jezika

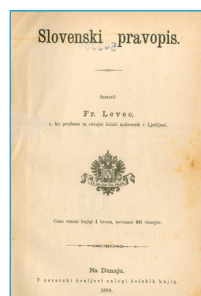
Vsakokratna pravopisna pravila rastejo iz svojih predhodnikov, njihovo posodabljanje narekujejo tako vsakokratne družbene potrebe kot jezikovna praksa.

Pravopisi so bili do leta 1899 vključeni v posamezne slovnice, v 20. stoletju pa so izhajali samostojno ter vsebovali pravila in večinoma tudi slovarski dodatek. Pregled še ne vključuje nastajajočega *Pravopisa 8.0*, ki je dostopen na portalu Fran. Podatki o pravopisih so dostopni na spletni strani *Slovenske slovnice in pravopisi*.

1899 Levec

Fran Levec: *Slovenski pravopis*. Ljubljana, 1899.

Prvi samostojni slovenski pravopis. Levec ga je zasnoval kot šolski priročnik, ki naj bi usmerjal učence in učitelje k enotnemu pisanju. Knjižica je imela dva dela: obsežnejši teoretični del s pravili in krajši slovarski del. Čeprav je bila obsegovno in vsebinsko skromna, je pomenila pomemben prvi korak k ustalitvi pisne podobe slovenskega jezika.

1920 Breznik

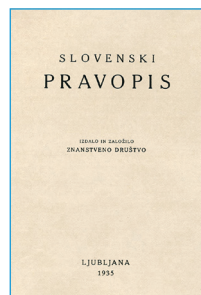
Anton Breznik: *Slovenski pravopis*. Ljubljana, 1920.

Po obsegu skromna pravopisna knjižica je nastala prednostno za šolske potrebe. Ta pravopis je bil puristično usmerjen, kar pomeni, da je težil k »očiščeni« slovenščini in opuščanju tujega besedja in slovničnih struktur, kjer je bilo to mogoče.

1935 Breznik, Ramovš

Anton Breznik in Fran Ramovš: *Slovenski pravopis*. Ljubljana, 1935.

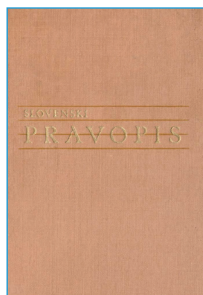
Slovenski pravopis, ki je med vsemi pravopisi 20. stoletja najbolj posegel v ustalitev pisne podobe slovenščine, saj je končno sprejel dokončne odločitve o zapisu nekaterih glasov. Glede na predhodnike je razširjen z aktualnimi občnoimenskimi izrazi in lastnimi imeni, sistematično podaja pravorečne podatke za knjižni in deloma pogovorni jezik.

1937 Breznik, Ramovš

Anton Breznik in Fran Ramovš: *Slovenski pravopis: mala izdaja*. Ljubljana, 1937.

Dve leti po veliki izdaji sta avtorja s pomočjo Jakoba Šolarja, ki je pravopis uskladil s šolskimi učbeniki, pripravila še »malo« oziroma šolsko izdajo pravopisa. Ta je bila prilagojena potrebam pouka – manj obsežna, npr. brez podatkov o izgovoru, a dovolj jasna, pregledna, da so jo lahko učenci in učitelji uporabljali pri vsakodnevnem delu.

1950 skupinski »Župančičev«

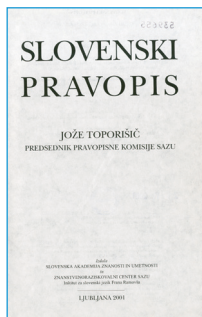
Fran Ramovš, Oton Župančič, Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Matej Šmalc, Jakob Šolar: *Slovenski pravopis*. Ljubljana, 1950.

Po drugi svetovni vojni je sedemčlanski uredniški odbor, med njimi tudi pesnik Oton Župančič, tri leta pripravljala novi pravopis. V pravilih je sledil Breznik-Ramovševemu pravopisu, vendar je bil precej obsežnejši in razširjen s pravili za prevzemanje iz tujih jezikov. Največja novost je bila ponovna uvedba predpisovalnosti – pravopis je strogo določal, katere besede so del knjižnega jezika in katere je mogoče uporabljati zgolj v narečjih ali pogovornem jeziku.

1962 skupinski

Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Lino Legiša, Janko Moder, Mirko Rupel, Anton Sovrè, Matej Šmalc, Jakob Šolar, France Tomšič: *Slovenski pravopis*. Ljubljana, 1962.

Razširjena izdaja glede na pravopis iz leta 1950. Prinaša nova pravila in več pomenskih pojasnil v slovarju, s čimer nadomešča odsotnost pomensko-razlagalnega slovarja. Izdajo je pospremila polemika »bralec – bravec«, saj je v želji po ustrežnejši izreki uvedel zapise z v pri izglagolskih izpeljankah, kot so *bravec*, *bravka*, *bravski* ..., kar se v rabi ni uveljavilo, pravilo pa je bilo »umaknjeno«.

2001 skupinski »Toporišičev«

Jože Toporišič (gl. ur.); [Pravila:] Franc Jakopin, Janko Moder, Janez Dular, Stane Suhadolnik, Janez Menart, Breda Pogorelec, Kajetan Gantar, Martin Ahlin; [Slovar:] Franc Jakopin, Janko Moder, Janez Dular, Milena Hajnšek - Holz; [Redaktorji:] Martin Ahlin, Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Janez Keber, Branka Lazar, Zvonka Praznik, Jerica Snoj: *Slovenski pravopis*. Ljubljana, 2001.

Po obsegu in informativnosti najobširnejši slovenski pravopis doslej, tako v pravilih kot v slovarju. Sestavljen je iz dveh glavnih delov: teoretičnega, ki natančno pojasnjuje pravila, in slovarskega, ki prikazuje pravilen zapis, izgovor in pregibanje velikega števila besed. Gradivsko se naslanja na *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, čeprav se v teoretičnih izhodiščih – zlasti pri razumevanju besednih vrst in odnosu do prevzete leksike – od njega tudi odmika.

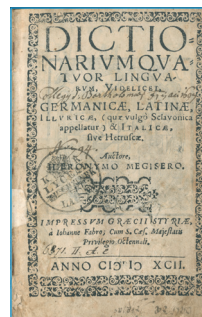
Pregled slovarjev slovenskega jezika

Slovarje, v katerih je kot eden od jezikov nastopala slovenščina, lahko celoviteje spremljamo do konca 19. stoletja. Od 20. stoletja naprej pa je število slovarjev vseh vrst naraslo do te mere, da lahko navedemo samo najožji izbor. Večina slovarjev je dostopna v obliki pdf na portalu dLib, najpomembnejši pa so objavljeni na portalu Fran v obliki, ki omogoča iskanje.

1592 Megiser

Hieronim Megiser: *Dictionarium quatuor linguarum* [Slovar štirih jezikov]. Gradec, 1592.

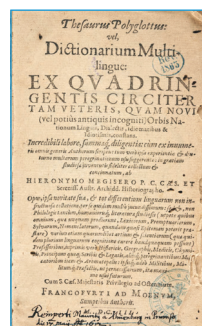
Prvi slovenski slovar. V tem slovarju je slovenščina enakovredno predstavljena ob nemščini, latinščini in italijanščini. Iztočnice so v nemščini, sledijo prevodi v druge tri jezike. Megiser, nemški jezikoslovec in poliglot, je slovenske besede zbiral iz protestantskih tiskov in iz rabe na Slovenskem, zato slovar vsebuje raznovrsten nabor besed. Leta 1967 je slovar izšel v obrnjeni obliki s slovenščino kot izhodiščnim jezikom. Slovarju je dodana mala večjezična slovnica.

1603 Megiser

Hieronim Megiser: *Thesaurus polyglottus vel Dictionarium multilinguae* [Mnogojezični slovar]. Frankfurt, 1603. Kopije izvirnika, NUK, R 320431.

Dobrih deset let po prvcu je Megiser izdal še obsežnejši večjezični slovar. Tokrat je bila v slovar slovenščina vključena ob številnih evropskih in nekaj orientalskih jezikih, kar delo uvršča med najambicioznejše mnogojezične slovarje zgodnjega novega veka. Čeprav ni bil prvenstveno zasnovan kot slovenski slovar, je pomenil razširitev zbranega slovenskega besedja, hkrati pa je postavil slovenščino v družbo »vseh« pomembnih svetovnih jezikov. Obrnjena oblika slovarja je izšla leta 1977 in je objavljena na portalu Fran.

1607 Alasia

Gregorio Alasia da Sommaripa: *Vocabolario Italiano, e Schiauo* [Italijansko-slovenski slovar]. Videm, 1607.

Dvojezični italijansko-slovenski slovar tujega avtorja. Namenjen je bil zlasti italijanskim uporabnikom (duhovnikom, uradnikom, trgovcem) na stičnem območju. Slovenščina je zapisana po italijanskem črkopisu. Dodan je tudi kratek slovnični uvod.

2. pol. 17. stol. neznani avtor

Krajnsko besedische pisano [= slovensko-nemško-latinski slovar].

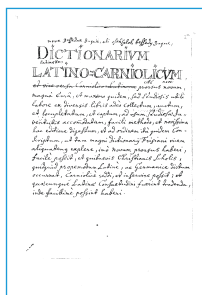
Rokopis, NUK, Ms 173 II Ca.

Prvi slovenski slovar s slovenščino kot izhodiščnim jezikom (slovenščini sledijo prevedki v nemščino in latinščino). Deloma je prirejen po Megiserjevem mnogojezničnem slovarju. Ostal je v rokopisu, a danes predstavlja pomembno prelomnico.

1680–1710 Kastelec-Vorenc

Dictionarium Latino-carniolicum [Latinsko-slovenski slovar]. Izvirnik Matije Kastelca je izgubljen. Ohranjeni so trije prepisi. Dva Kastelčeva hrani NUK (Ms 803 in Ms 169) in sta digitalizirana, končno priredbo Gregorja Vorenca pa Semeniška knjižnica v Gorici (kopije NUK, Ms 1731).

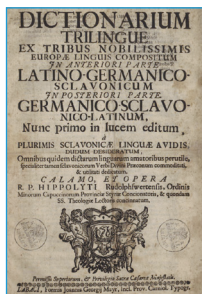
Pomemben latinsko-slovenski slovar, ki pa je ostal v rokopisu. Obrnjena oblika slovarja s slovenščino kot izhodiščnim jezikom je izšla 1997 in je objavljena na portalu Fran.

1711 Hipolit

Hipolit Novomeški: *Dictionarium trilinguae ex tribus nobilissimis Europae linguis compositum* [Trojezični slovar, ki ga sestavljajo trije najuglednejši evropski jeziki]. Rokopis in ena tiskana pola. Ljubljana, 1711. NUK, Ms 182.

Obsežen in kvaliteten latinsko-nemško-slovenski in in nemško-slovensko-latinski slovar, ki je prav tako ostal v rokopisu. Ko se je začel tisk slovarja, je Hipolit izvedel za Bohoričevo slovnico (1584), zaradi tega ustavil tisk in napisal ter natisnil novo izdajo slovnice. Obrnjena oblika slovarja s slovenščino na prvem mestu je v obliki rokopisnih listkov z iskalnikom dostopna na portalu Fran. Najobsežnejši slovenski rokopisni slovar.

1744 Miklavc in neznani avtor

Anton Miklavc in anon.: *Dictionarium quatuor linguarum* [Slovar štirih jezikov]. Celovec, 1744.

Tiskana priredba Megiserjevega latinsko-nemško-slovensko-italijanskega slovarja. To ni gola ponovna izdaja, ampak vsebinsko razširjen priročnik, prilagojen lokalnim razmeram. Slovenski del slovarja je bil namreč temeljito prenovljen, dodane so bile zlasti koroške besede. Prvi tiskani slovar po letu 1607.

okr. 1760 Popovič

Žiga Popovič: *Specimen Vocabularii Vindo-Carniolicum* [Poskus slovensko-kranjskega slovarja]. Rokopis, okr. 1760, NUK, Ms 423.

Slovensko-nemški slovar z novim zapisom nekaterih slovenskih glasov je bil objavljen v kritični izdaji leta 2007.

1760 Apostel

Ivan Anton Apostel: *Dictionarium Germanico-Slavonicum* [Nemško-slovenski slovar]. 1760. Rokopis, last Univerzitetne knjižnice v Mariboru, Ms 195.

Prvi slovar štajerske različice slovenskega knjižnega jezika je ostal v rokopisu.

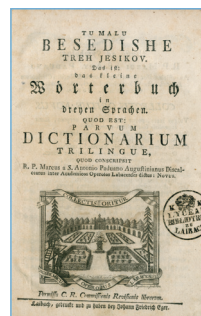
1773–1790 Zagajšek

Mihael Zagajšek: [Nemško-slovenski slovar]. Rokopis, 1773–1790, NUK, Ms 424.

1781 Pohlin

Marko Pohlin: *Tu malu besedishe treh jesikov*. Ljubljana, 1781.

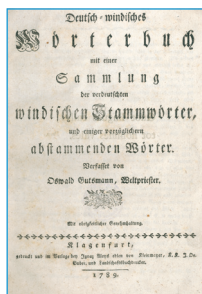
Kranjsko-nemško-latinski slovar z razmeroma velikim, a zamolčanim vplivom, saj Pohlin zaradi svoje osebnosti in nekaterih jezikovnih nazorov ni bil priljubljen med drugimi intelektualci. Delo je dopolnjeno s Pohlinovim dodatkom k slovarju *Glossarium Slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolicum* iz leta 1792 (Dunaj).

1787, 1798 Kumerdej

Blaž Kumerdej: *Krainisch-deutsches Lexicon / Dictionarium Slavo-Carniolicum* [Kranjskoslovensko-nemški slovar]. Rokopis, 1787, 1798, NUK, Ms 349.

Čeprav je ostal v rokopisu, njegovi zvezki pričajo o tedanji želji, da bi pripravili obsežen »veliki« slovar slovenskega jezika.

1789 Gutsman

Ožbalt Gutsman: *Deutsch-windisches Wörterbuch* [Nemško-slovenski slovar]. Celovec, 1789.

Nemško-slovenski slovar je Gutsman pripravil v skladu z načeli svoje slovnice. Zapisan je v koroški različici slovenskega knjižnega jezika, s katero pa je skušal Gutsman oblikovati skupni knjižni jezik, ki bi presegal narečne meje. Leta 1999 je slovar izšel v obrnjeni obliki s slovenščino kot izhodiščnim jezikom.

1789, 1809 Čebul

Andrej Čebul: *Enu mala Besedishe*. Gradec, 1789, 1809, 1818.

Slovensko-nemški slovarček, prirejen po Pohlinu. Prvi tiskani slovarček štajerske različice slovenskega knjižnega jezika. Vpliv Pohlinovega slovarja je bil zelo velik, čeprav tega nihče od avtorjev za Pohlinom ni hotel priznati.

1804–1806–1817 Vodnik

Valentin Vodnik: *Slovenske Besednjak*. Rokopis, 1804, 1806–1817, NUK, Ms 437 a in b.

Najpomembnejši slovar te dobe, dvojezični nemško-slovenski slovar. Čeprav je ostal v rokopisu, so ga poznali in uporabljali nekateri mlajši slovaropisci. Njegovo gradivo je pomembno vplivalo na nadaljnje slovarje slovenskega jezika v 19. stoletju. Vodnik je za slovar kot prvi uporabil iz ruščine prevzeto besedo »slovar«.

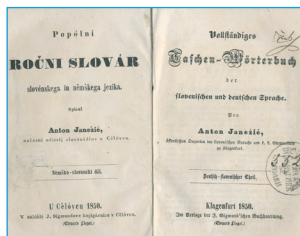
1810 Harman

Gašpar Harman: *Beytrag zur Verfertigung eines wendischen Wörterbuches* [Prispevek za novi slovenski slovar]. Rokopis, 1810, NUK, Ms 361.

sreda 19. stol. Caf

Oroslav Caf: *Gradivo za slovenski slovar*. Rokopis, NUK, Ms 1303.

Gradivo je nastajalo v 30. in 40. letih 19. stoletja.

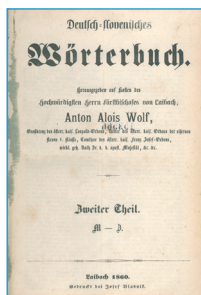
1850–1851 Janežič

Anton Janežič: *Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika*. Celovec, 1850–1851.

Obojesmerni slovar v dveh delih (nemško-slovenski in slovensko-nemški) je v povezavi z Janežičevo slovnico slovenskega jezika postal najvplivnejši dvojezični priročnik za slovenščino sredine 19. stoletja. Ni bil preveč obsežen, bil pa je natančen, uporaben in priročen.

1854 Penn

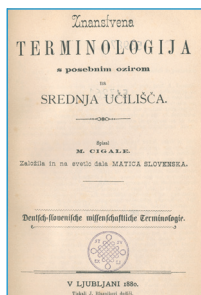
Vid (Dominik) Penn: *Deutsch-lateinisch und windisches dann windisch--deutsches Wörterbuch* [Nemško-latinsko-slovenski ter slovensko-nemški slovar]. Rokopis, 1854, NUK, Ms 1313.

1860 Cigale

Matej Cigale: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Ljubljana, 1860.

Prvi res obsežen slovenski tiskani slovar. Gre za dvojezični nemško-slovenski slovar, večkrat poimenovan tudi »Wolfov slovar« po ljubljanskem škofu Antonu Alojziju Wolfu, ki je delo financiral. Osnovan je bil na rokopisnem slovarju Valentina Vodnika, uporabili pa so tudi slovarske zbirke drugih jezikoslovcev. Cigale je delo prevzel leta 1854 in ga dokončal s pomočjo sodelavcev. Slovar na področju leksikografije pomeni nadaljevanje Vodnikovih prizadevanj in s tem velik korak naprej, saj si je Cigale (tako kot prej Vodnik) prizadeval za zanesljiv opis slovenščine in na primer ni nekritično sprejemal gradiva iz starejših slovarjev, temveč je v slovar vključil le aktualno besedje. Vplival je tudi na Pleteršnikov slovar.

1880 Cigale

Matej Cigale: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana, 1880.

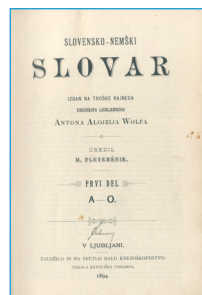
Prvi sistematičen poskus, da se uredi slovenska terminologija za potrebe šolstva, uradništva in znanosti. Delo je močno vplivalo na kasnejše slo-

vensko terminološko slovaropisje. Nemško-slovenski (in dodani krajši slovensko-nemški) slovar vključuje terminologijo štiriindvajsetih strok, ki segajo tako na področje naravoslovja kot družboslovja.

1894–1895 Pleteršnik

Maks Pleteršnik: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana, 1894–1895.

Najpomembnejši slovar 19. stoletja in še vedno največja, najbolj izčrpna slovarsko urejena zbirka slovenskega besedja, ki še danes deluje tudi kot najbolj izčrpen slovenski zgodovinski slovar. Slovar je sicer dvojezičen (slovensko-nemški), a ima na prvem mestu slovenščino in je tudi sicer osredotočen zlasti na popis slovenščine. Sestavljen je bil na podlagi vsega do tedaj zbranega slovarskega gradiva, dopolnjen pa je bil z lastnimi izpisi iz leposlovja, časopisja in strokovnih virov. Pri delu so sodelovali številni sodelavci, zadnjo redakcijo pa je opravil Maks Pleteršnik. Slovar je zajel izjemno veliko število besed, kar je bilo velika pridobitev za utrjevanje slovenščine in razumevanje njenega besedišča. Dostopen je na portalu Fran. Slovar je utrdil slovenščino kot poenoten in normiran knjižni jezik.

1936 Glonar

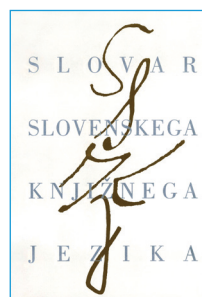
Joža Glonar: *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana, 1936.

Prvi slovenski enojezični razlagalni slovar. Predstavlja most med starejšo dvojezično tradicijo in novejšimi enojezičnimi slovarji s skupinskim avtorstvom.

1970–1991 SSKJ

Več avtorjev: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, 1970–1991.

Najobsežnejši in najpomembnejši slovenski razlagalni slovar. V njem je razloženih okrog 110.000 besed in opisanih več kot 150.000 pomenov ter še bistveno več podpomenov in pomenskih odtenkov. Vsako geslo vključuje razlago pomena, slovnično in slogovno opredelitev ter primere rabe iz knjižne tradicije. Gre za temeljni dokument slovenščine kot knjižnega jezika, ki opisuje pojmovni svet in jezikovno rabo slovenskega knjižnega jezika. Prva izdaja SSKJ vsebuje opis slovenskega besedja od druge polovice 19. stoletja do zaključka urejanja posameznih knjig, za zadnje črke abecede torej do leta 1989, osredinjala pa se je na 20. stoletje, zlasti na čas po drugi svetovni vojni. Nastajal je kot skupinsko delo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

1998 Besedišče

Več avtorjev: *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*. Ljubljana, 1998.

Besede slovenskega knjižnega jezika, ki niso bile uvrščene v SSKJ.

2013 SNB

Več avtorjev: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana, 2013.

Slovar besed, ki so v slovenski knjižni jezik prišle v zadnjih desetletjih.

2014 SSKJ2

Več avtorjev: *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Ljubljana, 2014.

Z novejšim besedjem dopolnjena in prenovljena izdaja prvotnega SSKJ. Od leta 2014 naprej to izdajo postopoma dopolnjuje in nadomešča povsem nova, tretja izdaja SSKJ, ki izhaja pod imenom eSSKJ na portalu Fran.

Poznamo veliko vrst slovarjev. S pojavom spleta se nekatere vrste pojavljajo na novo (npr. rastoči slovar, sprotni slovar, odzivni slovar), nekatere pa izginjajo, saj niso več potrebne (npr. odzadnji slovar), lahko jih nadomesti kar zmogljivejši iskalnik. Nekaj vrst slovarjev: enojezični razlagalni slovar, frazeološki slovar, terminološki slovar, slovar tujk, dvo- ali večjezični splošni slovar, zgodovinski slovar, rastoči slovar, narečni slovar, sinonimni slovar, odzivni slovar, pravopisni slovar, pravorečni slovar, etimološki slovar, slovar slenga ali žargona, prosti slovar, odzadnji slovar, odsprednji slovar, slovar rim, slikovni slovar, slovar kratic, obrnjeni slovar. Vseh teh slovarjev v tem pregledu ne naštevamo, jih pa obravnavamo v uvodnih besedilih.

Besede tedna po vrsti

2019

Delo
regres
imuniteta
android
zeleni
maraton
vročina
Kresnik
iztiriti
julij
komisar
zasebno
luna
kraljestvo
skiro
onesnaženje
kumarica
odpadek
kadrovanje
odpis
krog
mobilnost
evforija
oktober
stečaj
invazija
Schengen
Sova
evakuacija

zid
repatriacija
Lucifer
branje
univerza
plin
mlinar
inventura

2020

zaobljuba
maščevanje
dovolj
virus
odstop
karantena
zloraba
Janez
odpoved
samoosama
solidarnost
april
megazakon
posrednik
rahljanje
matura
prekuženost
kolesar
vavčer
židan

rasizem
poročstvo
zvezdica
spričevalo
julij
festival
fojba
medij
dogovor
komet
pivo
aplikacija
šola
tir
pivec
prostovoljec
šport
oktober
študent
plebiscit
slovar
slovenščina
ura
kit
vino
pismo
cepivo
miklavž
testirati
stolp
darilo

2021

voščilo
potres
nezaupnica
prisega
rotacija
maškara
biatlon
kopriva
terasa
medij
sprava
pokojnina
april
varstvo
pozeba
princ
superliga
protest
agencija
občinstvo
voda
tožilec
ustava
tenis
vrh
domoljubje
julij
predsedovanje
svinja
biser
olimpijski
medalja
košarka
segrevanje

pasji dnevi
ravnatelj
forum
potrdilo
šport
oktober
odlok
solzivec
hrana
energija
glup
goljufija
zvezda
samotestiranje
drama
inflacija
sejem
prestop

2022

zaobljuba
vizum
ribič
Sava
Frank
zlato
stavka
vojna
begunec
humanitarec
sočutje
polet
april
soočenje
jajce

udeležba
delo
nafta
minister
blokada
levica
prisega
ponaredek
ponos
julij
pentlja
žetev
ogenj
osvežitev
davek
izkoriščanje
pogozdovanje
draginja
zamuda
prvenstvo
slovo
mobilizacija
oktober
greti
otrok
povračilo
knjiga
zapor
čivk
Martin
raketa
nogomet
drevo
luč
zdravje
predsednica

2023

poljub
vrtec
osebnost
plača
leopard
kultura
srce
Triglav
upokojenec
nagelj
oploditev
setev
april
šala
platforma
obtožnica
zavarovanje
medved
kmet
krona
spomenik
zločin
inštruktor
diplomacija
muzej
julij
kosilo
led
zaroka
strela
vreme
tornado
pomoč

hudournik
premog
učilnica
sodnik
obvoznica
avtomobil
oktober
alpinist
nagrada
spopad
nadzor
avtogol
spomin
rekonstrukcija
delovnik
enajsterica
odpoklic
pismenost
viadukt
donacija
pika

2024

izziv
brajica
govedo
obveznica
odgovornost
krof
zalivka
huligan
naborništvo
vesna
tiktok

navdih
zavezništvo
april
žarnica
migracija
bakla
dvojina
priznanje
atentat
dvoživka
dostopnost
ocean
žoga
navijač
revizija
julij
Ul
med
ustreliti
olimpijec
štorklja
balvan
utrinek
Fran
tropikalizacija
kazen
komisarka
pozivnik
prihodnost
oktober
dolgoživost
stres
odklop
Bela hiša
buča
zaušnica

izbor
balistika
čokolada
parkelj
režim
omrežnina
začetek

2025

apetit
premirje
inavguracija
odhod
priča
ustrahovati
inkluzija
ženska
superračunalnik
bazen
znanje
april
milijarder
recesija
glas
kres
taksi
lakota
kri
suša
poroka

Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU smo z veseljem sprejeli možnost, da v časniku Delo tedensko izbiramo in komentiramo besede, ki so zaznamovale pretekli teden. Dogovorili smo se, da bomo besede predstavljali strokovno in osebno, pri čemer smo pustili odprt prostor za različne pristope. Izkazalo se je, da je bila odločitev prava. Sestavki o besedah tedna so združili raziskovalno nepristranskost s človeškim občutkom, kritičnost s humorjem.

Knjigo, ki je izšla ob osemdesetletnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, sestavljajo osrednji »slovarski« del s 300 opisi besed tedna v obliki slovarskih sestavkov – in raznovrstna spremna besedila, katerih jedro predstavlja jubilejni pregled dela inštituta in slovenističnega slovaropisja.

19 eur

9 789610 510482

ustava

46

inštitut

47

omrežina

48

prekuženost

50

kolesar

51

dvojina

52